



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՄԱՀԱՐԶԱՆՔ

ԵՒ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՊԱՏԱՆԻՈՅՆ



ԿԱՆԳԵՆՈՒ

Ի ԲԱՐԵՂԱՄԱՅ ԵՒ Ի ՎԵՏԱԿԻՐ ՀՈՐԷՆ



Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

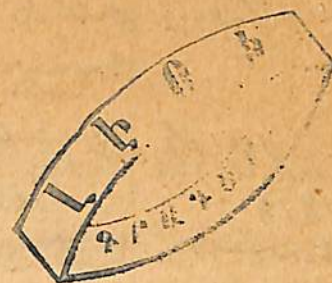
1877



m 501

1999

20 9.1



ՄԱՀԱՐԶԱՆԻ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՊԱՏԱՆԻՈՅՆ

ՅԱԿՈԲԱՅ Ե. ՄԿՐԵԱՆ

Ան Կշի պառն Կարթան Ըմբարան
 և-թեքան
 Ընդհանր Կոմիտեի և Գաղափար
 Ընդհանր Գաղափար Թանգարան
 Զոր-ը.

Խաչի ԵՃ-յ-ժեռ-թիւ
 Երեւան
 17 3--ի- 1878
 3. Կոմիտե:

ԱՐԱՄԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

43 Կ. Պոլիս. — Զագմագնրութ, Յակոբեան խան 43

ԴԱԻԻԹ ՊՕԳՆՍԵԱՆ
 ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆՑ.

ՄԱՀԱՐՁԱՆՔ
 ԵՒ
ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՊԱՏԱՆԻՈՅՆ



ԿԱՆԳՆԵԱՆ

Ի ԲԱՐԵԿԱՄԱՅ ԵՒ Ի ՎՇԱԿԻՐ ՀՈՐԷՆ



Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1877

ԴԱԻԻԹ ՊՕԳՆՍԵԱՆ
 ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆՑ.

UNITED STATES

OF THE DISTRICT OF COLUMBIA

OFFICE OF THE DISTRICT CLERK



IN WITNESS WHEREOF

I have hereunto set my hand and the seal of the District of Columbia



ATTEST

28 1860

41357-60



ՅԱԿՈԲԻԿ Յ. ՄԿՐԵԱՆ



ԱՐ ՅԵՐԿԻՆՍ Ի ՎԵՐ ԶՈՒՆՍ
 Ո՛Վ ՅԱԿՈԲԻԿ ԻՄ ՈՐԿԵԱԿ,
 ԱՌ ՅԱՆԿԱԼԻՆ ԲՈ ՅԵՍՈՒՍ
 ԱՌՆՈՒՂ, ՀԱՆԳԻՅՏ ԵՒ ՕՔԵԱԿ:
 ՀԱՅՅԵԱ ԽԵԳՐԵՍ ՎԱՍՆ ՀՈՐԳ
 ՏԵՂԻ՝ ՓԱՌԱՅԳ ԱՌ ԸՆԹԵՐ,
 ԶԻ ՓՈՒԹՈ՛Վ, ԵԿԵԱԼ ՀԱՍԻՑ
 Ի ՏԵՍ ԳԻՄԱՅԳ ԼՈՒՍԱՐԵՐ:
 ՄԱՅՐ ԲՈ ԸՆԴ ԻՍ ՏԱՌԱԳԻ
 ԽԵԴՐԵ ԶՀԱՅՈՐԴ ԻՒՐ ՀՈԳԻՈՅ,
 ԽԱԻԱՐ Է ԱՐԳ ՄԵԶ ԵՐԿԻՐ
 ԱՌԱՆՑ ՍԻՐՈՅ ԲՈՅԳ ԼՈՒՍՈՅ:
 Ո՛Հ, ԳԻՏԵՄԲ, ԹԷ ԱՅՈՒՄ Ի ՏՈՂ
 ԵՐԿԵԱՌՈՐ ՀՈՐԳ ԳՏԱՆԵՍ,
 ԿՈԶԵԱ՝ ԵՒ ԶՄԵԶ ԱՆԳԱՆՈՐ
 ԼԻՆԵԼ ԸՆԴ ԲԵԶ Ի ԲԱՐԻՍ:

ՎԵՍՏՆԻԿ ՀԱՅՐԵՆ



ՅԱԿՈԲԻԿ Յ. ՄԿՐԵԱՆ



ՈՐ ՅԵՐԿԻՆՍ Ի ՎԵՐ ԶՈՒՆՍ
 Ո՛Վ ՅԱԿՈԲԻԿ ԻՄ ՈՐԴԵԱԿ,
 ԱՌ ՑԱՆԿԱԼԻՆ ՔՈ ՅԻՍՈՒՍ
 ԱՌՆՈՒԼ ՀԱՆԳԻՍՏ ԵՒ ՕԹԵԱԿ:
 ՀԱՅՅԵԱ ԽՆԴՐԵՄ ՎԱՍՆ ՀՕՐԴ
 ՏԵՂԻ՝ ՓԱՌԱՑԴ ԱՌ ԸՆԹԵՐ,
 ԶԻ ՓՈԽԹՈ՛Վ ԵԿԵԱԼ ՀԱՍԻՑ
 Ի ՏԵՍ ԴԻՄԱՑԴ ԼՈՒՍԱԲԵՐ:
 ՄԱՅՐ ՔՈ ԸՆԴ ԻՍ ՏԱՌԱՊԻ
 ԽՆԴՐԻ՛ ԶՀԱՏՈՐԴ ԻՒՐ ՀՈԳԻՈՅ,
 ԽԱԻԱՐ Է՛ ԱՐԴ ՄԵՋ ԵՐԿԻՐ
 ԱՌԱՆՑ ՍԻՐՈՅ ՔՈՅԴ ԼՈՒՍՈՅ:
 Ո՛Հ, ԳԻՏԵՄՔ, ԹԷ ԱՅԺՄ Ի ՏԱՆ
 ԵՐԿՆԱԽՈՐ ՀՕՐԴ ԳՏԱՆԻՍ,
 ԿՈՋԵԱ՛ ԵՒ ԶՄԵՋ ԱՆԴԱՆՕՐ
 ԼԻՆԵԼ ԸՆԴ ԴԵՋ Ի ԲԱՐԻՍ:

ՎԷՏԱԿԻՐ ՀԱՅՐԵ



ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՏԵԼԵԳՐԱԳՐԱԿԱՆ

Ա.Ռ.

ԳԵՐԱԶՆԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԷՓԷՆՏԻ

ԸՆՏԻՐ ԵՒ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ՈՐԴԻ

ՎՍԵՄԱՓԱՅԼ ՅԱԿՈՑ ԷՓԷՆՏԻ

ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ



Թե քանի անգամ եւ անհնարին է տկար ընդ ծանրութեամբ ցաւոցն որ իբրեւ զիսն են, Դու չ'զիսեւ զայն, եւ ոչ եւս զիսիցեւ. եւ չ'զիսեղի եւ չ'իրեղի եւ չ'անաչեղի իսկ զայն՝ իմ առաջին քաղձակն եւ եւ մաղքակն:

Հայր Բո որդեւոր, նոյն եւ մարդասէր ու Աստուծասէր, զիսաց զայն եւ կրեաց քանիցս. եւ քան զի եւ անն ունեւ ընկճիլ եւ նուաճիլ ի ներքոյ արտանկիկ հարուածոցն, երբ չեւ Երկնային Նախախնամութեանն արագալսեւ ժամանեցոցեալ զԲեզ ի բուժումն վշտացն եւ ի մխիթարութիւն, Բոյնի մտացի եւ հանճարեղ գործունեութեամբ, այնպիսոյ Հօր՝ այդպիսի արժանաւոր եղեալ Որդի:

Մի, մի եղիցի Քեզ լինել իբրեւ զՀայրդ՝ բաց
յԱռաքինութենէդ. մի լիցիս երբեք արարել եւ
վշտակիր իբրեւ Նայն եւ իբրեւ զիս. այլ բերիրեւ-
ցիս, այլ հրճուեցիս աղաներաւ զաւսփոք ի յա-
մայր անս, ընդ առաքինակից Առնոյդ՝ երջանկու-
թեամբ եւ խաղաղութեամբ:

Դն, ով Նորասունկ Շառաիդդ Աստուածահաւ-
սաս Ծառոյն բարութեան եւ գրութեան, Դու եւ յիս
անարժանս ձգեցեր զհովանիդ, եւ սիրովեցեր զիս
որպէս զՔո հայր, օժանդակեալ արդեամբ ի կանգ-
նուան Տխոր ՄԱՀԱՐԶԱՆԱՅՍ, որոյ Յիշատակն
սուրբ է ինձ եւ նուիրական, որպէս եւ Քոյդ լիցի
միշտ օրհնենայ յայսմեկեկ միևեկ յաշիսեան:

Ազնուական Դերդասանիդ

Երախապարս Ազօբարար

ՅՈՎՀԱՆՆԵՒՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

Ի 17 Յունիսի 1877,

Ի Կ. ՊՕԼԻՍ.

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ոհ, ով՛ Տէր, զիս արատուաց
Աման՞ եղեր Հայոց մանկուցն.
Ոչ՛ կարեմ այլ հանդուրժել
Խաւարեցան լայօնք աչացս.
Միթէ՞ զիս եմ Ախուրեան
Որ զգեարտար հանեմ առաս
Եւ հեղու՛մ քափեմ ասեց
Ի քաւելեալ յայդ ՄԱՀԱՐՁԱՆՍԻ:
Հայեա՛ց Տէ՛ր. հայեա՛ց բնդ իս,
Ոհ՛, լաս եղեր իմ տառապանք:

ԽՐԻՄԵԱՆ

«ՀՐԱՒԻՐԱԿ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ»



Առեկի՞ջեսԱ. հօր վշտակրի միայն է յատուկ
զգալ եւ դիտել՝ թէ՛ զխմրդ խորարմատ է խոցն ի խորս
անդ սրաին, եւ զխմրդ դառն եւ սոսկալի՝ կսկիծ
մահուան սիրելի որդւոյն, յորժամ լինիցի նա դեռ եւս
ի ծաղկափթիթ հասակին՝ թեւակոխեալ ի կատարե-
լութիւն մարդկութեան:

Ո՛հ, Զինչ քան զայն մորմուքելի, քան զայն սարսա-
փելի, տեսանել յանդիման աչաց՝ զԱրեւ կենացդ շիջ-
եալ իբրեւ գճրագ շիջեւափառ. զհատոր սրտիդ՝ ի լեր-
դակողիցդ կորզեալ եւ քարչեալ յարտաքս, զմիակ
միսթարութիւնդ, զյոյսդ ապագայ, զբարեկամդ ի
նեղութեան, զխորհրդականդ իմաստուն, յափշտակ-
եալ եւ մատնեալ ի հող սեւաթոյր . . . :

Աւաղ, եւ ինձ մեղազարտիս վիճակեցաւ լինիլ
Հայր ցաւակիր, եւ ըմպել զայս բաժակ դառնութեան
մինչեւ ցմրուրն. բաժակ քստմնելի, յորմէ եւ Աստ-
ուածորդին ահաբեկ լեալ խորշի, եւ կայլակս ոլորն

ողունքրտանց յանապական մարմնէն հոսեցուցանէր. . . .

Յակոբիկ, զաւակ իմ սիրուն սիրասուն, գեղապատ-
շաճ, անձնեայ, եւ թիկնաւէտ, հազիւ աւարտեալ
զինն եւ տասներեակ գարուն կենացն, զնաց եւ հե-
ռացաւ անդառնալի, եւ եթող զծնողս իւր ի սուգ եւ
ի տրտմութիւն անխոխարինելի. վասն որոյ մորմոք-
մամբ սրտի կանգնեմ նմա զայս ՄԱՀԱՐՁԱՆ ի Յիշատակ
յաւիտեանական սիրոյ. զի մինչդեռ Հայրս թշուառ
կքեալ եւ զճեալ առ նովաւ, ողբացայց զանձնս —
մինչեւ խառնեացին ոսկերք իմ ընդ ոսկերս նորա —
եղբարք նորին եւ Բորք, ընթերցեալ զայս Մահարձան,
յիշեացեն զվաղամեռիկ եղբայր իւրեանց զայս, եւ դուն
գործեացեն նմանիլ Առաքինութեան, ուսումնասիրու-
թեան եւ խոհականութեան նորին:

Ծնաւ Յակոբիկ ի մօրէն յամի Տեառն 1857, ի Պար-
տիզակ, յամանան մայիսի որ օր 27 էր նորին, եւ
պատճառ ուրախութեան եղեւ ոչ միայն ծնողացն,
այլեւ առաւելագոյն եւս Արժանայիշատակ Հօր իմոյ
եւ Առաքինազարդ Մօրս. զի դեռ չունէին արու-
թոռնեակ, զի յետ երից քերց իւրոց ⁽¹⁾ եկն յաշխարհ
այս արու զաւակ, որ մկրտեալ յեկեղեցւոյ նոյն գիւ-
ղի յԱնուն Ամենասուրբ Երրորդութեան Հօր եւ Որդ-
ւոյ եւ Հօգւոյն սրբոյ, յ2 Յունիսի 1857, ի կիւրակէի,
ի ձեռն Տէր Սահակ Բազանայի (վարժապետի իմոյ)
Փանտիկեան, եւ կնքաշարութեամբ Մեղքոն Պետրոս
Ստեփանեան Յարութիւնի, անուանեցաւ Յակոբ, ի յի-
շատակ սիրելի անուան երէց եղբօր իմում Աղնուաբա-
րոյ եւ ուսումնասէր Յակոբիկ Աղայի, որ հանգեաւ ի

(1) Երեքին քորքն մեծ քան զՅակոբիկ, են Մարիանէ, Սուլթանիկ
ի Մաքրունի, և կրտսերքն՝ Կարապետ, և Համասփիւր:

Տէր յերեսուն ամի կենացն, ի 1852, ի 29 Յուլիս:
Զմանկութիւն հանգուցելոյս ի սիրելի թոռնս այս
իւրեանց տեսանէին նորոգեալ խանդակաթ ծնողք իմ,
եւ ասէին՝ թէ զհամեղ եւ զծանրաբարոյ բնութեան
եւ հանգամանաց Հօրեղբօրն բերէ զտիպ ճշդրտապիպ-
ղի եւ սա՝ ի մանկական տիոցն սկսաւ ցուցանել զհե-
տաքնին բնաւորութիւն, հարցանելով զամենայն ինչ՝
եւ զպատասխանիւնն պահելով ի մօի, եւ առանց ու-
շինչ ընդդիմութեան հետեւելով ընթերցման, եւ սի-
րով երթեակեալ ի դպրոց գիւղին, ուր յառաջագէտ
քոն զայլ հասակակիցսն դասնէր, մինչ հասանէր
յերկոտասաներեակն իւր. առաջին դրօսանք իւր ա-
րարեալ զմատենագործի տան մերում բաւական ճո-
խունակ:

Ապա յամին 1869, շնորհիւ վսեմախայլ Գրիգոր Է-
ֆէնտի Օսեան՝ ամենասիրելի բարեկամս, եմուտ
մեծաւ բերկրութեամբ ի Նուպար Շահնազարեան գի-
շերթիկ վարժարան Աղղիս ի խաքէօյ Կ. Պօլսոյ. զու-
սումն գիտութեան սիրով փոխանակեալ ծնողական
դգուանացն՝ յոր սովորեալն էր, եւ մնաց անդ մինչ
ցամա 1872, ունեալ զաւանդեալսն ի դպրոցի զգաստ՝
յոյժ յաջողակութեամբ:

Յորժամ փոխադրեցայ ես ի Պարտիզակէ ի Կ. Պօլիս
յամին 1870, եւ ապա ընտանեօք ի 1871, յանձն առ-
եալ զպաշտօն գրատիրարական փոխանորդութեան
հրամանաւ Ամեն. Տ. Մկրտչի Խրիմեան Ս. Արքեպիսկո-
պոսի եւ Պատրիարքի, եւ հաճութեամբ Ազգային
Վարչութեան, յոյժ ուրախացաւ որդեակո իմ, զի
կարէր այնուհետեւ ասէս անսանել զծնողս իւր, թէ
եւ յոչինչ առաւել գրադեալ ի դպի, քան ի մատենան,
ընդ հնոցն եւ զնորագոյնս յաւելեալ:

Այլ աւա՛ղ , զի որպէս վարժարանդ այդ եղեւ պատ-
ճառ զարգացման նորին յուսմունս , մանաւանդ յա-
ւուրս խոհական վերատեսչութեան Մեծ . Համբարձու-
մայ Իսիէքճեան , նոյնպէս եղեւ եւ պատճառ հիւան-
դութեան նորա թոքային ախտիւ , որ ոչ ի մօրէն եւ
ոչ ի հօրէն եւ ոչ յեօթն-ձիւղ ազգատոհմէն ժառանգ-
եալ , այլ՝ բաց ի մանկական անզգշութենէ , եւ ի չա-
րաբաստիկ ինչ դիպուածէ պատահեալ . զի որպէս ինքն
պատմէր զինի միոյ ամի հիւանդութեանն , մի ոմն յա-
շակերտացն՝ որ ի ննջարանի որդւոյս սենեկակից էր
ընդ այլ աշակերտս , կամեցեալ կատակ ինչ առ-
նել , մտանէ ի պահանոցն մեծ առ ընթեր մահճակալի
որդւոյս՝ մինչդեռ նա նոր ննջէր ի քուն քաղցր , եւ
մոռչելով իմն սկսանի ահագին բառաջս արձակել . յորմէ
զարհուրեալ որդւոյս՝ յարտաքս ընդոստ յանկողնոյն
յառնէ , եւ երկիւղիւ մեծաւ փախուցեալ ի սրահն՝
սկսանի լալ եւ դողալ . հասանեն տեսուչք վարժարանին
եւ սրահին , եւ անդ որրացուցանեն զահաբեկեալն՝ յայտ-
նելով զդիպուածն իբրեւ կատակերդութիւն . սակայն
որ ինչ չարագոյն ներդործութիւն էր տղայական խա-
ղին , այն տալաւորեալ էր ի ներքս ի ժամուն , (ըստ իմ
կարծեաց) եւ կատակերդութիւնն փոխանակեցաւ ե-
ղերերդութեան

Ո՛չ ընկերասէր որդեակս ետ ինձ զանուն աշակեր-
տին , եւ ո՛չ ես հետամուտ եղէ իմանալ թէ՛ հիվ ոք էր
պատանիդ այդ անշնորհ , եւ ոչ իսկ յայսմ հետէ կա-
միմ ծանօթանալ . այլ աղօթեալ վասն ուղղութեան եւ
բարեկրթութեան նորին , առաջի առնեմ զայս դիպ-
ուած չարաշուք , ամենայն վերատեսչաց եւ հոգա-
բարձուաց գիշերօթիկ վարժարանաց . որպէս զի ընդ
ուսման մանկանց , դիտողութիւնս եւ ամենայն հանգա-

մանաց կենաց նոցին արասցեն մանրախոյզ նկատողու-
թեամբ , քոնյի հաւատացեալ եմ թէ ի տարապարտ
երկիւղէ եւ ի սարսափէ բաղում չարիք հիւանդու-
թեանց գոյանան :

Յորժամ ի սկզբն Յունիսի 1872, եկն ի վարժարա-
նէ ի տուն նշմարեցաք ի նմա քան զայլ ժամանակս ա-
ռաւել նիհարութիւն դիմաց եւ սղտորութիւն աչաց .
եւ զի ի գիշերի ի ննջել լւրում , յանկարծ աղաղակաւ
ոստուցեալ իբրեւ զմանուկ երկիւղագին՝ ի ծոց մօրն
դիմէր , եւ երբեմն եւս քիրտն առատահոս թափէր ,
եւ սաստիկահիւն իմն հազայր : Վասն որոյ արդեւեալ
թողաք զինքն ի տան , եւ բերեալ զպատուական բը-
ժիչին Տօթթօր ֆեաթիպեան , աղաչեցաք ուշի ուշով
հայիլ եւ դարման մատուցանել . զննեալ բժիչին զկուրծս
եւ զեղանակ շնչառութեանն՝ պատրաստեաց զդեղո-
րայս , եւ ասաց ոչ միայն այլ եւս չյաճախել ի վար-
ժարան , այլ եւ չընթեռնուլ ստէս , եւ չգրադիլ
գրութեամբ :

Ընդ այս յոյժ տրտմեցաւ ընթերցասէր որդեակս
իմ , եւ կամէր հետեւ բժշկական պատուէրին եւ եր-
թալ ի սիրելի վարժարանն իւր , այլ մեք յորդորեալ
զինքն ի համբերութիւն եւ աղաչեալ , սկսաք դարման
տանիլ ամենայն հոգածութեամբ : Յամարայնի գնաց
ի ծննդավայր իւր յօգաւէտն Պարտիզակ ընդ մօր իւ-
րում , եւ բաւական կազդուրեալ դարձաւ ի ձմերանի
ի Կ . Պօլիս , անկարելի եղեալ դադարեցուցանել ի յա-
րատեւ ընթերցմանն՝ զոր շարունակեաց մինչեւ ցվեր-
ջին աւուրս կենացն :

Անցանէին աւուրք , անցանէին ամիսք , եւ բոլորէին
տարիք , եւ մերթ յուսալից , եւ մերթ կասկածելի ,
սպասեալք այցելութեան Տեառն , եւ ինքն՝ երբեմն

զաղղիտականին թարգմանութեամբ, եւ երբեմն զրու-
թեամբ, եւ միշտ ընթերցանութեամբ անցուցանէր
զաւուրս իւր նստելով ի տան, եւ երբեմն ի ջերմն ա-
ւուրս երթալով յայց ուսումնական բարեկամաց եւ
զրատանց մայրաքաղաքիս, ոչ երբէք զանց առնելով
ի զղուելի դեղորայիցն սլատուիրելոց, նաեւ յօգաւոր-
սութեան իւրում ի Պարտիզակ:

Այլ ի վերջ կոյս 1875 ամին սկսաւ ախտն անողորե-
լի բռնանալ եւ տիրապետել ի նմա. յաճախ անհան-
գիստ լինէր, եւ հաղն սաստկանայր առաւել, եւ եր-
բեմն արիւն իսկ հոտէր ի բերանոյն՝ որոյ վասն աղաչէր
զմայրն զի մի իմացայց ես. զի խղճամ զՀայր իմ ա-
սէր. եւ ինքն իսկ յուսահատեալ յայսմանէ՝ ստեփ
կրկնէր առ Մայրն՝ թէ մի այդչափ խնամով աշխատիր
վասն իմ, զի ես չ'կարիցեմ ասրիլ եւ օգտակար լինիլ
ձեզ :

Ի սմին իսկ վիճակի՝ առաւել եւս աշխատասէր լեալ
զրէր հանապազ, հակառակ մերոց եւ բժշկացն խընդ-
րանաց. մինչեւ իսկ մոռացեալ զցաւս ի գուն զօր-
ծէր յաւարտ հասուցանել զամենայն զխորհուրդս իւր
ի նպատ զատարարութեան Ազգային մանկուոյն,
որով եւ զյօրինեալն իւր Նախաշաւիղ Գիտութեանց եւ
Արուեսից, առանց իմս գիտութեան ի կատար ած-
եալ յանձնէր ի տպագրութիւնս: ⁽¹⁾

(1) Ի ծննդեան Տեառն 1876. սիրելին իմ և օրդոյս Պ. Խոսրով Թ.
Էսկիճեան եկեալ էր ի Նիկոմիդիոյ ի տեսութիւն օրդոյս՝ մինչդեռ նոր
յանձնեալ էր զՆախաշաւիղն ի տպագրութիւն. հարցանէ Պ. Խոսրով, Թէ
Երբ աւարտի արդեօք տպագրութիւն մատենին, պատասխանէ օրդեակն
իմ. «Շաբաթ մի յառաջ քան զԶատիկն, այսինքն, մեռանելէս ունն օր
առաջ». հրապարակուի և հիշող գուշակութիւն, զոր պատմէր ինձ յետ
մահուանն՝ Պ. Խոսրով:

Բիւր շնորհակալութիւն Ազնիւ բարեկամին իմոյ
Պարոն Ժ. Արամեանի գեղեցկաշարմար տպագրապե-
տին, որ զամենայն ջան ի կիր արկեալ փութացոյց
զտպագրութիւնն, որով տասն աւուրբք յառաջ քան
զմահն կարող եղեւ տեսանել օրդեակս իմ զկազմեալ
օրինակս իւրոյ աշխատասիրութեան, եւ ուրախացաւ
ի մահիճս ցաւոցն:

Մեծ շնորհակալութիւն եւ Պարոն Յակոբայ Թաշ-
ճեան աշակերտակցի օրդոյս՝ որ եղբայրական սիրով
նպաստեալ էր ծախուց պատրաստութեան տպագրութի
թղթոցն. Օրհնեսցէ զսոսա Տէր եւ պահեսցէ ի ցաւոց
եւ ի տրամութեանց աշխարհի:

Պատուիրեաց ինձ զմէն մի օրինակս մատենին նուի-
րել իւրոց ծանօթից եւ բարեկամաց՝ որք եւս իմ էին,
զորս կատարեցի. եւ լրագիրք ազգիս դովութեամբ
հռչակեցին զօգտակարութենէ մատենին, զորս եւ ըն-
թերցաւ ինքն եւ ասաց. Ահա քեզ յիշատակ օրդոյդ:
Ոհ, օրդեակ իմ, յիշատակ ցաւոց արդեօք, թէ մխի-
թարութեան :

Ե՛ն եւս եւ այլ աշխատութիւնք, որպէս Աշխարհա-
գրութիւն, եւ Առողջարանութիւն կիտկատար, եւ Այր-
բենարան Մանկանց աւարտեալ, յոյժ զաւարճալի եւ
զիրիմաց՝ զոր եւ պատուիրեաց տալ ի տպագրութիւն.
ունէր եւ այլ բազում բանից պատրաստութիւն նիւթոց,
զոր առ յապայն կամէր աւարտել, որպէս եւ փափագ
հրատարակութեան ժողովրդասէր անուն լրաթերթի
միւս, որոյ զՅայտարարութիւն եւ զՆախաբանն պատ-
րաստեալ է՝ լի իմաստուն խորհրդածութեամբ. Ունի
եւ զտպագրեալ յօգուածս բանադատութեան՝ յայլ եւ
յայլ թերթս Ազգային լրագրաց եւ առաւելապէս ի
Մատիս եւ ի Հայրենիք լրագիրս, մերթ իւրով ստարա-

գրութեամբ եւ մերթ Մանաւազ կողմամբ, գրեալ ամենեքին զանխուլ յինէն, յորս տեսանի հմտութիւն իւր ի վերայ լեզուի եւ պատմութեան մերում, եւ խոհական քննադատութիւն անդր քան ըստ չափի հասակին:

Աստանօր ի դէպ համարիմ ի զանազան գրութեանց անտիպ մնացելոց զհամառօտ հաւաքածոյսն առաջի առնել ընթերցանելեաց, ոչ միայն ի յիշատակ անուռաց սիրոյ տիօք մանուկ՝ այլ իմաստութեամբ կատարեալ որդւոյս, այլ եւ յօգուտ եւ յօրինակ իւրոց հասակակից ընկերաց:

Ի մասնաւոր Յիշատակարանի իւրում ընդ դպրոցական բարեկամս իւր խօսելով գրէ ի 1875 հոկտեմբերի.

« Սիրուն բարեկամներ. Գլուխ դիտի տալով ծրագրեցէք ձեր մտաց մէջ 17 տարեկան պատանի մի, միշտ ուսանող գրեթէ հինգ տարիներէ ի վեր. 12 տարեկանէն ց16 տարեկան մեծացած՝ այն պաշտելի, սուրբ ու նախանձելի կենաց մէջ, որ կանուանի Ուսանողի կամ դպրոցական կեանք, 16րդ տարեկանին հիւանդանայ ծանր կերպով, ալ իր շուրջը ոչ ոք տեսնայ՝ եթէ ոչ բժիշկ, քոյր, եղբայր, հայր մայր. — ասի ուսանողի մը համար ոչ-փափաքելի բան մ'է. — ոչ ինչ տեսնէ՝ եթէ ոչ չորս պատեր ներկեալ եւ հայելազարդ. մինչ ինք երկար ժամանակ իրեն պէս զուարթ, կայտառ, ուսանող եւ քերեւս անմեղ ընկերներու հետ ապրած էր. վարժապետք իր ծնողքն եղած էին, եւ իր չորս պատերը՝ տախտակեայ ու զարդարեալ փարտերն, պատկերներն, նկարներն, գործիներն ու գրքերն եղած էին: Իմ վիճակս սոյնալիս է, զոր միայն 1, 2, 3 առ առաւելն 5 1/2 ամիս կրել հազիւ կարէ ոք. ես չորս ամիս անձանձրոյթ կեցայ

նկարագրեալ կերպիւ. անձանձրոյթ՝ այս, զի չէի կարող ձանձրանալ, զի ցաւերս զիս կը տառապեցնէին: Հինգերորդ-եօթերորդ ամիսներուն խաբել կամէի ես զինքնս. կապուիլ ջանայի այս կենաց, մոռնալ ճգնէի զուսանողութիւն, զվարժարան զձեզ, զձեզ. . . . Ոհ, աններելի յանցանք, ոճիր, զոր խոստովանիմ: Այլ պիտի ներուի ինձ, ներուելու է ինձ, զի քառամսեայ ցաւերը՝ զիս սյգպիսիս խորհելու չափ տկարացուցած էին. . . . Բարէ, տանուվեցամեայ հազիւ էի ես, այսինքն քանի մ'ամիս պակաս, քաջութիւն պէտք էր. . . . եւ ես չկարացի դիմանալ մինչեւ որ 1875 Մայիս 24ին վեշտասան ամս լրացուցի: »

Մի յայլում թերթի եւս այսպէս գրէ. « Այսօր նոյեմբեր 1. Տօքթօր Գեաթիպեան կրկին եկաւ, եւ ձկան իւղը գործածել ապստրեց, ձմեռը երուսաղէմ երթալու խօսք եղաւ. . . . նայինք ծայրը ուր կերթայ, ամառը Պարտիզակ, աշունը Պօլիս, ձմեռն երուսաղէմ. դարունը. . . . անձ դարունը. . . . մարմինս ի հոգիս յերկին. . . . »

« Ուր ուզեն կերթամ, կերթամ ի Պարտիզակ, ի Պօլիս, Գատըքէօյ, Սաղիմ, Պէրութ, Իտալիա, Իսպանիա, Զվիցեր, Գաղղիա. . . . կերթամ նաեւ ուր որ չեն ուզեր. բժիշկը ուրիշ նկատմամբ, ծնողը ուրիշ նկատմամբ. բժիշկ մը չուզեր որ իր հիւանդը մեռնի, հայր մը կամ մայր մը չուզեր որ իր որդին մեռնի, չուզեր որ իր որդին երկինք երթայ. — սակայն ինչո՞ւ չեն ուզեր. — միթէ երկինք նուազ յարմար ու գեղեցիկ տեղ մ'է հիւանդի մը համար. . . . »

« Մի օր գիրքերս կը շարէի, արկղը բացի, առաջին գիրքը որ ձեռք առի՝ եղաւ Աննիւհեռ Թեոափեսոսի, »

Պուշարտաի . մեքենաբար բացի եւ աչքիս հանդիպեցաւ, բժշկին նշանակած դեղերէն միոյն անունը , որոյ հանդէպ գրուած էր « Կուրծքի տկարութեան համար փորձուած , մանաւանդ երբ ցաւը նոր սկսած է . » միւս դեղին անունին տեղը բացի՝ գրված էր — « Այս դեղը կը տրուի երբ կուրծքի ցաւը կամ թոքախտը յայտնապէս իւր նշանները տուած է . . . :

« Ասել է թէ կուրծքի տկարութիւնը տիրել էր իմ վերայ մինչ ես պարզ հարբուխով վարակուած կարծէի զիս : Դիշեր եղաւ մտնտանջութեամբ , եւ կերակուր իսկ չի կերայ : Դեղերս աչքիս առջեւն են : Բայց այս տկարութիւնը , որ ժառանգական չէ՝ . ուստի է , ասացէք ինձ դեղեր . ոչ ոք կը պատասխանէ : Վարժարանս միտքս եկաւ . ոհ , անդ , նորէն անդ . ուր ոչ ցաւ կայ եւ ոչ վիշտ , եւ ոչ այդպիսի բաներու գիտակցութիւն : Խինդ ու խնծիղ , սէր եւ ուսում , ուրախութիւն եւ կրթութիւն . սոքա էին մեր կեանքի սահմանը : Միտքս եկաւ ամառուան շող օրերուն մէջ մեր ցատկել վազել ու խաղալը զօրէն արծւոյ թռչտելով : Եւ երբ կը քրտնէինք ու կը տաքնայինք , զովանալու համար անուշ զեփիւռին դէմ՝ կուրծքերնիս բաց , եւ աղբիւրին պաղ ջուրը պապակ բերաննուս կուտայինք , եւ շուտով կը յաջորդէր տաքին պաղը : Հոս կանգ առ գրիչ , լուծեցիր տարակուսանքս . . . :

« Իմ բնութիւնս փափուկ էր , վասնզի պզտիկուց տկար մեծցած էի եւ փափկութեամբ խնամուած : Հետեւաբար քիչ թէ շատ փափուկ խնամքներ անպակաս պիտի լինէին , ո՛ւր եւ լինէի , մանաւանդ վարժարանի մէջ : Բայց այս բանը նկատուած չէր եւ ո՛չ իմ կողմէ : Կան բնաւորութիւնք որ կը պահանջեն հանգիստ կեանք , երկար քուն , տաք օդ : Մանաւանդ այս

վերջինները բոլորովին չի կային Շ . Վարժարանին մէջ , եւ որոց հիմայ կը զգամ որ ես շատ պէտք ունէի : Ես միշտ հարբուխ կը լինէի , եւ առաւօտները , ձմեռը մութին , ամառը դեռ արեւ չելած , երբ ննջարանէ դասարան կիջնէինք քիթս իմ չէր , եւ հեփշուներս գլուխ կը ցաւցունէին : Այս մէկ : Այլ եւ ամառուան մէջ քրտնելէս վերջը հովին դէմ կրծարաց կանգնիլը , ձմեռը՝ ցերեկը ցուրտ ճաշարանի եւ զբօսարանի մէջ մնալը , գիշերը պաղ ննջարանի մէջ պառկիլը . այո՛ , այո՛ , զիս թունաւորեցին : Այժմ կը զգամ , ինչ որ չէի զգար երբեմն : Մեր դպրոցներու մտաւորական կրթութեան հոգ տանելու հետ , պէտք է մարմնական (ֆիզիքական) դաստիարակութեան էլ մեծ ուշով խնամք տանիլ . միայն մի մարմնամարզութիւն բաւական չէ մարմինը առողջ պահելու համար . լաւ միտ առէք : Առողջ միտքը՝ առողջ մարմնի մէջ կը լինի : »

* * *

« Յունվարի 6 : Հագս քիչցած էր . բայց շատ հոգնելու չէի , եթէ ոչ յետ կը դառնար : Կուտրոն (կուպր) կը խմեմ . մի անտանելի դեղ , սակայն ըստ առածին թէ՝ օգուտը լեղի դեղերուն մէջ է , այս կուտրոնը ինձ օգտեց : Այսպէս է ամեն լեղի բան . այո , իր մէջ օգուտներ ունի , մեր կեանքի մէջ պատահած լեղի դէպքերը՝ լեղի բայց օգտակար դասեր կու տան : Լեղի քրնքինան , լեղի՝ բայց սննդարար ըմպելիք մը կը տայ : Շատ հեռուն չերթանք , լեղի , կծու , ցուրտ օգով Յունվարի 6ը , քաղցր Մենդեան Տօն մի ունի իւր մէջ :

« Եւ ուրիշ քաղցր բան մի ալ , զոր այժմ կիմանամ : Պ . Վահրամ բարեկամս եկել կ'ասէ ինձ թէ այս գի-

չեր Պ. Գիւղի դպրոցին նպատակ մի հայթայթելու նպատակով Պ. Փ. . . ճառախօսութիւն սկիզբ առնէ . որոշեցինք գիշերը միասին երթալ : Եւ ինչպէս չերթալ քանի որ նպատակը թաղեցործական է . ճառելի նիւթը ճնշեստական է : Օրհնեալ լինին Պ. Փ. ի պէս անգուգահան այլ անկուտ ազգասէրները , որք ի սէր ազգին ամեն տեսակ հալածանքները կրելէ վերջ , իւրեանց հացին թշնամութիւններ տեսնելէ վերջը , դեռ վառ կը պահեն իւրեանց սէրը դէպի ազգը : Եւ այդ թշնամութիւնները լո՛ւր անձն իմ , կը նիւթուին այնպիսի անձինքներէ , որք իւրեանց պաշտօնին բնութեամբը գլորկաբաց ընդունելու էին այսպիսի ազգասէրները :

« Բայց անհաճոյ երեւցաւ ինձ Պ. Փ. ի ատենադասութիւնը , որուն բնաբանն էր « Ազգային յառաջդիմութեան համար դրամ մէկ տոբէ թէ մարդ » : Ատենաբանը բացարձակապէս եզրակացուց . « Մարդ միայն » : Անհաճոյ էր այս , զի ունկնդիր ժողովուրդին մէջ օգտակար սկզբունք մի չը սերմանուեցաւ : Նոյն ժամուն մի քանի ունկնդիրներու համառօտ կերպով յայտնեցի իմ տարածայն լինելս : Եւ ոմանք համակրեցան ինձ , եւ ոմանք էլ զիս խտրելու կշտամբեցին իբր նիւթապաշտ , եւ ի հարկէ օղապաշտ լինել կարելի չէր : Մին ասաց . Ոչ միայն հացիւ կեցցէ մարդ . — այլ եւ դրամով — յարեցի :

« Եւ յիրաւի , երբ քննեմք լուսաւորեալ ազգերու լուսաւորութեան պատմութիւնը , կը տեսնեմք որ մարդը հետ մշտնջենաւորապէս կապուած է դրամը , ինչպէս որ այս երկու բառերը տառերու կողմէն անբաժանելի եւ մօտաւոր ազգականութեամբ կապուած են : Այն բոլոր ահագին հաստատութիւնները , համալսարանները եւ վարժարանները , կարելի չէր կանգնել եթէ

միայն մարդիկ իրար գալով ասէին — կանգնեմք , Դրամը պէտք էր որ ասէր , — կանգնեցէք :

« Շահնազարեանը մարդ էր , եւ իւր սրտին մէջ շատ օգտակար եւ անկեղծ խորհուրդներ ունէր . ինչպէս Կիլիկիայի Հայերու համար մի հանքային գաղտնիք բանալ Մանչեստրի մէջ . բայց դրամ չունէր . եւ որք ունէին՝ դրամէն զատ բան չունէին . . . ահա կը տեսնուի որ դրամը մարդին , մարդն էլ դրամին կապուած են անբաժան եւ մշտնջենապէս : Վերջապէս Շահնազարեանը դրամ ունեցաւ որ կարող եղաւ իւր համանուն վարժարանը ընծայել Ազգին : Այս մեծ մարդը , կըրթութիւն եւ Հայութիւն բառերուն հետ , անշուշտ մեծ նախատեսութեամբ կաղաղակէր դրամ , եւ զայն միշտ կը քարոզէր . . . Մի ազգի յառաջդիմութեան համար , կը կրկնեմ , մարդ եւ դրամ ի միմիանց անբաժան գտնուելու են , որ այն յառաջդիմութիւն լոյս տեսնէ : Ով որ կարգացած է թուման Հանրիկոս Պետքի « Անգլիական քաղաքակրթութեան » պատմութիւնը , այդ սքանչելի գիրքը , պիտի տեսնէ որ սխալ չեմ , բայց ինչ օգուտ որ մեր երիտասարդութիւնը իւր օգուտին ծառայող գիրքերը չճանաչեր : Այն գրքին մէջ կը կարդամք որ « Խելքէն վերջը Կարողութեան ամենահաստատ աղբիւրն է Հարստութիւն » . կարողութիւն բառը լաւ նկատեցէք .

Կարողութիւն , դպրոցներ պահելու .

Կարողութիւն , ազգին որք եւ աղքատ մանկտին կրթելու .

Կարողութիւն , գիրքեր , ընտիր գիրքեր հրատարակելու .

Կարողութիւն , յառաջ դիմելու :

Մարդ այնչափ լաւ խելք կունենայ որ գիւտ մի

կանէ եւ եթէ դրամ չունենայ՝ կը յուսահատի , եւ ինքն էլ ու գիւտն էլ մոռացութեան մէջ կը մնան , մանաւանդ Հայոց մէջ ուր դրամին քով մարդ չ'գըտնուիր , եւ մարդուն քով դրամ :

«Մարդ այնչափ լաւ խելք կունենայ որ լաւ գիրք մի կը գրէ , բայց տպագրութեան համար դրամ չունենար , եւ փոշիներու տակ կը թողու իւր քրտինքներու վաստակը : Մեզ անյայտ չեն օրինակներ :

«Ուրեմն մարդուն դրամ պէտք է , դրամին մարդ , վասն զի աղքատութիւնը՝ խելացութեան ծախիչ է :

«Զուր չէր կրկներ նախնադեանցը թէ «Հացի խընդիրը մահու եւ կենաց խնդիր է .» եւ կը գոչէր . քարոզել մարդը , քարոզել տնտեսական խնդիրը , քարոզել ազգութիւնը . . . Ժողովուրդին փրկութիւն :

«Կարելի է մի օր իմ եղբայրներս նախընթաց օրագրութիւնս կարգան եւ դրամը շատ յեղ յեղուած տեսնելով զիս արծաթասէր կարծեն տղայաբար : Ոչ , ես դրամ , դրամ գոչեցի ազգային յառաջդիմութեան ճանապարհը լաւ յարգարելու համար , եւ ոչ թէ որ ինձ ասեն «Արծաթասէր նիւթապաշտ ես :» Այդ բանը Հայ հարուստներուն ասացէք , երգելով

Թէ կուզես յարգեն
Պատուեն միշտ ըզքեզ ,
Փառքի մէջ խըղդեն .
Ինչո՞ւ հոգ կանես :

Անմիտ են մարդիկ ,
Քսակըդ լեցնես
Շատ ոսկով դեղնիկ ,
Դու ակ մեծ մարդ ես :

Փոյթ չէ թէ մարդ մ'ես
Խոտի պէս բուսած ,
Վարդի փուշին պէս
Անպիտան եղած :

Եղբր թէ կուզես
Տգէտ կոշտ կոպիտ ,
Այբ իսկ չը գիտես :

Ուսումնականներ
Բոլոր կեանքիդ մէջ ,
Ձեռք քաջալերեր :

Գիրք մի չես կարդար
Ոչ մէկ աղքատի՝
Մէկ փարա չես տար :

Քո ազգի սիրուն
Քրտինք մի թափած
Թէ եւ չունիս դուն՝
Հոգի , արծաթ ունիս
Անըսալառ դրամ
Որով միշտ պատուիս :

Փարան կուտայ փառք
Էջուն կովուն իսկ ,
Փարան է կաշառք :

Բայց թէ չունիմք փող
Մի տեսութիւն ձեզի
Այլ չուտ մոտենմք հող»

« ԱՂԲԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՒՐ ԳԱՐՄԱՆՆԵՐՆ
Ի ԳԻՒՂՈՐԷՍ »

ԳՈՐԾ ԳԷՈՐԳ Մ. ՇԻՐԻՆԵԱՆԻ Ի ՊԱՂՁԷՃԻԿ (1)

« Այս գրքոյը կը սկսի մի գեղեցիկ Յառաջաբանով, եւ որովհետեւ տգէտ գիւղացին գոհ կը լինի իւր աղքատութեան մէջ՝ Աստուած ասանկ կամեցեր է, ասելով թեւերն ի ծոց՝ բերանն հովին բանալ, հեղինակը լաւ կասէ. « Որպէս զի գիւղացին իւր աղքատութիւնը ճակատագրի չ'տայ եւ նորա պատճառները ուրիշ տեղ չ'փնտռէ, նախ աղքատութեան բուն պատճառները նշանակեցինք, եւ ասլա նորա դարմաններուն վրայ մի առ մի խօսեցանք ըստ կարգի: » Եւ այսպէս Պ. Հեղինակը շատ լաւ կը բացատրէ աղքատութեան պատճառները մանրամասն խօսելով, եւ նորա դարմանը կը գտնէ Ուսման, Գիտութեան, Կրթութեան եւ Երկրագործութեան մէջ: Հեղինակը որպէս փորձ երկրագործ, այս մասին խիստ լաւ կը խօսի, երկրագործութիւնը աղքատութեան ուղղակի դարման համարելով. եւ գոհ չ'լինելով այդ չափով, այլ եւ իւր բնական գաւառին այլ եւ այլ կողմերու հողերը կը քննէ, նոցա բնութեան յարմար ցանքերը կը թուէ, իւր կեցած գեղին ժողովուրդը, Պարտիզակի (Պաղչէճիկ) ժողովուրդը աչքին առջեւ ունենլով՝ նորա վիճակին յարմար հրա-

(1) Պ. Գէորգ Շիրինեան բնիկ Աղսլետերցի ի Նիկոպոլիս, ուսեալ ի Գ. Պօլիս, դասատու կարգեցաւ գպրոցին Պարտիզակի վասն Հայ և Գաղղիական լեզուաց յամին 1864, առ որ զնախնական ուսմունս առնոյր Հանգուցեալն:

հանգներ կը տայ, ընկերութիւններ կազմելու, խնայութիւնը եւ պարզասիրութիւնը յարգելու խրատներով:

Երբ կը նկատեմք մեր ազգի թշուառութեան պատճառները, կարելի չէ չուրախանալ, որ այս օրինակ գիրքեր կը հրատարակուին, քարոզող Հացի խնդիր. բայց կարելի չէ չ'նկատել նաեւ՝ որ Հայ ազգին մէջ գէթ ի թուրքիա, այս տառջին անգամն է այսպիսի գործնական ուղղութեամբ գրուած եւ թոյրոյնին Հայոց վերաբերեալ գիրք մի հրատարակուիլը. . . : Ափսոս, շատ ափսոս, որ մեր գրականութիւնը սահմանափակուած է վէպերու եւ ժամանակիս պահանջման անյարմար դասագիրքերու հրատարակութեամբ: Չես տեսներ Ազգային պատմութիւն անունին արժանաւոր գիրք մի, չես տեսներ մեր վիճակին յարմար Առողջաբանութեան, Առանձին տնտեսութեան եւ երկրագործութեան գիրքեր զորն Շիրինեան իրաւամբ կը պահանջէ Աւետարանին մօտ: Հայուն տնտեսական դրութիւնը բարւոքելու համար եղած այս առաջին փորձը շատ փափաքելի է որ ընդհանուր ընդունելութիւն գտնէ, ոչ միայն գիւղացիներէ, այլ եւ քաղաքացիներէ, որոց շատ յարմար կու գայ Շուայրութիւն գլուխն այդ գրքոյկին: Մի բան միայն որ կարելի է հրապարակ հանել իրր թերութիւն՝ այն է՝ որ գրքուկը հասարակ ժողովուրդին այնչափ հասկանալի կերպով չէ գրուած, փափաքելի էր որ աւելի պարզ գրուէր. այնպէս զի ժողովուրդը դիւրաւ հասկանար, մանաւանդ մի փոքր բառագրքուկ գրքի վերջը շատ օգտակար կը լինէր:

* * *

Յունվարի 12 : Այսօր բոլոր ընկերներս Շ. Վարժա-
րան կը դառնան, ես միայն կը մնամ ի տան : Ձեմ
գիտեր այս պատճառով է որ այսօր անսովոր բան մի
կը գզամ անձիս վերայ . . .

* * *

Յունվար 13 : Այս գիշեր շատ անհանգիստ լուսցուցի,
եւ այժմ էլ զանձս լաւ չեմ գտներ . բժիշկը եկաւ,
արգելեց ամենեւին գրելէ, ուստի ոչ ինչ չունիմ քեզ
ասել, ո՛վ իմ սիրելի Յիշատակարան : Գերեզմանը
կարծեմ օրէց օր կը մօտենամ . . . : — Լուռ կաց,
կասէ Յիշատակարանս, դեռ չը յագեցան միթէ այդ
գազանը քեզ պէս ծաղիկներ խամրելէ : — Յագենա՛լ . . .

Երեք բան կայ չը յագենան
Այն սոսկալի մեծ Գերեզման,
Երկիր որ միշտ ջուր կը ծծէ,
Կրակ որ ինչ տեսնէ լափէ :

Յիշատակարանս չը պատասխանեց, վասն զի Սողո-
մոնի այս խօսքերը ճշմարտութիւն էին : Եւ ես ալ որ
այս չափը զուարճանալու համար խօսեցայ, հարկադ-
րուած եմ այսօր այս չափով գոհ լինիլ :

Չուարճանալու համար . . . :

Հազացող հիւանդ մի ինչպէս կարող կը լինի զուար-
ճանալ, միթէ նորա բոլոր կեանքը Մահ չէ :

Ի՛նչ սխալ գաղափար . հիւանդին բժիշկը՝ գլխաւո-
րաբար զուարճութիւնն է եւ զուարթութիւնը : Ձանձ-
րոյթը մի թոյն է : Հազար բժիշկ ըստ իս անօգուտ
են, եթէ հիւանդը միշտ մռայլ տխրութեան մէջ մնայ,

հոգ եւ կասկածներ սնուցանէ իւր մէջ, այդ բաները
անվրէպ մահու կառաջնորդեն զմարդ : Պղատոն խակ կը
համարէր որ ծիծաղը եւ զուարթութիւնը կեանքի եր-
կարացուցիչ են : Ես այս բանին խիստ լաւ համոզուած
եմ, որ հիւանդ մը միշտ զուարթ լինելով, եւ իւր հի-
ւանդ բնութեան պահանջած պիտոյից համեմատ շար-
ժելով, բժշկէ աւելի բժշկօղ է իւր ցաւերուն :

* * *

Յունվարի 15 : Այսօր օդը արեւ է : Պօլիսի մէջ ձմեռ
ժամանակ արեւոտ օր մի, անգին բան է Պօլսի կիներ-
րու համար . ահա պատուհանէս կը տեսնեմ խումբ
խումբ կիներ, մերթ կառքով, մերթ հեծիոտ, եւ
ահա օրիորդ մի քայլելով à la chique . Եւ ինչպէս կա-
րօշ էր քայլել, քանի որ կուրծքին forսե դրած, ոտ-
քին նեղ պօթիւններ հագած . հաւատաքննութեան պա-
տիժներու ենթարկուած է կարծես :

Ով մարդ, եթէ աշխարհիս վերայ
Բարեգործութիւն
Անեւ կուգես դուն,
Սա օրիորդին
Տանջալից forսին
Փոքր ինչ թուացուր,
Իրջիկ մի լայնցուր
Որ խեղճ գեղեցիկ
Հանգչի մի ժամիկ :

Հասկա եթէ այն ծանրածանր շինեօնները Հայ կի-
ներու գլխուն թագաւորօղ չը լինէին, արդեօք որչափ

խեղացի գլուխներ պիտի ունենայինք, մինչդեռ այժմ
այդ անիծեալ շինեօն չուղեր եւ կարգիլէ որ խեղք
ասուած բանը Հայ կիներու գլուխը մտնէ :

* * *

Յունվարի 16:

Միշտ տկար եմ, շատ կը հաղամ,
Բայց ես մահէն, ոչ, չը վախնամ.
(Մայրս չը թողուր որ աւելի գրեմ):

* * *

Յունվարի 17:

Խաղ շատ գիտեմ, ձայն չունիմ,
Շատ բան տ'անեմ, փող չունիմ:

* * *

Յունվարի 18, 19, 20, 21, 22:

— Ինչ skrs անես,
Ձայն կերաղես :

— Իմաստունի հետ քար էլ կրես
մի տրտնջար :

— Յիմարի հետ լաւ էլ ուտես
մ'ուրախանար :

— Թուխ աչուխներ պէտք է մօրուց,
վերջը շուտ դայ շինծու զարդուց :

— Չար աչք ունող մարդուն հացէն
Ոսկի ալ տան բնաւ չուտեմ :

ՍՈՂՈՄՈՆ

— Կրթէ տղադ երբոր ճանբայ
Պիտի ելնէ :

Ա՛լ այն ճանբան չը շտկուիր
Երբ ծուռ բռնէ :

Ծռիկ ծառը կը շտկեն միշտ
Երբ նոր տունկ է :

Իսկ երբ հիննայ ամեն ջանքդ
Պարագ տեղն է :

* * *

Յունվարի 23. Սենեակէն դուրս ելնելու արդելուած
հիւանդը, երբ զուարճանալ ուզէ, միջոց չը պակսիր :
Այսպէս ես ալ Աստուածաշունչը փոքր քրոջս ձեռքը
տալով Սողոմոնի առաքինները կարդալ կուտայի, եւ
բերնուց ոտանաւորի կը վերածէի, ահա քեզ մի այլ
օրինակ :

1. Ով կարէ գտնել

Կին առաքինի

Որ գոհարէն էլ

Արժէ աւելի :

3. Կին առաքինի

Մէջ բոլոր կենաց

Նմա կը լինի

Միշտ պատճառ բարեաց :

2. Էրիկ այնպիսուն

Միշտ վստահ ապրի,

Եւ իւր կեանքի մէջ

Բան չը կարօտի :

4. Կնիկ ժրաջան

Միշտ բանի քթան

Իւր բոլոր գործեր

Գործեն իւր ձեռքեր :

— Աղքատ մարդուն չիք բարեկամ
Բայց հարուստին շուրջը շատ կան :

— Կին գեղեցիկ որ չէ խոհեմ
Կը նմանի այն խոզերուն
Որք կախած են իրենց քիթէն
Ոսկի օղեր, գինաւ զարդարուն :

— Այսօր կուշտ ես
Մեղը կայ եւ չես ուտեր ,
Վաղն անօթի
Լեղին անգամ չես մերժեր :

— Կին շնորհալի պատիւ կը ստանայ
Իսկ որ ուժ ունի կը հարստանայ :

* * *

Յունվարի 27. Իմ բարեկամներէս մին Պ. Վ. ինձ
խորհուրդ կը հարցանէ ամուսնութեան վերայ . ահա-
ւասիկ կաւանդեմ զայն Յիշատակարանիս :

Ո՛վ որ իւր անձը մի ուրիշի հետ պիտի կապէ մըշ-
տապէս , թող փորձէ նախապէս :

Ո՛վ որ իւր սիրտը մի ուրիշ սրտի պիտի նուիրէ ,
թող քննէ թէ իրար հետ պիտի յարմարին :

Ո՛վ որ անխորհուրդ ձեռք զարնէ այս օրինակ մա-
հու եւ կենաց խնդրի , թող իմանայ որ ծուռ ընտրու-
թեան զուր գղջում կը յաջորդէ :

Հարսանիքը մի ուրախութեան դուռ է , այլ երբ
սէրը սիրոյ չը համդիպի , թշուառութեան դուռ եւ
դժոխքի փուռ կը լինի :

Այսպիսի խրատներ կը տան մեզ մենէ խելացիները .
— եւ ստոյգ է որ սէրը նուիրական բան է , — սուրբ ա-
նօթ կը պահանջէ որ նորա մէջ պարունակուի . վայ ե-
թէ այդ անօթը դրսէն վերնիճով յղկուած , ներսէն
կարիճով լցուած է :

Երկու բան , որ ամենահարկաւոր է այսպիսի ընտ-
րութեանց մէջ , քննել զանձը , քննել նորա կամ ներս
անձը . իմաստուն մարդիկ այսպէս կը սահմանեն :

Պէտք է մարդ իւր անձը եւ սիրտը քննէ , որ իմա-
նայ թէ արդեօք կարօղ է արժանաւորութեամբ կապ-
ուիլ այդ սուրբ կապով :

Պէտք է քննէ թէ ինչ պարտաւորութիւն պիտի ըս-
տանձնէ ամուսնութեամբ :

Պէտք է քննէ թէ արդեօք կարօղ է այդ պարտա-
ւորութիւնքը կատարել :

Եթէ հեշտախտութիւնը կը դրդէ զմարդ ամուսնու-
թեան , այն մարդը արժանաւոր չէ այդ բանին . ուս-
տի պէտք է նախապէս այդ կիրքը ճնշել , անհետա-
ցընել բնաւորութեանը մէջէն :

Պէտք է ճնշէ իւր բարկացող կիրքերը՝ ներողամիտ
գտնուելու իւր ընկերուհու տկարութեան , մա-
նաւանդ որ նէ իւր ձեռքին տակ անձնատուր եղած
է բոլորովին վատահանալով իբր հօր , իբր եղբոր :

Արդ , մարդը որ քննեց իւր անձը , այժմ թող քննէ
ներս անձը :

Պահանջելով , որոնելով ներս սրտի մէջ քաղցրու-
թիւն եւ հեզութիւն , Ոչինչ առաւելութիւն չը կայ մի
վատթար կնոջ եւ մի միտքը մշակուած մանկամարդի
մէջ , եթէ այս վերջինը միտքը մշակելուն հետ եւ չէ
ազնուացուցած իւր սիրտը :

Պահանջելով՝ որ նէ ուսած լինի ոչ թէ դպրոցի հա-

մար, այլ կեանքի, անաշինութեան համար, որպէս կասէ Սենեկայ:

Պահանջելով՝ որ Նէ մի սիրտ ունենայ յարմար քեզ ցաւակից, ախորիչ եւ օգնական լինելու:

Պահանջելով՝ որ Նէ զքեզ բոլոր սիրտով սիրէ. ծածկապէս քննելով որ ինչպէս դու Ներա վերայ կը մտածես, Նէ քո վերայ կը մտածէ քո զգացած սէրը տածելով դէպ ի քեզ:

Պահանջելով՝ որ Նէ առողջ լինի հոգիով եւ մարմինով. քանզի ըստ իս՝ հիւանդութիւնը երջանկութեան ծախիչն է, մանաւանդ հոգւոյ հիւանդութիւնը, յաւիտեան վատաբաղդութիւն է:

* * *

Յունվարի 28: Ո՛հ, հազար անգամ գերազանց գեղեցիկ է առաքինի եւ առողջ կին մի:

Եթէ դու կատարեալ կերպով վստահ ես քո սրտի կատարելութեան եւ ազնուութեան վերայ, մի երկնչիր առնուլ մի 16 ամեայ աղջիկ, մինչդեռ նա անարատ է որպէս մանուկ, անկեղծ, դեռ բնաւ ծանօթ աշխարհի բաներու: Նէ քեզ կը դայ որպէս երեխայ, եւ դու իմաստութեամբ եւ յուշիկ յուշիկ Ներա ուսուցիչ եւ կրթիչ լինելով, կը կրթես զՆէ, աշխարհի պակասութիւնները կը ճանչցունես, ճշմարիտ երջանկութեան ուր պահուած ըլլալը կը յայտնես:

* * *

Յունվարի 29: Երջանկութիւնը պահուած է, ո՛հ, նոյն իսկ Ներա ձեռքին մէջն, երբ Նէ

Բարեբարոյ եւ կրթեալ լինելով գիտէ իւր էրիկին սիրաբ և սիրով գրաւել:

Գիտէ իւր գործին զհետ պնդել,

Սիրէ վայելչութեամբ եւ չափաւորութեամբ հագուիլ. Գիտէ հեղութեամբ եւ քաղցրութեամբ վարուիլ:

— Համեստութեամբ եւ անկեղծութեամբ խօսել,

— Իւր էրիկին ցաւերուն ցաւակից եւ ուրախութեանն ուրախակից լինիլ:

— Հլու եւ հնազանդ լինիլ:

— Իւր զաւակներն ազգին օգտակար անդամ ընծայեցունել:

Բայց դու, որ կամուսնանաս հարստութեան համար, դրամի եւ ոչ թէ սրտի հետ, քեզ համար չեն այս խօսքերս. ի բաց դնա. մարդկութեան անարժան էակ ես դու:

* * *

Փետրվարի 1: Պ. Հ. բարեկամս կուգէ որ իր Զարմուհի դուստրը Սիօնի քոյրերուն (Sœurs de Sion) վարժարանը ղրկէ, որպէս զի Ֆրանսերէն էլ սովորի:

Բոլոր ուժովս դեմ կեցայ եւ վերջապէս չը թողուցի. բայց երբ բարեկամս ասաց թէ՝ «Այդ տեղ Ազգային դաստիարակութիւն չը կրնար առնուլ կասես, բարեկամ. բայց որ ազգային դպրոցը ղրկեմ որ առնու... ասա տեսնեմ...»: Թող... Թող... տունը մնայ, կըմկըմացի. բայց սա պատասխան չէր նորա հարցման:

Այս տեղ ցաւ է ինձ յիշել որ մեր ազգը աղջկանց կրթութեան մասին գրեթէ բոլորովին անփոյթ կը գտնուի. այդ մասին փոյթ տանող հարուստ գերդաստաններն ալ չնորհրով Ազգային վարժարան մի չեն տեսներ, որ այն տեղ ղրկեն իրենց զաւակները, այլ

ի հարկէ ստիպուած կամ տունը դասատու կը բռնեն (եթէ գտնեն) կամ, Գոյրեւու դպրոցները կը ղրկեն, Հարկ է յիշել նաեւ թէ կան հարուստ գերդաստաններ էլ որք իրենց թաղին դպրոցը լաւ վիճակի մէջ ալ լինի, դարձեալ հոն չեն ղրկեր հպարտութեամբ. եւ միայն աղքատ ընտանեաց աղջիկները կերթան, որով հետեւաբար դպրոցին հասոյթը կը նուազի, եւ յորմէ շատ անպատեհութիւնք առաջ կը գան.

Իրերու այս վիճակին ոչ ոք կը տքնի դարման մի տանիլ. ընկերութիւններ չեն կազմուիր այդ նպատակով, եւ եթէ կազմուին էլ, գիտաւոր աստղի նման երեւիլն ու անհետիլը մէկ կը լինի: Այսչափը Կ. Պօլսի համար:

Գաւառներուն գալով կարող եմ ասել առանց բացառութեան բոլորն ալ խոր քնով կը խորդան, եւ եթէ մի ոք ելնէ աղջկանց կրթութեան կարեւորութիւնը քարոզէ, տկարամտութեամբ կը պատասխանեն, « Ինչ որ կելնէ, կարգաւ գիտցողէն կելնէ. » եւ թէ « Աղջիկ մը կարգաւ ալ գիտնայ, գրեւ գիտնալու չէ: » Սակայն գոնէ մանչերու կրթութեան փոյթ չեն տանիր.

Անշուշտ ամեն գաւառ իւր փոքր ի շատէ լուսաւորեալ երիտասարդութիւնն ունի. նոցա պարտքն է այս բաներուն վերայ խորհիլ. . . Ո՛հ, ինչ կատեմ. Հայ երիտասարդութեան. . .

Եւ Սաւադը ընդ մարդարէս. ' . ' .

Ճշմարտութիւն է, սարոններ, որ մի ազգի ապագային բարօրութիւնը նոյն ազգի մայրերու լուսաւորութենէն կախում ունի, ինչպէս որ մի ընտանիքի բարօրութիւնը, նոյն ընտանեաց մօր լուսաւորութենէն.

* * *

ԶԱՐԲՈՒՀԻՆ ԵՒ ՏՕԼԱՄԱՆ

Տօլաման

Որուն հայք Մատնաշուրթ
Անուն տան.

Զարմուհեայ քնքուշիկ

Տանջէ արդ զմատիկ:

Բարեկամք միշտ պարտին

Որ իւրեանց ծանօթին

Ցաւերուն

Մասնակցին:

Ես որ եմ բարեկամ

Եւ եղբայր վաղաժամ.

Զարմուհեայ ցաւերու

Սփոփանք գտնելու

Փափաքով,

Զայս տողեր

Քովէ քով

Եմ բերեր:

Ո՛հ, ես ալ երբեմն

Քաջած եմ այդ ցաւը,

Նա միայն մի մատի

Ցաւ տալով գոհ չ'ըլնի.

Այլ ամբողջ թեւիկը

Պաշարէ անգութը.

Մատնաշուրթ մի սուր է

Որ մըխի եւ զարնէ:

Կասես թէ անգութ ոք
Ձեռքն առած մի սըլաք
Անդադար վար ու վեր
Խայթիւթէ կարեւեր :

Այլ պէտք է սիրտուիլ
Այդ չափով դո՛ւ լինիլ .
Ո՛հ, կրնաք, թէ ուզէք
Դեղ գտնել, հարուստ էք :

Ձեր կեցած քաղաքէն
Հինգ վեց օր հեռուէն
Հազարով
Աղջիկներ
Հարիւրով
Մանչիկներ
Աղքատ են
Եւ չունին

Ո՛հ, հաց իսկ, որ ուտեն :

Եւ քաղցը դուք գիտէք .
Ցաւեր տայ աղէկէղք :

Ձեզ հետ միշտ դուք ունիք
Խընամօղ ընտանիք ,
Աղքատը մահէն զատ
Ունի մի հարազատ .

Որ հաց տայ
Քաղցուն դէմ
Որ դեղ տայ
Ցաւին դէմ :

Ո՛հ, պէտք չէ տրտնջալ
Ցաւիդ դէմ նստիլ լալ,
Միտ բերէք զայն թշուառք
Ի՛նչպէս որ տուէք փառք :

Մինչ դուք նստած լիք սեղաններ ձեր առջեւ
Կը պարարուիք . — մեծ դամբարներ ձեր վերեւ .
Ձեր համազգի խեղճ եղբայրներ , ոհ , սովը
Մեռցունէ կոր . սիրտ չը մնաց ձեր քովը :

* * *

Փետրվարի 6. Մարգարէութեանց գիրքերը կար-
դալ իմ զբօսանքներէս մին եղած է . այսօր Եսայի
Մարգ. Գ. Գլ. 16 համար կարդացի . կարծես բուն
այժմեան քաղաքացի Հայ կիներու համար գրուած .
ահա ինչ որ կը յիշեմ .

Հազիւ տէրը որոտածայն ցոյց տուաւ
Չար իշխանաց վատ գործերուն՝ իւր զայրոյթ .
Դարձաւ յանկարծ բարկութեամբ լի ինձ ասաց ,
Տեսայ հսկարտ , սէգ եւ լիտի , վատ բնոյթ :

Սիօնի չար աղջիկները որք բարձրավիզ
Կուրծք կիսաբաց փողոցի մէջ կը քայլեն ,
Շաչիւն հանեն իւրեանց տանտան ոտքերով
Նայողներու լրբութեամբ աչք կը նետեն :

Հագին գինտեր , շղարչատեւ ապարօշ ,
Գանգուր կանեն իւրեանց մաղեր բարձրածալ
Եւ կը կապեն դօտի արծաթ եւ օղեր
Ու ցանցակերպ ոսկիաթեւ վարսակալ :

Դընեն մատնի , բեհեզէ քօղ եւ խոյրեր
կախեն մէջքէն շղթայակապ բօռդ-մօնե
Սուրբ գրքի տեղ անուշ հոտի տուփերով
եւ հայելեօք , իւեանց տունը լեցուն է :

Այլ պիտի գայ , որ այդ ամեն իբր հով
Պիտի ցնդի եւ յանկարծուստ չքանայ ,
Արծաթ գօտու տեղը չըվան տի կապուի
Անուշ հոտին տեղ փտուլթիւն պիտի գայ :

Եւ այդ գանգուր խոստով մազեր պիտի թափին ,
Նոցա տեղ կնտուլթիւն չուտ տեղ պիտի տայ ,
Գեղեցկուլթիւն ընդ միշտ անհետ պիտի լինի
Նոցա դէմքը ալ թառամած պիտի մնայ : (1)

* *

ԱՌ ԲՈՆԱԽՈՐՍ

Եսայի ժէ. 12:

Վա՛յ ձեզ ժողովուրդ բռնաւորք
Զուր գառաք զերթ ծով ալեկոծ
Հեղեղասաւ յորդ ջրոց պէս
Զուր աղմըկիք դուք հոծ ի հոծ :

Այլ գոչեցէք որչափ կամիք
Աստուած տեսնէ պիտի ըզ ձեզ

(1) Այժմու կիներու սարքն ու զարդը այնչափ կը գերազանցեն Մովսիսական դարուց կիներունը , որ անկարելի է երեւակայել Թէ Աստուած իր զայրոյթը որչափ սաստիկ պիտի ցուցանէր՝ եթէ՝ ներկայ դարուս մէջ Մարգարէի շնորհաց արժանաւոր մարդեր գտնուէին : Այս խօսքիս մէջ սուտ բան կայ, եւ Յիշատակարան :

Դառնն պատժովք յանդիմանէ :

Յայնժամ պիտի ցրուի ձեր դէզ :

Պիտի փախչիք յոյժ ընդ հեռու

Որպէս մթեղ վարեալ հողմոյ

Ընկած առաջ խիստ մըրըկի

Պիտի ցնդիք զօրէն փուռոյ :

Այո , Այո , պիտի տիրէ

Ամենուդ մէջ խռովութիւն

Որպէս ճանձեր դուք ամենքդ

Պիտի ջնջուիք յերեկոյն :

Եւ աղաւթ օդ գերեվարեալք

Պիտի չնչեն յառաւօտու ,

Լաւ իմացէք , այս է բաժին

Բռնաւորաց լ'անխիղճներու :

1875

* *

ՈՂՈԹ

Դանիէլի ողբ Գլ. Թ.

Յիչէ՛ ո՛վ Տէր ինչ որ ցայժմս մեք կրեցինք եւ տանջեցանք
Մեր սեպական շատ իրերէն յանիրաւի զրկուեցանք
Մեր երկիրը անհաւատն ու անօրէնը իւր ճանկն առաւ
Մեր ժամերն ու տնակները մեր թշնամոյն ձեռքն անցաւ :

Եղանք որբեր , մեր մարք եղան որբ եւ այրի
Մեր մարք անկան ներքեւ նոցա անդուլթ որին ,
Ինչ որ մերն էր , մեզ չը տուին եւ փոխանակ
Մեր ուզածին նախ եւ առաջ առին ստակ :

Ջուրը մերն էր , դրամ տուինք եւ խմեցինք
 Փայտը մերն էր , արծաթ տուինք եւ վառեցինք
 Իբր գըրաստ սայլին լծուած հալածուեցանք
 Այլ փոխարէն հանգստութիւն ինչ չունեցանք :

Հաց չը գտանք . կշտանալու յուսով թողինք
 Ըզ հայրենի մեր սուրբ երկիր , եւ գնացինք
 Օտար երկիր , ծագէ ի ծագ այս աշխարհի
 Հալած մաշուած ի մէջ քաղցի եւ աշխատի :

Հարք մեր եղան անմխարան , եւ թողուցին
 Որ թշնամիք ինչ որ տեսնեն առնեն տանին ,
 Նոցա դործոց անհամ պտուղ մեք վայելեմք
 Այժմ որ այսպէս թշուառութեան մէջ ինկած եմք :

Որք երբեմն ծառայք էին մեզ հնազանդ
 Տիրեցին մեզ , եւ արկին զմեզ խիստ պարաւանդ ,
 Սողմ էլ տիրեց եւ անօթի թողուց ըզմեզ
 Ուռաւ մորթ մեր որպէս եղած հրակէզ :

Անկան կանայք սուրբ Սիօնի իւրեանց վսեմ
 Վեհ պանծալի եւ անարատ վիճակներէն
 Անօրինաց ձեռքը ինկած անպատուեցան
 Իսկ կոյս աղջկունք Յուդայի մէջ պղծըվեցան :

Մեր իշխաններ նոցա ձեռքով ի կախաղան
 Տարապարտուց անարդ կերպով կախուեցան
 Ծերունիք մեր եղան անարդ անպատիւ
 Նոցա մազեր փետփետեցին որպէս խռիւ :

Երկիւղ տիրեց ամենուրեք . ծերք չը կրցան
 Նստիլ իրենց տնակներուն շէմքին վրան ,
 Երիտասարդք վհատեցան յուսահատած ,
 Քնարն անկաւ նոցա ձեռքէն ահաբեկած :

Ուրախութիւն մեր սրտերուն որպէս աղբիւր
 Յամաքեցաւ եւ չորացաւ ի մի աւուր ,
 Խաղալք մեր կաքաւք եւ ցնծութիւն ալէլուք
 Անհետացեալ փոփոխեցան ի խոր սուգ :

Այս աղէտըով սիրտք մեր նկուն նուաղեցան
 Եւ մեր աչեր արտասուքով միշտ թաց եղան ,
 Զի Սիօնի վերայ աղուէսք կը պըտըտին ,
 Եւ մեք օտար յաշխարհի կամք վայրաւատին :

Որ յաւիտեան կաս ի յերկինս , ո՞վ գթած Տէր
 Մինչ ի սպառ մոռացար մեզ , հարեալ լքեր ,
 Ընդէր թողուս զմեր երկիր թշուառացեալ ,
 Դարձո՞ մեզ Տէր . եւ մեք դարձցուք անդ նորոգեալ :

1874

* * *

ԾԵՄԱՐՑՑՈՒԹԻՒՆ

1. Ներկային մէջ ամեն բան՝ յարգ

Պատիւ ու փառք

Կը վայելէ , թէ եւ տըխեղծ

Վատթար ու կեղծ .

Բայց անարգեալ կը մնաս դուն

Ճշմարտութիւն :

2. Առաքինիք զուր խնդրենք քեզ,
 Զո՛ւր ես, ի՞նչ ես
 Թէ չէ հեղուկ մի անկայուն
 Վազուկ սահուն.
 Զո՛ւր կուզեմ քեզ բերել լեզուիս
 Միշտ կը փախչիս
 Միթէ իսպառ այս աշխարհէս
 Գնացել ես :
3. Աստ՝ ուր պատիժ ու մահ ես դուն
 Ծշմարտութիւն՝
 Ուր կեղծն ու սուտ, խաբչիկն ու վատ
 Կան միշտ ազատ.
 Ուր կեանք պատիւ կը վստելէ
 Որ կը կեղծէ.
 Ուր կը գարշին փախչին ի քէն
 Իբր ի մահէն. Ծշմարտութիւն :

* * *

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ

* — *

Տառլեց տարւումն կայ թէ չը կայ
 Նա կարճատես կը լինի
 Ինչ որ տեսնէ զարդ կամ մօտայ
 Նա իւր վերայ միշտ կը կրի :

Ուսանող է՝ եւ դպրոցին
 Ինքը Մենտոր կամի լինել
 Աշակերտին վարժապետին
 Եւ ամենին գերազանցել :

Ոչ իւր բարքով ոչ լաւ վարքով,
 Զեկեկութեամբ, տգիտութեամբ,
 Եւ մի ակնոց թամբած քթին
 Կարծէ լինել մարդ զարգացմամբ :
 Դաստոտան մէջ քն շատախօս
 Խօսքեր խօսի վայրաբան
 Իւր ընկերաց մի Զոյիլոս
 Դարձած, կանէ զանոնք այսպան :

Կարգը երբ գայ Հայերէնի
 Տաճկերէնի կամ Պատմութեան,
 Զեռքը առած նա տետրակ մի
 Տողեր տողէ անհամ, համբակ :
 Երբոր ասես «դասիք ինչո՞ւ
 Մտիկ չանես» — է՛հ, Հայերէն
 Դու ի՞նչ կարծես, պէտք է մարդու.
 Eh bien, բաւ է Ֆրանսերէն :

Երբ հանապտես այժմ պէտք է.
 «Ես հինգ տարի ձեզ դաս կը տամ»
 Ասելն իւրեան մի լաւ զէնք է.
 (Այլ նշանակ տրդիտութեան) :

Քրտան տարւան եղաւ արդ նա
 Բարակ bâton իւր ձեռքն առած
 Փոքրիկ ֆէս մի աչքին վրայ
 Խաչվտան մէջ է նա բազմած :

Զեռքին թըղթեր ըսկանկիլի
 Աչքին ակնոց ոսկեջրած :

Պարապած է նա խուռնարի
Բիթը կախած եւ սրտնեղած :

Հայրն իւր խանութ կը դնէ զինք,
Բայց խիստ շուտով տուն կը դրկէ
Թէ չէ երկու ամիսէ վերջ՝
Մնանկութեան ձայն կարճակէ :

Ոչ Ազգ գիտէ ոչ Հայութիւն
Հայ լինելուն իսկ կարմըրի
Ուժով գրկած զեղգեկոյն
Տունը լցած parfumerie :

Դարանին մէջ լաւ գրքի տեղ
Paul de Cokeի ունի romans ,
Գեղեցկութեան անուանի դեղ
Poudreի իւղի հարիւր աման :

Ճերմակ գոյնը en égale doze
Շատ ընդհանուր եղած է հոս .
Հայու տղուն brune դէմքին
Blanche են աստ աղջիկ եւ կին :

Դու չես գտներ գոյն plancheի
Այս ամենք ձեան պէս կաշի
Ունին Պատճառ. — Մի հարցաներ,
Կասեն poudreի գինն է շատցեր :

Ֆրանսայի parfumerie-ը
Չեն հասնիր կոր գործել փուլիք
Ժամ չորս եկաւ ալ malgré
Հայ պատանին պիտի ելնէ :

Ներքեւ բարձին նախ կը փնտռի
Թէ հին է դեռ վէպն *amori*
Որ մինչ ի լոյս երազական
Տըվաւ ցնորք Հայ տղեկան :

Եւ ի վերջոյ բարեհաճի
Երթալ քովը իւր դարանին
Կառնէ առջեւ մեծ *miroir*
Ներկէ ուշով ուր որ *noir* :

Կամ թէ բիծեր կան շատ փոքրիկ
Նա ձեռքն առած *poudreի* տուփիկ
Ապա սըրսկէ մի *mille fleurs*
Հայլին նայի ոլոր մուր :

Ալ Հայ տղան à gentlement
Եղաւ աղւոր իւր դեղերէն :

Բարեւ չը տար նա Հայերէն
Իրեն նման զեղգեկներ *յոյժ* . . .
Bonjour bonsoir ֆրանսերէն
Իւր լեզուէն քաղցր է լ'անոյշ :

Ալ Հայ տղան կերթայ կուգայ . . .
Սիրտն ուր ուզէ, արգելք չը կայ,
Հայրն ողջ լինի, արծաթ շատ կայ
Աղբիւրի պէս վազէ երթայ . . .
.
.

Ալ շուտ կը գայ չախատողին
Կարօտութեան խեղճ օրերը,

Յայնժամ կը գայ խելքն ի գլխին
Հայու տղուն :

Եւ մազերը
Նա ձեռքն առած կը մտածէ
Ah! que les temps sont changés .

Խ Ա. Դ.

Երթանք նայինք ինչ կայ ծովին
Ինչքն է այդ ուռուցք նաւին : —

« Գացանք տեսանք նաւ կայր ծովին,
Լայն կտաւներ լարուած նաւին,
Հով կը փչէր մէջ կտաւին
Կտաւն ուռէր ի դէմ հովին : »

Երթանք նայինք ինչ կայ ծովին
Ինչքն է այդ ուռուցք նաւին
Եւ նաւը կայ ծովի յալին : —
« Գացանք տեսանք նաւ կայ ծովին
Լայն կտաւներ լարուած նաւին
Հով կը փչէր մէջ կտաւին
Կտաւն ուռէր ի դէմ հովին
Հոգի շարժէր, ծըփէր զալին,
Ալին գարնէր, շարժ տայր նաւին : »

Երթանք նայինք ինչ կայ ծովին
Ինչքն է այդ ուռուցք նաւին
Եւ նաւը կայ ծովի յալին
Ի՛նչ փրփուր հանէ քարին : —

« Գացանք տեսանք նաւ կայր ծովին
Լայն կտաւներ լարուած նաւին,
Հով կը փչէր մէջ կտաւին
Կտաւն ուռէր ի դէմ հովին
Հոգի շարժէր ծըփէր զալին,
Ալին գարնէր, շարժ տայր նաւին
Նաւէն փախէր, զարնէր քարին
Քարն ուժ կուտար այն փրփուրին : »

Երթանք նայինք ինչ կայ ծովին
Ինչքն է այդ ուռուցք նաւին
Եւ նաւը կայ ծովի յալին
Ի՛նչ փրփուր հանէ քարին
Քարն ինչպէս է կայներ ծովին : —

« Գացանք տեսանք նաւ կայր ծովին,
Լայն կտաւներ լարուած նաւին,
Հով կը փչէր մէջ կտաւին
Կտաւն ուռէր ի դէմ հովին,
Հոգի շարժէր ծըփէր զալին,
Ալին գարնէր, շարժ տայր նաւին
Նաւէն փախէր զարնէր քարին
Քարն ուժ կուտար այն փրփուրին
Ի՛նչ քնէր շարժէր ի մէջ ջուրին
Ձի լաւ յենած էր աւազին : »

Այ աւազին
Նաւ կայր ծովին
Լաթ կայր նաւին
Հով կայր լաթին
Ջուր կայր հովին
Փրփուր ջուրին
Քար փրփուրին]
Աւազ քարին :

* *

ՅԵՐԵՒ ԱՆԿԵԱԼ

1. Յարմատէդ

Դու խլուած
Հէգ տերեւդ
Թառամած .
Յո՞ դիմես
Թըռուցիկ
Դու այդպէս
Շըջմուխի :

3. Յարմատէն

Թալթաւալ
Զիմ կաղնին
Բազմածալ
Յանկարծուտ
Ի գետին
Զարնելով
Կործեցին :

2. Իմ միակ

Ապաւէն
Մի կաղնի
Էր արդէն
Խիստ փշօն
Մըրըրկի
Եւ ձմրան
Սուր քամի ,

4. Եւ ես այժմ

Անճըրկած
Տընալէս
Զըրկըված
Լեռնէլեռ
Շըջմուխ
Աստ եւ անդ
Թափառիմ :

5. Ընդ առաջ
Մըրըրկին
Ես ընկած
Ո՞ր մղիմ .

Անդ երթամ ,
Անդ, ուր որ
Պիտ' երթան
Սուրբ շուշան .

Կարմըրուր
Ահ, նոյն իսկ
Վարդն աղւոր :

* *

«Քրիստոնեայ ,

Աւետարանը ձեռքդ առ , սրտիդ մէջ ընդունէ դանի ,
հետեւէ անոր , եւ Աստուծոյ խոստացած երանութիւնը
կը ժառանգես յԱնդեկանն :

Աղօթք ըրէ :

Ուր որ կուգես աղօթէ , քու աղօթքդ միշտ ընդու-
նելի են , երբ ի սրտէ են . Եկեղեցւոյ եւ տան մէջ ա-
ղօթելուն մէջ տարբերութիւն մը չը կայ , եթէ չես
կարել եկեղեցի երթալ :

Աւելի լաւ է որ դուն քու հեղինակութեամբդ աղո-
թես , եւ ոչ թէ ուրիշին գրած աղօթքներովը . վասն զի
աղօթքը նաեւ խոստովանութիւն է :

Անարժան քահանաներու մի խոստովանիր , եւ երբ
Եկեղեցւոյ ճամբարիտ պաշտօնեայք սպառած են , միայն
Աստուծուդ խոստովան լեր :

Սիրէ Ազգդ , սիրէ Եկեղեցիդ , սիրէ Քրիստոսը , մի
մոռնար Հայրենիքդ . . . :

ԲԱՒ ՀԱՄԱՐԵԱԼ զայսքանս ի բազում գրութեանց իմաստասէր որդւոյս, գամ արդ յիշատակել արտասուահոս գրչաւ, զվերջին աւուրս ցաւագնեալ կենացն, թէ եւ զայնոսիկ ի գրի առնուլ հաւասար իցէ սայրասուր սլաքօք կրկնակի խոցելոյ՝ զվիրաւորեալն արդէն զսիրտ բազմավիշտ :

Արդ՝ որպէս ի վեր անդր յիշեցի, երթալով երթայր եւ զայրանայր հիւանդութիւնն անողոք, մինչեւ սպառել եւ ձայնին եւ չկարել ուտել ինչ կամ ըմպել. դեղորայք ոչինչ օգտէին. Մեծ. Տօքթօր Քեաթիպեան երբեմն այց ելեալ՝ զամենօրեայ խնամատարութիւնն յանձնեալ էր Տօքթօր Ն. Մէզսուրեանի, որ դրացի գուլով մեզ եւ սիրելով զորդեակն իմ, կանխէր հանապազ, եւ զկարեւորսն ի գործ դնէր. սոքա երկոքին բազում խնամս ցուցին անձանձրոյթ, վասնորոյ զիմ հրապարակական շնորհակալութիւնս մատուցանեմ եւ այսու :

Իսկ ի 6 Փետրվարի 1876, գայ յայցելութիւն որդւոյս բնիկ նիկոմիդացի Տօքթօր Յ. Կիրակոսեան, որ ուտեալ յՍ.մերիկա զարհեստ բժշկականութեան նմանաբուժական եղանակաւ (Հօմիօթիաթ), եւ որ ունելով ընդ մեզ բարեկամութիւն, եւ յոյժ մտերմաբար սիրելով զորդեակ իմ, արդահատի ի դժնդակ վիճակ նորին ցաւոց, եւ առաջարկէ՝ զի յետ այնու ինքն դարմանեացէ իւրով եղանակաւ: Հաւանի որդեակն իմ մտադիւր, եւ յորժամ յերեկոյի գնացի առ ինքն, պատմեաց ինձ զամենայն՝ ընդ որ հաճեցայ եւ ես. եկեալ եւ բժշկին ի նոյն ժամու վերստին, ձեռնարկեաց ի

դարմանատարութիւն մեծաւ ուշադրութեամբ եւ անվհատութեամբ մինչեւ ցվախճան: Երկիցս յաւուր այց ելեալ՝ ոչ միայն ամոքէր զցաւ հիւանդին յուսալից բանիւք եւ մխիթարէր զնա եւ զմեզ, այլ եւ զիւր առնէր ուտելոյ եւ ըմպելոյ զսակաւապետն՝ առաւելագոյն խնամ տարեալ ցաւոց կոկորդին :

Ուրախ լինէր որդեակ իմ յորժամ տեսանէր զՏ. Կիրակոսեան, եւ մոռանայր զտագնալ ցաւոց իւրոց, եւ տայր պատմել նմա՝ զվարժարանաց եւ զհամալսարանաց եւ զարուեստից Միացեալ Նահանգաց Ամերիկայ, եւ նախանձաւոր լինէր թէ զիմորդ Տաճկաստան տակաւին զուրկ ի լուսաւորութեանց դիտութեանց նոցին գտանի . . . : Երախտագէտ պարտաւորութիւն է ինձ՝ որպէս վասն նախագրեալ արժանաւոր բժշկաց, նոյն եւ յաղազս պատուական առնս այսորիկ Ազնիւ Տօքթօր Կիրակոսեանի, խոստովան լինիլ՝ թէ ամենայն անձնանուիրութեամբ ջան եղեալ մաքառեցաւ ընդ անհնարին ակտին, զի մի իսպառ տանջեացէ. եւ եղեւ հիւանդին բարեկամ ի նեղութեան, եւ մխիթարիչ ի յուսահատութեան: Իհիւր շնորհակալութիւն եւ գոհարանութիւն նմա:

Երբեմն զարմանօք եւ սքանչացմամբ հաղորդէր ինձ Տ. Կիրակոսեան զխօսակցութիւնս իւրեանց ընդ որդւոյս, թէ որպէս ի վերայ ամենայն նիւթոց եւ առարկայից իմաստութեամբ կռեալ խորհրդածէ, եւ այնպիսի լուսամիտ դաղափարս արտայայտէ, մինչեւ կարծել թէ ի չափ այրական հասակի ժամանեալ ոմն իցէ աւարտեալ զուսումն դիտութեան իւրոյ ի համբաւեալ Համալսարանս Եւրովիոյ, եւ իբր թէ ընթերցեալ իցէ զամենայն ողջամիտ փիլիսոփայական մատեանս երեւելի հեղինակաց. եւ ըստ այսմ առաւելապէս իմն հիանայր ի վերայ մաքուր եւ Քրիստոնէական բարոյականու-

Թեանն: Այո, այո, եւ ես վկայեմ վասն բարոյական կենաց որդւոյս, զի ոչ սիրէր ստել երբէք, ոչ խոստանայր ինչ եթէ չկարէր կատարել, ամենայն բան տգեղ չ'ել ի բերանոյ նորա երբէք. խորշէր ի վատաբարոյից, եւ ընդ աւագաց քան զինքն եւ ընդ պատուականաց սիրէր մըտերմանալ. վասնորոյ եւ ինքն յամենեցունց սիրեալ պատոււեր: Ո՛հ, եւ զի մի մի թուիցեմ զբարեբարոյութիւնս նորա, յորմէ օգտիլ ունէր ազգատոհմ իւր եւ Ազգ. բայց եղհակ, սլացաւ նա ի թեւս հողմոց :

Ի 10^{րդ} օրէ Մարտ ամսոյ չկամէի հեռանալ ի սնարից մահճի որդւոյս՝ եւ զհետ երթալ պաշտօնիս. փափաքէի հանապազօր լսել եւ կատարել զկամս նորա. այլ նա ստիպէր զիս եւ աղաչէր՝ մի թողուլ զգործս կարեւորս ազգին, եւ մի ծանրացուցանել զհոգ եւ զաշխատանս Սրբազան Պատրիարքին. զի յաւուրսն յայնսովի դարձեալ եւ յերեւան խնդիր Ազգային Գերեզմանատան Բերայի, որոյ աղագաւ բազում անգամ երթեւեկս արարեալ մերթ ընդ Ս. Պատրիարք Հօրն՝ եւ մերթ առանձինն՝ առ դրունս Նախարարաց՝ մանաւանդ Մեծ Եպարքոսին եւ Սպարապետին, յաջողեցաք բացարձակ տէր լինել սեպհականութեան Ազգիս, եւ ստանալ հրաման կառուցանել ի նմա զվարժարան, զի արդէն արգիլեալ գտով թաղել անդ զմեռեալս, կամէին ոմանք ի նախարարաց ի պարտեզ հասարակաց վերածել զայն :

Ուրախ եղեւ եւ ցնծացաւ յոգի իւր ազգասէր որդեակս՝ զյաջողութեամբ ծառայութեանց մերոց այս, եւ խնդրէր հացել ի Ս. Պատրիարքէն զի փութով կառուացի վարժարանն՝ խոստացեալ ի վաճառական Գարակօղեան եղբարց, զի կենդանութիւն ազգի՝ վարժարանաց բազմութիւնն է, ասէր :

Ի ցաւագին վիճակի իւրում այնմիկ բազում անձկանօք ընթեռնոյր զնամականիս Տեառն Գարբիէլի Պատկանեան պատկառելի պատուական ծերունոյն՝ իմաստասիրին եւ Բերթողին, եւ անմեղութեամբ բազմամեայ տառապանօք չարչարեալ Բահանային որ ի Ս. Պ. Բուրգ, եւ այնչափ սիրէր զնա եւ յարգէր՝ եւ այնչափ ցաւէր ի վերայ դառնաղէտ վիճակի նորա, մինչ զի մոռացեալ զիւրն՝ ի վերջին աւուրս անդ ստիպէր զիս թողուլ զինքն, եւ զամենայն ծառայութիւն եւ զհոգ յանձն առնուլ վասն ազատութեան նորա յանիրաւ արգելանայն ի Սրբազնագործութենէ, միջնորդելով առ որս անկն է :

Ի 24 Մարտի եկեալ ի տուն գտի զորդեակն իմ ցաւագին յոյժ. ըմբռնեաց զձեռս իմ եւ համբուրեալ սկսաւ յոգւոց հանել եւ զանգատիլ զի չեղեւ դարման դժնդակ ցաւոցն, եւ խնդրեաց զի ընդ Տօք. Կիրակոսեանի եւ զՊետեմովքի անուն Նմանաբոյժն կոչեսցուք ի խորհրդակցութիւն. զոր եւ խոստացաք ընդ Տ. Կիրակոսեանի վասն վաղուին. սեղմեալ զձեռս իմ ասաց համբուրել զինքն. եւ ես մինչ խոնարհեցայ համբուրել, փղծկեցաւ սիրտ իմ եւ սկսայ լալ եւ ասել. Ո՞ տայր ինձ, որդեակ իմ սիրուն, զի զցաւս քո ես բառնայի, եւ դու այդօրինակ չէիր տանջեալ. պատասխանեաց որդեակս. «Դու ինչո՞ւ ցաւ պիտի քաշես, Հայր իմ, դու ուրիշ զաւակներ ունիս չափելու, ես ձեր մէջ այսպէս անպիտան ելայ». եւ սկսաւ ինքն եւս արտասուել. վայ ինձ, բռնի հանդարտեցուցեալ զսիրտ իմ, ջանացի եւ հանդարտել զինքն. եւ օգնեաց ինձ Տ. Կիրակոսեան: Ի նմին երեկոյի գրեցի նամակ առ ընտանիս եւ որդեակս իմ ի Պարտիզակ ի ձեռն Պ. Խոսրովայ Թ. Էսկիճ-

եան, եւ հեռագրեցի եղբոր իմոյ Սարգիս Էֆէնտիի որ
գտանէր ընդ Մուրթասարըֆին Նիկոմիդիոյ յԱտարա-
զար, գալ ժամանել փութով ի Կ. Պօլիս :

Ի 25 Մարտի հինգշաբթի առաւօտու, յօժարակամ
խնդրեաց հաղորդել ընդ Քրիստոսի, եւ ջերմեռան-
դութեամբ ընկալաւ զՍորհուրդն Սուրբ. ապա եկն Պէտ-
նափսքի բժիշկն ընդ Ապտուլլահեան Գէորգ Էֆէնտի
բարեկամիս, զոր աշխատեալ էր գտանել սիրելին
մեր Սկրտիչ Էֆէնտի Մէլիքեան, եւ երկարագոյնս
դնեալ ընդ Տ. Կիրակոսեանի, քաջալերեցին զոր-
դեակն իմ եւ գնացին յուսաբեկ: Իսկ ես այլ ոչ
եւս բաժանեալ ի նմանէ, մնացի ի տան, յորում
եկն եւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն իմ, եւ խօսեցաւ
բանս մխիթարանաց. եւ որդեակ իմ ասաց, թէ մխի-
թարեալ եմ ի հոգի, Սրբազան Տէր, զի յայսմ իսկ ա-
ռաւօտու հաղորդեցայ ի կենարար Մարմնոյ եւ յԱրեւնէ
Տեառն, եւ ի նա յուսացեալ եմ. գովեաց Սրբազան
Հայրն զհաւատս նորա եւ ասաց՝ թէ նախնի Քրիս-
տոնեայք յամենայն աւուր մերձեանային ի հաղորդու-
թիւն Սուրբ խորհրդոյն՝ զի կեանք քրիստոնէին պար-
տի հանապազօր կապակցեալ լինել ընդ Քրիստոսի, եւ
ապա աղօթեալ ի վերայ նորա եւ օրհնեալ մեկնեցաւ :

Ես եւ մայրն նստեալ առ ընթեր մահճի որդւոյս,
ամենայն ակնարկութեանց նորին սպասաւորեալ, եւ
ինքն մերթ զիմ ձեռս եւ մերթ զմօրն սեղմեալ եւ ըմ-
բռնեալ ի ձիւ ժամս, Սիրական հայրիկս, Անուշիկ
մայրիկս ասելով մարմոքէր եւ ձմէր զսիրտս մեր . . . :

Ի 26 Մարտի ուրբաթ առաւօտ, ասաց աղօթել միա-
բանութեամբ վասն իւր. եւ ես առեալ զԱւետարան

Տեառն եւ զնարեկ նստեալ արտասուօք աղօթէի. եւ
ինքն գամ քան զգամ հալէր եւ մաշէր յոյժ, դժուա-
րաւ առեալ զջուր կամ զկաթնեղէնն իւր: Ասաց ապա
առ իս, «Հայր իմ, երբ պիտի աղէկնամ ես, ինչ կըսեն
բժիշկները. բնաւ հանգստութիւն չունիմ, հայրիկս, ա-
մեն կողերս եւ մէջքս կը ցաւի եւ կը տաղնայիմ», եւ
հոսէին յերեսացն ցուրտ ցուրտ կայլակք քրտանց, զոր
սրբէի ստէս: Ի նմին երեկոյի եկին ի Պարտիզակէ եր-
կոքին դատերը իմ Սուրթանիկ եւ Մաքրուհի, ընդ Տէր
Կարապետ Քահանայի Մխալեան օծակից եղբոր իմոյ
սիրելոյ, սրպէս եւ Մարիանէ մեծ դուստրն իմ եկեալ
էր յառաջագոյն, բայց չեկն Պ. Խոսրով ՀՀանդուրժեալ
ի սաստիկ ցաւոյ սրտին: Ուրախացաւ ընդ գալուստ
նոցա, եւ սեղմեալ զձեռս նոցա, զԶեզ կարօտացեր էի
ասաց: Անքուն կացեալ առ նմա եւ յայնմ գիշերի հըս-
կէաք. սակայն հետդէտէ տկարանայր . . . :

Ի ժամ 8 գիշերին ասաց երթալ եւ ննջել յիւրաքան-
չիւր տեղիս, եւ բռնի ստիպէր զմայրն զի նիւհեցէ. եւ
ինձ ասաց երթալ եւ ննջել. եւ ելեալ արտաքս ի սենե-
կէն՝ յետ սակաւու միոյ կրկին մօտի ի ներքս եւ գաղտ-
նի մնացի յանոտս մահճին :

Յետ կէս ժամու խնդրեաց ուտել զկաթնեղէնն քա-
րիօֆա անուանեալ, եւ նստուցին դժուարաւ յանկողնին,
յայնժամ ետես զիս՝ որ ծածկեալ էի զանձնս, եւ
իմացեալ թէ ես եմ. «Մեղք է հայրս, ձայն տուէք որ
երթայ իւր տեղը սլառիկ» ասաց, եւ ինքն կերեալ
զկաթնեղէնն ըմպեաց եւ ջուր եւ ընկողմնեցաւ ասե-
լով. «Փառք քեզ Աստուած, գիւրութեամբ խմցի
ջուրս». յայնժամ եւ ես ելեալ, անո՛ւշ ըլլայ զաւակս,
առացի, ես ալ կսպասէի որ քիչ մը բան ուտես եւ ես
հանգիստ լինիմ. — Շնորհակալ եմ, հայր իմ, եկուր

զիս համբուրէ, ասաց, եւ գնացեալ համբուրեցի, եւ ինքն
զիս համբուրեաց «Սիրական հայրս» ասելով, եւ դար-
ձուցեալ զաչսն առ մայրն՝ Անուշիկ մայրս, ասաց, եւ
նա սկսաւ արտասուել . . . :

27 Մարտ չաբաթ առաւօտն լուսացաւ, եւ ես նրոս-
եալ առ ընթեր մահճին կրկին աղօթէի արտասուելով.
եւ տեսեալ զիս ասաց՝ թէ ընդէր լաւ հայր իմ, ա-
ղօթեմ վասն իմ եւ մի լար. ասացի, որդեակ իմ, ա-
հաւասիկ աղօթեմ եւ լամ առ Աստուած զի ողորմեացի
քեզ: Էր ժամ 4, եւ դարձեալ խնդրեաց յինչն աղօ-
թել վասն իւր. եւ ես կրկին փղծկեցայ յարտասուս.
յայնժամ եւ ինքն ասաց. «Հայր իմ, ես այլ եւս չեմ
լաւանար, աղօթէ որ Արքայութեանն Աստուծոյ ար-
ժանի լինիմ, լուր ղրկէ Քահանային որ գայ ինձ Հա-
ղորդութիւն տայ»: Յիշեցուցի նա թէ յաւուր հինգ-
չաբաթու արժանի եղեւ հաղորդիլ Մարմնոյ եւ Արեան
Տեառն. (կարծելով թէ մոռացեալ իցէ), «Այո, ասաց,
գիտեմ, բայց վերստին կը փափաքիմ արժանանալ»: Փութանակի կոչեալ զՏէր Մեսրոպ Քահանայ Տէր Պօ-
ղոսեան Մայր Եկեղեցւոյ, ետ նմա զբաւանութիւն
զղջման, եւ հաղորդեցաւ այնպիսի իմն ջերմեանդու-
թեամբ, զոր չկարեմ նկարագրել. մինչ քահանայն մեր-
ձեցուցանէր զՀացն կենարար՝ ասաց, «Եկներ, Տէր Յի-
սուս, ընդունէ զիս, առ տմր զիս քու քովդ. Աստուած
իմ, քու Արքայութեանդ արժանի ըրէ զիս»: եւ յառ-
եաց զաչսն յերկինս մինչ աղօթէր Քահանայն՝ եւ լու-
սափայլ իմն եղեն երեսք նորա՝ Ասլա տեսեալ զողբ
եւ զկոծ մօրն ասաց. «Մի լար, մայր իմ, մի լար, ես
Քրիստոս Տէրը տեսայ, Քրիստոս զիս կանչեց, ես Ա-
նորն եմ, ես Արքայութիւն պիտի երթամ, մի հոգ ընեմ»:

եւ դարձեալ առ իս ասաց. «Աստուած լսեց քու ա-
ղօթքդ, սիրելի հայրս, ես Արքայութեան մէջ պիտի
ըլլամ այսօր, մի վիրաւորիք եւ մի լաք»: Ասացի եւ ես.
անուշիկ զաւակս, կաղաչեմ որ սիրտդ չվրդովես, եւ
քեզի ցաւ չյաւելուս մեզ համար. վասնզի մեք ամենքս
ալ քու ետեւէդ պիտի գամք: — Ո՛չ, չեմ վրդովիր,
ճանապարհորդ մը պէտք է հանդարտ երթայ իր ճան-
քան, ասաց յաղթանակաւ:

Յայնժամ կոչեալ առ ինքն զքորս իւր զՄարիանէ,
զՍուրբանիկ, զՄաքրուհի, եւ զՀամասիկ, եւ զՄարթի-
նիկ (եղբորորդի իմ) եւ զեղբարս իւր զԿարապետ եւ
զԱրտաշէս (եղբորորդի իմ) եւ համբուրեալ զնոսա,
ասաց եւ համբուրել զինքն, եւ նստուցեալ զնոսա շուրջ
զմահճօքն այսպէս խօսեցաւ. «Քոյրերս եւ եղբայրներս,
ձեզի կը սլատուիրեմ որ մէկզմէկ սիրէք, ինչպէս որ
եւ ձեզ սիրեցի, հնազանդ եղիք մեր սիրելի ծնողաց
եւ միմեանց, եւ իմ յիշատակս մի մոռնաք»: Եւ որ շուրջն
կային Տ. Վահան վարդապետ Տէր Մինասեան եւ Տ.
Կարապետ քահանայ Մխալեան եւ Քեռորդի իմ տիկին
Էֆթիկ, եւ տազր նորին Մկրտիչ Էֆէնտի Մելիքեան
հայրենակիցք մեր եւ աղգականք, զնոսա եւս ողջուն-
եալ եւ շնորհակալութիւն յայտնեալ ամենեցուն. ապա
դարձաւ առ իս եւ ասաց. «Սիրելի հայրս, սնտուկիս մէջ
չատ մը թղթեր ունիմ՝ որոց մէջ տղայական բաներ ալ
ունիմ գրած, անոնց կարեւորութիւն մի տար, իսկ պիտա-
նացուները սլահէ. քերական մի եւս ունիմ սլատրաստած,
ինչպէս կուզես այնպէս ըրէ. պէտքի գալու դրու-
թիւններ ունիմ, զանոնք սլահէ, թէ եւ չեմ կրցած
լրմընցունել»: Եւ ես ասացի, որդեակ իմ, մասունքի պէս
կը սլահեմ, բայց ես ալ քու ետեւէդ պիտի գամ:

«Ո՛չ, ասաց հանդարտութեամբ, դու պիտի ապրիս,

դուն զաւակներ ունիս, զանոնք սիրտի շահես. դու մեծ մարդ ես, հայր իմ, ինձ համար, վասն զի ծնողական պարտքէն աւելին ըրիք, ամեն խնամք տարիք ինձ համար»։ Եւ յառեալ զաչսն յերկինս պահ մի, ոսաց. «Ահաւասիկ զՔրիստոս կը տեսնեմ, ահա զիս կը կանչէ Քրիստոս, կուգամ Տէր Յիսուս, կուգամ, ընդունէ զիս»։ Յայնժամ մեք ամենեքեան սկսաք լալ եւ կոծել. եւ ինքն պայծառացեալ զիմօք, եւ պատկառելի եղանակաւ յորդորէր չորբալ, այլ զԱստուած փառաբանել, եւ նայեցեալ կրկին յերեսս մօրն. «Սիրելի մայրիկ, ասաց, փառք տուր Աստուծոյ, եւ մի լար. ես այսուհետեւ Քրիստոսինն եմ»։ Եւ կափուցեալ զաչսն սկսաւ շնչել ուժգին, եւ այսպէս քառորդ մի ժամու շնչելով յուշիկ յուշիկ, չիջաւ իրրեւ գծրագ, եւ աւանդեաց զանարատ Հոգին ի ձեռս Քրիստոսի։ Եւ էր ժամ Հինգերորդ շաբաթի աւուր տօնի Յարութեանն Ղաղարու, ի 27 Մարտի 1876 :

Այլ զի կարէ ի գիր առնուլ զողբ եւ զկոծ մեր ամենեցուն, ով կարէր անջատել զմեզ ի ծաղկահասակ մարմնոյն, յոր փարէաք համբուրելով, եւ ուղիս արտասուաց իջուցանելով։ Այլ վնայ ինձ, ոչ թէ որդեակն իմ չիջեալ էր, այլ արեւ կենաց իմոյ չիջեալ էր. նա առաւել եւս լուսափայլեցաւ լուսովն Քրիստոսի, եւ գնաց ի Լուսեղէն Յարկան. իսկ իմ մեղապարտիս չիջաւ ճրագն լուսատու, եւ մնացի ի խաւարչտին աշխարհիս խաւարեալ տրտմագին աւուրք :

Նոյն հետայն եկին բարեկամք եւ դրացիք՝ եւ ընդ մեզ ողբային զանգիւտ կորուստն։ Եկին ի սմին երեկոյի ի Պարտիզակէ եւ կանայք եղբարց իմոց եւ վարսենիկ եղբորորդիս ընդ Յարութիւն (Արթաքի) եղբօր իմոյ,

որք անկեալ ի վերայ անշնչացեալ որդւոյս լացին յանջախ՝ խառնեալ զարտասուս իւրեանց ընդ ամենեցուն մեծակական ողբովք մինչեւ ցառաւօտ. Եկն եւ Ամեն, Ս. Պատրիարք Հայրն, ի տուն իմ ի նմին երեկոյի, եւ ջանայր պիտիել զիս . . . :

28 Մարտ. Կիրակի, Տօն Ծաղկազարդի էր։ ամենեքեան զնային յեկեղեցի տօնել զգալուստ Տեառն յերուսաղէմ, ծերք եւ տղայք. եւ ասել ընդ ծերոց եւ ընդ մանկանց Երրայեցւոց առ Փրկիչն աշխարհի, Օրհնեալ եկեալ անուամբ Տեառն, ոստս արմաւենեաց եւ ձիթենեաց ունելով ի ձեռս, այլ չէր ընդ նոսա որդեակս իմ. աւանդ կանաչագեղ եւ երկնեանդ ծաղկօք զարդարեալ զնէր նա ի դագաղի անմուռնչ, եւ երթայր ի գերեզման. այժ, երթայր ի գերեզման ի նախագաւիթ երկնաւորն Երուսաղէմի, անդ ընդ հրեշտակաց օրհնաբանել զցանկացեալն իւր Յիսուս Փրկիչ, եւ ընդ սրբոց մանկանց բարեբանել զԱմենասուրբ Երրորդութիւնն :

Սպասէաք գալստեան եղբօր իմոյ Սարգիս Էֆէնտիի, զի տակաւին չէր ժամանեալ. եւ ժողովեալ էին ի տուն մեր անդ, ընդ Ս. Պատրիարք Հօր նաեւ Կաթողիկոսն Աղթամարայ, եւ Փոխանորդ Ս. Երուսաղէմի Գեր. Տ. Սիմէոն Ս. Եպիսկոպոս Սէֆէրեան, եւ Գեր. Կարապետ Եպիսկոպոս Սերովբեան, եւ բազում վարդապետք եւ քահանայք յեկեղեցեաց մայրաքաղաքիս, որք եկեալ էին պատուել զտխրական հանդէսն (յորոց ամենեցուն ունիմ անբաւ շնորհակալութիւն) եւ կամէին հասանել երեկոյեան ժամերգութեան Ծաղկազարդի՝ յեկեղեցիս իւրեանց, վասն որոյ իրրեւ ժամն յօթներորդն լրանայր, հրամայեաց Ս. Պատրիարք Հայրն իջուցանել զննջեցեալն ի Քրիստոս՝ յեկեղեցի, յոյժ սքիս-

րալի հանդիսավեհութեամբ. եւ ահա ի ճանապարհի մօտ տան մերում եկն եհաս սիրելի եղբայրն իմ եւ փարեալ զսարանոցաւս սկսաք լալ, եւ լալով երթալ: Գնացեալ մոտք ի Մայր եկեղեցին, եւ անդ կարացի տեսանել զահագին բազմութիւն ժողովրդեան որ ուղեկից լինէին տխրական հանդիսին:

Յեա աղօթից եւ սահմանեալ երգոց եւ օրհնութեանց, խօսեցաւ Սրբազան Պատրիարք Հայրն զսրտառուչ Դամբանականն, եւ լացեալ ինքն՝ լացոյց եւ զժողովուրդն. եւ ապա ամբարձեալ զգազաղն նոյն հանդիսիւ տանէին, եւ չքեղութեան հանդիսին վեհութիւն ընծայէր ներկայութիւն Սրբազան Պատրիարքին, որ ընդ սգաւորեալս մեր յետկուսէ գազաղին ընդ մեզ դնայր ի ճանապարհին վեղար ի գլուխ, իբրեւ տէր եւ հայր ննջեցելոյն, ի տանէ յեկեղեցին՝ եւ յեկեղեցւոյ մինչեւ ի Լանկա թաղն. յորմէ դարձեալ յետս, դարձոյց եւ զիս ընդ իւր յորդորմամբ ի տուն. եւ դնացին մինչ ի գերեզման եղբարք իմ եւ բարեկամք եւ յանձնեցին սեւակոշտ հողոյ զփախկասուն մարմին սիրասուն որդւոյս:

Գերեզմանատունս այս՝ որ է արտաքոյ Եէտի գուլէի ի Պալլաքլը անուանեալ յընդարձակ հովտին, (ուր է եւ գերեզման Յունաց եւ եկեղեցի, որպէս նաեւ այլազգեաց). առաջին գերեզման է սեփականեալ Ազգիս եւ շնորհեալ ի Ֆաթիհ սուլթան Մէհմէմէտ յաղթականէն Կ. Պօլսոյ, եւ է գլխաւոր հանգստարան ննջեցելոց մեծագոյն մասի Ազգի մերում. ուրանօր եւ բազում սղանդելատացեալք Հայոց կարօտ ի հայրենեաց թաղեալ մշնան՝ որպէս եւ քեռի իմ Պ. Յարութիւն Բարունեան յառաջ քան զՎՕ ամս: Անդ եւ հատոր հողոյս իմոյ ամփոփեցաւ ի գամբարանի Հոգեւոյս Տէր Պօղոս Տէր

Դէորդեան ընտիր եւ պատուական Քահանայի Սամաթիոյ, եւ ազգատոհմի նոցին, շնորհիւ եւ քաղցր հաճութեամբ որդւոյ նորին Պատուելի Գալուստ Էֆէնտիի սիրելոյ իմոյ, բազմամեայ աշխատաւորի եւ երախտաւորի ազգիս, որ եւ մինչեւ ցայժմ վարէ զպաշտօն զրազրութեան յԱզգային Պատրիարքարանին:

Ի նմին աւուր Մաղկազարդի կիրակէին որպէս եւ յայլ աւուրս մինչեւ ցաւագ ուրբաթ տիւ եւ գիշեր, եկին բազմութիւն երեւելեաց եւ ժողովրդականաց Ազգիս, որպէս եւ ի դիմաց Ս. Պատրիարքի Յունաց վարդապետ մի եւ Տիմիթրիոս Էֆէնտի Չօլաքեան հայագէտն, յայցելութիւն եւ ի մխիթարութիւն մեզ, եկին եւ ի Նիկովիդիոյ եւ ի Պարտիզակէ բարեկամք իմ եւ մտերիմք. Մ. Գասպար Էֆէնտի Տ. Թ. Գասպարեանց, եւ օծակիցն իմ Տէր Մկրտիչ քահանայ Մ. Ստեփանեան, եւ Մ. Մկրտիչ աղա Տէր Յակոբեան, եւ փեսայք մեր եւ ազգականք եւ լացին ընդ մեզ ցաւակցաբար. յորոց ամենեցուն շնորհակալ եմ ի սրտէ:

Յաւուր երրորդի թաղմանն՝ ընդ իս սուեալ զօծակից եղբարս իմ զՏէր Կարապետ եւ զՏէր Մկրտիչ քահանայս՝ եւ զհայրենակից մեր Մկրտիչ Էֆէնտի Մեղիքեան, փութացի կանխել ի գերեզման որդւոյս կատարել զՍ. յգուցն, ուր փարեալ զչիրման ցօղեցի զայն արտասուօք, մինչդեռ քահանայք Տեառն անուշահոտ խնկովք զօրհնութիւնս սիրելին քաղցրանուագ երգովք. եւ թուէր ինձ տեսանել զանմեղ հոգի որդւոյս՝ ընդ բազմութեան հոգւոց հրեղինաց վերելակել յերկինս՝ եւ երգակից լինել ի փառաբանութիւն Տուողին կենաց եւ Տեառն հոգւոց, Արարչին Ամենակալի:

Յաւուր Աւագ Հինգշաբաթի՝ հրամանաւ Ամենաշնորհ եւ ամենագութ Հօր իմոյ Տեառն Ներսիսի Սրբազան Պատրիարքի, եւ ստիպմամբ անգղեական բարեկամի իմոյ եւ սրտակցի Նշան Էֆէնտիի Օտեան, իջի թախճադին ի Ս. Եկեղեցի, ուր կատարիւր Յիշատակ Անմահ Պատարագի Որդւոյն Աստուծոյ, եւ անդ եւս զնոյն զգացի սիրտ-փռմն, զի Արեամբն Յիսուսի ի մուտս սրբութեանց համարձակէր վերամբառնալ եւ որդեակն իմ սիրելի՝ (Եբր. Ժ. 19):

Հասեալ կային աւուրք հրաշափառ Տօնի Զատիկի Տեառն, եւ ընտանիք մեր եւ եղբարք պատշաճ վարկան՝ երթալ ի հայրենին մեր ի Պարտիզակ, եւ անդ անցուցանել զաւուրսն, եւ այց ելանել գերեզմանաց հարց մերոց եւ ծնողաց, եւ լցուցանել զփափագ հայրենակցաց մերոց՝ որք փափագեալ էին գոնէ տեսանել զմեզ եւ առնուլ զկարօտ հանգուցեւոյն, զոր ամենեքեան սիրէին եւ յարգէին, վասնորոյ եղբայր իմ Սարգիս Էֆէնտի առեալ զհրաման հաճութեան Ամեն. Սրբազան Պատրիարքին, վասն ութն աւուրց եւ եթ, 53 Ապրիլի յաւագ շաբաթու տառօտուն զնացաք ի Քաղկեդոն՝ եւ նստեալ ի շոգեկառս հասաք անվտանգ ի Նիկոմիդիա:

Անդ ի կայարանին ընդ առաջ եկեալ էր մեզ Գեր. Տ. Ստեփաննոս վարդապետ Յովակիմեանց Առաջնորդական փոխանորդն Հոգեւոր որդի Ս. Պատրիարք Հօր՝ ընդ երկուց քահանայից եւ յարգելի անդամոց Թաղական խորհրդոյ քաղաքին, եւ ընդ այլոց բարեկամաց մերոց, ողջունեալ եւ ողջագուրեալ ի նոցունց՝ նստաք ի նաւակ՝ եւ անցեալ ի նաւահանգիստ Պարտիզակի հասաք անդ անվտանգ, ընդ մեզ առեալ ի Նի-

կոմիդիոյ զսիրելին եւ զանցկալին իմ եւ որդւոյս՝ զաղկապեալն մտերմութեամբ անկեղծ սիրոյ ընդ իս եւ ընդ նա՝ զՊարսն խոսրով թ. Էսկիճեան դասատու վարժարանին եւ Ատենադպիր Առաջնորդարանին Նիկոմիդիոյ, որ յանչափս սգազգած եւ սգակից եղեալ էր: Բովանդակ բարեսէր ժողովուրդ գիւղին եկին ի տեսութիւն եւ ի ցաւակցութիւն մեր, արք եւ կանայք մինչեւ ցօրն մեկնելոյ իմոյ անտի:

Ապրիլ 4. ի Զատիկի Տեառն իջի յեկեղեցին, եւ արտասուածոր աչքք երկրպագցի սեղանոյն Աստուծոյ. սպասէր ժողովուրդն լսել բանս յինէն, բայց ամբոխեալ էր սիրտ իմ եւ վրդովեալ՝ ի գաւթի Եկեղեցւոյն ուր դամբարանն է Հօրս, կացեալ աղօթեցի ապա, եւ անդ եւս ընկալայ զողջոյն համբուրից իմոց հայրենակցաց:

Ապրիլ 6. Եկն ի Նիկոմիդիոյ Գեր. Տ. Ստեփաննոս վարդապետ հանդերձ այլ թաղականօք Նիկոմիդիոյ ի ցաւակցութիւն, եկին եւ Քահանայք եւ թաղականք Տէօնկէլ եւ Օվաճըզ գիւղորէից Հայոց, յորոց ամենեցուն շնորհակալ եղէ:

Ապրիլ 7. իմով բաղձանօք եւ ուխտիւ կատարեցի զխորհուրդ Աստուածային Պատարագին՝ ի Յիշատակ հոգւոյ հանգուցեալ որդւոյս. եւ ի ժամ ընթերցման Առաքելական թղթոց՝ խօսեցայ ընդ բազմութեան ժողովրդեան զՆախախնամական կամացն Աստուծոյ, եւ շնորհակալ եղէ զցաւակցութենէ նոցին՝ մանաւանդ զարտայայտութենէ սիրոյ իւրեանց առ մեզ, զի մինչդեռ ի 26 մարտի ուրբաթ երեկոյն՝ տնօրինութեամբ

Քաջանայ եղբարց կատարի Գիշեր ժամ յեկեղեցւոյ , վասն որդւոյ իմոյ . ամենեքեան խռոն բազմութեամբ գիմեալ էին յաղօթս եւ ի պաղատանս . յիշատակեցի նաեւ զտասնամեայ տարեդարձ Քաջանայութեանս որ ի նմին իսկ աւուր տօնի Աւետեաց Աստուածածին Կուսին կատարեալ էի զԱռաջին Պատարագ ի վերայ նոյն սեղանոյ : ⁽¹⁾ Զայստակ յորժամ յիշէի փղծկէր սիրտ իմ եւ ժողովուրդն ընդ իս արտասուաթոր լինէր , զորս օրհնեալ Անուամբ Տեառն Ամենակալի , եւ Հաղորդեալ ի կենարար Մարմնոյ եւ Արեան Տեառն , մխիթարութիւն ընկալաք Աստուծով :

Յ 9. Ապրիլի բաժանեալ յեղբարց եւ ընտանեաց անցի ի Նիկոմիդիա ընդ Արժ. Տ. Մեսրոպ Քաջանայի մերում Սիմոնեան եւ ընդ Տէր Մկրտիչ Քաջանայի , ելանել շոգեկառօք ի Կ. Պօլիս . սակայն բարեկամս իմ Մ. Գասպար էֆէնտի Տ. Թ. Գասպարեանց , բռնադատեաց զիս մնալ ի գիշերին ի տան իւրում , վասնորոյ մնացի . եւ շրջեցաք ի մերձակայս քաղաքին , այց ելեալ եւ գեղեցկազովիտ գերեզմանին Հայոց , որպէս եւ վանաց Յունաց Ս. Պանդալէոնի , ուր ընդ առաջ ելեալ մեզ քաջանայք եւ իշխանք Յունաց պատուեցին զմեզ , եւ յեկեղեցւոյ ի ժամերգութեան պահուն խնկարկելով զմեզ : Եկին ի գիշերի ի տուն Մ. Գասպար

(1) Ընկալայ զլոյսն Քաջանայութեան Առաքելական ձեռնադրութեամբ Տ. Ներսիսի Սրբազան Արքեպիսկոպոսի Վարժապետեան (այժմու Ս. Պատրիարքին) ի նմին Եկեղեցւոյ , ի 5 Մարտի 1866 , յաւուր տօնի Քառասուն մանկանց , ընդ Տէր Կարապետ եւ Տէր Մկրտիչ քաջանայից՝ անփոփոխ պահեալ զանուն Մկրտութեանս , առ ի նշան միութեան երկոյ անձանցս միով անուանակոչութեամբ , Յովհաննէս , Կարապետ , Մկրտիչ :

էֆէնտի ի տեսութիւն , բարեկամք մեր Ազարիկ էֆէնտի Գէորգեան եւ Գրիգոր էֆէնտի Աթանասեան Կէյվէցի , եւ Ոսկան Աղա Տէր Պօղոսեան , եւ այլք սիրեցեալք :

Ի 10 Ապրիլի նստեալ ի շոգեկառս ուղեւորեցայ ի Կ. Պօլիս , եւ Հասեալ ի Պատրիարքարան , գտի անդ զՍրբազան Պատրիարքն որ եւ կրկին մխիթարեաց զիս Հոգեւրդ բանիւք : Ոչ կարեմ լիովին արտայայտել զանըստ Հաւաստիս երախտապարտ շնորհակալութեանց իմոց զՀոգեւոր Ծնողէս յԱռաքելաշնորհ Սրբազան Պատրիարքէս , որ գթասիրտ սիրով զամենայն մխիթարութիւն ընծայել յօժարեցաւ վշտակիր ծառայիս իւրոյ , մինչեւ իսկ յինքնէ վճարելով զբովանդակ ծախս յուղարկաւորութեան որդւոյս :

Իցէ արդեօք օրինակ այսպիսի վեհանձնութեան եւ անհամեմատ սիրոյ առ ապիկար սպասաւորս ընծեալ եալ , բայց եթէ ի նախնի Առաքելաշաւիղ Հայրապետս , որոց ըստ ամենայնի Հետեւող եւ պատկեր նմանօրինակ Հանգիսացեալ է առաքինական գործովքն եւ մարդասիրական զգացմամբն Տէր Ներսէս Արքեպիսկոպոս Համանման Համանուն Հայրապետաց Առաքելական Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց , զոր շնորհեսցէ մեզ Տէր ընդ երկայն աւուրս ուղիղ վարդապետութեամբ :

Յաւարտ Հասեալ Յիշատակարանիս , քաղցր պարտաւորութիւն Համարիմ վերակրկնել զշնորհակալիս իմ ամենայն զգայակից Հանգիսացեալ տիրական պարագայիս , Բժշկաց , Տպագրապետաց , Այցելուաց , Յուղարկաւորաց , բանիւ եւ թղթով Մխիթարողաց , Հեռաւոր եւ մերձաւոր Բարեկամաց , Դրացեաց եւ Մտեր-

մաց, Սպասաւորաց եւ Աշխատողաց, ծանօթից եւ անծանօթից, խնդրելով ի Տեառնէ լինել նոցա վարձահատոյց, եւ պահել անվրդով ի Հովտին տրտմութեան:

Ապաքէն՝ կցորդեալ ընդ Յիշատակարանին եւ զգրաւոր բանս Հարց եւ Եղբարց սիրելեաց յառաջիկայսդ՝ կարդաւ Թուականաց նոցին, կանգնեմիբրեւ ՄԱՀԱՐՁԱՆ անմոռաց յիշատակի Երանեալ Որդւոյս, մեծ եւ նուիրական համարեալ քան զՍրճանականս սրբատաշ քարանց մարմարիոնեայց, զի ընդ անմահութեան անուան եւ գործոց սիրեցեալ որդւոյս, լիցին յաւերժացեալ եւ անուանք արձանագրողացդ քաղցր բանից դարուց ի դարս, առաւելապէս յերախտագէտ սիրտս ներկայից եւ ապագայից ՄԿՐԵԱՆ գերդաստանին:

Ի 27 Ապրիլի 1877.

Եւ վշտալից Հօրն

Ռ Յ Ի Ձ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐԵԱՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ

Խաչակիր Քահանայիս Հայոց

Հիսար թիպի 97.



ՄԱՀԱՐՁԱՆՔ



ՄԱՀԱՐՉԱՆՔ

(ԹԻԻ 1)

ՆԱՄԱԿ Ամենապատիւ Տ. Մկրտիչ Ս. Արքեպիսկոպոսի
Խրիսեան՝ որ յիւրացեալ վասն սխառութեան անձինն
Անրկայ զսանիչ Տիտր հանդիսի քաղմանն, առաքիւ
զայս քուղք ի նոյն օր.

« Որդեկորոյս Հայր ,

Դարնան զուարթաբեր առաւօտ էր , Ծաղկազարդի
տօն էր . մինչդեռ աշխարհ կը ծաղկազարդէր , քո
ծաղիկդ խամրեցաւ , ո՛հ , եւ մինչ մանկտին ձիթա-
տանեայց լերան վրայ ովսաննայ կ'երգէր , մինչ եկե-
ղեցին կը հրճուէր , դու զՅակովբիկդ կուլաս , եւ ինձ
զոյժ կուտաս , որ իբրեւ զՀայրդ կը սիրէի զինքն . եւ
ո՛վ չէր սիրէր այդ աննման Հայ զաւակդ , որ իւր ամեն
ազնիւ ձիւրքերով սիրելի եղած էր ամենուն :

Եւ գիտեմ , դու անհնարին կը վշտակրիս եւ կը խո-
րովիս թէ ինչո՞ւ համար շուտ խամրեցաւ նորարոյս
զարնան ծաղիկդ : Դու կը հաւատամ , Հայր , թէ ծա-
ւերու եւ ծաղիկներու զարդարիչ մշակը՝ երկնից Նա-
խախնամութիւնն է . եւ Նա է որ մահկանացուաց աշ-
խարհէն կը տեղափոխէ՝ անմահութեան աշխարհին եւ
դրախտին մէջ կը տնկէ . եւ ո՛վ կարող է կամ իրաւունք

ունի նախախնամողին ձեռք բռնել. որ իսկապէս ծաղիկներուն դարմանիչ տէրն է :

Մի քանի օր յառաջ գթակորիկդ տեսայ, օրաշատին մօտ էր, նա գիտես թէ կռուէր իւր անձին դէմ եւ Երկնից դէմ կը ոգորէր. հոգին ներքուստ կը հեծէր, չրթունքները կափկափելով կը պաղատէր. « Տէր իմ, կասէր, դեռ մատաղ մանուկ եմ, նոր եկայ աշխարհը, թող որ տեսնամ թէ ինչ կայ. ես լոյս կը սիրեմ, առաքինութեան ասպարէզ նոր մտեր եմ, հայրենիք կը սիրեմ, յառաջդիմութիւն կը սիրեմ. ո՛հ, մրցանակս մնաց, թոյլ տուր ապրիմ, նպատակիս հասնիմ, մրցանակս առնուիմ եւ ապա մեռնիմ » Երեսօրէն թեան սիրահար Յակովբ, ա՛հ, մինչեւ քո տաղնապին եւ մահուն օրը գիր սիրեցիր, գրիչ սիրեցիր եւ յառաջադիմութեան կարօտով մեռար. Յակովբին գրիչը՝ ձեռք տուէք, այնպէս դրէք ի գերեզման. թող երթայ Երկնից դպրութեան մառանը, հրեշտակներու հետ պարապի, երգէ ու գրէ :

Հայր, կաղաչեմ, Հայրիկէն ողջոյն տուր Յակովբիդ. ես չեմ կարող ժամանել եւ չեմ հանդուրժել նորա դադաղը տեսնալ. Համբուրէ այն պայծառ ճակատը. որ յառաջդիմութեան նշան կու տար եւ մահուան ժանտ ձեռք եղծեց զայն. Համբուրէ այն գրասէր աչերը որ, ընթերցմանէն լուսանուաղեր էր. եւ գիտեմ թէ քանի անձկութեամբ կսպասէր, որ իւր վաստակաւոր մատանց երկասիրութիւնը տեսնայ եւ այնպէս մեռնի եւ միթէ ուխտէր էր, Հայոց մանկըտուոյն ընծայ մը տալ եւ մնաս բարով ասել :

Սորա համար, Հայր, քո վիշտն անկշիռ է եւ ո՞վ կարող է զքեզ եւ քո ցաւերդ սփոփել :

Այլ մխիթարեաց, մխիթարեաց, դու Քահանայ

Տեառն ես. Քահանայ ես Բրիստոսի Եկեղեցւոյն. անմահութիւն եւ արքայութիւն կը քարոզես. ձեր մեծ կոչումն է, որ սգաւորները մխիթարես. Ուստի՝ դնա սեղանւոյն առաջ՝ զոր կը պաշտես դու. դու ձեռներդ վերամբարձ տարածէ. լի հաւատով գոչէ մսկեբերանին վերօրհնութիւնը :

« Փառք քեզ, Աստուած, փառք քեզ, յաղաղս ամենայնի. » դարձիր ի տուն, սփոփէ Յակովբիկին սգամեռ մայրիկը, որ քան զքեզ առաւել կաղէկիղի եւ կը մորմոքի. զի մայր է. եւ մօր գորովն անհուն է :

1876 Մարտ 28

Գուգկունցուգ

Վշտակից Ձեզ

ՀԱՅՐԻԿ

(ԹԻՒՆ 2)

ԹՈՒՂԹ Նշան եփեկսիի Օսեան՝ որ անձամբ անձին մասնացաներ ի նոյն օր.

ԱՌՈՐԿԵԿՈՐՈՅՍ ՀԱՅՐԻ

ԳԵՐ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

ՓՈԽԱՆՈՐԻ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԻԻ Կ. ՊՈԼՍՈՑ

Սիրելի բարեկամ,

Ժամերը կը սահին կանհետին քամակից, ժամանակը միշտ յառաջ կը սողայ յարատեւ. այս տեւողութիւնն է յաւիտենականութիւն :

Յաւիտենականութիւնը անսահման է. ինչ որ յաւիտենական չէ՝ սահմանաւոր է. Սահման ամենուրեք. — մարդուս կեանքն ալ սահման մ'ունի եւ այս սահմանը անսահման է, յորմէ կը հետեւի տարածամ մահը :

Արդէն ըսած եմ, «Մեռնիլը ասորիլ է» մարդս որ միանգամ ծնած է՝ պէտք է յաւիտեան ասորիլ։ ասորիլը համար վաղ եւ անագան պէտք է մեռնիլ։ «Կայ միանգամ մարդոյ մեռանիլ»։

Գերեզմանը կեանքին արդանդն է, ուրկէ կը ծնի անմահութիւն։ ալ գերեզմանը ինչ մը չէ։ բոլ մ'է ուր տեղ կը ձուլի յաւիտեանականութիւն։ Գերեզմանը արդի աշխարհին եւ անդրաշխարհին սահմանակէտն է, պէտք է մարդիկ հոնկէ անցնին անվրէպ։

Հրեղէն է կառքը եւ լուսեղէն երիվարը, անմարմին հրեշտակը կը վարէ սանձը։ Այս է ահա այս աշխարհէն մեկնող անցորդին կարաւանը, Ո՞ւր կերթայ այս անցորդը. — չենք գիտեր — «Ի տան հօր խնայ օթեւանք բազումք են»։ Սակայն նախասահմանեալ օթեակ մ'ունի այս անցորդը, պէտք է հանգչի իր կայարանը։

Ամենայն ինչ կընթանայ, անցորդն ալ իր ճամբան կը յորդէ։ Մի կական եւ հեծեծանք արձըկէր ուղղորդ որդւոյդ ետեւէն։ «Թոյլ տուք մանկուոյդ գալ առ իս» ըսաւ Քրիստոս։ Մի արդեւոր Սիրելի որդեակդ երկնաւոր Հօր յանդիման լինելոյ. այլ արդիւք եւ սիրովէ քու արտասուքդ ու հառաչանքդ, եւ բանն Աստուծոյ քեզի ըլլայ միշտ մխիթար «Եթէ մեռանիցի բազում արդիւնս առնէ»։

Մաղթեմ ի Տեառնէ կալ մնալ քեզ ընդ երկայն աւուրս հանդերձ ամենայն պարագայիւք։

28 Մարտ 1876,

Օրթախէյ.

Անձնուէր բարեկամդ

Ն. ՕՏԵԱՆ

(ԹԻԻ 3)

Ողբ Խ. Յ. Սարանեան ուսումնական երիտասարդի
Կոստանդնուպոլսեցոյ.

Ի ՅԱԻԱԼԻ ՄԱՀ

ՅԱԿՈԲԱՅ Յ. ՄԿՐԵԱՆ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳՐԱԳԻՏԻ

Դեռ չի չորցաւ աչքիս արցունք,
Դուն հար թռչիս ո՞ր Մկրեան,
Միշտ լալիւ ենք դատապարտուած,
Ո՞վ Տէր այս ինչ նսեհ դաժան . . .

Մանուկ մ'ըլլալ, հազար խնամոց,
Գուրգուրանաց եւ առարկայ,
Մատաղ տիւղ հազ' թեւակոխ,
Արեւազիրի՛ց ցուրտ հող մտնայ .

Ծաղիկ մ'ըլլալ անուշաբոյր,
Դեռ նոր ծլած դեռ նոր ծաղկած,
Գերեզմանի դարդեր լինիլ,
Այս է մեր կեանքն, ո՞վ իմ Աստուած .

— Է՛հ . . . այս է կեանք եւ մեր նսեհ,
Այս է կամքը անգութ բաղդին,
Բեր եւ հասցորտ առոյգ տիւղ,
Ապա կուլ տուր սեւ սեւ հողին .

Հոն ուր ննջեն մեր պապք եւ հաւք,
Հոն ուր ննջեն մեր հարք եւ մարք .

Հոն ուր կարօտ 'ւ արեւազուրկ ,
Ննջեն մեր քորք , ննջեն եղբարք :

Հոն ուր մայր մի՝ կարօտ զաւկին ,
Գլուխն եղեր հողէ՝ ոնարին ,
Փոխան սրտին հատոր զաւկին ,
Տայ իւր համբոյրն ցուրտ կափարչին . . .

Հոն ուր համբոյր մի ծնեւասէր ,
Որ գուրգուրար զաւկին վրայ ,
Յանէ մշակէ քրտնի խոնջի ,
Եւ չի քաղած շիրիմն խնայ :

Հոն ուր կոյս մի գեղափթիթ ,
Կենաց գարուն դեռ նոր մտեալ ,
Առանց մի վարդ հոտուքալու ,
Թօշնի , խամրի հէ . . . նուաղեալ :

Հոն ուր կին մը՝ կամ ամուսին մ' ,
Վաստակաբեկ զիւրեանց ճակատ ,
Ուր ուրեմն հանգչեցուցած ,
Ո՛հ . . . կարեւէր ընկնին տապաստ . . .

Հոն վերջապէս ուր պատանի մ' ,
Օժտեալ բնութեան պարգեւներով ,
Հազար փափաք հազար յոյսերն ,
Տանի թաղէ ընդ ցուրտ հողով :

Գերեզմանի մութ մառախուղ ,
Ի՛նչ հողիններ կուլ տուեր է ,
Անգութ փեպոս՝ երբ մար մտնէ ,
Ո՛հ . . . թնջ արեւներ կու խլէ . . .

Է՛հ . . . այսօր ալ մի պատանի ,
Որ խոստանար մեծ ԱՊԱԳԱՅ ,
Կենաց դրնէն դեռ նոր մտեալ ,
Նուաղի , խամրի ի հող մտնայ :

Ո՛ հեղինակ Նախաշաւիդ ,
Կենաց շաւղին նախարանն ես ,
Անոյ շաւղիդ քր կորուսեալ ,
Եւ մոլորեալ կը թափառիս . . .

Քաղցր կեանքդ մոլութիւն մ'էր ,
Բայց ոչ հեշտից՝ այլ միշտ ուսմանց ,
Որոյ երկը Հայ-մանկտին ,
Վայելեց դեռ տասն օր առաջ :

Քաղցր կենաց ի դարպասան ,
Դեռ նոր էիր ասպնջական ,
Քսան դարնան քսան վարդեր ,
Հազիւ ճակատդ պըսակեր . . .

Քսան տարիք ունենալը ,
Ըղձի սիրոյ երազներու ,
Յուսոյ ովկիան մ'ունենալ է ,
Է՛ր զինչ ստուեր անհետիս դու :

Քսան տարիք ունենալը ,
Սիրոյ երգի փունջ մ'է արդէն ,
Վահ . . . այդ փունջը չի հոտոտած ,
Հծծիւն հծծեո գերեզմանէն . . .

Քսան տարիք ունենալը ,
Փափաքներու վառարան մ'է ,

Քո իղձ եւ յոյս չի մարմնացած,
Ցնդին գնան սեւ հող կլլէ:

Դու Ոսկեզօծ տարիքն ունիս,
Տարիք սիրոյ եւ երգելոյ,
Անժամանակ ընդէր լըռես,
Քո սէր 'ւ երգեր յանձնես հողոյ . . . :

Է՛հ թող դադրին միմիջարանք,
Հանդերձելոյն դադրին յոյսեր,
Նա՛ որ այսպէս կորուստ մ'ըրեր,
Թո՛ղ լայ, ողբայ, մի արգիլէր . . . :

Եթէ հաւատք մ'ունինք ի մեզ,
Որ արտասուօք վէրքեր բուժին,
Արցունք մաղթեմ քեզ Յակոբիկ,
Քո ծանօթաց եւ ծընողին:

Իսկ դո՛ւ վեհ եւ աղէիւ ռգիդ,
Ե՛րթ խաղաղիկ յանմահութիւն,
Մեր գրական խոնարհ հովտին
Մէջ 'տի փայլիս յաւիտեան դուն:

Գերեզմանի բուրվառին մէջ,
Ոսկերոտիդ թո՛ղ խունկ լինի,
Եւ մինչ Տէր Հայրդ պատարագէ,
Սեղանիդ մէջ ծխի մըխի:

Խ. Յ. ՍԱՐԱՃ

28 Մարտ 1876

Ի Թի- 292. Հայրենի տաճար:

(ԹԻՒ 4)

ՈՂԲ Տիգրան Յ. Սեքեան ուսումնական երիտասարդի
Կոստանդնուպոլսեցոյ:

Ի ՍՆԱՐ ՇԻՐՄԻՆ

ՂԱՂԱՋՐԱԻ ՅԱԿՈԲԻԿ ՄԿՐԵԱՆԻ

Ա. Ի. Ա. Զ. Մ. Ը

Եւ մինչեւ հար . . . դառնացողիդ զիս յոյժ յոյժ,
Քայլերս առնիմ՝ դարձան յողորմիկ եւ անպի՜.
Մահուդ այդ զմրդն ինձ անբարբառ տաս բաժին,
Ես չեմ տանիր անխօս զըսպատդ այդ յետին.
Եւ ըսպիտակ շուշանագոյն հիւանք եմ
Զայդ ժապաւէն ծածկոցիդ՝ որ զքեզ աստէն
Յերկրորդ աշխարհ մ'առաջնորդող այդ նաւուն՝
Այդ դազաղիդ՝ առաքասան է հողմաւուն՝
Որ լարածիդ՝ ալեաց վերայ խորանայ՝
Ալեաց՝ խըռով այս ամբոխին որ կուլայ . . .
Եւ դու կուգես որ պարան մ'ալ ես ձեզեմ՝
Քու այդ նաւուն . . . եւ հետդ ընկեր դեռ քայլեմ . . .
Եւ մինչեւ հար, այ Յակոբիկ, չես գիտեր
Որ թուշունն երբ վիրաւորի՝ չը թեւեր,
Թէպէտ ըլլայ ի խռովացոյց ովիւն՝
Ուր թէ ընկնի՝ հեղձամղձուկ կըլլայ այն,
Ի՞նչ, չես գիտեր որ երբ հրդեհ ծաւալի՝
Թողու զգանձն իւր հայրն եւ խնդրէ գիւր որդի,
Թո՛րն փառք բերնէն՝ եթէ փրկել զայն կրցաւ,
Նա բոցածախ գանձուն համար չունի ցաւ:

Ո՛վ, որ վրսեմն՝ ազնիւն յաստիս կընտրէիր,
 Որ ճշմարտին սիրտ կուտայիր լիալիր,
 Բարւոյն աղբեր հետի գնացող ուխտաւոր՝
 Զքեզ ամաւոյս ճամբուդ ըրին ալեւոր,
 Ո՛վ, որ ըսիր՝ « Մատենիկըս միայնակ,
 Հայրիկ, մայրիկ, կը թողում ձեզ յիշատակ », ,
 « Սէ՛ր » ձայնեցիր հարազատացդ անձկաբեկ,
 Եւ ըսիր թէ՝ « Մի՛ գիտ երբէք արտասուէք » :
 Ո՛վ, որ ի հուսակ քո պահ ըզմահ սաստեւում՝
 « Անմահ կեանք » քեզ կաւետէիր անխըռով,
 Եւ ըզհայրդ ոչ ծընելատէր գորովոյն՝
 Այլ զհոգւոյ լոյս եւ դբան առ քեզ ջամբելոյն
 Երախտեացը համար ճանչցար վրսեմ քեզ՝
 Թոթովելով համբուրախառն՝ « Հայր, մեծ ես » :
 Դու չես գիտեր՝ գիտակ լուսոյ Յակոբիկ՝
 Թէ երբ աստղը չը նըշողէ ի մըրբիկ՝
 Երկրագըղորդ, հոն վայնասուն հողմավար
 Կը սըփռի շուրջ, լայ բուն յաւերն ի խաւար,
 Ի՛նչ, այ՛ ծիծեռն, որ սուրալով դեռաբոյս
 Թեւով հազիւ կրցար հերձել զօդոց լոյս :
 Եւ հասնելով ի փըշաբեր դարափունս
 Հեղեղատին՝ սարսափահար ի մկանունս
 Եղած հագիւ ծընողի քո ապաստան՝
 Սահիս ընկնիս . . . եւ չը դառնա՛ս յաւիտեան :
 Կամ ծաղկաւետ ի գետափունս Ոփիլեսայ
 Մինչ հիւսէիր երանգ երանգ փունջս յընծայ
 Գերդաստանիդ, դարահոս ո՛հ գեղը ըրին
 Հեղեղը վախից բարձրահայեաց՝ ի վըհին :
 Մեղո՛ւ ծրաջան՝ որ յետ յոգունց վաստակող
 Ըզքո պաշար համբարելու, ո՛հ այլոց
 Զեռնը ըրաւ ըզքեզ կապուտ կողովուտ

Բու փեթակէդ . . . ձեռն անողորմ քու մահուդ :
 Եկո՛ւր, ժողվենք քու ծաղիկներդ ու մեղրեր,
 Եկո՛ւր, ոգիդ Յակոբիկին, ինձ ընկեր
 Սատար եղիր եւ ըսէ թէ՛ հիւր մինչեւ :
 Իղձերդ եւ յոյս կը սլանային լուսաթեւ :
 Հոս ամեն ինչ չէր ժպտէր քեզ քաղցրածոր,
 Չէին գգուէր սիրտդ իմաստից խանդ քոլոր :
 Հոս գարունը բուրաղըւարձ՝ ուր տիպն ես,
 Իննեւտասն եթ իւր հողմմամբ միթէ քեզ
 Եղաւ տաղտո՞ւկ, այլ՝ ո՛վ ոգի՛ դա չունէր
 Ոչ իսկ բան մը որ քեզ հետ հեշտ չը խօսեր :
 Դայլայլիկն իւր չէր արձագանգ քոյդ լեզուի՝
 Որ ամենուն կը բարբառէր քաղցրալի,
 Եւ չունչ նորա միթէ որբան չէր քոյին
 Շնչոյդ որ սիւք անոյ՜ շնչէր մեր սրտին,
 Նորա թերթից՝ թրթրակ շրթանդ ի համբոյր
 Քանիս արդեօք փայփայեցան գեղն եւ բոյր
 Շրթանդ՝ որոյ կոկոնն հազիւ բացուեր էր
 Ի լոյս սրտից, դառնութեանց մէջ խնկաբեր :
 Նորա աստղունք չէին սրտիդ հայելի՝
 Ուր տեսնէիր զապայդ չընաղ յուսով լի,
 Նաեւ քանիս ընդ Պրոսպերտոս դաշս յառած՝
 Հիանայիր անշուշտ յաստեղս եթերաց :
 Եւ խոկայիր թէ՛ արուսեակ մ՛ալ դու ես
 Որ քու տանդ չքեղ այդ մը կաւետես :
 Հիմ՛ սրդ երթաս աստի եւ հիւր, թերեւս հոս
 Զը կրցար գու՛ հէք ուղեւոր՝ յորդահոս
 Քրտանցդ վարձ գէթ հողմիկ մը զովագին
 Ի հրատարած անապատի աշխարհին
 Քեզ այցելու գտնել, գտնել զով հոգւոյդ
 Որ յորդեռանդն անձկայր լրման քո յուսոյդ :

Ըսէ՛ , ոգիդ , թերեւս յայս վայր անջրգի
Անհուն ոգւոց՝ չընձեռեցիր լիուլի
Բաժակ մը որ մատուակէր քեզ ամբ
Եւ անցընէր քո հուր ծարաւը բորբոք
Ըսէ՛ , զինչ գառն յափշտակուած ի մօրէն
Որ երբ յօտար արօտ զինքը խնամարկէն ,
Կրկին զիւր մայր նա կը խնդրէ՛ կը հիւծի ,
Գուցէ եւ դու նոյնօրինակ յանձկալի
Բնագաւառէդ Պիզանդիոն սկանդխտած
Եւ իմաստից ճաշակովը հրապուրուած
Տքնեցար յոյժ եւ խոնջեցար , այլ կրկին
Անձկակարօտ էիր շնչել զօդ երկրին՝
Որ խանձարուրդ եղաւ , ուր քո մոնկութիւն
Խաղաղութեամբ բուծաւ ի ջամբ կաթնասուն
Արմատախիլ Պարտիզակէդ ըրաւ դօս
Նորատունկ դու՝ զքեզ վասխորին Ոլիմպոս
Կամ մեկեկնաւ չունէիր դու՝ ում տայիր
Թիկունս եւ զքոյդ ուղին հեշտիւ յորդէիր
Եւ սպասակալք իմաստից մինչ կնքէին
Մատեան եւ գրիչ՝ արեամբ կամ յողբ լալագին ,
Ի սուր՝ ի հուր՝ կամ հիքութեամբ՝ կամ յաքսոր՝
Եւ կամ թունով՝ եւ կամ սիրով թունաւոր ,
Դու զնոյն ըսպաս տարիր՝ որպէս զի կնքես
Այն գործինքը լուսոյ՝ լալեօք փրփրադէդ
Այլոց , ու քոյդ մահուամբ ի տիւ ծագկածին
Քոյք եւ օտարք միահամուռ զքեզ լացին . . .
— Բայց դու ժպտիս . . . մինչ այժմ ամենք տխրեք են .
Դուդ անմուռնչ բերկրիս ապա՝ մինչ հեծեն
Լալահառաչ ամենք՝ որ արդ առին սուգ
Քեզի համար , մինչ դու ծաղկօք եւ դարդուք
Կը պահուէիր՝ ով Յակոբիկ՝ եւ հանես

Ինձ ալ բաժին այն չլարն որ քեզի պէս
Շուշանախայլ եւ չնորհալից՝ ծածանէր
Բաղլիս վերայ՝ ուր զօգեցին եղբայրներ . . .
Եւ ըսին ինձ՝ « Յակոբիկին պատուէ զսուգ » ,
Իբրու թէ զիս չէին զեղուր արտասուք .
Վա՛հ , այդուիկ սիրտս յետ մահուդ քեզ զօգէիր՝
Ձի գեր քան զիս յոյս եւ իղձեր ունէիր . . .
Եւ մինչեւ հար . . . ալ չեմ ժուժար քայլել ես
Հոս կը յանգի մեր կենաց քաղցր ասպարէզ ,
Դեռ ապրողին քաղցր է ապրիլ յայս աշխարհ ,
Թէ մեռնողին՝ որ ժպտի՝ է արհամարհ .
Հոս այն եզրն է՝ սուտի յայնկոյս մահն իշխէ ,
Թայսկոյս իշխէ կեանք մ'որ մահուան գերին է ,
Թէ հոս դարուն՝ գեղ ու քաղցունք չըլլային՝
Գէթ իբր անուրջ , մարդն անկասկած զիւր հոգին՝
Որ անեզր էր՝ կը ճողոպրէր գերութեան
Կենաց լուծէն , եւ զոհ կերթայր ինք մահուան ,
Ձհողին յազատ՝ յանցաւ վայր մը յըզելով .
Դերեզմանն է հոս . . . ապրողին դա վրդով
Եւ դող ազդէ . . . եւ մինչեւ հիմա Յակոբիկ
Ուղեցիր որ ուղեկցիմ քեզ , եւ մենիկ
Հոս թողում զքեզ . եւ ուրեմն հոս ընտրեցիր
Վայր քո զենման , բայց ընդէր դու մերժեցիր
Քաղցունքն երկրի , քաղցունք տիոց եւ յուսոյ .
Մի գուցէ այն Յիսուսն՝ որ յամաս լուսոյ
« Տեսայ » ըսիր դու քո ծնողաց . . . զքեզ կոչեց ,
Եւ փոյթ հոգիդ զազատ՝ զանհուն վայրն ընտրեց ,
Ե՛րթ դու ուրեմն , ոգիդ , թափր անդր յերկին ,
Երկինն է հոն՝ ուր յետ աստեաց փոթորկին՝
Ի կոհակացն ամենի մազապուր
Փրկեալ հասնին քեզ պէս ժպտող հոգիք բիւր .

Եւ գերեզմանն անոնց թաքուն սալորն է՝
Ուր պահեցին զիւրեանց մարմին՝ զինչ հալուէ՝
Ձոր օր մը ծխեն անոյշ բուրմամբ առ Որ էն
Յոյց տալով թէ՛ զոսկրոտին այն հողեղէն
Քանի վսեմ երկրի վերայ դործեցին ,
Ձի վսեմացաւ մարմինն ի վսեմ յիւր հողին ,
Հողիդ հեզիկ , լացողներուդ մերթ ի սիրտ
է՛ջ ի սիրտիւն զանոնք ի ձայն մրմունջիդ
Թէ՛ սիրտիւս ծաւալու հայրենիդ հասած արդ
Հայրենիք մը՝ ուստի պանդուխտ չերթար մարդ ,
Ե՛րթ , Յակոբիկ , եւ թող աւաչս այս մինչեւ
Քո հողւոյդ հուսկ ձգտի հասնիլ օղաթեւ ,
Որպէս մաղթանք նաւազնացին յահեղ ծով՝
Ձորոտագոյն ամպ մայր շանթից՝ հերձելով :

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՍԷՔԵԱՆ

28 Մարտ 1876,

Օրբազիւղ.

Ի Թի- 292 Հայրենիք Լրագրոյ.

(ԹԻԻ 5)

ԼՐԱԳԻՐ քիւ 162, ի 29 մարտի՝ խմբագրեալ ի նիկողոս
եֆէնիէ Թիւրքիստան.

Յաւօք սրտի կը ծանուցանեմք թէ Պատրիար-
քական Փոխանորդ Մկրեան Գեր. Տ. Յովհանէս
քահանայի ծաղկահասակ որդին ,

ՅԱԿՈԲԻԿ ՄԿՐԵԱՆ

չաբաթ առաւօտ իր մահկանացուն կնքեց ի հա-
սակի 20 ամաց , ի խոր սուգ համակելով իւր
ծնողը , ազգականներն ու բարեկամները :

Հանգուցելոյն յուղարկաւորութիւնը երէկ
մեծ հանդիսիւ կատարեցաւ ի Գուժ-գարու , ուր
Ժողովրդեան անթիւ բաղմութեան հետ ներկայ
կը դռնուէին ազգային բարձրաստիճան պաշ-
տօնաւարներէն ոմանք , ինչպէս նաև Ամեն. Ս.
Պատրիարքը յուղարկաւորաց կարդին մէջ , որն
որ Մայր եկեղեցին սրտառուչ և ազգու դամ-
բանական մը խօսեցաւ :

Հանգուցելոյն , որ ուսումնասէր և աշխոյժ
երիտասարդ մ'ըլլալով հանդերձ , իւր ծնողաց
ալ ապագային մէջ արժանի զաւակն ու օժան-
դակն ըլլալու փայլուն խոստումներ կուտայր ,
այս տարածամ մահը իրաւամբ անդարմանալի
կորուստ մը և դառնաղէտ վիշտ մը համարուի
իւր ծնողաց , առ որս մեր վշտակցութիւնն յայտնե-
լով , մխիթարութիւն կը մաղթեմք յերկնից իրենց :

(ԹԻՒ 6)

ՄԱՆՁՈՒՄԷՆԻ ԷՖԻԵՍԱՐ քիւ 3089, ի 29 մարտի՝ խմբագրեալ ի Կարապետ Կփեկնի փանոսեան.

Պաշտօնական չէնա կիւն էլվել էսերի պերկիւղիտէ-
սինի իւնն իթմիշ օլտուղումուղ Կանի Վէքիւ տեր
հայրըն սէվկիւլիւ էլլաւ օլուպ, վէ Շահնաղար-
եան վարժարան իլէրուտէ շակիրտանընտան պու-
լունան Յակոբ էֆէնտի Մկրեան, խայլի վաղըթ-
տան պերու միւպթէլա օլտըղու իլլէթը միւհիւ-
քէտէն աղատէյի սէր իտէմէյէրէք, ճումա էրթէ-
սի կիւնիւ, ճամը ֆէնայը տէսթի էճէլաէն նուշ
իլլէտիկիւնտէն, քեաֆֆէյի քէնուլի թանըյան-
լարը վէ ալել խուսուս քէտէր ու վալիտէ վէ ադ-
րապատընը տիւչարը տերեայի մաթէմ իլլէմիշ,
վէ տիւնքի կիւն ճէնաղէ ղիյնէթի Մայր եկեղե-
ցիտէ իճրա իտիւմիշ, վէ փէք չօգ իղտիհամ վէ
Սըբաղան Պատրիարք հաղրէթլէրի տախի հաղըր
պուլունամուշլար, վէ Պալըգըլը գապրիսթանընա
նագլ իտիլէրէք տէֆն իտիւմիշ տիր :

Միլլէթիմիղ պու պապտէ, եալընըլ ալլաղը
համիտէյէ մալիք պիր նէվճիւն ղայպ իթմէյիպ,
իլլա պիր իյի գալէմ, պիր թէմիղ եիւրէք, պիր
ճէվհէրլի պաշ, պիր աղգասէր, պիր հայրէնասէր,
վէ պիր ուսումնասէր ղայպ իլլէմիշ տիր :

Զի՛ չարէ, էճէլին ֆէրմանընա շահլար վէ փա-
տիշահլար տախի իթաաթա մէճպուր պուլուն-

տուղլարընտան, պու խուսուստա պաշգա պիր
շէյ տէյէմէյիպ, իլլա, տէրտնագ քէտէրի աղի-
ղինէ հէմմաթէմ օլմաղլըգ պօրճումուղու իֆա
լտէրէք, հէման ճէնապը հաղգտան թէսէլլի
պուլմալարընը թէմէնի իտէրիղ :

(ԹԻՒ 7)

ՄԱՍԻՍ քիւ 1812, յ30 մարտի՝ խմբագրեալ ի Կարապետ
Կփեկնի Իւրիւնեան.

Հաղուագիւտ ձիւքերուլ օթտեալ, գեղեցիկ և
սլայծառ ապագայ խոստացող քոսնամիւս պա-
տանի մը, Պատրիարքական փոխանորդ Գեր. Տ.
Յովհաննէս Մկրեանի անդրանիկ որդի, Յակոբիկ
Մկրեան, որ գեռ տան և հինգ օր առաջ իւր
մտաւորական երկանց ընտիր մէկ ծնունդը
ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ անուն պատուական և
հմտալից աշխատասիրութիւնը կընծայէր հայ-
կական մանկաւոյն, շարաթ առաւօտ իւր ծաղիկ
կենաց գարունը կնքեց՝ յանմխիթար սուգ ըն-
կըղմելով իւր գորովագութ ծնողքն ու աղգա-
կանը, և միանգամայն կսկիծ պատճառելով ա-
մեն ղինըր ճանչցողներուն :

Յուզարկաւորութեան տխուր հանդէսը կի-
րակի օրը կատարեցաւ մեծ չքեղութեամբ ի
Մայր եկեղեցին Գում-գափուի՝ ի ներկայութեան

հաղարաւոր ժողովրդաց և բազմաթիւ բարձրաստիճան եկեղեցականաց և աշխարհականաց, Ամեն. Ս. Պատրիարք հայրն ալ յուղարկաւորաց կարգէն էր առանց զգեստի ի նշան իւր յատուկ սիրոյն և բարեկամութեան առ Գեր. Տ. Յ. Մկրեան, Ն. Սրբազնութիւնը վսեմ իմաստով սրտառուչ դամբանական մը խօսեցաւ, և իրեն հետ ի միասին համայն ունկնդիրներն ալ յարտասուս համակեց : Յետոյ հանգուցելոյն մարմինը նոյն հանգիստաւոր ուղեկցութեամբ մինչեւ Լանկա տարուելով՝ անտի ալ Պալըդլի դերեղմանատունը փոխադրեցաւ :

Այսպիսի ընտիր, առաքինի, խոհական և ուսեալ պատանւոյ մահն անդարմանելի կորուստ մ'է ազգին համար, իսկ իւր ծնողաց սրտին այնպիսի ծանր և անբուժելի հարուած մ'է զոր զաւկի տէր եղողք միայն կրնան երեակայել. ռուստի ուրիշ բան չմնար մեզ ընել, եթէ ոչ համբերութիւն մաղթել Գեր. Տ. Յ. Մկրեան հօր և իւր առաքինափայլ ընտանեաց :

(ԹԻՒ Տ)

ՆՈՐԱԳԻՐ քիւ 1788, յՅ0 մարտի՝ խմբագրեալ
յՅգսէն եփեկնիէ Խօճաւարեան .

Ազգը խիստ ցաւալի կորուստ մը ունեցաւ անցեալ շաբթու :

Պատրիարքական փոխանորդ Հօր ծաղիկ զաւակը՝ Յակոբիկ Տէր Մկրեան, իր 20 ամեայ հասակին մէջ յետ ծանր հիւանդութեան շաբաթօր առ Աստուած փոխեցաւ և կիրակի օր դամբանական հանգէսը կատարուեցաւ մեծաւ բաղմութեամբ, որու կը նախագահէր Ս. Պատրիարքը :

Հանգուցեալ երիտասարդը Շահ. Նուպար վարժարանի աշակերտներէն ըլլալով՝ իր մայրենի լեզուին քաջ հմտութիւն ունենալէն զատ՝ դիտէր նաև բաւական դազդիւրէն, որու իր հիւանդութեան վերջին օրերը ազգային դպրոցներու համար հրատարակած «ՆԱԽԱՇԱԽՈՂ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏՅՈՒՆ» անուն պատկերազարդ գիրքը, զինքը անմահ պիտի կեցնէ ազգային մանկտւոյն առջին, որովհետև իր տեսակին մէջ առաջինն է, տղայոց ամեն կարգի դիտութեանց սկզբունքը սովորեցնելու մասին :

Հանգուցելոյն Գեր. Հօր զգացած անբուժելի ցաւը դարմանելու համար՝ անկարելի է խօսք մը դանել՝ բայց եթէ հնազանդիւ Աստուծոյ հրամանին և մխիթարուիլ իր ծաղիկ զաւկին

գրութիւնները կարդալով ու փառք տալով Աստուծոյ, որ իր զաւակը իր այդ հասակին ու վիճակին մէջ կարող եղաւ ազգին ծառայութիւն մատուցանել և ազգին զաւակունքը կրթելով յաչս նոցա անմահ մնալ յաւիտեան :

(ԹԻՒ 9)

ՄԱՄՈՒԼ քիւ 554, յ31 մարտի՝ խմբագրեալ ի Գեորգ եփեկնիէ Այվագեանն .

Մ Ա Հ Ա Գ Ո Յ Ժ

Ազգերնիս ցաւալի կորուստ մ'ալ ունեցաւ :

Պատրիարքական փոխանորդ Գեոր. Տ. Յովհաննէս քահանային ծաղկահասակ որդին, Յակոբիկ էֆէնտի Մկրեան, յեա երկարատե հիւանդութեան, այս շաբաթ օր կնքեց իւր կենաց ընթացքը, ի հասակի 20 ամաց, ի սուգ անմխիթար թողլով իւր ազնիւ ծնողքն, ազգականքն ու բարեկամները :

Բարեյիշատակ հանգուցելոյն յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսը Մայր Եկեղեցին մեծ շքով ու հանդիսիւ կատարուեցաւ կիւրաքիի օր, ուր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն ալ սրտառուչ դամբանականաւ մը նորա կեանքը նկարագրեց իբր Հայ պատանեկաց վարուց և բարուց կատարեալ տիպար մը :

Յակոբիկ Մկրեան արժանեօք լինեցաւ մ'ուներ, որ մեծ ապագայ կը խոստանայր. ուսեալ, բարեկիրթ, ազնիւ, լուրջ և դորովասիրտ երիտասարդ մ'էր, քաջ ճանչելով ու կատարելով առ Աստուած, առ ծնողս, առ ազգն և առ բարեկամս ունեցած պարտքերը, մէկ խօսքով այնպիսի մաքուր և ընտիր բարոյական մ'ունէր, որ ստուգիւ մեծ պատիւ կը բերէր իւր ծնողացն և համակրանք կ'ազդէր ամեն անոնց՝ որք ղինքը տեսած ու բարեկամութիւնը վայելած էին :

Իւր վաղաժամ մահն արդարեւ կորուստ մ'է Ազգին, և անմխիթարելի ցաւ մը իւր վշտակիր ծնողացը, որք հաճելի զոհ մ'ընծայեցին առ Աստուած, յորմէ միայն կը մաղթեմք իրենց վշտացը միակ սփոփանքը :

(ԹԻՒ 10)

ՓՈՒՆՁ քիւ 1065, յ31 մարտի՝ խմբագրեալ ի Համբարձում եփեկնիէ Այվագեանն .

Պօլսոյ Պատրիարքական փոխանորդ Գեոր. Տ. Յովհաննէս Մկրեանի անդրանիկ որդի՝ Յակոբիկ Մկրեան, որ ժամանակէ մը հետէ անկողնոյ կը ծառայէր, շաբաթ առաւօտ իւր մահկանացու կենաց ընթացքն աւարտեց 20 տարեկան ծաղիկ հասակին մէջ, յանմխիթար սուգ ծնողացն, ազգականաց, բարեկամացն ու բոլոր ծանօթից :

Հետեւեալ օրը յուղարկաւորութեան հանդէսը

կատարուեցաւ ի ներկայութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր. բազմաթիւ եկեղեցականաց և յողմախոսութեան ժողովրդեան: Աղթամարայ Կաթողիկոս ամեն. Տ. Խաչատուր սրբազանն ալ՝ որ ի մխիթարութիւն գայած էր առ Գեր. Մկրեան՝ հրաւիրանօք Ս. Պատրիարք Հօր վեղար և փլն առաւ և յուղարկաւորութեան թափորին ներկայ գտնուեցաւ:

Գեր. Մկրեան իրաւամբ կողբայ այս վաղահաս կորստեան վրայ. ուսեալ՝ առաքինի և բարեպաշտ որդի մի կորոյս: Հանգուցեալն Շահնաղար-Նուսրար վարժարանի նախկին աշակերտներէն էր, և իւր յառաջադիմութեամբն ու հանճարովը ոչ միայն իւր գերդաստանին այլ և ընդհանուր ազգիս օգտակար և նշանաւոր անդամ մը հանգիստնալու աներկմիտ յոյս կուտար: Շատերուն հետ մեք ևս կը ցաւիմք այս խիստ տարածամ կորստեան վրայ, և երկնային մխիթարութիւն կը մաղթեմք իւր սգազգեաց պարագայից և մասնաւորապէս Գեր. Մկրեանի համար:

Հանգուցեալ Յակոբիկ Մկրեան « ՆԱԽԱՇԱԻԴ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ » անուամբ ազգային դպրոցներու համար օգտակար նորատիպ աշխատասիրութիւն մը յիշատակ կը թողը՝ իւր ուրիշ բարեմասնութեանց հետ, որոց ի մօտոյ ծանօթ եղողներն՝ արտասուք յաչս և զմայլմամբ կը հռչակեն, և ազգային երիտասարդութեան համար մի և նոյն նախանձելի բարեմասնութիւններն ու յատկութիւնները կը մաղթեն:

(ԹԻՒ 11)

ՆԱՄԱԿ՝ Պ. Սեդրախայ Տէր Սարգսեանց ուսումնական երիտասարդի վանեցոյ: (1)

— «Մահ ոչ իմացեալ մահ է,
Մահ իմացեալ անմահութիւն է:»
— «Ձի հողիւ արդարաց ի ձեռիմ Աստուծոյ եմ, եւ ոչ վերանցի ի նոսա մահ:»

Գերաստախ Հայր,

Ձեր վիշտը մերն ալ է: Եւ մենք վիշտ ունինք, զի եւ մենք մարդ ենք. մարդ եւ վիշտ ի միասին ծնած են:

Երանի անոր որ այս վիշտերու ծփանաց մէջ կը յաջողի արդար հողի մը հասցնել եւ ընծայել Աստուծոյ. չիք քան զայս առաւել մարդկային շահ եւ վաստակ մխիթարական:

Այս աշխարհը Աստուծոյ գործարանն է, եւ մենք անոր անմուռնչ գործաւորներ:

Միթէ ողբալու տրտնջալով է այն մարդ՝ որ շատ աշխատ լինելով հանքային լեռ մը կը քրքրէ կը պեղէ եւ անոր մէջ պատուական գոհար մը գտնելով Տիրոջ կը նուիրէ: Մեր եղբայր Յակոբիկը, Աստուծոյ ձեռաց մատանին է այժմ. նա ձեր վարձատրութեան երաշխաւորութիւնն է առ Նա:

Այսօր Յակոբիկ գնաց, վաղ մենք իրեն կը հասնինք. եւ վաղն ալ այսօր է:

Մի, մի լալ վանդակէն յազատութիւն՝ յանմահութիւն թոչող սոխակին ետեւէն. Նա շուտ թուաւ, բայց լաւ երգեց. ինքն երգի յիշատակ մ'է մեր հողւոյն մէջ:

(1) Հեղինակ վարդապետ Կոյսէր և Շահնաղար Սեդրախայի ընտիր գրութեանց, եղբայր Գեր. Տ. Երեմիա Ս. Եպիսկոպոսի Գրիգոր:

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՏԵՐ-ԳՐԱԴԱՐԱՆՑ.

Թող տուր, այս սուտ փուտ աստուորէս Թռչի երթայ
Աստուծոյ համար երգէ :

Շնորհակալ ըլլալու ենք, զինքն այսչափ մեզ շնորհողէն : Շնորհի դէմ արտունջ չըլլար :

Աղէ, պատժենք արեւը, օդ ջուր եւ հողը, որ մեր սիրելոյն օգնել զլացան, բայց միթէ կրնանք : Արեւը եւ Յակոբիկն Աստուծոյ ձեռքն են, անոր շնորհն են :

Մի լաք, երկնային կարաւանը անընդհատ է, Յակոբի հետ բիւրաւոր ընկերներ կային, նոյնպէս մարդ Ագամորդի, եւ մենք նոյն կարաւանի մէջն ենք, եթէ վեր նայինք զինք կը տեսնենք կը գտնենք, եթէ վար յերկիր պնդունք, կը կորուսանենք զինքն, եւ մեք անյուսութեան անտակ խորանդր անդնդոց մէջ կընկղուզինք :

Սակայն Դուք Յուսոյ պաշտօնեայ էք, երբ մենք երկրապիշ եւ անվաստակ մարդիկ՝ աչքերնիս յերկրէ յերկինս չենք համբառնար՝ կը մոլորինք, դուք լոյս տալու էք մեր շաւիղներուն, ուղղելով մեր ընթացք եւ հայեացք դէպի Յոյսն յաւիտենից, յորմէ եկանք երթալու համար :

Երկրային լեզուով ⁽¹⁾ Յակոբիկն՝ մեծ կորուստ է, երկնայնովը մեծ վաստակ. ապաքէն եւ դուք երկնային էք, Քահանայ Տեառն Բարձրելոյն :

Մխիթարեցարուք, զի եւ Քրիստոսն է մեր ամենասիրելի արդարոյն Յակոբայ առաջնորդը, իրաւ Մահուամբ եւ Յարութեամբն :

Աւագ Ուրբար,
Իւսկիւսար, 1876.

Վշտակից որդեակ Զեր
Ս. ՏԵՐ ՍԱՐԳՍԵՆՑ

(1) Մխիթարութեան կարօտ երկրային լեզու :

(Կցորդ Նաւակի նոյն Պ. Սեդրաբայ)

ԼԱՅ ՊԼՊՈՒԼԻՆ ՎԱՐԴԻ ԶՈՐ ԹԵՐԹԻ ՎՐԱՅ

ՅԱԿՈԲԻՆ ՎՐԱՅ

Վախ իմ Թումաճ չորցած վարդս
Է՞ր ստեղծար էր Թումեցար,
Եթէ չէիր՝ քեզ չէի տեսներ
Քեզ չէի սիրեր, քեզ չէի ցաւեր.
Դու եղար ինձ մխիթարանք
Դու եղար ինձ օթեւանք,
Ինձ դու տուիր երգ խաղ եւ տաղ
Այժմ չորցար՝ չորցուցիր զիս,
Սիրտս սեւցաւ լեզուս կապուաւ
Խաղեր տաղերս վերջացաւ :

Էլ չեմ օրհներգու
Այլ բողոքարկու,
Առ Այն՝
Որ գեղեցիկն
Տգեղացնել չի խղճեր.
Է՞ր կուտեղծէ, էր կապականէ
Զիս ուրախ կառնէ, ու կը լացնէ,
Ես վարդ չուզեցի
Նա ինքն ինձ տուաւ,
Ես չի մերժեցի
Ընդէր ետ առաւ :

Ով իմ վարդի Տէր,
Ով ասաց քեզ տուր,

Ո՛վ ասաց քեզ առ ,
 Ինչո՞ւ տուիր ինչու առիր
 Այս ինչ տեսակ շնորհ է ,
 Այս ինչ տեսակ տուր եւ առ ,
 Վախ իմ թողմամբ չորցած վարդս . . . :

* * *

ՄՏԱԾՄՈՒՆՔ

ԻՄ ՍԻՐԵԼԵԱՅՍ ՄԱՀՈՒՍՆ ԱՌԹԻԻ

Է՛հ քանի որ վերջ գերեզման կայ
 Մարդոց երես ծաղր չի դար ,
 Մարդիկ ամէն միշտ հիւանդ են
 Ինչո՞ւ ինչո՞ւ իրարու հետ
 Շատ փափկութեամբ չվարուին .
 Մարդիկ լուռ մունջ որովհետեւ են
 Որ կտրճի՝ մահուան առջեւ կը քալեն :

Եւ ամէն մարդ իւր զոհարան կը տեսնէ ,
 Կը տեսնէ սպալ , մամ , հայր եւ մայր ,
 Իր կին զաւակ եւ եղբայր ,
 Աչքին առջեւ կը գնան՝
 Սպանդարան կը մտնան ,
 Ուր իր գութ սէր խինդ յոյսն ամէն
 Ամէնքն ալ հոն կը թաղուին ,
 Մարդիկ զասոնք կը տեսնեն
 Յետոս նահանջել կարող չեն ,
 Զի այդ ուղին միայն յառաջ
 Գնալու արհեստովն է շինուած :

Եւ մինչ խեղճ մարդն իւր սիրելեաց
 Մահուան վրայ նոր ելաց ,

Ահանջ ինքն ալ իր ոտք այդ փոս
 Զգեց գնաց . . .
 Օ՛հ , կատակով կուգանք յաշխարհ ,
 Ողբերգութեամբ կընթանանք ,
 Եղերգութեամբ կը վերջանանք :

Ո՛վ է շինող այս սոսկալի թէատրին ,
 Ով հեղինակ այս ահուկի կատակին ,
 Եւ ո՞վ է այն հանդիսատես ,
 Անթիւ անմեղ զոհերու
 Մարդոց մահուամբն կը դբօսնու . . . :

« ՎԱՌԱՐԱՆԻ ԿԱՅՆԵՐԷՆ »

(ԹԻԻ 12)

ՆԱՄԱԿ՝ Յարութիւն եփեմիսի Մերեհեղոյեան .

ԱՌ ՈՐԳԵԿՈՐՈՅՍ ՀԱՅՐՆ

ԳԵՐ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԲԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

ՓՈԽԱՆՈՐԴ Ս. ՊԱՏԻԱՐԲԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Վշտակիր Հայր .

Այն ինչ Պօլիս վերադարձայ , աչք յարուստ ծանուցին ինձ թէ անզուգական հոգի մը թուր էր Զեր գրկէն , թուր եւ գրկեր էր զՁեզ՝ զգորովալիլ Հայրդ՝ հանձարալից գլխէ մը , առաքինի զաւկէ մը , արժանաւոր յաջորդէ մը : Զեր հոգեհատոր որդին եւ ամենուս սիրելին՝ Յակոբիկը՝ մեռեր էր , վա՛հ . . . :

Սարսափահար ըրաւ զիս այս գոյժն եւ սիրտս մըրկեց շանթահար : Հապա Զեր սիրտն ինչ եղած էր . . . : Զերն ի թախիծ մատնուած , Զեր տունն ի սուգ հա-

մակեալ էր անշուշտ. վասնզի Ձեր սրտին հատորը, Ձեր տան շառաւիղը հրաժեշտ տուած էր յաշխարհէս . . . :
 Ձեր դուրգուրալից խնամքն առ ոչինչ գրեւով՝ բաժնուեր հեռացեր էր նա ի Ձէնջ. Ձեր լալագին պաղատանաց խուլ մնալով՝ յերկինս ի վեր էր սլացեր . . . :
 Է՛հ, մտածելն անգամ դառն է եւ անըմբերելի . . . :

Գիտէ՞ք արդէն, Հայր պատուական, թէ սրտագին սիրով կը սիրեմ զՁեզ. գիտցէ՞ք նաեւ թէ Ձեր վաղամեռիկ զաւկին յիշատակն ալ պիտի սիրեմ. կարելի չէ ինձ անկարեկիր մնալ Ձեր տխրազգած վիճակին. գիտեմ թէ մխիթարական պարտականութիւն մ'ունիմ առ Ձեզ, բայց կը շուարիմ, կանգիտանամ զայն ինչպէս կատարել. եւ ինչպէս կարելի է չշուարիլ . . . :

Այլ ո՞վ էր, որ առաւ Ձեր ձեռքէն այն ազնիւ հոգին, եւ վասն էր արդեօք. ո՞ւր էր, յոր թռեաւ այն վեհ հոգին, եւ առ ինչ արդեօք :

Սոցա պատասխանն՝ որոյ մէջ է, Հայր վշտացեալ, Ձեր մխիթարութիւնը՝ դուք քան զմեզ քաջ գիտէ՞ք. Ձեր քարոզած Ս. Աւետարանը կուսուցանէ զայն, որմէ օգտիլ եւ սթափիլ ոչ միայն արդի պարագայից մէջ՝ պէտք մ'է Ձեզ անհրաժեշտ, այլ աւելի պարտք մ'է անխուսափելի :

Ձեր զաւակն յերկինս է թառած եւ բունած, Հայր Մկրեան, զոր Դուք սիրեցիք թէպէտ անհնարին սիրով, բայց չէիք կարող սիրել այնչափ, որչափ սիրեց զինքն Սատուած եւ կը սիրէ :

Նա երջանիկ էր Ձեր գրկաց մէջ, բայց այժմ՝ երանելի է ի հանգիստ երկնից փառաւորեալ :

Մնամ վշտահար Հօրդ ցաւակից որդի

Բերայ, 1 Ապրիլ 1876.

Յ. ՍԷՐԵԷՄ-ԳՈՒԼԻ

(ԹԻՒ 13)

ՀԱՅՐԵՆԻՔ, քիւ 291, յՅ Ապրիլի՝ խմբագրեալ
 ի Մկրիչ եփեմէի Մելիքեան Պատրիարքացոյ.

ՅԱԿՈԲԻԿ ԷՖԷՆՏԻ Յ. ՄԿՐԵԱՆ

Գիտութեան բուրաստանին մէջ նոր բացուած ծաղիկ մը, բնութեան ամենէն ընտիր ձիւքերովը օժտեալ, շարաթօր խամբեցաւ թառամեցաւ յաւիտեականութեան ծոյցն երթալու համար :

Այս ծաղիկն էր Կ. Պօլսոյ Պատրիարքական փոխանորդ Մկրեան Գեր. Տ. Յովհաննէս քահանայի հարազատ որդին ՅԱԿՈԲԻԿ ԷՖԷՆՏԻ ՄԿՐԵԱՆ հեղահամբոյր, հայրենասէր, գիտուն և բարեպաշտ պատանին որ իւր իննետասնամեայ դարունը կնքեց պանդուխտ հողի վրայ՝ հայրենի երկրին կարօտովը լցուած :

Հանգուցելոյն յուղարկաւորութեան ախուր հանգէսը կատարուեցաւ կիրակի օր ի Մայր եկեղեցին, ուր ներկայ կը գտնուէին Ամեն. Ս. Պատրիարք հայրը, Ամեն. Տ. Խաչատուր Ս. Կաթողիկոս, Գեր. Սիման եպիսկոպոս, մայրաքաղաքիս եկեղեցեաց քարոզիչ Հարք, Ազգային Երեսփոխանք, Գաղաքական Ժողովոյ անդամք, ամէն ազգէ բարձրաստիճան անձինք, Լրագրապետք և 5000 ի չափ յուղարկաւորաց խուռն բազմութիւն մը :

Հանգիստն շքեղութեանը մեծ փայլ տուաւ

Ամեն. Ս. Պատրիարք հայրը որ առանց եկեղեցական զգեստուց դագաղին ետեւէն կը քալէր ինչան բարեյիշատակ հանգուցելոյն վրայ ունեցած հայրական ամբաւ սիրոյն: Երբ դագաղը Մայր եկեղեցին հասաւ, Ամեն. Ս. Պատրիարք հայրը սրտառուչ և իմաստալից դամբանականաւ մը պատուեց հանգուցելոյն մարմինը և նորա ծաղիկ հասակի մէջ ունեցած գրական հանճարը ազնիւ սիրտն ու հոգին դրուատելով, լացաւ և իրեն հետ ամէնքն ալ լացուց:

Միևնոյն շքեղութեամբ և հանգիսիւ հանգուցելոյն մարմինը մինչև Լանկա տարուելով, անտի Պալլադիի գերեզմանատունը փոխադրուեցաւ և հոն ամփոփուեցաւ:

Վաղամեռիկ հանգուցելոյն՝ մեր և ամենուն սիրելի ու յարգելի պատանւոյն ազէխորով ծնողաց, ազգականաց և բարեկամաց լացն ու վիշտը անհնար է պատմել, որք հանգուցելոյն դագաղին շուրջը բոլորած հրաժեշտի ողջոյն տալով չէին յազենար:

Ամէն ոք որ կը ճանչնար զինքն ի մօտոյ և լաւ հասկցած էր անոր հեղահոգի սիրտը, բաղմաբեղուն միտքը և քրիստոնէական ազնիւ զգացումները, անհնար է որ չը խոստովանի թէ նորա կեանքը Ազգին մէջ արժանաւոր դաւաճներ յարուցանելու օրինակ և առաջնորդ կրնայ ըլլալ:

Սա Պաղչէճիկի՝ իւր հայրենի երկրին աղքատիկ վարժարանին մէջ նախնական ուսմունքն առնելէն վերջը 1869ին մայրաքաղաքս եկաւ և իւր ծնո-

ղաց որդեգորով խնամոց ներքև Խառդիւղի Շահ-նուպար վարժարանը մտաւ աշակերտելու համար, ուր երեք տարի ամբողջ գիշեր և ցերեկ, անդուլ և անքուն ուսման պարապելով, հիւանդութեան փոքրիկ նշաններ սկսան տեսնուիլ վրան ինչպէս սովորական է տեսնել յոգնաջան տընու-թեամբք վաստակելոց վրայ: Այս պատճառաւ թողուց վարժարանը, որ շատ ծանր էր իր սրտին և զոր յանչափս կը սիրէր իբր գիտութեան խանձարուր:

Շահ-նուպար վարժարանի դասաւանդ և ուսանողք ցաւեցան և շատ ցաւեցան այսպիսի ուսումնասէր աշակերտէ և հեղահամբոյր ընկերէ մը բաժնուելնուն վրայ. ուստի շատ անգամ այցելութեան կուգային իրեն և վարժարանի վիճակին վրայ կը խորհրդակցէին: Սա անմիջապէս սկսաւ հեռաւոր երկիրներ դանուող գիտնական անձանց հետ թղթակցութեամբք յարաբերութիւն հաստատել, ինչպէս են Ռուսաստան ծերունի Գարբիէլ Պատկանեանի և Տիխիսի աղգային լրագրապետաց, և ուրիշ գիտնական աղգայնոց հետ, որոնք հանգուցելոյն տաղանդը, հայրենասիրական զգացումները, վառվռուն երեւակայութիւնը տեսնելով և Կ. Պօլսոյ աղգային լրագրաց մէջ մերթ ընդ մերթ նորա բանասիրական, պատմական, հնախօսական և լեզուաբանական յօդուածները կարդալով, կը հիանային և պատիւ կը համարէին այնպիսի մատաղատունի բայց հանճարալից պատանւոյ մը հետ բարեկամութիւն հաստատել:

Հանգուցեալը վարժարանէն մեկնելէն վերջը ամբողջ չորս տարի կեանք ունեցաւ. իւր հիւանդագին աւուրց մէջ երբեք դրիչը չէր թողուր, ղի միտքը բազմաբեղուն էր և կուղէր դուրս տալ ինչ որ կերկնէր: Ամենեւին չէր յոգներ և ոչ իսկ կը ձանձրանար գրելէ. շատ անգամ Աղղին ներկայ վիճակին և ապագային վրայ խորհրդածելով կը ցաւէր և դեղ դարման կը մտածէր. բոլոր այցելուները անխտիր կը յարգէր ու կը պատուէր, և ղինքը միանգամ տեսողները ալ այնուհետեւ բարեկամ կըլլային իրեն: Հիւանդութիւնը օր օրի կը սաստկանար, բայց նա կը ժպտէր ու կափովէր երբ գրիչը ձեռքը կառնուր կամ երբ նոր երկասիրութիւն մը ցույնէին իրեն, մանաւանդ երբ խրիմեան սրբազանի կամ ծերունի Պատկանեանի գրչէն ելած ըլլար այդ, զորս յանչափս կը սիրէր և մինչև իսկ կը պաշտէր:

Այսպիսի գրամու կեանք մը ի հարկէ պիտի ծանրացնէր իւր հիւանդագին վիճակը որ անդարմանելի ըլլալուն նշանները ցուցնել սկսած էր. այնպէս որ բժիշկները գրելէ և վերձանութենէ բոլորովին արգիլելէն ղինքը սակայն նա չը լսեց բժշկաց խորհրդատու ձայնին և սկսաւ երկասիրութեան մը խմբագրութեամբը զբաղել և այս եղաւ «ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ» անուն ընտիր մատենիկը, որ մեռնելէն 10 օր առաջ իւրոյ ելաւ և կարծես իւր հիւանդագին տառապանաց մէջ մեծ մխիթարութիւն տուաւ:

Այնուհետեւ սկսաւ բազմաշարժար կեանք մը վարել, տուայտեցաւ և հիւժեցաւ. բայց նոյն իսկ անկողնին մէջ լրագիր կը փնտռէր և կը կարդար և եթէ մերժէին կամ դժկամակէին, կուլար և կը հառաչէր: Շատ անգամ իւր վիճակին վրայ կը խորհրդածէր և բոյժ ու դարման կորոնէր. բայց միանգամայն չէր մոռնար իւր աղէկէզ ծնողքն ու ազգականները մխիթարել որոնք գիշեր ցերեկ իւր մահիճը շրջապատած ի սրտէ կողբային նորայայ յուսահատական վիճակին վրայ: Վերջապէս չորեքշաբթի օրէն սկսաւ սրտաճմլիկ խօսքեր ընել իւր ծնողացը, յօժարակամ Հաղորդութիւն, աղօթք և հսկում խնդրել, զԱստուած օգնութեան կանչել և անոր գթութիւնն իր վրայ ու օրհնութիւնն իւր ընտանեաց վրայ հայցել:

Սակայն մարդկային ամէն ջանք և աշխատութիւն անօգուտ եղան. անողոր մահն արդէն մօտեցած և իւր աւարն առնել տանելու պատրաստուած էր. շաբաթ առաւօտ իւր սիրելի ծնողքը և սիրասուն քոյրերն, եղբայրներն ու ազգականները քովէն չը հեռացուց և քրիստոնէական ու որդիական զգացմամբ վառուած զամէնքը մի առ մի գրկեց, համբուրեց և աղօթքի հրաւիրեց: Շատ սրտաշարժ և տխուր էր այս տեսարանը. ինքն արդէն դունաթափ եղած, հիւժած ու մաշած, բայց անլեհեր սրտով և յաւիտենականութեան յուսով լցուած մէկ ժամէն աւելի խօսեցաւ անոնց հետ, մխիթարութիւններ ուղղեց և երկնային ուղեւորի թեւեր առնելով ժամը 5 ին

իր ծաղիկ կենաց գարունը կնքեց ճշմարիտ հաւատացեալի մը յուսալիր հոգւովը, անվհատ սրտիւ եւ անխռով մտքով :

Մարդ չկրնար իր արցունքը բռնել, երբ իւր կենաց վերջին վայրկեաններուն մէջ ըրած խօսքերը լսէ կամ կարգայ :

« Հայրիկս եւ մայրիկս, մըմնջեց հրեշտակա-
« տեսիլ պատանին, մի լայք այսուհետեւ, այլ ա-
« ղօթեցէք. ամպերուն մէջէն զՅիսուս կը տես-
« նեմ որ կը վերակոչէ զիս. ես չեմ մեռնիր, այլ
« նոր կեանք մը կսկսիմ յաւիտեանականութեան
« մէջ: Աղօթեցէք, ուր որ ալ լինիք, եկեղեցեայ
« մէջ, հրապարակներու վրայ եւ տուններու մէջ.
« ձեզի յիշատակ կը թողում երկասիրած մատե-
« նիկս, որպէս զի անով յիշէք զիս :

« Հայրիկս, 17 տարեկան հասակէս ի վեր ըս-
« կսայ քեզի օգնել Մկրեան բողոքական դեր-
« դաստանին խնամք տանելու համար. բայց բաղ-
« դը չը թողուց. հիմա երկնային ջրով կը պա-
« պակիմ եւ կերթամ ծարաւս լեցնելու :

« Երկնից երանութեան մէջ տեղ պատրաստ-
« ուած է ինձ, ես կը տեսնեմ զայդ, ուստի կեր-
« թամ յանմահութիւն :

« Հայրիկ, Ձեզ կը թողում խել մը գրութիւն-
« ներ, պիտանիները պահեցէք անպէսները նե-
« տեցէք. իսկ քերական մ'ունիմ շինած, ինչպէս
« կուզէք, այնպէս ըրէք: Դուք մեծ մարդ էք ին-
« ծի համար, զի ծնողական պարտաւորութենէն

« աւելին ըրիք, ամէն խնամք տարիք, կը թեցիք
« եւ մեծցուցիք զիս :

« Իսկ դուք, քոյրեր եւ եղբայրներ, հնազանդ
« եղիք իրարու, սիրեցէք զիրար, ինչպէս ես զձեզ
« սիրեցի միշտ. մի լաք վաղաթառամ զաւկի եւ
« եղբօր մը վրայ զոր կը կորսնցնէք յաշխարհի,
« բայց նա կենդանի է միշտ յերկինս» (1) :

(ԹԻՒ 14)

ՆԱՄԱԿ՝ Ազարիկ Միհրդատ Էփենսիի Գեորգեան
սեւուչ հեռագրասան ի Նիկոնիդիա.

Ա.Ռ.

ԳԵՐ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Ի ՊԱՐՏԻՉԱԿ

Որդեկորոյս Հայր, պատուական բարեկամ,

Անհուն մոխիրս ի բօթդ գոչէի, յորժամ զհասարակ
գիշերաւ հասեալ ժամանեալ ինձ հեռագիրդ գուժկան
եւ աւանդ, Հայր որդեկորոյս, ծանունս եւ դժուա-
րակիրս ինձ տայր երկնել զբաղում արտասուաց ար-
ժանի Բենիամինիդ արեւու, զսիրեցելոյ որդւոյդ աղ-
եաց եւ զհոգւոյդ հատորոյն, եւ թեւս թեթեւ ըզձա-
նայի ունել, առ ի սուրալ սրանալ գնալ ի մայրն քա-

(1) Մկրտիչ Էփ. Մէլիքեան ի ժամուն յորում խօսէր զայստիկ որ-
դեան իմ, ներկայ գտանէր առ մահճօք նորա՝ եւ նշանակեալ էր :

ղաքաց, եւ զցուրտ՝ այլ զհանճարոյ եւ զգօնութեան պատկանդարան ճակատուն քաղել զհամբոյր անդարձ հրաժեշտին զոր դըռմեալ էր իմ ի վերջնում հրաժեշտի ողջունին՝ զոր զգօն եւ առաքինի պատանին գայր յետին բարեկամիս մատուցանել ի հերուն . . . :

Եւ այսօր չարաշուքն ստուգութիւն զվաղամեռիկդ հծծէ յունկս իմ՝ զպարկեշտ եւ զգգօնն եւ զուսումնափայլ Յակոբիկ . . . :

Հայր մի եւեթ, Հայր պատուական, Հայր մի եւեթ զգայ զկիւռ այնքանոյ ծանու հարուածոյ. եւ իմ մինչդեռ եւս ոչ անթաց աչք էին ընդ անակնկալ մահ նորածիլ եւ նորաթիթի Շաւարշիս, այլ փոքր միւս եւս ամպարչտանայի անէծս կուտելով ձեռինն՝ որ անխնայ եւ ընչովին տապաստ յերկիր արկանէր եւ զքոյդ զնորատունկ մի զքսան հազիւ վայելեալ դարուն՝ այլ հոծ պտղովք արգասեաց . . . : Լացի յոյժ եւ դառնագին ոչ զանգուգական պարմանին միայն որոյ կափուցեալ էր բազմայոյս կենացն դարուն վաղանցով, եւ յանվերջն եւ յանձայր թռանէր նա ի մշտադարուն, ոչ այնքան զարժանի զՀայրդ որ զօրէն մարդոյ՝ զանծանօթ ապագայի ի նմա թերեւս հաստատեալ էիք զյոյս եւ զմխիթար, ոչ այնքան զմայրն որդեգորով եւ ծնելատէր՝ որ զնմանութիւն հռովմայեցի տիկնոջն Գրակգոսեան բերեալ յանձին՝ զամենայն զթանգարական գոհար իւր համարէր զվաղամեռիկն իւր որդեակ եւ արժանապէս. եւ ոչ այնքան զհամօրէն եղբարս եւ զքորս եւ զամենայն պարագայս իւր զկարի կարեւորան, այլ լացի եւ լամ եւ լացիք ընդ երկար զԱզգ մի որբ եւ անտէրունչ, զազգ մի հէգ եւ թշուառ՝ յորմէ բուրաստանէն անկարեկիր խլէին իսպառ զաւակ մի, զնորատի մի մարդատունկ՝ ապագայի բազում բարեաց գուշակ :

Եւ «Բանն վերացաւ յինէն . . . » : Եւ ոչ իսկ յաւուրն յիշատակէ պատկառեցայ՝ յորում Անպարտականն ի հեղութիւն վերելակեալ գայր մտանէր ի քաղաք Գրիստունեայ Հօտին՝ ելանել բազմել ի քառաթեւ կառաց բարձունս վասն իմ ամենայն չարեացապարտ ամբարշտիս : Մոռացայ զԻաւիթ եւ զնորա «Զի ընդունայն է ամենայն մարդ մեղեայ » զպատգամն . մոռացայ եւ ոչ յուշի իսկ կասեցի թէ Իսրայէլի սիրեցելոյն Յովսեփայ պարտ էր արդեօք ի հարազատաց իւրոց ի ձեռս անկանիլ ի դուռ վասն առ յապայ փրկութիւն նոցա . . . : Եւ բնաւ իսկ ոչ յուշ ինձ եղեւ թէ՝ սերմանելոյն ապականութեամբ կայ մնայ յարութիւն անապական :

Եւ զայս ամենայն մոռացեալ իմ իսպառ՝ գամ անագան ուրեմն զարտօսրս իմ զաղի խառնել ընդ Հօրդ որդեկորոյս արտասուաց՝ ընդ պաշտօնէիդ խորանին Սրբութեան՝ որոյ կարօտի միշտ եւ հէգս մարդկութիւն ամի ցուրտ հողոյն ընդ ցուրտն մեր անչնացեալ մարմին եւ դիակ՝ ի կնիք անշարժութեան մինչեւ ցօրն աներեկոյ . . . :

Գամ իբր ոչ եթէ յաւակնեալ ի հաւատ՝ թէ յետ այնքանի փարաւազից մատուցելոց Ձեզ ի բնաւ որոց ոչ անծանօթ ինձ ընտիր ընտիրքդ են բարեմասնութիւնք, արտասուալիցս զգացմանց յայտնութիւն գրեացի առ ինչ, եւ իբր ոչ եթէ աղէխորովդ այդ աղէտի ստնանել ինչ զօրիցէ ձայնս բարբառոյ անապատի, իբր ոչ եթէ կարեւորիդ այդ սրտի ի խոր խոցելոյ սպեղանիս ինչ մարթ ինձ իցէ լինել, ճն անդր, այլ ցորչափ որդեակդ հոգեհատոր թօթափեալ զփոշին աղցաւոր հանգիցէ ի գիրկս Հօրն տուչի մահու եւ կենաց՝ որ հրամայեացն «Թոյլ տալ մանկուոյն զնալ առ նա», զոյդ ընդ նմին մաղթել Ձեզ զերկնից եւեթ զցօղ մխիթա-

րութեան իբր զբալատան անյուշութեան այդքանի վըտացդ՝ զոյգ ընդ Տնարար եւ երթալէն պարկեշտ Լծակցիդ, եւ ամենայն պարագայից՝ որոց ճանաչել ճանաչեան զիս ընդ միշտ յետնեալ բարեացակամ:

ԱԶԱՐԻԿ ՄԻՀՐ. ԳԵՈՐԳԵԱՆ

Նիկովիդիա, 5 Ապրիլ, 1876.

(ԹԻԼ 15)

ԱՒԵՏԱՅԵՐ, քիւ 16, ի 6/18 Ապրիլի, յօդուած Պ. Անդրանիկ Այվազեան ուսումնական երիտասարդի Կեսարացոյ.

Պատրիարքական փոխանորդ Մկրեան Գեոր. Տէր Յովհաննէս հօր որդին, Յակոբիկ Մկրեան, որ երկար ատենէ ի վեր գլխաւ ախտէ մը կը տառապէր, ապրիլի 8ին իւր մահկանացու կենաց գարունը կնքելով խորին սգոյ եւ տրամութեան մէջ թողուց իւր սիրելի ընտանիքն, ազգականներն եւ ծանօթները:

Հանգուցելոյն մարմինը հետեւեալ կիրակի օր Հիւսարտիպիէն մեծ հանդիսիւ Մայր եկեղեցի բերուեցաւ, ուր Ամեն. Պատրիարք Արքազանը համառօտ բայց ազգու դամբանական մը խօսելով յիշեց հանգուցելոյն բարեմասնութիւնները, մեծ տաղանդը, ազնիւ սիրտն եւ անբիծ հոգին, մանաւանդ թէ անոր վերջին պահուն մէջ յայտնած Քրիստոնէական վսեմ զգացումները, եւ ջանաց անոր հաստատուն հաւատքովը միտքաբերել նորա սգազգեաց ծնողքն եւ բարեկամները: Մարմինը դարձեալ մեծ հանդիսիւ եկեղեցիէն տարուեցաւ

մինչեւ ի Լանկա, եւ անտի Պալըզլը, ուր ամիսփուեցաւ: Յուշարկաւորութեան հանդիսին ներկայ էին երեք չորս եպիսկոպոսունք, շատ մը վաղապետք եւ քահանայք եւ իբր 5,000 ժողովուրդ:

Հանգուցեալը հոգւոյ, սրտի եւ մտաց շատ մը ընտիր ձիրքերով զարդարուած պատանի մ'էր, որոյ անբիծ վարքը, մեծ տաղանդն եւ շատ գովելի յատկութիւններն ապագային համար կը խոստանային մեծամեծ յոյսեր, որք, աւաղ, հիմա սեւ գերեզմանի մէջ թաղուեցան: Յակոբիկ անխռով դիմադրաւեց մահուան, եւ իւր վերջին պահուն ծնողքն ու սիրելիներն անկողնոյն քովը կանչելով զանոնք համբուրելէ ետքը, «Ես Քրիստոսի կ'երթամ, եւ ձենէ վերջին խնդիրքս այն է որ ինձ համար շատ սուգ եւ վիշտ չընէք, այլ զիրար սիրէք» ըսաւ եւ հոգին աւանդեց:

Արդարեւ Պատրիարքական փոխանորդ Հայրը մեծ կորուստ մ'ըրաւ, բայց միայն ինքը չէ որ կ'ողբայ Յակոբիկին մահը, շատեր արտասուեց կաթիլներ թափեցին անոր դագաղին շուրջը, եւ իրենց կակիծներովը ցուցուցին թէ ազգն ընտիր անդամ մը, երիտասարդները մոտերիմ բորեկամ մը, Հայ գրականութիւնը հանձար մը կորսնցուցին: Գերեզմանէն անդին փայլող յուսոյ պայծառ լոյսը որ Յակոբիկի ցաւոց անկողնոյն մթութիւնը եւ գերեզմանի խաւարը փարատեց, կարող է նաեւ միտքաբերել նորա գորովազուծ ծնողաց եւ սիրառունքերց եւ եղբօր սրտերն:

Մեր ցաւակցութիւնը կը յայտնենք, եւ այն միտքաբերութիւնը կը հայցենք յերկնաց:

Կ. Պոլիս, 11 Ապրիլ 1876,

Ա.

(ԹԻՒ 16)

ՆԱՄԱԿ, Մկրտիչ աղա Տէր Կարապետեանի
յԱրարան-Պէյ գիւղէ Նիկումիդիոյ.

ԳԵՐ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

ՅԱՐԳԱՆՕՔ Ի ՊԱՐՏԻՉԱԿ

Գերապատիւ Տէր Հայր,

Ձեր հարազատ որդեկին Ազնիւ Յակոբիկի մահուան դառն գոյժը լսեցի, եւ կարի շատ ցաւեցայ, մահը երկտասարդութեան հասուն հասակի մէջ կը քաշէ կը տանի զնա ի հանդերձեալ աշխարհ, եւ ի դառն սուգ կը համակէ զՁեզ Ձեր ազնիւ դերդաստանիւքն եւ հարազատներովն, արդարեւ յոյժ ցաւալի արկած մ'է այս զոր Ձեզ պատահած է, սակայն սորա նախախնամութեան անխնայի վճիռներէն մին ըլլալը դուք քաջ գիտէք, որուն անշուշտ իւրաքանչիւր մարդ պիտի վիճակի, եւ ո՞վ գիտէ, նա թերեւս այժմ յաւիտենական կեանքը եւ անվախճան երանութիւնը կը վայելէ. դասոնք մտածելով պէտք էք մխիթարուիլ, թէ եւ ասիկա այնպիսի կսկիծ մ'է որ մխիթարութիւն չընդունիր, սակայն որչափ կսկծայ մարդ այսպիսի արկածներու վրայ, միշտ անօգուտ է.

Ձեր ի Պարտիզակ գալն լսելով ուղեցի եւ ես միանգամ գալ այդը՝ եւ բանիւ բերանով տեսակցիլ ընդ Ձեզ, եւ ընդ միանգամայն բազմաժամանակեայ կարօտութիւնս, սակայն ինչպէս սովորութիւն է այսպիսի ժամանակներ՝ յաճախորդներ շարունակ պակաս չըլլալով եւ քիչ մալ անձնական տկարութիւնս արգելք եղան նպատակս յառաջ մղելու, թէ եւ փոխանորդաբար մեր

որդի Կարապետը խրկելու խորհուրդն ալ յղացայ, որ իրեն ալ փափաքն էր, սակայն եւ նա դժբաղդաբար ջերմի հիւանդութեան բռնուած ըլլալով, այն իսկ չը յաջողեցայ խրկելու, որ նա ալ իւր ընկերով Պարոն Յակոբիկին դառն մահուան վրայ զգացած անբացատրելի ցաւն ալ Ձեզ կը բացատրէ գրոյս հետ առանձին Ձեզ գրած գրովն.

Ուստի այս մասերուն Ձեր ներողամտութիւնը հայցելով՝ եւ Ձեր սուրբ աշոյն ալ համբոյր խոնարհ մատուցանելով՝ Մնամ անձնուէր ծառայ Ս. Հորդ.

ՄԿՐՏԻՉ ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

1876 Ապրիլ 7, յԱսլանպէի.

(ԹԻՒ 17)

ՆԱՄԱԿ, որդւոյ Նորին Պարոն Կարապետի հասակակցի
հանգուցելոյս ի Տէր.

ԳԵՐ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՀԱՅՐ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

ՄԵՆԱԻ ՅԱՐԳԱՆՕՔ Ի ՊԱՐՏԻՉԱԿ

Գերապատիւ եւ Սրբակրօն Տէր Հայրդ իմ.

Կորուստ յաւիտենական զոր կորուսիք, գանձ անգիւտ եւ անտուական զգործ վաստակաւոր ձեռացդ ատեմ, զոր անագորոյն աւազակն աշխարհակուլ յախշտակեաց եւ տարաւ. ի բացուստ յանդիման առնեն մեզ զերկտասարդ մի տիտանեան տարածեալ առաջի դորովաղէտ ծնողացդ եւ հարազատից, եւ ի մէն մի գիմաց կաթիլք դառն արտասուաց ոլուն ոլուն անկեալք յերկիր թանան զգիականացեալ մարմինն. Յայս տեսիլ գերաշխա-

բանն որ անկարեկիր մահկանացուի է սիրտ ի բախն ունեւ, ոչ գալարիլ աղեաց եւ ոչ յարտասուս հարկանիւ, զնոյն եւ յիս է տեսանել, Հայր տխրաղագած, յիս որ մի էի ի հարազատ բարեկամաց ազնիւ որդեկիդ, բայց աւանդ որ չէի անդ . . . ոհ, ընդարմանան մատուներ իմ, եւ գրիչ յետս ընդ կրունկն նահանջի, եւ արդ ցաւք կրկնակի ծանրացեալ ի վերայ գուն գործեմ յիութալ ժամանել եւ յոխանակ ցանկալի մարմնոյն՝ զգերեզման նորա համբուրել, եւ թերեւս զգառնութիւն ցաւոցն մեղմել երկուստեք: Բանգի քաջ գիտեմ Հայր, բազում մարդիկ ի մխիթարութիւն Ձեր յառաջագէմ գտան քան զիս, վասնորոյ յետնեալս յոչ կամաց զթերութիւն մեծի նուիրական պարտեացս թղթովս լնուլ նկրտիմ զայժմուս, սակայն եւ այն ոչ թէ ի սիրտնս, զի չեն պէտք Ձեզ մխիթարութեանց, որ գիտէք զմահ, եւ հայիք ի նա իբրու յանմահութիւն եւ ի հանգիստն երանութեան:

Այո, այսոքիկ ցաւք անհնարինք միայն ի խոր խոցեն զսիրտս զի արժանաւոր ժառանգ իմաստասէր ոգւոյդ եւ գեղեցիկ ախորժակացդ ի միջոյ բարձաւ, այն՝ որ ոչ յագեալ աստեացս գիտութեամբք, ճախրեաց յոգս, վերացաւ ընդ ամսս երկնից, պարարիլ գեղապարիլ երկնաւորացն հոգեղուարճ գիտութեամբք հոսեցելովք յանսպառ աղբերէ իմաստութեան:

Խռովեալ սրտիւ եւ արտասուածք աչօք համբուրելով զթալկացեալ ձեռս Սուրբ Հօրդ, մաղթեմ ի Հօրէ մխիթարութեամբ Սուրբ Հոգւոյն տալ դադար ձայնից հառաչանաց ելելոյ ի խորոց սրտէ վշտացելոյդ:

Մնամ Ս. Հօրդ խոնարհ ծառայ

ԿԱՐԱՊԵՏ Մ. ՏԵՐ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

1876 Ապրիլ 7. յԱրալան-Պէկ.

(ԹԻԻ 18)

ԵՂԵՐԵՐԳ., Պօղոս Էփէնէիի Շաշեան
հարկազրի բանաստեղծի.

Ի Մ Ա Հ

ՅԱԿՈԲԻԿ ՊԱՏԱՆԻՈՅ

ՈՐԴԻՈՅ ՍԻՐԵՅԵԼՈՅ ԲԱՐԵԿԱՄԻ ԻՄՈՅ

ՏԵԱՌՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐԵԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅԻ

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱԿԱՆ ԱՐԳՈՅ ՓՈԽԱՆՈՐԴԻ

Յանձանօթէ կեանք գոյանայ առ անձանօթ միշտ գնաց,
Անձանօթին ամէն վկայ, միշտ անձանօթ նոյն մնաց,
Ըզդուռ սորա առ ի բախել անկ է ըզսիրտ ջախջախել
Հայր սրտաբեկ դու լոկ գիտես թէ ուր գնաց քո տղայ:

Բաջին մխիթար չունի իմ քնար,

Մահ կեանք հաւասար կռոյն են նժար,

Անմահին գաղտնեաց պահապան ծառայ,

Դու գիտես թէ ուր գնաց զոր ծնար:

Ամէն ամէն այն միութեան են մասունք

Ձոր շուրթ եպագ կամ փչրեցին մեր բառնք,

Մարդ վարանեալ, վարդ թառամեալ, մեր յուսեր,

Յամաք տերեւ, կենաց վերեւ լուսափունք:

Ամէն ամէն յաւիտենից յաւիտեան

Յափն դիմէ տիեզրական բարութեան,

Հայր իմ քո սէր, հայր իմ քո վէր, ամենայն

Օժանդակէ աստուածորդի մարդկութեան:

Գթածդ Աստուած, երկրպագեմ անհուն սիրոյ քո անբաւ
Ոչ արտասուել մեզ տաս ունայն խորին խորհուրդ է մեր ցաւ,
Հայր իմ զի դու յառաջնորդաց ես Հայ ազգի՝ կոծեցար
Ձի միշտ տխուր եւ վշայեղց մարգարէից է անձաւ:
Հայէ հայր իմ երկրապետաց նիւթականաց առ ճակատ,
Դաշտաց տիրէ թէ երկրամերձ այլ շանթահերձ խիստ դագաթ,
Ցաւ ի վերայ քո հին ցաւոց տէր կուտակեց ու դիզեց
Ձի բարձրանայ ոգիդ բազմի վերայ սոցա առնէ դատ:
Ձի դատաւոր միշտ ընդ ցաւոյ ընդելանայ յատենի
Հայր իմ ի սէր մարդոյ խլեց Աստուած զորդւոյդ վարդենի,
Սակայն հայր ես, անօգնական չես թէ մեռաւ քո զաւակ
Ոգի որդւոյդ միշտ տի շրջի վերայ քոյոյ մատենի:
Ծեր աշխարհիս մի ասեր ինչ տալ կարէ դեռահաս,
Մոռացութեան ի հովիտ յիշատակ մ'է մեր սպաս
Ամս հազար գթութեան, հայր իմ, որդիդ ապրեցաւ,
Յիշատակաւ իւրով տես՝ չեղէն աղքատք սրտիդ մաս:
Խաղաղութիւն քո ցաւոյ, լաց հայր իմ լաց, այլ խաղաղ,
Աստ խոնարհաց մի միայն ձեւ պաշտամանն է ծիծաղ,
Այո՛ թէ մի է Աստուած, այլ պաշտօնն է այլածէս,
Մեծ ես մեծիդ անկ պաշտել դէտ ակն ի վայր առ դագաղ,
Սակայն հայր ես, Տէր գթած անմխիթար ոչ թողու
Ըզհայրութիւն իւր յետուստ երբէք դնալ կաղ ի կաղ,
Մխիթարիչ հարց ու մարց յարուցանէ ի քարանց
Ձի հայրութիւն է իւր տիպ անմահական աննուազ,
Ի գոյն անուշ քո որդւոյ ներկեց դարեւ ըզլուսին
Պաղ տապանին քար անգամ, ցաւդ խկ, զգաս, է մատաղ,
Սիրէ զիս հայր, տէր ի փորձ հանրակենցաղ քո որդւոյ
Բնակեցոյց յիս զոգին երբ երգեցի ես զիւր տաղ:

ՊՕՂՈՍ Բ. ՇԱՇԵԱՆ

Քաղկեդոն, 7/19 Ապրիլ 1876.

(ԹԻՒ 19)

ՆԱՄՍԿ՝ Խաչատուր Աղա Խաչատրեանի
Կ. Պոլսեցոյ.

Գերապատիւ Տէր Հայր,

Գիտեմ, տխրամած ոգւով Ձեռքդ ծնօտիդ վրայ աչ-
քերէդ կծու արտասուաց հեղեղներ կը հոսին, որդ-
ւոյդ հիւանդութեան դառն տառապանքը, անագորոյն
մահուան անողորմ հարուածը, գիտեմ, երեւակայու-
թենէդ երբէք չեն վրիպիր. իրաւամբ կուլաս, կողբաս
զաւակիդ վրայ, ողբ, կոծ, արտասո՛ւք, արդարեւ բաւա-
կան չեն մխիթարել ծնողք մը՝ որ երիտասարդ զաւակ
մը, վարուքը՝ բարուքը՝ եւ ուսմամբը՝ ծնողացը ասու-
ւէն մը, Ազգին յոյս մը, մարդկութեան օգնական ան-
հատ մը, իրենց ձեռքովը սեւ հողին կուտան. արդարեւ
թշուառ Հայր. եւ ես ալ Ձեզի պէս եմ. իմ աչքերս
ալ արտասուելէ չեն դադրիր, զի ես ալ տակաւին ութ-
օր յառաջ քսանամեայ զաւակիս ցուրտ մարմինը գրկեցի,
սխուր դագաղին ետեւէն ինկայ, ի զուր պօռացի, ի
զուր գոչեցի. եւ ես ալ ձեռքովս Սիմոնիս հոգին Աս-
տուծոյ՝ մարմինը հողին տուի, ես ալ իրաւամբ կող-
բամ, կուլամ եւ չեմ ուզեր մխիթարուիլ. գիտեմ, Հայր,
եւ փորձի գիտեմ, որ զգացած դառնակսկիծ ցաւեր-
նիդ, անագորոյն մահուան չափ՝ ժամանակ եւ արժա-
նիք որոշել չգիտնալուն է. կըզգամ որ այս ցաւը իւր
յարակից մխիթարութիւնը չունի. եւ ո՛վ կրնայ որդե-
կորոյս ծնողաց աչաց յորդ արտասուքը ցամքեցընել,
եթէ ոչ դարձեալ մահը, բայց ոչ, կարծես ի ներքուստ՝
ձայն մը կեցիր կը պօռայ եւ թոյլ չիտար մահուամբ

ՊՕՂՈՍ Բ. ՇԱՇԵԱՆ

ՏԵՐ-ԳԱՐԵԱՆԵՑ,

եւեթ մխիթարիլ. հայր մը կըսէ, մինչդեռ ի հաւատոյ գիտէ եւ համոզուած է որ՝ իւր սիրուն զաւակը աշխարհի ամէն դառնութիւններէ ազատած՝ իր յաւիտեանական հանգիստը գտած՝ իւր Փրկչին գիրկը փառաւորուած կերջանկանայ, յանցանք իսկ է նմա բոլորովին անմխիթար՝ Աստուծոյ օրհնեալ կամացը դէմ գանդատիլ. այսպէս եւ ես Ձեզ կը կրկնեմ, Տէր Հայր, Օրհնեալ ըլլայ Քրիստոնէութիւնն, թող մեր զաւակները Հոն փառաւորուին ու երջանկանան եւ մենք հոս աղէկտուր տառապիւնք ու տագնապիւնք. թող անոնց յոյսը պսակվի եւ թող մեր սիրտերը անոնց կարօտիւքը աղէկէզ մորմոքի. եւ դսւ մխիթարուէ, Տէր Հայր. զի եթէ Ձեր զաւակը իւր կենդանութեամբը Ձեր յուսոյն պսակը պիտի ըլլար, իւր մահուամբն ալ Ձեր յոյսը պսակեց, իւր հանձարաւոր տաղանդովը շատ մը հայրերու սիրտ իրեն նման տաղանդաւոր զաւակ ունենալու փափաքովը լեցընելով. մխիթարուէ Տէր Հայր, զի՝ Ձեր զաւակին անունը անմահ պիտի մնայ ի պսակ Ձեր քրտնաջան դաստիարակութեան. եւ մխիթարուինք ու ըսենք. Օրհնեալ ըլլայ Նախախնամութիւնը որ մեր ձեռքէն ալ հաճեցաւ մեր երիտասարդ զաւակները իւր քովը իւր Ամենասուրբ գիրկը ընդունիլ. ալ թող մնայ մեզ՝ իւր մխիթարութեան Հոգին խնդրել եւ մնացած զաւակներնուս կեանք, կենդանութիւն, բարօրութիւն եւ առողջութիւն հայցել, որոյ համար Ձեր Սրբանուէր մաղթանացը ասպատան՝ կը ներկայացնեմ զայս երկտող, որուն ընդունելութիւնն իսկ մխիթարութիւն մ'է Ձեր նուաստ բարեկամին :

1876 Ապրիլ 7. Ի Նիկոմիդիա, Խ. ՆԱԶԱՐԷԹԵԱՆ

(ԹԻԻ 20)

ՆԱՄԱԿ՝ Պատուելի Յակոբ Վարժապետի Պեյրեան,
ի Կեյվե Օրթագիւղ.

Գերապատիւ Տէր .

Այն ինչ լուաք յաւուրս յայսոսիկ զթաթեր լուր դառն մահուան ամենասիրելի որդւոյ Ձերոյ անուանակցի մերոյ՝ բնիկ միաբան Ս. Երուսաղէմի յԱրժ. Մամբրէ վարդապետէ՝ որ ի Տօնի Ս. Զատիկի աստ գտանի այցելութեան եւեթ առթիւ, ընդ որում ի խօսակցիւն մեր ընդ Մեծ. մահտեսի Յարութիւն աղայի մահտեսի Երեմեանց՝ իբրեւ հարց եւ փորձ արարեալ զորպիսութեանէ խոհական Տեառնդ մերոյ ի մէնջ ի նուաստիցս կողմանէ, ցաւ ի սիրտ նա պատմեաց մեզ եւ հաղորդեաց զմահագոյժ ի Տէր հանգուցեալ սիրասուն զաւակի Ձերոյ եւ մեր, ընդ որ յանձնարինս տրտմեալ եւ տխրեալ անդէն եւ անդ հատաք զթել բանից մերոց, եւ ի սաստիկ յուզմանց սրտից մերոց այլ յայլմէ եղեալ եւ կապեալ զարձակ լեզու մեր ի բաց մեկնեցաք անտի :

Ո՛հ, Աստուած իմ Աստուած . . . Օրհնեալ Տէր, օրհնեմք միշտ եւ հանապազ գիբեզ, գոհանամք գիոյին բարեխնամ զթութեանէդ, եւ երկրպագեմք խոնարհ սրտիւ յամենայն ժամ պաշտելի, խնկելի, տօնելի եւ երկրպագելի ամենասուրբ կամաց Քոյ, որ անսահման մարդասիրութեամբդ այսպէս տնօրինեցեր . . . : Ո՛հ, եւ Դու որդեակ իմ սիրասուն, սիրելի անուանակիցդ իմ, որ կատարելով զօրհնեալ կամա Արարչին թռեմար հոգւով եւ վերաջուեցեր ի վերինն Երուսաղէմ յաւուր հանդիսաւոր մտից Տեառն մերոյ ովսանայիւք յերու-

սաղէմ, եւ յամենայն մահացու արկածից եւ վտանգաց ազատս զքեզ կացուցեր, յայսմ հետէ փառս մատո՞ սուրբ հոգւովք ընդ սուրբ ընկերակցացդ միշտ փառաւորելոյն ի բարձունս՝ եւ ուրախ լեր :

Իսկ Դու՝ անդուռական բարեկամք իմ, Հայրդ վըշտացեալ, աղաչեմ զքեզ, յանձին եկ, մի յանչափս տրտմիր յանօգուտ, գիտեմ զի ինձ նման զաղի, միանգամայն եւ զանուշիկ արտօսը կարօտանաց սիրասուն Որդւոյդ ցօղէք միշտ յաջացդ բնականապէս . այլ սակայն՝ տո՛ւք դարձեալ փառս անսպառու՝ մարդասիրութեան Տեառն, զի օրհնեսցէ Աստուածային օրհնութեամբ իւրով զմնացեալ պտուղս որովայնի ձերոյ, եւ երկարեսցէ զթեւեկենաց հոցին եւ Ձեր եւ մեր, մինչեւ հասցուք օգնականութեամբ շնորհաց Նորին եւ առաքինական գործովք ամենեքեանս վարձուց յաւիտենից : Ողջ լերուք :

Ձամաց լիութիւն եւ զերկարութիւն կենացդ մաղթելով, մնամ խոնարհ ծառայ Արժ. Տեառնդ

ՅԱԿՈԲ ՊԷՅԼԵՐԵԱՆ

Յ. Դ. Եթէ ներէին տկար աչք իմ, զգառնացեալ զոգիւ Ձեր եւ ընտանեացդ առ ի զովացուցանել, ճառօրէն զբջաւ կամէի յօրինել լանս ի մխիթարութիւն, այլ սակայն աւա՛ղ, եւ եղո՛ւկ խղճաւայս, որ բոց հրայրեցութեան ցաւազին սրտիս առ այս՝ տոչորէ եւ խանձէ զիս աղէկիղմամբ, այլ սակայն զինչ օգուտ, ոյր սակս կարօտիմ եւ ես ոչ սակաւ մխիթարութեան անմխիթար Տեառնդ : Եւ երանի էր ինձ յայնժամ, եթէ կարօտ էր երկին միոյ « Յակովբայ », ուրախ եւ զուարթ սրտիւ փոխանակէի զանձն իմ ընդ փոխելոյն սիրելի անուանակցիս յերկինս, բայց պարգեւդ մեծ՝

Նմա շնորհեցաւ յԱստուծոյ : Ուրեմն՝ հակիրճ բանիւքս այսոքիւք, ընկալարո՞ւք զսիրտ իմ :

Սրբեցէ՛ք եւ զարտասուացն աղբիւր ցաւազին եւ անմխիթար երէցկին Մօր մերոյ . այսպէս եւ եւ կամք համօրէն ընտանեացս . . . ,

Յատկապէս մահտեսի Յարութիւն եւ մահտեսի Եփրեմ Մեծ. աղայք մեր եւ ի սրտէ բարեկամք խոհական Տեառնդ մերոյ հանդերձ ամենայն ընտանեօք իւրեանց ձայնակցին ընդ մեզ յողբ եւ ի սուգ, եւ խնդրեն ի մխիթարութիւն զՀոգին Սուրբ :

1876, Ապրիլ 7, յՕրք. Կէյվէի.

ՆՈՅՆ (1)

ԴԱԻԹ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆՑ.

(ԹԻՒ 21)

ՆԱՄԱԿ՝ Տ. Մասթոս Վարդապետի Նազարեանց,
Գեր. Առաքնորդին Տրապիզոնի.

Գեր. Սիրելի Հայր սգազգեաց.

Եթէ լացին ամեն անոնք անգտանելի աղէկէզ կորըստեանդ վրայ, որոնք Ձեր սրտակիցներն էին, աներկմիտ եմ մինն ալ զիս ճանաչած ըլլալնուդ :

Այո՛, կարեւր խոցեց այն գոյժը, ոչ միայն Ձեր հայրական սիրտը, այլ եւ ամեն անոնց, որոնք լուսաւոր-

(1) Յակոբ Պատուելի Պէյլէրեան՝ է մին յառաջին աշակերտաց մեծանուն Մուրատ վարժապետի Բէրիազոյ, ի վանս Ս. Կուսին յԱրմաշ :

եալ հոգւոյն վրայ ապագային մէջ մեծ յոյսեր կը տածէին Ազգի պարծանաց նկատմամբ :

Յաւիտենականին կամքը ուղեց զանի երկնքին մէջ փառաւորել, երկրի մէջ ալ ձգելով արձան յաւերժական նորա քրտանց արգասիքը . Դաստիարակութիւնը կը սեմ, որ նուիրեց Ազգային մանկտեաց հայելի Առաքինութեան :

Մխիթարուեցէք Հայր սիրելի, մխիթարուեցէք . եւ համոզուած եմ որ մխիթարուած էք . վասն զի արժանապէս կոչուած էք պաշտօնեայ մխիթարելու :

Մխիթարուեցէք, վասն զի Ձեր որդին կենդանի է բոլոր զինքը ճանաչողաց սրտերուն մէջ :

Եւ ինձ կը մնայ բաժին իմ տխրութեանս հետ աղօթել Տիրոջը որ Հանգուցելոյն որդեսէր Տիկին Մօր սիրտը Հոգին Սուրբ սիրովէ եւ ամօքէ, եւ պատուական գլուխնիդ ողջ մնալով հանգուցելոյն մնացած օրերը Ձեր պատուական կենացը յաւելցնէ :

Մնամ յամենայնի սիրող զՁեզ

ՄԱՏԹԷՈՍ Վ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ

1876 Ապրիլ 7, Տրապիզոն.

(ԹԻՒ 22)

ՆԱՄԱԿ, Ծերունի Քերթոյին Հայոց Տեսուն
Դաքրիեյի Պատիւնեան ի Ս. Պետրոսով.

ԱՄԵՆԱՏՐՏՈՒՄ

ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐԵԱՆ

ԽԱՅԱԿԻՐ ԱԻԱԳ ՔԱԶԱՆԱՅ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԲԱՐՁՐԵԼՈՅ

ՕՇԵԱԼ ՏԵԱՌՆ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻ

Ո՛ր փուշ սայրասուր քան զայս՝ զոր բուսոյց Քեզ երկիր ի գործս ձեռաց Քոց . որ խայթոցք տատասկի դառնակակիծ մորմոքեցուցիչք քան զայս՝ որ հանգոյն ցանկոյ միջնորմ ամբարձան ի մէջ Քո եւ բուրաստանի քաղցրահոտ ծաղկանց , յորում զուարճանայիր եւ որովք զմայլելի երբեմն, եւ փոխեալ ի վիշտս անհնարինս՝ պաշարեցին զՔեզ չուրջանակաւ : Զայս՝ յայտ յանդիման տեսին մթազնեալ աչք ծերունւոյս, յորժամ դտաւ ի ձեռս նորա արտօսարացօլ նամակ ծնողիդ գրեալ ի քսան եւ հնգից մարտի, եւ բռնազբօս մղեաց զնա յարտասուակցութիւն :

Աւուրք էին համածաւալ արտասուաց, յորս Արարին բնութեանս չարչարէր, եւ նմին չարչարակցէր եւ արեգակն եւ լոյս տունջեանս : Արտասուէր մարդ, զի Փրկիչ իւր մեռանէր, արտասուէին երկինք, զի Փնայն իւր ի մահ աճապարէր, արտասուէր եւ Եկեղեցին, զի Հիմնադիր իւր ի սպանդ վարէր : Այլ ես՝ բաց յարտասուակցութենէ նոցին եւ Քեզ , արտասուեցի եւ առանձին եւս, զի պատկերացուցի զօծեալդ Աստուծոյ իմոյ ըստ Դաւթի անկեալ ի գետին առաջի Աստուծոյ, եւ

պահօք զանձնդ ճնշեալ, եւ աղօթիւք յօտս Նորին
Թաւալեալ, եւ կականալիր արտասուօք զգարչապարս
Նորին Թացեալ, եւ աղէկէդ ողբովք զբարեգթութիւն
Նորին Թախանձեալ, եւ զարմացայ, զի Նա՝ Որ ողոր-
մածն էր եւ զթած, եւ ոչ յասպաղէր կարկառել ումեք
զԱջն օգնականութեան, որք բուռն հարկանէին զքղան-
ցից Նորին, ոչ զթասիրէ եւ ոչ դարձուցանէ՝ յարուց-
եալ զորդեակն Գո ի մահճաց՝ ի ծոց ծնողիդ :

Նովին իսկ զարմացմամբ դարձուցի զգարմանս իմ ի
տխմարութիւն իմ, զի յանդգնեցայ ի վեր ամբառնալ
զծայր վարագուրին, որով բարեհաճեալ էր սքողել
ծածկել Ամենազօրն եւ Ամենակարողն զիւր անթա-
փանցելի տնօրէնութիւնս անքննելի խորհրդոց, որ եր-
բեմն ընկալաւ ի ձեռանէ Յեթիթայեայ զպատարազն
ուխտեալ, եւ յետս դարձոյց առ Աբրահամ զողջակէզն
յինքնէ պահանջեալ : Միթէ պակասեաց առ ի Գէն
ճիգն որոց եւ իցէ մարդկային հնարից : Միթէ նուազ
գտաւ ուրեք խնամարկութիւն ծնողականդ գորովա-
նաց : Միթէ յիսնեակք գիշերախառն տքնութեանց
անձեռնհաս մնային կրկնութեանց եւ երեքկնութեանց,
եթէ պէտք ընդ առաջ ելանէին ծնողիդ զնել ի շար
բոլորապտուղ պատարագաց ի սեղան սիրոյդ առ Որդ-
եակդ հրաւիրեալ ի ճաշ անմահութեան՝ եւ զյետին
նշխարս կենացդ : Այլ այս ամենայն կարօտ էր տակա-
ւին ընդունելութեան Այնորիկ՝ Որ ասաց՝ «Ես իսկ եմ
Յարութիւն եւ կեանք» :

Գուցէ՞ թէ Որ յայնժամ զմին ի սիրելեաց իւրոց
զլազարոս կոչեալ էր ի գոգոյն Աբրահամու, այժմ
զմիւս սիրելին իւր զՅակոբիկն կամեցաւ բազմե-
ցուցանել անդ ի յաւիտենական հանգստեան : Գուցէ
թէ սիրտն այն բարետոհմիկ եւ սուրբ հաստատ-

եալ ինմին, եւ բորբոքեալ առիս առ անարժանս որ-
դիական սիրոյն բոցով . գուցէ թէ միտքն այն սրբէա-
վայել սրաթռիչ առ բարին Ազգի . գուցէ թէ հաստին
այն վարդաթիթիթ պճնազարդեալ շնորհալուք ճրիւք
մշտագարուն մանկութեան ակգասիրութեան . գուցէ
թէ բնաւորութիւնն այն արժանաւոր շնաշխարհիկ երկ-
նաքաղաքացեաց հայրենասիրութեան . գուցէ թէ կըր-
թութիւնն այն՝ որով տակաւին սակաւաւորք յոյժ գը-
տանին յազգի մերում մշակեալ եւ պսակեալ, արարին
զնա քաջավայելուչ վերնագաւառայնոց քաղաքակցու-
թեան, եւ հրաւիրեցին զնա տարածամ՝ ընդ Ենթայ
եւ ընդ Եղիայի համախմբել զԵրրորդութեան թիւ խոր-
հրդական՝ տաւաղիլ յերիս տաղաւարս նոյնպէս խոր-
հրդականս եւ խորախորհուրդս :

Երեւի՞ թէ միայնակ չըլէր Աբէլ ընդ հարսին իւրում
Սալոմայ ի Իրախտի փափկութեան, եւ մուծաւ անդր
Որդեակն Գո կազմել կառուցանել զնոր երրեակ միու-
թիւն : Երեւի թէ ընդ կենսապարգեւ չքով հովանոյ
ծառոյն կենաց մնացեալ կայր վայր յարազուարճ, եւ ի
ժառանգութիւն Նորին փոխեցաւ դեռաւորոց պատան-
եակն՝ չեւ հաղորդակից եղեալ Թունարութեան զոր ան-
ընդհատ մատուցակեն սատանայ, աշխարհ եւ մարմին :
Գուցէ ի զովարար հող ուր այժմ ննջէ Յակոբիկդ՝ ետես
հաստատեալ զստորոտ սանդխոցն Յակոբայ, եւ անդր
ճեպեաց մերկանալ զմարմնոյն զգեստ, զի թեթեւ թեօք
հոգւոյն վերասցի ի Հայրենիս իւր, ուստի մերժեալ են
ամենայն ցաւք, եւ վիշտք, եւ տրտմութիւնք, եւ հե-
ծութիւնք : Վասնորոյ եւ հաւատք իմ ի ներքուստ
խրախուսեալ քաջալերեն զիս ասել առ Քեզ՝ ընդ
առատաշնորհ Պարգեւողին մխիթարութեան՝ թէ «Որդ-
եակն Գո ոչ է մեռեալ, այլ ննջէ յուսով յարութեան՝

յորժամ եղիցին եւ երկինք նոր եւ երկիր նոր » :

Իսկ Քեզ՝ Օծեալդ ընդ Ահարոնի, այլ Քահանայակիցդ Մեղքիսեղեկի, Քեզ՝ զորոյ թախճանաց զչափ ոչ կարելով նկարագրել, ըստ օրինակի նկարչի ուրուք՝ որ անձեռնհաս գտեալ զանձն ի ծայր վրձնին օժանդակութեամբ դեղոց եւ արհեստին աւանդել տախտակին զկերպարան հօր վաղամեռիկ որդւոյ, վարագուրաւ քողարկեմ զերեսդ, Քեզ՝ ասեմ, յոչ լիցի օրինակ անհասանելի տնօրէնութեան Որ էին, զոր եցոյց յառաջնում աւուրն մեծի Սրբազնանուէր Քահանայադործութեան Հնոյ Ուխտի՝ չարտախտուել զգլուխդ, չաւտառել զհանդերձդ, եւ չեւանել ի դրանէ Խորանի վկայութեան, զի իւրն օծութեան՝ որ ի Տեառնէ է՝ ի վերայ Քո է. այլ լացցեն ամենայն եղբարք Քո եւ ամենայն տուն իսրայէլի :

Եղբայր քո եւ եմ, եւ տուն իսրայէլի է տառապեալ Ազգն մեր. ի ծոցոյ նորա պակասեցաւ անձն՝ որ գուցէ թէ երբեմն յաջողէր լինել երկրորդ ոմն վարդան Մամիկոնեան, Ուրեմն՝ ինձ թոյլ տուր լալ յայս ըմհետէ եւս զաւուրս բազումս, զի ես քաջ ճանաչեմ զյարգ այդոցիկ գոհարաց, որք են մարդարիտք դեղեցիկք պատուականք եւ հազուագիւտք, նա թէ եւ անդիւտք իսկ, յեռեալք ոչ այնքան ի մանեակ պարանոցի Քո, որքան ի քայլս եւ յապարօշ համբէն Ազգի Դու դադարեաց ի լալոյ, եւ սիրտեաց եւ մխիթարեաց, զի երանութեան արժանացար ընծայելով զաւակ ի Սիրոն։ Եւ զորօրինակ ի վերջնումս Քրիստափորն Գոլումպոս երաց զաչս դարուց եւ ժամանակաց, ցուցանելով տիեզերաց՝ թէ լաց ի յերկից մասանց Հնոյ Աշխարհի՝ Եւրոպայ, Ասիոյ եւ Լիբիոյ՝ գոյ եւ չորրորդն՝ որ կո-

չեցաւ նոր Աշխարհ, նոյնպէս եւ բազմօք յառաջ քան զայն՝ զոր մարգարէք եւ օրէնք Հնոյ Ուխտին անգիտացեալ էին, եկեալ Աստուածն մարդացեալ ծանուցեալ էր՝ թէ զինի այսորիկ ժամանակաւոր եւ անցաւոր կենցաղոյս գոյ եւ հանդերձեալ կեանք անանց, ուր թագաւորելոց եմք ընդ նմին յաւիտեան. եւ Դու՝ մի ես յաւետարանչաց նորին, վասնորոյ եւ արժան է քեզ արդէն լուել ի սգոյդ, եւ թողու՛ զի լացցուք մեք ընդ անտէրունչ Ազգի, յորմէ բարձաւ այո՝ պատանի մի, այլ թուեաւ Աղաւնի մի՝ գուցէ ոչինչ նուազ քան զԴոլոմպոս⁽¹⁾, չիջաւ լապտեր մի, սահեցաւ ի բարձանց երկնակամարին աստղ մի, էանց յայնկոյս գերեզմանի անձն մի, որ գուցէ կարէր երբեմն հանդիսանալ այր հզօր զօրութեամբ, որ աստատին ի դեռաւուրց տիոց ցուցանէր զանձին զամենայն առհաւատչեայս հանդերձեալ առաքինութեանց յորս զարգանայր իմաստութեամբ, եւ հասակաւ, եւ շնորհօք առ յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ :

Տրտմասրտեալ Հայր պատուական, շատ են եւ այն արտասուք՝ որք խոխոջեն եւ ունին յուէժ անընդհատ խոխոջելի ներքուստ ի խորս սրտիդ եւ հոգւոյդ զամենայն աւուրս կենաց Քոց, անտրտունը բարձ այժմ զայդ խաչ դժուարընդել. յուս Քո եղ զայն ինքն Խաչարարձն Յիսուս յաւուր յորում ինքն մերձենալով ի տուն մահուան իւրոյ՝ յարութեամբ քառօրեայ մեռելոյն ծանոց զինքն Տէր Կենաց եւ Յաղթող Մահու. սրբեան զարտաքին արտօսար յաչացդ, որոց լոյս՝ որում սպառնան վտանգս յորդահոսան ողորակքդ, ոչ է Քո սեպհականութիւն, այլ՝ Ազգի՝ որում տեսանագրեալ ես ի ծառայութիւն յամաց բազմաց, եւ չունիս իրաւունս վատնել զայն յանսփոփ թախճանս :

(1) Զի և Դոլոմպոս՝ Աղաւնի Բարգմանի ի մեզ :

Ձայս զանդուլ եւ զանխուլ աղերս ազդէ Բեղանմունչն ձայն վեհանձն Յակոբիկիդ, որ քանի ժամուք յառաջ քան զգրաւ կենաց իւրոց՝ աղաչէր զԲեղ թողուլ զնա ի կլափին կիտին կորիւնի, եւ փութալ ի մարտ՝ Պատկանեան Հօրն տառապելոյ ի փրկութիւն, լսելի առնելով զմըշտամունչ մրմունջն իւր ի ստուերաց տապանին՝ ուր հանգչի, մատնացոյց եղեալ ի նախնին անուան իւրոյ ի Յակոբն որդեկորոյս, որ տեսեալ զարիւնաթաթաւ ձորձիկ որբուկ սիրելոյն Յովսեփայ՝ ցկորուստ լուսոյ աչացն ելաց կողկողելով « Պատմունճանս՝ որդւոյ իմ է, գազան չար եկեր զնա: » Յակոբիկն Բո՝ Հայր տառապակիր՝ շրթամբք խովք զգուշացուցանէ զԲեղ խնամով պահել զաչս Բո յաղի արտասուաց, զի մի ընդ Յակոբայ նահապետին զրկեսցես զԱզգդ համբուն ի լուսոյ, որ լուսով աչացդ տեսանէ զլոյս օգնականութեան եւ պաշտպանութեան: Երեք միլիոնաւոր բաժին Ազգին Հայոց, հաւասար քանակաւ այնմ թուոյ՝ յորմէ բաղկանայր երանաւէտ եւ անպարտելի թագաւորութիւն Դաւթի եւ Սողոմոնի, լուսով աչացդ առաջնորդեալ՝ խնդրէ զիւր Երկիրն Աւետեաց, պահպանեա զայն անխտանգ որպէս տառապատուր աւանդ ազգապատկան, եւ ասն ընդ նահատակին համբերութեան՝ Տէր ետ եւ Տէր էառ, եղիցին կամք Տեսուն օրհնեալ:

Այլ մեք ի հեռուստ ի չորից հողմոց աշխարհի հանգան ակեսցուք զցօղ արտասուաց մերոց ի չիրիմ առաքինազարդ Յակոբիկ որդեկիդ, զի ի զովութեան համակեալ ոսկերք նորին՝ բուսցին ցօրն այն՝ որ է օր վերջին անցաւոր կենցաղոյս, եւ օր առաջին յաւիտենական հանդերձելոցն երկրին կենդանեաց. եւ միութարութիւնն խոստացեալ տրամադրեստեալ դասուն՝ Հոգին Ուրախարար՝ սփոփեսցէ զամենաթախիժ սիրտ Բո՝ երկնա-

պարգեւ զուարթութեամբ, եւ հաստատեսցէ զյոյս Բո երանաշնորհ համբերութեամբ կենսաձիրակնկալութեան այցելութեան Տեսուն օրհնելոյն ի յաւիտենից եւ ի յաւիտեանս:

Եւ ես՝ որոյ ձայնն անարժան չեղեւ լսելի յունկս Աստուածպետականին, դարձուցանել ընդ Եղեկիայի ի կեանս զմատաղաւուրց որդեակն Բո, առաջի բարձրացեալ Աջայն խոնարհեցուցեալ զգլուխ իմ եւ զծունր սրտիս եւ հոգւոյս՝ ամբառնամ զսրտասուաթոր աչս իմ յերկինս եւ ասեմ առ Բրիստոս Որդին Աստուծոյ անխակալ եւ բարեգութ, առնել հոգւոյ հանգուցեալ Յակոբիկ ծառային իւրոյ, որ առ դրան մահու հոգսր զանդորութենէ ծերունոյս՝ հանգիստ եւ ողորմութիւն, գթալ արարչական սիրովն իւրով ի նա՝ որ սիրեալ էր զանարժան ծերունիս որպէս զՀայրդ իւր պատուական, յիշել զնա յաւուր մեծի գալստեան Արքայութեան իւրոյ՝ որ ի հոգեվարս իւր ո՛չ մոռացաւ զանտես եւ զանծանօթ թշուառականս, առնել զնա արժանի ողորմութեան, քաւութեան եւ թողութեան մեղաց մարդկորէն վրիպանաց, յորմէ ո՛չ կարէ ազատ մնալ ոք որ կեցցէ, որ թողեալ ի սրտի իւրում գգի՝ զարարդեալ մեղս եւ դանցանս եօթանասուն եւ հինգ ամեայ անդարձ եւ անզեղջ մեղաւորիս, միջնորդս կանգնէր առաջի այնոցիկ որք բարեխօսէին առ երկրաւոր թագաւորն ի մոռացօնս արկանել զանցեալս մեղապարտ կարծելոյն յընթացս քաւորդի միոյ դարու. դասաւորեալ պայծառացուցանել զնա ընդ Սուրբս եւ ընդ Սիրելիս անուան իւրոյ, որ սուրբ էր սրտիւ եւ հոգւով, եւ նովին մաքրութեամբ գուն գործէր սրբել եւ ջնջել զաղտ անուան անօգնական եւ չարարածութիւ ծերունոյս, եւ բազմեցուցանել յաջակողմեան

դասուն զնա՝ որ ի գբոյ տառապանաց ջանայր հանել զպարանոցաթաղ ծերունիս, եւ կորզել զբարձի թողի արարեալ անգոր տկարս՝ ի կաւոյ եւ ի տղմոյ, խոստովան լինելով՝ զի նա միայն է Տէր եւ Արարիչ եւ Դատաւոր արդար՝ Որ դատէ զկենդանիս եւ զմեռեալս, Որ ի լռել քարանց՝ ի բերանոց մանկանց եւ տղայոց գիտէ հրատարակել զիւր կամս եւ զհաճութիւն, եւ նմա միայնում վայելեն փառք՝ յանանց յաւիտեանս :

ԾԵՐՈՒՆԻ ԳԱՐՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

ի 1876, Ապրիլի 8,
ի Սանկտ Պետերբուրկ.

(ԹԻՒ 23)

Նորին Քերթոյի այլ արտառուչ Բանկ ի նամակե որ առ զհիսնական Վարդապետն Սրուանձեանց.

Յաւ ի սիրտ՝ յառաջ քան զլուծանել զծրար նամակի ձերոյ՝ ընթերցայ ի նամակի Զաքարիայ Մխիթարեանի, առ որ գրեալ էի՝ ստէպ տալ ինձ տեղեկութիւն զողջունէ հիւանդին, զվաղահաս վախճանելոյ Յակոբիկ պատանւոյ :

Զի՛նչ ասացից, ոչ արտասուք դադարին յաչացս՝ եւ ոչ հեծութիւնք հանդարտին ի խորս սրտիս. նամակ ձեր հանդէպ աչացս կայ, եւ ես ընդ մէն մի տառիւք որոնեմ եւ խնդրեմ սփոփարար ինչ աւետիք յարութեան նորա, եւ անդամունք իմ քարշեն, ձգեն յայլ խելս։ Երանի, թէ չէի ծանօթացեալ, երանի թէ չէի երախտապարտեալ, երանի թէ չէի սիրահարեալ ի Հայրն եւ

յՈրդին եւ ի սուրբ Հոգիս նոցա։ Հայր սուրբ, խոստովանիմ ճշմարտապէս, զի թէ ոչ արագեսցէ առ իս ուստեք մխիթարութիւն ինչ, պատանիդ այդ ոչ անագան քարշեսցէ զիս ընդ իւր ի տապան. ես կարծեմ թէ ես սպանի զնա, ես համարիմ՝ թէ ես եղէ առիթ վաղաթառամ թարչամելոյ նորա, ես՝ որ այնքան զգուէի ի մարդասպան վատահամբաւութենէս, այժմ կամիմ յանձն առնուլ զայս նոր անօրինակ սպանութիւն, զորմէ անընդհատ հնչին արձագանդ կողկողանաց բաղմբախտ Տէր Յովհաննէսի ի փապարացեալ հոգիս՝ թէ Տէր Գաբրիէլ՝ եթէ աստ դիպեալ էիր, ոչ էր մեռեալ որդեակն իմ :

Ես միայն ի վերայ հիման նամակաց ձերոց ճանաչէի ընդ աղօտ զՏէր Յովհաննէսն՝ որ սիրէ զիս՝ զատելիս բազմաց, երանի թէ եւ ոչ համայնից։ Բաց յայսմանէ չգիտէի այլ ինչ։ Ի նամակէ ձերմէ իմացայ՝ թէ Մկրեան Տէր Յովհաննէս Փոխանորդն Պատրիարքի, առ որ երեք կամ չորս նամակս էի գրեալ միայն վասն իմոց կարեաց, զմրալիս զոհս բերէ ինձ, թողեալ զորդեակն ի մահճի՝ դեգերելով դրանց ի դրունս՝ ի փրկութիւն իմ :

Ես որպէս ի հայելոյ տեսի զտեղեկութիւն իմ, զի որ գերմարդկային առաքինութեամբ է պերճացեալ, տալաւ ինձ մնացեալ է անտես ի շլացեալ աչաց իմոց։ Այժմ ես չգիտեմ, միք ոմանք կազմեն զգերդաստան իմոյդ Փեննէնթի։ Ունի գերիցուհի, թէ մենակեաց է հանգոյն Մեքսիկոյէկի. ունի այլ եւս որդիս կամ դստերս, թէ հանգոյն Յոբայ մնացեալ անորդի, ունի ցղուռն գերեզմանի աղաղակել, Ողորմեցարձք ինձ, ողորմեցարձք բարեկամք, զի ձեռն Տեսառն մխեցաւ յիս :

Արդե՞ք արդարեւ այսու Աստուած կամեցաւ նոր

սլաութահաս յաւելուլ ի գլուխ իմ՝ բառնալով ի ծոցոյ դորովագութ ծնողին զայնպիսի զաւակ, որ ոչ հանգոյն Յոսեփայ է մի յերկոտասանից, եւ ոչ հանգոյն դատերն Յեփթայայ՝ զոչ անխորհուրդ ուխտի, որ մինչ ինքն հալէր եւ մաշէր ի մահառիթ հիւանդութենէ, ընտըրեալ էր ինքեան ճանապարհ հասանել երանութեան՝ խորհելով զազքատն եւ զտնանին :

Տէր Աստուած, չէր բաւական զի եօթանասուն եւ հինգ ամբ տարեալ էին զկարողութիւն մտացս, այժմ դու եւս զմնացորդսն խարբալես, զինչ աստի մակարեցեցից, եւ զինչ եզրակացութիւն հանից. ողորմած եմ ասես, եւ զողորմութիւնդ զլանաս յայնժամ, յորժամ առ քեզ դիմեմք այնու բանիւ՝ որով առ անգամ մի համոզեցար, յորժամ ասացին, թէ՛ Տէր արժանի է՝ որում զնորհս զայս խնդրեմք, զի սիրէ զազգ մեր. Դու ողորմեցար եւ ցուցեր զՔո մարդասիրութիւնն, Ասես՝ թէ արդար եմ, զինչ արդարութիւն ի սմին, բառնալ ի ծոցոյ ծընողին զաղանեակն, բառնալ յազգէն զձա՛հ մի այն ինչ լուցեալ, որ յոյս տայր սիրել զլոյս ի բազում խորշս ծմակայինս, վերջապէս ցամաքեցուցանել զնորընծիւղ դղմենի մի, որ հանդերձեալ էր հովանի լինիլ զլիսոյ ծերունւոյ այն ինչ յորովայնէ կիտին արտաքս թքելոյ :

Գիտեմ, Աստուած իմ, զի անդգամութեամբ խօսիմ, կսկիծն է, որ տայ խօսիլ, գէթ յայսմ ցոյց զՔո ողորմութիւն եւ զբարեգութ արդարութիւն, առաքեալ այսմ Քահանայի Քում զայն մխիթարութիւն, զոր խոստացեալ էիր սիրելեաց Քոց՝ որք զՔեզ կորուսին ի միջոյ իւրեանց :

Այնքան աղաւաղեալ են եւ խանգարեալ միտք իմ, կամ՝ ըստ Նաբուգոդոնոսորայ՝ վերացեալ է յինէն բան, զի ոչ կարացի գրել զայնպիսի մխիթարութիւն, զոր

թեւակոխէր հոգի իմ՝ արձանացուցանել ի քարտեղ ՝ Գրեցի զմին ի հազարաց որք խճողեալ խռնէին ի խելապատակիս շճելում, եւ ահա ընդ սմին առաքեմ ի ձեռս ձերոյ սրբութեան զի մատուցիք ի դիմաց իմոց ՝ Ես հազարաւոր համբուրից սրբոյ աջոյ Նորա ունիմ յուս իմ բեռինս սլարտուց. դուք առ այժմ միայն զգրկափար՝ համբոյր իմ մատուցիք արտօսարտագոր երեսաց Նորա, երեսացն ասեմ, յոր փոխանակ իւղոյն որ իջեալն է ի գլուխ եւ ի մօրուս Դորա, եւ ի մօրուացն ի գրապանս զգեստուց Դորա, այժմ ցողին կայլակք արտասուաց, որպէս երբեմն իյաջաջարչար Նախատըպի Դորա՝ կայլակք ոլոռնակն քրտանց. Նա սպասէր տակաւին մահու, զոր Դա չօչափեաց յանձին սիրական ձագուկին իւրոյ. Նա միայնակ էր, եւ սպասէր զի Մայր իւր եկեացէ եւ լիցի սլատարագակից ինքեան, այլ Դա՝ ընդ Որդւոյ իւրում որպէս զոյգ աղանեաց մատուցաւ ի սեղան, յորում մին թաթաւեցաւ յիւրում արեան, եւ միւսն յարիւն որդւոյն :

Ո՛հ, հնոց վառի ի սրտիս, եւ ես զիս տեսանեմ ի նոին մշտակէզ խանձեալ եւ խարուկեալ ՝ Երեւի այսպիսի իմն էր հնոցն Բաբելոնի, որոյ բոցն բարձրանայր քառասուն եւ ինն կանգուն, այլ իմ սրտի բոցն ցոլայ յամպս եւ յերկինս. երանի թէ եւ աղօթք իմ նմանէին սմա, գուցէ հասանէին առ Որ ուղերձեալ էին. այլ աղօթք իմ որպէս ծուխ սեղանոյն կայենի դարձան եւ գարչահոտ արարին զիս յաջս իմ, եւ տան ինձ անդադար կրկնել, թէ երեւի՝ չարաչար խնդրեցեր :

Զինչ չարիք գոյին ի սմին, եթէ ես աղաչեցի զԱստուած բանալ զդուռն ողորմութեան իւրոյ, եւ առաքել զբժշկութիւն՝ մատաղաւուրց սպտանեկին, եւ զսփոփանս՝ տխրասրտեալ ծնողին :

Յիմարիմ ի մտածութիւնս իմ, տեսանեմ զի մահ
դաւիր հարկանէ, եւ կերակուր ի ժանկա նորա մատնին
ընտիրքն. արդեօք եւ Աստուած առնաւ անտի զիւր
բաժին, առաջի որոյ պատուական է մահ սրբոյ իւրոց
ինքն գիտէ, եւ կամք իւր օրհնեալ եղիցին :

ԾԵՐՈՒՆԻ ԳԱՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

9 Ապրիլ, 1876, Ս. Պ. Բուրգ,

(ԹԻՒ 24)

ԼՈՅՍ, Հանդես Ազգային, ի 10 Ապրիլի խմբագրեալ
ի Տ. Հմայեալ վարդապետի Դիմախոսեալ.

ՅԱԿՈԲԻԿ ԷՖԷՆՏԻ Տ. ՄԿՐԵԱՆ

Մարտի 28ին՝ Ազգին մէկ զուարթածաղիկ յոյսն ալ
թառամեցաւ :

Յակոբիկ Էֆէնտի Տ. Մկրեան՝ Դերաշնորհ Պատրի-
արքական փոխանորդ. Հօր անհամեմատ որդին՝ որ ուս-
մամբ, առաքինութեամբ եւ ամեն տեսակ հոգեձիր
բարեմասնութեամբ իւր հասակակիցներուն նախան-
ձեի տիպար մ'էր, իննեւտասնամեայ դարնան հասա-
կին մէջ իւր մահկանացու կենաց ընթացքը կնքեց :
Հայրն ինչպէս անոր կրթութեան եւ դաստիարակու-
թեան նիւթական եւ բարոյական ամեն փոյթ տարած
էր, նոյնպէս անոր հիւանդութեան՝ բժշկականութեան
բոլոր ճարտարութիւններն օգնութեան կոչած էր դար-

ման մ'ընելու այնպիսի որդւոյ մը՝ որ ամբողջ ազգին
սիրելի հանդիսացած էր. սակայն դժնդակ խտն ամեն
բանի յաղթեց ի սուգ անմխիթար համակելով Մկրեան
առաքինադարձ գերդաստանն :

Յակոբիկ թէեւ պատանի մ'էր, բայց խոհուն փիլի-
սոփայի մի պէս կմտածէր, ճարտար բանաստեղծի մի
պէս կերեւակայէր, քաջ գրագէտի մի պէս կենդանի
կը նկարագրէր գիտութիւններն ու արուեստներն. ինչ-
պէս յայտնի կը տեսնուի իւր հիւանդութեան միջոցին
գրած երկասիրութենէն որ Հայ մանկաւոյն կտակեց
եւ այնպէս մեկնեցաւ Թագի, Վառաց եւ մեծութեանց
թեկնածու չէր նա. իւր մտաց եւ սրտի միակ առար-
կայներն էին Դաստիարակութիւն եւ Հայրենիք, զորս
Աստուծոյ չափ կը սիրէր եւ կը պաշտէր. անոնցմով
սկսեց իւր կեանքն եւ անոնցմով կնքեց :

Յակոբիկ իր յիշատակովն աշխարհիս մէջ կենդանի է,
իր առաքինութեամբն գերեզմանին մէջ ալ անմահ է,
որուն խորերէն բացորոշ կտեսնէ անհունութիւնը եւ
ցանկացած ճշմարիտ հայրենիքն զորս այս աշխարհիս
մէջ ստուերի մի տակ ծածկուած կը նկատէր. բայց
ասոնց հետ մէկտեղ՝ մեծ կորուստ մ'է Ազգին համար
անոր տարաժամ մահը, անմխիթար կսկիծ մ'է իւր
ծնողացը, որոց համար համբերութիւն եւ երկնային
մխիթարութիւն կը մաղթենք ցաւակից սրտիս :

(ԹԻԻ 25)

ԲԱՆ, Պ. Տ. Մանավեան վարժապետի, հրատարակելու
ի նոյն Լոյս հանդիսի.

Ս. Ո.

ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ

Վշտացեալ Հայր,

Ծաղկազարդի օրն՝ չեմ տարակուսիր բնաւ՝ կենացդ
ամենէն վշտագին օրն էր, վասն զի անդարմանելի կո-
րուստ մ'ըրիք, որ ծանրաթափած սգով համակեց ձեր
գորովագութ սիրտը : Չնայնարհիկ զաւակ մը ծնել՝
որով աշխարհ զՁեզ Հայր անուանեց, զանի Հայրական
սիրոյ գորովանօք տածել եւ սնուցանել, զգուշանալ
այն ամեն վտանգներուն՝ որ ամեն վայրկեան անոր ան-
մեղութեան կստլառնային, եւ այսպէս անժամ, աւանդ,
անջրպետ կանգնի՝ Ձեր եւ անոր մէջ տեղ՝ ցուրտ գե-
րեզման մը . . . հոգեմորմոք յիշատակ մ'է այս : Կը
փափաքէիք որ նա Ձեր շիրիմը կանգնէ, բայց անգութ
ճակատագիր մը այդ տխուր պարտականութիւնը Ձեր
վրայ կը ծանրացընէ Ձեր կամաց եւ բնութեան դա-
սակարգութեան հակառակ . . . Էհ, այս է եղեր Ձեր
բաժակը :

Այն սգապատ օրն՝ թերեւս շատերն՝ իրրեւ քրիս-
տոնէական կրօնի պաշտօնեայ զՁեզ մեղադրեցին հա-
ռաչալից եւ ցաւահոս արտասուածք համար. անոնք
չտեսան եւ չէին կրնար գուշակել՝ որ սրտէդ արեան
գետ մ'ալ իջաւ այն գերեզմանին մէջ, ուր վաղամե-

ռիկ սիրելոյդ աճիւնն ամիտիեցաւ : Ի՛նչ դիտումն . . .
ներողամիտ եղէք անոնց, Հայր, որդեկորոյս հայր մը
միայն կրնայ որդեկորոյս հօր մը զգացումն զգալ եւ
բացատրել :

Թէպէտ մէկ քանի անգամ հազիւ տեսութիւն ըրած
եմ Ձեր անզուգական զաւկին հետ, բայց շատ սիրած
էի անոր հանձարն անոր ծանրաբարոյ բնոյթն, ի մի
բան՝ բնութենէն անոր օգտեալ բարոյական ձիրքերն՝
որ անոր մէն մի շարժման եւ խօսքին մէջ մեծ դեր
մը կը կատարէին, եւ որք բարեգուշակ ապագայ մը
կաւետէին իւր առաքինափայլ գերդաստանին եւ Աղգին :
Այսօրքիկ անջնջելի տալաւորութիւն մ'ըրած են ինձ,
եւ այս սութիւ բնական պարտականութիւն մ'ունէինք
յուզարկաւորութեան տխուր հանդիսին ներկայ գլու-
նուիլ եւ Ձեր արտասուած ցաւին իմն ալ. սակայն
ժամանակիս ձախորդ բերմունքն . . . պարտաւորած
են ներկայիս յայտնել խորին ցաւակցութիւնս :

Մի յուսաք բնաւ թէ Ձեզ մխիթարիչ մ'ըլլալ կը
փութամ. ասանկ ծանր պաշտօն մը ժամանակն իսկ
չկրնար ստանձնել, որ բնութեան անդիմադրելի օրի-
նաց արձանագիրն է. Յիւանս լալու պարտաւոր էք
զանի. այն արցունքներն՝ հայրենի գորովայ պարտիքն
եւ որդեկիդ ընկերական եւ առաքինական բարեմաս-
նութեանց իրաւունքներն են. բարեմասնութիւններ՝
որոնք առ Ազգն յուսալից խոստումներով լի էին, եւ
որոց խայրիքն՝ իբրեւ անդրանիկ գրաւական՝ Աղգին
կտակեց չեւ քսան դարուն անոր ճակատն պճնած՝
այնպիսի պահու մը, յորում մահուան անագորոյն ար-
բանեալն անոր գեղածաղիկ կենաց հետ կը մաքա-
ռէր եւ մինչեւ իսկ յաջողեցաւ արգելել նոր գարնան
վարդն անոր անբիծ ճակտին վերեւ բացուելու : Այս

խորհրդաւոր յիշատակներն իրաւամբք չեն թողուր ծնեւագութ սրտիդ՝ որ աչացդ մէջ նոր արցունքներ չը դնէ. քաջ գիտեմ զայս. ուրեմն լացէք, բայց մի յուսահատիք. որչափ ալ նուիրական կաթիլներն՝ զոր բնութեան գերագոյն Հեղինակը մեր մէջ դրած է, յաւիտենից յիշատակներ են, այնչափ ալ անոնց մէջ յուսահատութիւն խառնել աններելի է՝ մանաւանդ ձեզի նման աննկուն եւ անընկճելի սիրտ կրող Քրիստոնէի մը համար. եւ թերեւս երիտասարդ օրհասականին վերջին նայուածքն եւ շունչն՝ Ձեզմէ բաժնուած միջոցին՝ զայս կը հայցէին ողորմագին, ներկայացնելով աւելի երջանիկ եւ խաղաղ Հայրենիք մը հանդէսը դաշնագիրն, որ բարոյական հարկի մը ներքեւ կը դնէ յուսաբեկ չըլլալ եւ չափաւորել դիւրագգաց սրտիդ դառնակակիծ մորմոքը:

Ծաւակից Ձեզ

50 Մարտ 1876, Սամաթիա.

S. Մ.

(ԹԻԻ 26)

ՆԱՄԱԿ՝ Պ. Գեորգ Մ. Շիրինեան Վարժապետի
յԱսաքագարե.

ԳԵՐԱՊԱՏԻԻ ՀԱՅՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Վշտալիդ իմ Ս. Հայր,

Սգգային լրագրաց մէջ հրատարակուած անակնկալ մահուան դոյժ մի կայծակնահար ըրաւ սիրտս եւ ի խոր խոցեց հոգիս. դաշոյնի մի հարուածն այսչափ խորամուխ չէր կրնար լինել: Երկու երեք օր լռիկ մնչիկ

մխիթարուիլ ուզեցի սրտիս վշտին յայտարար արտասուքն աչերէս դուրս թափելով, բայց մխիթարութիւն չգտի. քանի լացի, այնչափ յորդեցին արտասուքս: Ուստի այս ցաւոցս հնար միայն զայս գտի որ դամ դՁեղ, սրտախորով ծնողսդ կրկին լացնել. ցաւով ցաւ բուժելու եւ արտասուքով արտասուք սրբելու դժնդակ հարկին տակ կը գտնուիմ. Աստուած իմ. ինչ պայման մխիթարութեան . . .

Պատուական Ս. Հայր, մահուան խորշակն Ձեր հոգւոյն ծաղիկը զարկաւ, Ձեր սրտին հատորիկն, Ձեր յոյսն, Ձեր երջանկութիւնն, Ձեր փառքն եւ մեր, բարեկամացս պարծանքն տարաժամ յափշտակեց, որն է ամենասիրելի Յակոբիկդ, հանճարի բողբոջ մի, ուսման եւ զիտութեանց անհուն զանձերուն սիրահար մի, բարի վարուց տիպար մի, վերջապէս հոգի մի՝ որ հազիւ իւր փայլուն ճառագայթներն արձակած, մահուան սեւ ամպոց քողին տակ ծածկուեցաւ յանկարծ: Ո՞ւր գնաց. — մեր սուրբ կրօնն, մեր անհունի եւ անմահութեան գաղափարներն, եւ անվերջ յառաջադիմութեան (մանաւանդ իմացական եւ բարոյական) անյադ բաղձանքներն, զորս բնութիւնը տնկած է ի մեզ, կ'ասեն թէ՛ Նա մեր նիւթական աշխարհին վրայ երեւելէ դադարեցաւ՝ անմահութեան աշխարհին հորիզոնին վրայ փայլելու համար իբրեւ մի անշնչ եւ անմուտ աստղ. անմահութեան աշխարհին հորիզոնին վրայ կասեմ, ուր բնաւ ամպ չկայ, ուր բնաւ արդեւ չկայ, ուր բնաւ ցաւ չկայ, ուր բնաւ մահ չկայ, այլ միայն անվախճան կեանք, լոյս եւ խնդութիւն:

Բայց քր քաղել ծաղիկ մի որ դեռ այն ինչ ծիլ ու թերթեր կարճակէ, եւ բոյրեր ու ժպիտներ կը սփռէ իւր շուրջը: Ինչ էին այդ ծիլն ու թերթերն՝ եթէ ոչ

քսանամեայ մի գեղեցիկ հասակի երկնատու շնորհքներն, ինչ էին այդ բոլորներն՝ եթէ ոչ իւր ազնիւ բարքն ու վարքն եւ իւր անդրանիկ երկասիրութիւնն, զորոյ հրատարակութիւնն, աւա՛ղ, հազիւ իւր մարմնաւոր աչօքն տեսաւ, եւ ինչ էին այդ ժպիտներն՝ եթէ ոչ իւր տուած գեղեցիկ յայտերն, որք ընտիր ճաշակի եւ յառաջադիմութեան ոգւոյն վրայ կը յենուն :

Սրդարեւ Նորա կեանքը կարճատեւ եղաւ. բայց որչափ կարճատեւ, նոյնչափ բեղմնաւոր, նոյնչափ փառաւոր եղաւ, Նա իւր կենաց գարնան մէջ իսկ՝ ուր մարդկային կեանքն սովորաբար ստորին կը լինի, տղայական կամ խուժանի կեանք չվարեց, միշտ բարին միշտ տեսական, միշտ գեղեցիկն, միշտ վսեմն խորհեցաւ ու պաշտեց : Կարծես հոգին կասէր իրեն « Շուտով յառաջ գնա՛ս ասպարիզիդ մէջ, ընդ հուպ պիտի մեկնիմ այս կաւէն » Դուռն ուրեք տեսնուած է որ մարդ տեղի երկարատեւ մի կենաց ասպարիզի մէջ ստանայ այն սիրտն, այն ոգին, այն վառ երեւակայութիւնն, այն աշխատասիրութեան աշխոյժն, այն ճաշակն, այն սկզբունքն եւ գրականութեան այն անյադ տենչն, զորս Յակոբիկդ ունեցաւ ծաղիկ հասակի մէջ :

Ահա այսպիսի բարեմասնութիւններով լի եւ ապագային համար մեծամեծ յոյսերով յղի որդի մի կորուսիք դուք, բայց այս կորուստն ընդդէմ դուք չէք, բարեկամք հազուադիւր ընկեր մի, Ազգն խիստ օգտակար անդամ մի, ծաղիկ մի կորուսին : Ուստի դժբաղդը միայն դուք չէք, այլ Ձեզ հետ բարեկամք Ձեր եւ Ազգն ողջոյն. վրայ այս ըսածիս՝ բարեկամաց արտասուքն եւ ծանօթից ցաւերն որք իրենց արձագանքը գտին լրագիրներու մէջ, Այսպիսի մահեր արիւնհեղութիւն կը համարուին մարդկային զգացմանց եւ գնահատութեան՝ առջեւ, բայց

մի գիտէ՛ գաղտնիքն Նախախնամութեան որ իւրաքանչիւր տեսակաց հիւանդութեան մէջ մի բնութիւն տուած է, զայս բուժելի եւ զայն անբուժելի առնելով :

Առանց չափազանցելու կրնանք ասել թէ հիւանդութեան ծագումնն ի վեր Ձեր տարած խնամքն, հոգատարութիւնն եւ դարմանի փայլն բիւրաւոր հայրերու վրայ հազուադիւր լինելու աստիճանին հասաւ : Էսքիւլարի նշանաւոր աշակերտներ չորս տարի միջոցի չափ անընդհատ թափեցին Նորա վերայ իրենց բոլոր ճարտարութիւնն, բայց անագորոյն հիւանդութեան բնութեանն իշխել անկարող եղան, եւ վերջապէս Ձեզ մնաց ի բաժին այդ մեծ կորուստն ընել, կորուստ մի որոյ վերայ խոցեալ մի սիրտ լացէն դատ միջոց չունի սփոփուելու, զի ինչպէս հրդեհն ջուր, նոյնպէս այդ կորստեան շամփուրին վերայ խորովեալ մի սիրտ արտասուաց հեղեղներ միայն կուզէ իր բոցերը մարելու համար : Թող չմեղադրուիմ ուրեմն երբ ուրիշ ցաւակից բարեկամացդ տուած խորհուրդին հակառակ՝ կը գամ իմ լացովս կրկին Ձեր լացը շարժելու, եթէ վշտացդ հուրն կրկին արծարծեցի, զայն շիջուցանելու միջոցն եւս ընդ իս բերի, այն է իմ արտասուքս՝ զոր Ձեր կրակին վերայ կը թափեմ ներկայիս :

Սակայն չափաւոր ըլլանք յամենայնի. այս ծանր հարուածին տակ իսկ մխիթարուելու մեծ կէտեր ունիք : Նախ այն է որ Ձեր դորովալի խնամոց շնորհիւ մահուան ահարկու արշաւանքն երկու տարի յետս մղեցիք : Ձեր երկրորդ մխիթարութիւնն է Նորա երկասիրութիւնն որով գրական աշխարհին մէջ անմուսաց յիշատակ մի թողուց իւր անուան, կցելով զայն իւր բարի վարուց, գեղեցիկ բարեմասնութեանց եւ ազնիւ բնակորութեան քաղցրիկ յիշատակին հետ, որ ոչ միայն

խրայնոց, այլ եւ բարեկամաց սրտից խորերուն մէջ պիտի մնայ անջինջ, իսկ Ձեր երրորդ եւ վերջին միութարութիւնն է բարեկամաց արտասուքն, որք Նորա դագաղին եւ շիրմին վերայ թափեցան, եւ որոց հետ խառնելով եւ զիմա կը մաղթեմ յերկնից իւր անհուն գթութեան ցողերն Ձեր խորավշտ սրտին վերայ :

Մնամ ցաւակից բարեկամդ :

Գ. Մ. ՇԻՐԻՆԵԱՆ

11 Ապրիլ 1876, Ասաքազար.

Յ. Գ. Բաղաքէս Փափաղեան հաճի Սիրական էֆէնտին իւր խորին ցաւակցութիւնն ինձ կը յանձնէ Ձեզ մատուցանել սուրբ աջերնիդ համբուրելով :

ՆՈՅՆ

(ԹԻԻ 27)

ՆԱՄԱԿ՝ Աստուածատու Աղա Մաղաֆեանի՝ ⁽¹⁾
յԱսաքազարէ.

Ա. Ռ.

ԳԵՐ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՅ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ԱՐԺԱՆԸՆՏԻՐ ՓՈԽԱՆՈՐԴՆ Ի Կ. ՊՕԼԻՍ

Վշտահար Հայր,

Հայրենիք՝ Հայրենեաց եւ ազգային յառաջադիմութեան նախանձախնդիր ուսումնասէր պատանւոյ մի իւր մի թերթին ի ճակատն դրոշմեալ սեւաթոյր գե-

(1) Եղբայր Հոգեւոյս Տ. Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոսի Առաջնորդին նիկովիոյ՝ որ և եղև Տեղապահ Պատրիարքութեան Կ. Պօլսոյ :

րեզմանին վերայ աղիողորմ կողբայ եւ կական կրառնայ առաջի գիտնական աշխարհի, եւ գրեթէ արտասուալից զգացմամբ եւ վիրօք կը լնու յանականալս ամեն Հայ սիրտերն՝ որք ճշմարտապէս կը սիրեն զազգն եւ կը պաշտեն զուսումն։ Եւ արդարեւ այս անգիւտ կորուստն կրկնակի ներգործեց համարէն ազգայնոց, մի՛ զի այդպիսի ամենագովելի բարեմասնութեամբ օժտեալ ընտիր եւ եզակի հանճարէ մը զրկեցան, եւ երկրորդ՝ զի սոյն հանճարոյն բեղմնաւորիչ բնական Տէրն անարիւն տխուր զոհադործութեամբն համակեալ եւ պաշարեալ կը տեսանեն. զՁեզ կասեմ, ո՛ր Հայրդ հասարակաց, աղէխորով ցաւոց եւ դառնութեանց ովկիանոսին մէջ մինչ ի խորս թաւալեալ՝ առաջի ունելով ջնաշխարհիկ որդին մահուն ճիրաններէն դիակնացեալ, երկրքեանդ միանգամայն սիրելիք մերձաւորաց եւ ցանկալիք հեռաւորաց։ Ո՛վ անգութ մահ, ընդէր այդպէս տարածամ քաղցիր աշխարհաւեր մանգաղաւդ նորաբողբոջ հասկ մը այն ինչ ի հունձս հասեալ, զիմրդ ճմլեցիր կթելու մօտ ողիւզին ճիւղը, որ իւր քրտնաջան մշակին եւ տրտմեալ Ազգի մի յուրախութիւն իւր քաղցր բաժակին ճաշակը պիտի մատուռակէր։

Իսկ դու տարաբաղդ Հայրենիք, մինչդեռ մենք քո սիրուն էջերուն մէջ գիտութեանց չքեղ դաշտին վերայ նոր գինուրեալ նահատակին նահատակութեանց հանդիսատես լինել կականալէաք, մինչդեռ նորա գիտնական կենաց հորիզոնին վերայ նոր պայծառացեալ արշալուսով պիտի զուարճանայաք, վասն էր վաղ փութացիր նորին կենազրաւ դառն գուժիւ մեր լսելիքը վրդալել, մեր աչաց ընդդէմ վարագուրել գեղածիծաղ արուսեակը մահաւարացու խաւարաւ։ Սակայն քեզ զի մեղաբեր լինիմք, բարձրելոյն անքննին կամքն եւ խոր-

հուրդն է՝ որ հաճեցաւ առ ինքն կոչել զԹակոբիկ Էֆէնտին, որպէսդի մրդկածին օղերէն անցնելով՝ վերին անապական օղերը լիովին ծծէ եւ իր պապակն արբուցանէ, ուրեմն թողումք որ Նա իւր պատրաստեալ կոչունքը վայելէ կոչողին աթոռին կից :

Եւ արդ՝ դու Եղիսէ, Ռբալիսի վերարկու մատուցանեմք Վեզ՝ որով մխիթարիք ընդ միայնութիւն Ձեր, այո՛, կը խոստովանիմք որ թէպէտ Ձեր համակրութեան արդէն արժանացեալ ի սրտէ կղզամբ այն վէրքը՝ որով դուք յանհնարս վերաւորեցաք, սակայն ունիմք միթէ այն ճարպիկ բազուկը՝ որ զայն վերարկու Ձեզ կարկառեմք. Ձեզ՝ որ երկու աշխարհաց միջակէտը կանգնեալ՝ աննման զաւակիդ անժամանակ ելից համար սուրբ դադաւն մինչ կրկին եւ կրկին կհամբուրէիք, վերջին ճգամբք կմեռանէիք նորա հետ եւ դարձեալ կը կենդանանայիք. մեծ էր այս պատերազմը, ո՛վ Հայր վըտտաբարձր, ընդդէմ անադորոյն մահու. ուստի եւ մեծամեծ ամբողթեանց պէտք ունիք նորայն դժնդակ սրոյն եւ հարուածոց դէմ. ճն անդր, ո՛վ պիտի լինի Ձեր ամբողթիւնն, Ձեր հօգոր դղեակն -- անշուշտ անդրդուելի հաւատք. Ձեր կըսեմ, լուսաւոր եւ պայծառ դադաւարն՝ զոր ունիք հանդերձեալ աներեւոյթ երկրին վերայ, ուրեմն հատտատուն մխիթարութիւն ի ներքս ի Ձեզ է, անմեկնելի ի Ձէնջ, յայնմ հետէ ում կարօտ էք: Սակայն ահա հինգ հազար հայրասէր ժողովրդեան շրջապատեալ բազմութիւն մը, եկեղեցական եւ աշխարհական դասու բարձրատիճան անձանց խումբը, եւ ի վեր քան զամենայն համայն թուրքիոյ Հայոցս իմաստուն Հայրապետ մը ի մօտոյ արձանացեալ՝ կենդանի ազգու բարբառով՝ գիտեմ կմեղմեն զքո ծնողական անհուն մորմնք եւ կսփոփեն աստի. իսկ

անտի գրաւորական բանիւ Մեծ. Օտեան Նշան Էֆէնտիի վսեմախոհ խօսքերն, Ամեն. Խրիմեան Սրբազանի ճարտար եւ սրտաճմլիկ գրիչն՝ որ նոյն իսկ հանգուցեալ բանասիրին ախորժակացն խիստ գգուելի եղեալ էր, Հայրիկին քաղցրախօս քնարն ասեմ, այո՛, շուտով պիտի արգելուն եւ սրբեն քո արտասուք յարոստութոր աչացդ :

Ի վերայ այսր ամենայնի, ո՛վ Հայր գորովալից, «ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ» ընտիր մատենիկն՝ զոր հանգուցեալ երկասիրողն ի կենդանութեան Ձեզ ընծայեաց իւր բարոյական գոյութեան նուիրական անմահ յիշատակ, եւ իւր ուսումնական փառաց եւ պարծանաց իբրու առհաւատչեայ կտակեց Ձեզ, նմա տուէք Ձեր հայրական ունն, նոյն պիտի խօսի զգորովագութ ծնողիդ հետ անմուռնչ եւ սրտաթունդ, զՁեզ պիտի մխիթարէ եռանդուն Որդւոյդ յաւիտեանական բաժանման վերայ՝ որ չյագենալով աստեաց գիտութեամբք՝ երկնային Արիսպագին մէջ գերագոյն գիտութեամբք իւր անզուսպ ցանկութեանց եւ խանդին յագուրդ տալ սլացաւ :

Իսկ ինձ անարժանիս ի հեռուստ աստի նորա սքանչելի կենսադրութեամբք զմայլեալ, կայ մնայ միայն եւ միայն արոստսուախառն մաղթանօք հայցել յայնմանէ՝ որ միայն ունի զանմահութիւն. Ձեզ եւ աղնուափայլ Գերդաստանիդ օղնութիւն եւ մխիթարութիւն. զի Նա է Հայր գթութեանց եւ ամենայն մխիթարութեանց յամենայն նեղութեան մերում :

Եւ մնամ միշտ Ազգասէր Հայրութեան ձերում անկեղծ մտօք եւ սրտիւ :

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ Տ. Յ. ՄԱՂԱՔԵԱՆՅ

1876 Ապրիլ 11, Աստքազար.

(ԹԻԻ 28)

ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ Նշան էֆեմիի Օսեան.

Օրբախոյ, 12 Ապրիլ, 1876.

Սիրելի բարեկամ,

Ի Յիշատակ հանգստեան սիրելի Որդւոյդ եւ իմ բարեկամիս կ'աղաչեմ ներփակեալ Դամբանական տողերը կարդացէ՛ք ու պահեցէ՛ք զայն :

Անձնուէր բարեկամդ

Ն. ՕՏԵԱՆ

ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ

Ի ԳԵՐԵՉՄԱՆԻ

ՏԵԱՌՆ ՅԱԿՈՎԲԱՅ Յ. ՄԿՐԵԱՆ

28 ՄԱՐՏ 1876

« Մահը մեծ լոյսին դուռն է : »

Վ. ՀԻԻԿՈ

Մօտ չորս տարի է որ գրեթէ շարունակ հիւանդ էր այս պատանեակը. դեռ երեկ մեռաւ եւ այսօր ի գերեզման կը դնենք զինքը. Դիակ մը գերեզման դնելը Աստուծոյ ձեռքը ափ մը հող յանձնել է. Աստուած այս հողէն՝ նոր մարդը կ'ստեղծէ նոր դրախտին մէջ. Մահը արարչագործութեան լրումն է. Մահը մարդուս վախճանը չէ՝ այլ անոր կեանքին յարատեւութիւնն է. Մինչդեռ մենք ներկայ հանգուցեալ պատանեկին մարմնոյն թաղման տխուր հանդէսը կը կատարենք հոս՝

հրեշտակները յերկինս Նորա անմահ հոգւոյն վերամբարձման տօնը կը տօնեն ցնծութեամբ. ինչպէս մարդիկ մարդ յաշխարհ ծնած ժամանակը կ'ուրախանան՝ նոյնպէս Նորա ի գերեզման մտած ժամանակը հրեշտակները կը ցնծան, զի հրեշտակ մը վերացաւ յերկինս. արդար եւ անարատ հոգիները կը սաւառնին ու կը վերանան ի յերկինս :

Եթէ մարդիկ անմահ մնային այս աշխարհիս մէջ՝ թերեւս երկնից դպրութիւնն ու գիտութիւնը անծանօթ մնային մեզի՝ եւ յաւիտեանականութիւնը իր անսահմանութեանը մէջ թափուր մնար արդար հոգիներու խումբէն՝ որք անկեալ հրեշտակաց դասակարգութիւնը կ'ամբողջեն ու կը միանան անոնց հետ. մարդիկ հրեշտակները կը ներկայեն յերկինս. Այս է ահա մարդուս վախճանը որ սկիզբն է երանութեան :

« Երանի՛ մեռելոց որք ի Տէր ննջեցին : »

Ներկայ հանգուցեալ պատանեակը, Յակոբիկ Էֆէնտի Մկրեան, որ ի գերեզման կը դնենք՝ Նիկոմիդիոյ Պարտիզակ գիւղը Մկրեան ազնուական գերդաստանէն սերեալ՝ անդրանիկ արու զաւակն է Կոստանդնուպօլսոյ Պատրիարքական Փոխանորդ Դերապատիւ Տ. Յովհաննէս Մկրեան Հօր. սա իւր չքնաղ եւ արժանապատիւ հօրը տիպարն ըլլալով ըստ ամենայնի՝ չնաշխարհիկ եւ արժանի զաւակ եղաւ իր ընտանեացը :

Սա իր մանկութեան առաջին տարիները գիւղին դպրոցը եւ հօրը մատենադարանին մէջ ուսման սկզբնական ճաշակը ընդունելով՝ յետոյ իր պատանեկութեան սկիզբները երեք տարի շարունակ Շահնազար-Նուպար վարժարանին մէջ մարզուելով՝ զարգացաւ յուսմունս եւ ի գիտութիւնս. եւ համեստ ու ծանր բարքով բարգաւաճեալ՝ Հայ երիտասարդութեան խրախոյս եւ Ազգին մէկ

օգտակար անդամը ըլլալ կը խոստանար. խոստումը բաւական չէր, այլ իւր առ Ազգն ունեցած ջերմ համակրութենէն վաղադոյն զգածեալ՝ Հայ մանկուոյն դաստիարակութեանը աւելի լաւ եւ դիւրին միջոց մը մատակարարելու տենչանօք մինչդեռ իր հիւանդութիւնը պահ մը դադար տուաւ զինքը հիւծելէն, Յակոբիկ գրիչ ձեռք առաւ ընտիր ոճով եւ հասուն գիտութեամբ Գասադիրք մը յօրինելու. գործը սկսաւ եւ իր հիւանդութեանը հետ շարունակեց, դեռ տառն օր առաջ ի լոյս ընծայեց այս պատուական գրքոյկը. «ՆԱԽԱՅԱՌՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ» անունով. ասի իր գրական աշխատութեան նախախաղիկն էր, վերջինն եղաւ. Գիրքը մեղի թողուց եւ ինքը մեկնեցաւ աշխարհէս. — Յակոբիկ մեռաւ քայց իր մատենանը կենդանի է:

Այս հանճարին ծնունդը՝ Մկրեան որդի, Ազգին զաւակ, արդի երիտասարդութեան բարի օրինակ եւ ապագայ սերունդին հայր ու դաստիարակ ըլլալ հանդերձեալ էր, սակայն Աստուծոյ մատենին գալիրն եղաւ վաղադոյն: Ազնիւ եւ բարի մարդ ըլլալու ամէն հանդամանքները ունէր, ուստի այս ամէն բարութիւնները շուտով երկինք կոչեցին զինքը: Աւանդ, տարածամի գերեզման կը թաղէի այս ճաշխարհիկ զաւակը. ըստ մեզ կորուստը մէկ՝ քայց իր ծնողաց եւ ընտանեացը համար կրկին է ցաւը, որդին եւ զաւակը միանգամայն կը կորուսեն:

Մարդիկ քանի որ այս աշխարհիս վրայ կ'ապրին՝ ընտիր անձերու պէտք ունի ընկերութիւնը. Հայկական ընկերութեան կազմութիւնը Յակոբիկ Մկրեանի օգտակար օժանդակութեանը պէտք ունէր. կարի պիտի նպաստէր սոսկ Հայկական գրականութեան, գաղափարաց յառաջդիմութեան եւ լուսոյ ծաւալման:

Լոյսը չափազանց կը սիրէր, յառաջդիմութիւնը կը սլաշտէր, գրականութեան սիրահար էր, սաստիկ սիրահարութենէն շուտ հիւծեցաւ. սակայն չը վատեցաւ, այլ պայքար եղաւ աշխարհիս ունայնութեան եւ անկայուն կացութեանը դէմ, մարտնչեցաւ աշխարհիս խաբուսիկ երազներուն դէմ եւ անվեհեր ի գերեզման ընթացաւ:

«Մահը մեծ լոյսին դուռն է:»

Յակոբիկ չափազանց կը սիրէր լոյսը, սակայն այս աշխարհիս լոյսը բաւական չըլլալով զինքը յագեցնել՝ մեծ լոյսին դուռը կը մտնէ յաղթանակաւ, Աստուծոյ յանձնելով իր հոգին եւ հողին յանձնելով իր մարմինը: Բարեյիշատակ հանգուցելոյն Աստուածապաշտութիւնը կատարեալ, կրօնասիրութիւնը անթերի, յոյսը մեծ եւ հաստատուն՝ ջերմեանդութեամբ եւ երկիւղածութեամբ եկեղեցւոյ Սուրբ Խորհուրդներուն հաղորդուելէն զինի՝ իր ընտանեացը հրաժեշտ եւ երկնից ողջոյն տալով Աստուծոյ մերձեակու պէս մեկնեցաւ աշխարհէս. յաւիտենականութիւնը ընդգրկելով յանմահութիւն վերածեցաւ: Մահը կանխաւ զգալով՝ աներկիւղ ըմպեց բաժակը իր եղբորը եւ քոյրերուն աւանդելով որ սիրեն զիրար, սիրով ապրեցաւ այս աշխարհիս վրայ նաեւ սիրով մեկնեցաւ աշխարհէս:

Փառք Ամենակալին Աստուծոյ որ հոգւով սրբով հանգեաւ այս պատուական սպասանեակը. այս պիտի ըլլայ իր գործագութ ծնողաց եւ համայն ընտանեաց մխիթարութիւնն ու սխտիանքը որ քան զՆահապետն Աբրահամ կատարեալ պատարագ կը մատուցանեն Աստուծոյ. Աստուած կ'ընդունի այս սպասանեակը մարդիկ պէտք չէ կոծեն զայն:

Արդ՝ այս խորհրդաւոր տաճարիս մէջ ուր արդար հոգիի մը հանգստեան սլաշտնը կը կատարենք խմբո-

վին՝ մաղթենք միաճայն առ բարձրեալն Աստուած որ օրհնէ սորա տապանին հողը, մխիթարէ իր ծնողաց, աղգականաց եւ բարեկամաց բեկեալ սրտերը եւ Մկրեան Յակոբիկի կենաց եւ մահուան օրհնեալ յիշատակը անջնջելի պահէ ապագայ սերունդին մէջ:

Ն. ՕՏԵԱՆ

(ԹԻՒ 29)

ՆԱՄՍԿ Գեր. Տ. Խորեն Ս. Եպիսկոպոսի
Հօր Վանացն Առնաշու.

Հոգեշնորհ եւ սիրեցեալ եղբայր,

Կարի յոյժ դառն վշտօք չարչարեցաւ եւ ծիւրեցաւ սիրտ քո՝ մանաւանդ թէ եւ մեռաւ իսկ ընդ փոխումն ամենասիրելի որդւոյդ յաշխարհէս: Բարեկամք քո եւ ամենայն ծանօթք փութացան մխիթար բանիւք շիջուցանել զհրատապ բոց ողջակիցեալ սրտիդ, այլ ես ոչ կամիմ խափանել զայնալիսի ինքնարծարծ եւ անշիջանելի հուր հայրական կրից, այլ ի մեծութիւն հանդիսի հաւատոցդ հայել՝ յորում փորձեաց զեզ Աստուած եւ եզիս իւր արժանի:

Քահանայ Աստուծոյ ես, Սիրեցեալ եղբայր, պաշտօնեայ յիշատակի մշտնջենաւոր մահուան՝ որ ի վերայ իցալին՝ պատարագաւ, կերակուր քո է կատարումն կամաց Աստուծոյ, եւ ճշդակ քո սուրբ է վարդապետութեամբ Աստուածաշունչ կտակարանաց. քարոզ ես հասարակաց յարութեան եւ մեծահաւատ ի հանդերձեալ ստոյգ հատուցմունսն: Դու յայսպիսում երկնաւոր հան-

գամանադ, յորս օծար ի Հոգւոյն, զաւակ ունէիր, զաւակ անդրանիկ եւ քսանամեայ ի ներքոյ առաքինութեամբ լի՝ եւ յարտաքոյ ամենայն չնորհօք առ ի մարդկանէ զարդարեալ, իմաստութիւն զոյգ ընդ հազուագիւտ համեստութեան եւ մաքրութեան սրտին գեղեցիկ յոյժ փայլէր ի նմա. ի բնածիր առատութիւն մտաց այնչափ առաւելեալ մինչեւ յառաջ քան զքո ինչ թերեւս խոկալդ զգիտնարար պարապմանց նորին, ես ինքն քեզ յիշեցուցանէի եթէ առ ինչ ինչ բաւական էր այնպիսի տաղանդ: Այս, գանձ էր նա՝ յորում էին ծածկեալ ամենայն ակնկալութիւն ծնողիդ, բարեկամացդ եւ բազմաց յոյժ: Սակայն, զինչ քան զերկինս ամրագոյն տեղի ի դնել իւրաքանչիւր զգանձս մեր, ուր ո՛չ գող մերձեկնայ եւ ո՛չ ցեց ապականէ: Յոռութիւն եւ ապականութիւն աշխարհիս գողք են եւ ցեցք, որ զառաքինութիւնս երիտասարդաց գողանան եւ ապականեն, քո որդին եւ հասարակաց մեր գանձ յափշտակեցաւ յերկինս, զի մի՛, ըստ Սուրբ Գրոց յոռութիւն շրջեացի զիմաստաքիւն նորս:

Ի հաւատոց են մխիթարութիւնք մեր եւ ոչ՝ որպէս առաքեալն առ Թեսաղոնիկեցիսն ասէ՝ ի մոլորութենէ եթէ յաստեացս ինչ բան առնուի ի մխիթարել զիս եւ զքեզ, անհնար էր, զի ոչ ինչ էր աստէն ի զուգակըլիւ կամ ի փոխ առնուլ քում զաւակին, մանաւանդ թէ եւ զիմրդ հաւատալ մեզ աշխարհի, յորում ամենայն ինչ բաց յառաքինութեանց կեղծիք են ամենեւին եւ նենգութիւնք:

Զճառ իցալին, եղբայր, յորում ամենեցուն մեր պարծանք բովանդակեալ են, յիշեցուցանեմ Քեզ ի մխիթարութիւն եւ ոչ զգոչաւորագոյն աղաղակ սնտոյ մխիթարութեանց աշխարհի հնչեցուցանեմ, որք Քեզ

ինչ ոչ աղքեցուցանեն։ Ի հանգստեան մշտակոծ սրտիդ եւ ի մխիթարութեանդ է եւ հանգիստ հոգւոյ նեղեցեալ զաւակիդ, որպէս Սուրբ Հայրն մեր ի Յաճախապատում գիրան ասէ։ Եւ ես ընդ քեզ մխիթարեալ աղօթեմ վասն նորա՝ հանդերձ երանելով նմին, որ չեւ զտուածեալ աստէն ի չարիս եւ եւ դնաց տու Աստուած։

Յանկանալով մխիթարութեան սիրեցեալ եղբորդ՝
Մնամ աղօթակից

ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍ. Զ. Վ. ԱՐՄԱՇՈՒ

1876 Ապրիլ 12,

Ի Ս. Վանս Յարմաւ։

(ԹԻԻ 30)

ՆԱՄԱԿ՝ Գեր. Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպիսկոպոսի
յեզիպոսու.

Գերապատիւ Ս. Եղբայր ի Քրիստոս,

Արդարեւ ողբալի է աշխարհս, յորում որ եւ է գերազոյն աստիճանաց ժամանող անձինք եւս, զոգցես արատաւալից վախճան տուած են իրենց կենաց. ոմն ունայնութիւն կոչելով, միւսը ամեհի առանձնութեան մէջ ողբով ու հեծեծանօք կը մեկնին աստի. քանիցս եւս իմաստասիրաց եւ բանիբուն տնձանց դառը՝ անկարող գտնուեցաւ շահատակել կենցաղոյս ցաւոց ու փորձանաց. ափսոս ի սարսուռ շարայօղել կը փութամ նկատելով Ձեր Գերապատուութիւնը իսկ նոյն թախծանաց ու տրամութեան ենթակայ գտնուեցաւ,

անճատուելով սիրասուն առաքինի զաւակէն. տարաժամ կորուստ. խնց խայթահար հայրական սրտի. այն ինչ ակն ունէիք նորին նշանաւոր անդամ մը ներկայանալուն, ղեքաղղաբար կը տեսնէք դաւկած ու շնչաւալաւ։ Կը ցաւիմք եւ մեք աստէն ի ցաւ մեծ եւ չմարթիմք այլ ինչ արտասանել, բայց եթէ երկնային մխիթարութիւն սրտից Ձերոց։

Հապա, մխիթարուի Ձեր Գեր. Եղբայրութիւնը յուշածելով վաղամեռիկ հարազատիդ գերաւիաւ կոչման վերանալը, հրաշագան բերկրութեանց հանդիսանալը եւն. եւն։

Զկայ առնումք յայնմ, որքան որ շարունակել կը բաղձամք, չկարենալով նուազել մեր սրտին զգացած խորին ցաւը, խնդրելով ի բարձանց մխիթարութիւն սրտից Ձերոց, լուսաւորութիւն հոգւոյ նորին, եւ վայելումն անանցն կենաց։ Պահպանեսցէ Տէր զմնացեալ զաւակունսդ անխորձ պահելով զԳերդաստանդ համայն եւն։

Որ ի նուէրս մաղթանաց աղօթարար Ձեր

ՄԵՍՐՈՎԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

15 Ապրիլ, 1876.

յԱրքեպիսկոպոսարանս Հայոց,
Փանիրէ.

(ԹԻՒ 31)

ՆԱՄԱԿ Տ. ՊԵՏՐՈՍ ՎԱՐԴԱՍԿԵՏԻ
ԳԵՐԱՎԱՍԻԱ ԱՌԱՅՆՈՐԴԻՆ ՍԵՐԱՍԻՈՅ.

ԳԵՐ. տրտմազգեաց եղբայր ի Գրիստոս,

Այս օրերս Մասիսի 1812^{րդ} թիւը գուժեց մեզ այնպիսի տխրագեաց սոսկալի լուր մը, աւանդ, լուր մ'որ բոլորովին ահաբեկ ըրաւ զմեզ, հապա որչափ նորա վշտալից ծնողը. ո՛հ երիտասարդ մ'որ իւր քսանամեայ կենաց գարնան անուշաբոյր ծաղիկը թօթափելով ուղեւորեր է դէպ ի յաւիտենականութիւն, յանմխիթար սուգ եւ ի տրտմութիւն համակելով իւր տարաբաղդ ծնողք եւ ազգականք, միանգամայն մեծ կսկիծ պատճառելով նորա ուսումնասէր եւ բարեբարոյ ձիրքերը ամէն լսողներուն :

Սակայն ինչ օգուտ տրտմութիւն եւ հեծեծանք, քանզի վերնախնամ Տեսչութեան կամք եւ հաճոյքն է եղեր այդ աղնիւ երիտասարդին ի յերկինս չուելը, միանգամայն փառք եւ մխիթարութիւն է նորա վըշտասիրտ ծնողաց, որ այժմէն խմանալի լուսով զարդարուած աթոռոյն վրայ բազմեալ նախախնամողին առջեւ առանձին բարեխօս մ'ալ ունեցան, ուստի ուրիշ բան չի մնար մեզ ըսել, միայն նորա անգրաւ փառք եւ Ձեր գերապատուութեան եւ պարագայիցդ հայցել մխիթարութիւն յերկնից :

Մնամ Գերապատուութեան Ձեր սրտացաւ

Խ. ՊԵՏՐՈՍ ՎԱՐԴ. ՍԵՐԱՍԻՈՅ

15 Ապրիլ 1876, ի Սեբասիա.

(ԹԻՒ 32)

ՆԱՄԱԿ՝ Բաղիշեցի Պ. Բարսեղ Հայկունի
դասասունին ի Կեյվեյի.

ԳԵՐԱՎԱՍԻԱ ՀԱՅՐ.

Կը ցաւիմ որ տխուր պարագայի մը մէջ Ձեր Հայրութեան ստիպուած եմ նամակ գրել, այնպիսի պահում՝ յորում Անդրանիկ որդւոյդ Յակոբիկի տարածամ մահուան գոյժն կ'ընդունիմ լրագրաց միջոցաւ :

Մարդկութիւնն նա մանաւանդ երախտագիտական ոգին անխուսափելի պարտ կ'ընէ յիմ վերայ այն պարագայում յաւէտ վշտակցութեան սիրտ եւ զգացում կրել եւ յայտնել, յորում այս յեղաշրջիկ կենաց աղէտներ կը շրջապատեն մեր նմանիքը, երբ նոքա բնութեան մատուցած դառնահամ բաժակը խմելու մերթ կ'դատապարտուին :

Սիրելի որդեկիդ վաղահաս մահ՝ յիրաւի ցաւոյ եւ կարեկցութեան, վշտաց եւ տխրութեան դատապարտեց ոչ միայն Ձեր գերդաստան, ծանօթք եւ բարեկամք, այլ եւ համայն Ազգա :

Հայագգ՝ կորուստ մի ունեցաւ, զոր արդարեւ չէ կարելի մոռանալ եւ չ'յիշել : Ուսեալ եւ ապագայ Հայ սերնդեան դատարարակի մը կորուստ՝ ոչ սակաւ վիշտ եւ թախիծ կը պատճառէ ամէն Հայ, բայց զգայուն սրտերուն, եւ ամէն անոնց որք քաջ զգացած էին նորա եռանդուն Հայրենասէր մտաց եւ զգացմանց :

Աւանդ որ մահուան անգութ մանգաղ ընդ միշտ այնպիսիք խլած եւ քաղած է Հայկական դարաստանէն, որք տակաւին նորաբողբոջ վարդերու նման նոր

ԳՐԻԹ ԳՈՂՈՍԵԱՆ

ՏԵՐ-ԳԱԹԵԱՆՑ.

բացուած էին, ուսման, Հայրենասիրութեան եւ առաքինութեան հոտերը բուրել Հայ դարաստանին թշուառ ընտանեաց:

Այս բոլորք՝ բնութիւն զլացաւ ոչ միայն Ձեր ազնիւ գերդաստանին, այլ եւ համայն Ազգիս, որ մեծ յոյսեր կը տածէր Նորա բարոյական եւ մտաւոր կենաց վերայ:

Բայց պատուական Հայր, մի յուսաՀատիք, եւ մի տրտմիք չափազանց, զի երկնից վճիռը անյեղի եւ անդարձ է, որոյ առջեւ մարդկութեան ծագումէն ցարդ, յաշխարհիս հզօր կայսերց սկսեալ ցյետին ռամիկն լռած եւ խոնարհած են:

Հայրիկ, տեղի տուէք տրտմութեան եւ արտասուացդ ժոյժ ունեցէք, մեք ձեզմէ պէտք ունիմք ուսանիլ համբերութեան ամէն անպայման դասերը, համբերեցէք, որ կարող լինիք սփոփիչ եւ մխիթարիչ լինել որոց եւ պրեաց տառապելոց, որք հայրակրորոյս եւ որդեկորոյս վիճակի մէջ գտնուելով Ձեզ կը ներկայանան սփոփանք դտանել, եւ որոց երկինք Ձեզ սփոփանաց եւ մխիթարութեան Դատարարակ-պաշտօնեայ կարգած է:

Վասնորոյ՝ կը մաղթեմք, որ երկինք Ձեր վիշտեր եւ տրտմութեան աղէտներ փարատէ. որք բնական է որ ունենան ծնողք ի կորուստ քաղցր որդեկաց իւրեանց, եւ Սուրբ Հոգին իւր մխիթարութեան անուշիկ զովարար խաղաղութեամբ Ձեր վշտացեալ սրտեր սփոփէ: Ողջ լեր:

Բարեւաւութեանդ աղօթող

Հ. ԲԱՐՍԵՂ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

1876, Ապրիլ 16.

Ի Կէյվէ, Ի Միջագիւղ Ի Ս. Սահակ Վ.

(ԹԻՒՆ 33)

ՆԱՄԱԿ Սերոբէ Աղայի Էջմասեան,
Ի Կէյվէ — Օրթագիւղ.

Գերապատիւ Հայր,

Ձեր Որդւոյն տարածած մահուան գոյժը, երբ Փոռնջ լրագրին մէջ կարդացիմք, բոլոր ընտանեօք տխրութեան եւ վշտաց ովկիանոսին մէջ ընկղմեցանք, յոյժ վշտացանք, եւ ո՛վ կրնայ առանց վշտի եւ արտասուաց արտասանել այնպիսի Որդւոյ մը տխրառիթ մահը, որ տակաւին երիտասարդութեան գեղեցիկ դարնան մէջ բացուած հոտաւէտ ծաղիկ մի լինելով Մկրեան դարաստանին մէջ, պիտի բուրէր սիրոյ եւ առաքինութեան բոյրերը, ոչ միայն Ձեզ, այլ եւ իւր հետաւոր եւ մերձաւոր բարեկամաց:

Ա՛հ, դառն եւ դժխեմ մահուան անդուծ մանգաղ՝ ինչպէս սլահ մի չտատամեցաւ այն ծաղիկի կեանքը խելու, որ տակաւին նոր բացուած էր եւ նոր դեռ դարնան անուշիկ հովեր պիտի ծծէր եւ նոր պիտի իւր սերմերը սփռէր Հայ մանկուոյն մասաւոր անդոյն մէջ: Ա՛հ, չեմ կրնար արցունքս զսպել, մինչ այսօրինակ տխուր եւ անբնական աղէտներ տեսնելու կը դատապարտուիմք:

Բայց ինչ կրնայ ընել անգոր մը իւրմէ զօրաւորադունին, եւ միթէ աշխարհիս ստեղծագործութենէն ցարդ մէկը կրցած է իւր հանձարով եւ տկար հնարքներով բնութեան գաղտնիք թափանցել, Ամենակարողին մտաց եւ նորա գիտաւորութեանց անհունութեան հասու լինել: Բնութեան վճիռը անյեղի է, նախախնամութեան կամք եւ տնօրէնութիւնը՝ այս աշխարհ՝ չէ կարող վրիպել:

Ուստի մի յուսահատիք, եւ մի լքանիք, Աստուծոյ մէն մի տնօրէնութիւնք իւր մէջ քաղցրութիւններ եւ սիրտանքներ կ'աւարտնակեն :

Նա այս պահուն՝ երկնից հորիզոնը սեւամած ամպերով կ'մթաղեն, բայց յաջորդ պահուն զայն վճիտ եւ փայլունս կ'ալարգէ : Նա այս վայրկենին տխրութեամբ կ'լեցնէ, այլ միւսում խնդութեան քաղցր ժպիտներով կ'սփռուի :

Մի յուսահատիք, երկնք Ձեզ եւ համայն Գերդաստանդ սիրտիւն համար ո՞վ գիտէ ինչ քաղցր եւ բերկրալի միջոցներ պատրաստած է, եւ միթէ նորա միջոցներէն մինն չի այն միտարութիւն, որ բնական է գալ յետ ծանր թաղծից եւ սրտամորմոք հեծեծանաց :

Հայր, դուք յերկնուստ կարգեալ էք այսպիսի տխուր դեպքերում սիրտիւնար եւ միտարիչ մեզ, երբ մահուան սողտներ վշտաց հոսանքներ մեզ վերայ տեղան, մեք Ձեզ պիտի ապաստանիմք, երկնից եւ յաւիտենականութեան վեհ զգացմանց եւ յուսածալիտ անեղծանելի խնդութեան հրահանքները ընդունելու, այս է ձեր կոչումն : Այո, մի բարձր կոչում, որոյ առջեւ այս կենաց վիշտեր պիտի լսեն եւ անազգեցիկ պիտի մնան, տեղի տուէք տրտմութեանդ, որոյ ենթարկեալ են հզօր կայսրերէն սկսեալ մինչեւ ցլետին գործաւոր :

Կը մաղթեմ որ Ս. Հոգին Ձեր եւ համայն սիրելի գերդաստանիդ տխրացեալ սրտերը միտարէ իւր յատուկ եղած սիրտանօք :

Մենմք Ձեր Հայրութեան աղօթարար

Ն. Ծ. ՍԵՐՈՎԲԷ ԷԼՍԱՍԵԱՆ

1876 Ապրիլ 16, ի Միջագիւղ,

(ԹԻՒ 34)

ՆԱՄԱԿ Գեր. Տ. Բարթողիկոս Ս. Արքեպիսկոպոսի Պրուսայու.

Գերապատիւ Ս. Եղբայր ի Գրիստոս,

Գիտէք քաջ թէ կեանքն՝ ի կեանս է :

Ո՛չ ապաքէն Դուք Ձեր սիրելի Որդեկին համար կեանք կուզէիք : Նորա կեանքն ալ կենաց մէջ փնտռելնիդ՝ Հաւատոց պտուղն է :

Այո, Առաքինւոյդ Հաւատքը՝ առաքինի Որդեկիդ կենաց տարիներն յԱմահութեան կը համրէ :

Դուք Գրիստոսատունկ Դրախտին Մշակ, թաղեցիք տնկեցիք միանգամ Ձեր Տունկը՝ Ձեր աչաց արտասուքներով ոռոգելով. Նա անթառամ պիտի ծլի ծաղկի յաւիտեան՝ Յաւիտենական կենաց համար :

« Արդարքն որպէս զարմաւինիս ծաղկեցին » :

Ապա եթէ մեր տկար մարմինը կ'ըստմնի՝ թող մեր հոգին զօրանայ յօժարակամ ըմպել այս կսկծալից բաժակը, եւ հոգւոյն խմածը որքան ալ դառն ըլլայ՝ Սուրբ Հոգին կը քաղցրացնէ :

Որոյ Ամենասուրբ Թեւոյն սիրտանաց յանձնելով զՀայրդ սգազգեսց՝ մնամ աղօթարար եւ վշտակից

Առաջնորդ Պրուսայ

ԲԱՐԹՈՒԼԻՍԷՈՍ ԱՐԲԷՊՍ.

1876, Ապրիլ 17.

յԱրքեպիսկոպոսարան Պրուսայ.

(ԹԻՒ 35)

ԱՐՇԱՆՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ լրագիր Զմիւռնիոյ թիւ 1038,
Խմբագրեալ ի Ղ. Գ. Պաշպարեանե.

Մ Ա Հ Ա Գ Ո Յ Ժ

Կ. Պօլսոյ Պատրիարքական Փոխանորդ Գեր. Տէր Յօհաննէս քահանայն Մկրեան ծանրապէս փորձեցաւ ի հայրական գործով զգացմունս իւր : Վերին Նախնայնութիւնն, որոյ խորհուրդն անխմանալի են, ի Ձերորդութիւնն ամսոյն անցելոյ կոմեցաւ առ ինքն կոչել զիննեւտանամեայ սիրասուն որդեակ նորա զպարոն Յակոբ շնորհալի երկատարդն, որ իւր ծնողաց քաղցր մխիթարութիւնն և երջանկութիւնն էր :

Ուշիմ, գրագէտ, մատենագիր և լի աղնիւ ու հայրենասիրական զգացմամբ, հանգուցեալն սահմանեալ էր օգտակար ծառայութիւնս մատուցանելոյ ազգին ի պարծանս Մկրեան գերդաստանին : Բայց աւա՞ղ որ անագորոյն մահն տարաժամ յափշտակեաց զնա ի գրկաց դժբաղդ ծնողաց իւրոց : Կորուստ ամենացաւալի, որոյ զծանրութիւնն սրդեկորոյս ծնողք միայն քաջ կզգան և կը ճանաչեն :

(ԹԻՒ 36)

ՆԱՄԱԿ՝ Նորին Խմբագրի Ղուկաս Էփեսիի
Պաշպարեան.

ԳԵՐ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՒԱԳ ԲԱՀԱՆԱՅ

ՊԱՏՐԻԱՐԷԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Ի Կ. ՊՕԼԻՍ

Վշտահար Տէր Հայր,

Թոյլ տուք ինձ, աղաչեմ, գալ ողբալ ընդ Ձեզ դտա՝ թաժամ փոխունն առ Աստուած՝ շնորհալի որդեկին Ձերոյ Յակոբայ՝ սիրեցելոյն ի ձէնջ եւ յամենեցուն, ի յուշ բերելով եւ զմահ երկուց հրեշտականման ամենասիրելի որդեկաց իմոց Միհրանայ եւ Արշակի, յերկինս հրաւիրելոց ի հասակի 6 եւ 7 ամաց :

Այո՛, զիտեմ փորձիւ, Հայր պատուական, զի տկար է բնութիւն մարդոյս եւ միակ մխիթարութիւնն որդեկորոյս ծնողաց՝ ջերմ արտասուք են առ նուազն զամիսս ինչ, եւ յետ այնորիկ ժամանակն եւ բարեպաշտական խորհրդածութիւնքն մեղմեացեն սակաւիկ ինչ զցաւս նոցա : Յաւք, որոց տխուր տալաւորութիւնն անջնջելի մնացէ միշտ ի սիրտս մեր :

Այս է ահա վշտալի ընթացք մարդկային կենաց, որ երբեմն յիշեցուցանէ ինձ զբան Հելլենացի հին փիլիսոփայի միոյ, որ ընդ խնդրով արկանելով զբարութիւն մարդկային գոյութեան հարցանէր թէ՛ Մարդոյս գոյութիւնն՝ բարութիւն մի է թէ թշուառութիւն, եւ հաստատէր դժբաղդարար թէ թշուառութիւն է :

Աւելորդ համարիմ յուշ ածել Ձեզ թէ՛ գործ է գիտնական եւ բարեպաշտ անձի՝ յայտարարել տխուր պարտ-

գայս, արիութեամբ խորհիլ եւ գտանել մխիթարութիւնս թէ վասն ինքեան եւ թէ վասն գերդաստանի իւրոյ՝ ասելով, Տէր ետ եւ Տէր էառ, կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի :

Համբուրելով զԱջ ձեռ, մնամ միշտ

Անձնանուէր բարեկամ Ձեր

ՂՈՒԿԱՍ Գ. ՊԱՆԴԱՋԱՐԵԱՆ

Զմիւռնիա, 17 Ապրիլ 1876.

(ԹԻՒ 37)

ՆԱՄԱԿ Փիլիպոս եփեւսիի Խաչոյեան, (1)

ի Սեփեօզե (վիճակ Պրուսայու).

Հոգեւորէ Տէր,

Այն սիրտը որ քրիստոնէական վեհ առաքինութեանց եւ աստուածային սուրբ գիտութեանց շտեմարան մի եղած է, ինչպէս հնար է իմ աղքատ մտացս ծնունդը եղող սոյն փանաքի գրութեամբս զայն մխիթարելու յանդգնիլ :

Կիմանաք պատուական Հայր, որ Ձեր Որդւոյն դէսլ ի անմահացած կեանքը փոխադրուելուն նկատմամբ խօսիլ կուզեմ ձեզի, բայց կարելի է թէ ձեր Հայրական սիրտը առժամանակեայ բաժանման կսկիծէն չլինար զգալ այն քաղցր մխիթարութիւնները՝ զոր մեր քրիս-

(1) Անդրանիկ որդի մեծանուն մահտեսի Թորոս աղա իշխանին նոյն գիւղի՝ հանգուցելոյ ի Տէր :

տոնէական ճշմարիտ եւ սուրբ կրօնքը կը մատուցանէ մեզի, ուստի զանոնք միայն կուզեմ յիշեցունել Ձեր սուրբ Հայրութեան, աղաչելով որ փոխանակ այն մխիթարութիւնները ուրիշներէն սպասելու, բռն իսկ Ձեր սրտին մէջ կարգաք զանոնք, ըստ որում պէտք է յիշեցունել ձեզի թէ մահը՝ ճշմարիտ քրիստոնէի Համար անմահութեան սկիզբն է :

Իսկ ձեր Որդին քանի որ ձեր բարի վարուց եւ առաքինութեանց հետեւող գտնուած է, ըստ որում Հարազատ որդին հօրը նման կըլլայ միշտ, անշուշտ հիմայ ինքը երկինքը Աստուծոյ փառքին մէջ կը հանգչի, պէտք է ուրեմն ասոր Համար ցաւիլ եւ վշտանալ. զիտեմ որ զինքը Հափազանց կը սիրէիք անշուշտ իր առաքինութեանց Համար, անոր Համար ալ հիմայ Հափէն աւելի կը ցաւիք, բայց իր բռն հօրը Երկնաւոր Հօրը սէրը՝ Ձերինէն աւելի եղեր է որ իւր քովը հրաւիրեց զինքը : Իր առջեւ կայնելու եւ յաւիտեան իր սէրը ու փառքը վայելելու Համար, աւանդ մի էր ինքը՝ որ Երկնաւոր Հօրը կողմանէ Ձեզի յանձնուած էր, Տէրն իր աւանդն ուզեց եւ առաւ մենք ինչ իրաւունք ունիմք ցաւելու, չէ մի որ այսպէս ընելովն իւր Սուրբ կամացը հակառակած կըլլամք :

Բայց ցաւելու արժանի մէկ կէտ մը այս տեղ կերեւայ իւր թէ ինքը իր ծաղիկ Հասակին մէջ աշխարհէս Հրաժարեցաւ, սակայն այդ կէտն ալ Ձեզի նման առաքինի եւ խոհեմ անձի մը Համար աւելի մխիթարութեան քան թէ յուսահատական տրտմութեան կէտ է, ըստ որում քաջ զիտէք թէ մենք աշխարհի մէջ ողորմելի պանդուխտներ եմք, որչափ հոս աւելի սպասեմք, այնքան աւելի թշուառութիւն քաջած կըլլամք, իսկ ընդ հակառակն որչափ շուտով բաժնուիմք ասկից՝ այն-

չափ ալ քիչ նեղութիւն քաշելով՝ մեղի համար երկինքը սպտորաստուած յաւիտենական վառքը ժառանգելու բարեբաղդութիւնը ունեցած կըլլամք :

Ահա այսպէս Ձեր սիրական Որդին Աստուածային բարի տնօրինութեամբ չթափառելով այլ եւս ընդ երկար աշխարհի տառապանաց ձորին մէջ, ուր վիշտն ու ցաւը կը թազաւորեն, եւ ուր չկայ ուրախութեան բաժակ մը որուն մէջ մեր քիմքերը դառնացունող թոյն մը խառնուած չըլլայ, դնաց այն յաւիտենական աշխարհը՝ ուր պիտի ժողովինք ամենքս ալ առանց այլ եւս իրարմէ բաժնուելու մէկզմէկուսէր վայելելու համար, ահա ասոնք յիշելով՝ ո՞ր բարեշնորհ Տէր իմ եւ Հայր, կազաչեմ որ Ձեր արամութիւնը չափաւորէք, գիտնալով որ այս է եղեր երկնաւոր Տիրոջ սուրբ եւ օրհնեալ կամքը, որուն կաղօթեմք ամէն օր ըսելով « Եղիցին կամք Քո » :

Մխիթարիչ Սուրբ Հոգւոյն երկնային խաղաղութիւնը Ձեր եւ Ձեր ընտանեաց սրտին մէջ մտնելով,

Մնամ Ձերումդ Հոգեշնորհ սուրբ Հայրութեանդ միշտ խոնարհ եւ բարեացակամ բարեկամ Ձեր

ՓԻԼԻՊ. Թ. ԽԱՉՈՅԵԱՆ

17 Ապրիլ, 1876, Սէօլէօզ.

Եղբայրս մահտեսի Մարտիրոս աղան եւս յատկապէս Սուրբ Աջդ կը համբուրէ:

(ԹԻՒՆ 38)

ՆԱՄԱԿ՝ Տ. Գեորգ Վարդապետի Գեո. Առաջնորդին Կոնսիմայո.

Գերապատիւ Եղբայր ի Քրիստոս,

Ցաւօք սրտի կարդացի լրագրաց մէջ Ձեր անդրանիկ որդւոյն մահուան գոյժը:

Ստուգիւ անմխիթար կորուստ մի է հանդուցելոյն տարածամ մահը Ձեզ եւ Առաքինափայլ ընտանեացդ, եւ կսկիծ մեզ եւ համայն հոգեկցորդ Սիրելեացդ Ձերոց եւ բարեկամաց՝ եւ որոց միանգամ ի մօտոյ ճանաչին ծաղկահասակ Հանդուցելոյն բարեմասնութիւնքն եւ իւր ծաղիկ հասակին մէջ ստացած մտաւորական դպիւլի ձիրքերը:

Գերապատիւ Եղբայր, մեր կարեկցութեան այս տողերը չնորոգեն Ձեր կսկիծն եւ արտասուք, եւ մի այսու ծանրանայցեմ ինչ Ձեզ, յիշեցնելով զի ոչ դարձցի արտասուօք որ անդարձն մեկնեցաւ, եւ թէ չունիմք ինչ առնել, այլ խոնարհիլ եւեթ համբերատար ոգւով առաջի կամաց եւ ակնարկութեան Բարձրելոյն, յորմէ հայցելով վշտահար սրտիդ համբերութիւն եւ մխիթարութիւն,

1876, Ապրիլ 18.

Կոնսիմա.

Մնամ Աղօթակից Ձեզ միշտ

Առաջնորդ Կուտինայո.

ԳԷՈՐԳ Ծ. Վ. ԴԵՐԱԿԵԱՆ

(ԹԻՒ 39)

ԵՂԵՐԵՐԳ՝ Կ. Արշակ Խ. Փափագեան ուսումնական երիսասարդի՝ աշակերտակցի Հանգուցեղոյս, եւ Տեւչի վարժարանին Անդրիանուպօլսոյ, որ յ7 Ապրիլի 1877, ձեռնադրեցաւ Քահանայ - Վարդապետ, եւ անուանեցաւ Արիստակս.

Ի ՄԱՀ

ՅԱԿՈԲԻԿ ՄԿՐԵԱՆԻ

ՅԱՌԱՍԵԼՈՅ Ի ՏԻՍ ԶԲՆԱՂ ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

Թեւեր ետ քեզ երկին ի թռիչ ընդ այեր,
Սաւառնել դէտ ի հովիտն այն կենսաբեր,
Ուր խնդ ծիծաղ՝ ուրախ երգեր նուազին,
Անդ մահացուն ընդթքն յանմահ կը ձգտին .

Թռեար, այն, ո՞ն Յակոբիկ իմ ընկեր,
Ուր սէր սիրոյդ քեզ միշտ կարգար հրաւէր,
Թռեար անժամ այս աղէտից աշխարհէն,
Զուրկ զմեզ թողլով չրթանդ քաղցրիկ ժախտէն .

Կայտառ դիմացդ ո՞ն արեւ,
Այդ ինչ շուտով թռումեցաւ,
Քաղցրիկ աչացդ լոյս հրաձեւ
Է՞ր այսպէս շուտ մարեցաւ .

Անգութ մահուն ո՞վ չէ՝ փորձեր հարուածներ,
Առաջին չէ այս որ տեսնեմ ես աւեր,
Անյազ որկորն այն դաժան
Շատեր կուլ տայ ի դամբան .

Թող տայ՝ մեք ունիմք հաւատ

Որ տայ մեզ յոյս երկնառատ .

Դու զմեզ թողեր ի չու յերկին, Յակոբիկ,
Ընդ քեզ եմք մեք, ունիմք դքս Մատենիկ,
Այն մեր սրտին վիրաց սաստը դարմանէ
Ընկերացդ եւ ծնողիդ զարուար կը սրբէ :

1876 Ապրիլ 17.

Կ. ԱՐՇԱԿ Խ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Արեւիկունեան վարժ.

Ա. Պօլիս.

Ի ԹԻՒ- 293 Հ-յրէնէ + Լ-դրոյ.

(ԹԻՒ 40)

ՆԱՄԱՆ՝ Տէր Գրիգոր Բապոյնճեան Պատրիարկի
Քահանային՝ յԱղեփաւնորիս.

Ա.Ո.

ԳԵՐ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՀԱՅՐ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԷԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Վշտալի Սուրբ Հայր,

Ձեր խորին վշտին առաջին օրերը յարգելով, խո-
հեմութիւն չի համարեցի մինչեւ ցայսօր խռովել Ձեր
անհնարին ցաւը որ առանձնութեան եւ լուրթեան կա-
րօտ էր, սակայն ալ անհնարին է ինձ, վշտարեկ Հայր
իմ, տախալին լուել, եւ չխառնել լեղի արցունքներս
Ձերինին հետ . . . :

Արդարեւ սրտիս թախծութիւնը եւ կակիծը չի թո-
ղուր ինձ աւելի խօսիլ, ասոնք ըսելով, դիտեմ որ
Ձեր վշտահար սրտին մորմոքը կաւելցնեմ, բայց ինչ

կրնամ ընել, միթէ կրնամ այս մեծ եւ ահագին կորուստը մոռցնել տալ, եւ մոռնալ. Արդարեւ այնչափ մեծ է կորուստ մը, որչափ յարգի, եւ պատուական է կորուսեալ առարկան: Երջանկայիշատակ հանգուցեալը որոյ մահը իրաւամբ կողբանք, իր վիճակին յատուկ ամեն առաքինութիւն ունենալով, համայն Ազգիս սէրն ու յարգանքը ստացած էր. ուրիշ որ յատկութիւնները թուեմ, այս միայն պէտք է յիշեմ, որ Մկրեան Ազնուազարմ Գերդաստանին միակ պարծանքը եւ փառքը ըլլալը միտքս եկած ատենը, ալ ինչպէս բռնեմ արցունքս . . . : Սակայն, ներեցէք, Հայր իմ վշտաբեկ, խոստովանի՛ր որ այս աշխարհէս ելլողներուն վրայ եթէ մխիթարուելու բան մը կայ՝ այս է որ անոնք այս արտասուած հովտէն ազատեցան, եւ լաւագոյն կեանք մը կը վայելեն, ասոնք ըսելով յիշեցնել կուզեմ միայն Ձեզ այս ճշմարտութիւնները, եւ ոչ սորովեցնել Հայր Պատուական, եւ որչափ վշտակից եմ Ձեզ, այնչափ ալ կը բաղձամ Ձեր մխիթարութիւնը, վստահ ըլլալով որ երախտապարտ որդւոյդ կարեկցութիւնը թէեւ չի մոռցներ բայց փոքր ինչ կը մեղմացնէ այս ահագին հարուածը, որ Նախախնամութիւնը հաճեցաւ տալ մեզ, մինչեւ որ կանուխ կամ անագան երթանք տեսնել Ձայն, որ մեզ այսչափ դառնութեան մէջ ընկղմելով, դնաց իւր յաւիտենական հանգիստը:

Մաղթելով ի Տեառնէ մխիթարութիւն եւ սփոփանս վշտաբեկ սրտիդ, եւ որդեկորոյս ծնողի դժբաղդ երէց-Տիկնոջդ.

Մնամ բազմագութ Սրբայ Հօրդ բարեացապարտ անձնուէր ծառայ,

ԳՐԻԳՈՐ ՔԶՆՅ. ԲԱՊՈՒՋՃԵԱՆ

1876, Ապրիլ 20. յԱղեփանդրիա.

(ԹԻԻ 41)

ՆԱՄԱԿ՝ Մանուկ Էֆենտիի Ղարաճեան ի Հալեպ. (1)

Գերապատիւ Ս. Հայր իմ,

Այն օրերէն ի վեր յորս եւ վերջին անգամ Ձերդ Գերապատուութենէ սիրալիւր ընդունելութիւններ վայելելու պատիւն ունեցայ, անհամբեր սրտիւ կ'սպասէի հայրենիք դառնալու եւ առթիւ մը իմ խորին երախտագիտութեանս հաւաստին նուիրելու, բայց Եւրոպա ըրած ճանապարհորդութիւնս չներեցին իսկ ասկէ առաջ իմ այս նուիրական պարտաւորութիւնը լեցնելու:

Արդ մինչդեռ կ'մտաբերէի գրիչի ձեռքն առնուլ, ահա, ո՛վ կրկնակի դժբաղդութեանս, լրագիրները արագ դուրսեցին ինձ Ձեր հոգեհատոր հարազատին պարկեայց անողորմ մանգաղին զոհ երթալը. իմ հետ շատեր իսկ, ջերմ հառաչանքներ արձակեցին դէպ ի այն՝ որ յ'Անմահութիւն սլացաւ:

Սակայն Հայրիկ, դուք երկնից պաշտօնեայ էք, սփոփեցէք: Մի թողուք որ Ձեր որդեանէր սիրտն վշտաց տակ ընկճի, զի այդ սիրտ ծնած է արտասուքներ սրբելու՝ եւ ոչ արտասուելու: Թող մենք լռիկ արտասուենք, իսկ Դուք. հաճեցէք ընդունիլ մեր որդիական անկեղծ եւ ջերմ յարգանքներն, որով՝ պատիւ կ'համարիմ ինձ ըլլալ Ձերդ Գեր. Հայրութեան՝ Ամենախոնարհ եւ Ամենահնազանդ.

ՄԱՆՈՒԿ Գ. ՂԱՐԱՃԵԱՆ

1876 Ապրիլ 22, Բերիայ.

(1) Մանուկ Էֆենտի՝ անդամ ընտրեցաւ յայսմ ամի Օսմանեան Երեսփոխանական ժողովոյն ի Բերիոյ, և եկեալ ի Կ. Պօլիս՝ պատիւ եղև Ազգիս իւրովը Ատենաբանութեամբք:

(ԹԻԻ 42)

ՆԱՄԱԿ՝ Տ. Սարգիս Վարդապետի Պատրիարքական
Փոխսանորդի ի Խարքերդ.

Գերազատիւ Տ. Հայր,

Մահն ըստ ինքեան դառն ու զկծեցուցիչ է ամէն
հասակի մէջ՝ բայց հանճարեղ եւ առաքինազարդ երի-
տասարդ սրբւոյ մի տարածամ խամբիլը իւր աչքովը
տեսնող հօր մի վիշտը, ո՛հ, արդարեւ անբացատրելի է:

Բնութիւնը շատ անգամ անգութ կերեւի իւր տնո-
րինութեանց մէջ՝ եւ եթէ մարդկային հունաւոր խնա-
ցականութեամբը անհունին գործերը հետախուզենք,
գիտէք՝ թէ ինչ եղբակացութեան կը հասնինք:

Իմ երկարժամանակեայ կրած տառապանքս մոռցուց
Ազնիւ Յակոբի սգաւթ մահուան դառնաղէտ գոյժը:
Եթէ Ձեր վտահար սիրտը մխիթարողներուն դուցէ
վերջինը կը լինիմ՝ իսկ ընդ Ձեզ ցաւակցելու մէջ թե-
րեւս առաջինն եմ:

Ս. Հայր, դերեզմանը իւր բոլոր ահարկութեամբն
հանդերձ՝ ստորերկրեայ ճանապարհ մ'է, ուստի բարի-
ներն յերկինս կը սլանան, Յակոբ սլացաւ դնաց Հոն:

Ա՛հ, եթէ Բրիտանիական սրբազան կրօնին չնորհած
հանդերձեալ կենաց քաղցր յոյսը չը լինէր՝ անշուշտ
Ձեր սիրտը երբէք մխիթարութիւն չը պիտի կրնար
դտնել: Ո՛րչափ թշուառ են անոնք, որոց յոյսը գերեզ-
մանին եղբին վերայ կը մարի:

Մի չափանցէք Ձեր սրտի մարմըրը, Ս. Հայր, վասնզի
երբ Աստուած կը հրամայէ, մահկանացուաց խոնարհ
հնազանդութիւն եւեթ կը մնայ:

Իմ խորին ցաւակցութիւնս յայտնելով, երկնային
մխիթարութիւն կը հայցեմ Ձեզ եւ Ձերայնոց:

Մնամ Ձեր Սրբութեան վշտակից,
Փ. Ա. Խարքերդի

ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

1876. Ապրիլ 50.

ի Խարքերդ. ի Վանս Սարսու.

(ԹԻԻ 43)

ՆԱՄԱԿ՝ Տէր Գեորգ Աւագ Բահսնայի ի Զմիւռնիա.

ԳԵՐ. ՏԵՐ ԶՈՎՀԱՆՆԵՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Կ. ՊՕԼՍՈՑ

Գեր. Ս. Եղբայր ի Բրիտանիա,

Վշտալի ստորադրութիւն նամակի Ձեր, որ յանցե-
լումն եօթնեկի, վշտացոյց կարեւէր զսիրտ իմ եւ զոգի,
եւ սթափեցոյց զծերութիւն իմ ի բազմահոգ զբաղանս
Տեղապահական պաշտօնմանս, եւ անձին մեղադիր եղ-
եալ առ անադանելոյ մխիթարական գրոյս առ ար-
տասութիւն Հայրդ որդեկորոյս՝ վտթամ, թէպէտ ի
մետասաներորդ ժամու՝ կատարել զիմ պարտիս:

ՅԱստուած, սիրեցեալդ եղբայր, յԱստուած եւ եթ
կառուցես անքթիթ զաչս քո, քանզի ի նմա եւ եթ
գտցես զորդիդ քո զսիրելի:

Ե՛ն են ծնողք յաստիս, որք զմիակն իւրեանց
զաւակ տան զոհ ի փառս հողեղէն արքայի. այն

ինչ Արքայն երկնաւոր հրաւիրէ զորդիդ քո յիւր ի փառս, յիշեա՛, զի անթառամ է սլաակն՝ զոր պսակէ զճակատն սրբադրոյմ, անվախճան են փառքն, որովք երանաւէտ զնա առնէ յանկէտն երանութեան. զոր վաղ կամ անադան տեսցես զնա պերճ ի շնորհս պերճ ի փառս, եւ վայելեացես զարդիւնս հայրական խնամոցդ, որով վաստակեցար եւ յարդարեցիր զնա լինել Տաճար Ամենասուրբ Երրորդութեան, եւ ըստ նախաձօրն նուիրեցեր զսիրելի աղիւս քո առ Աստուած, զԱբէլդ սիրասուն ընդ մահակաւ Եղբայրասպանին, այն է անողորմ մահու, որ անանջրպետ եղբայր է մարմնոյ մարդկութեանս :

Մաղթելով սիրելի Որդեկիդ զեղբայրակցութիւն Գրիստոսի, եւ Ձեզ զսիրտանս Հոգւոյն Սրբոյ, կնքեմ զբանս :

Գեր. Ս. Եղբայրութեանդ մնամ աղօթաւոր,
Առաջնորդական Տեղապահ

ԳԵՈՐԳ ԱԻԱԳ ՔԱՀ. ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

1 Մայիս 1876,

յԱռաջնորդարան Հայոց, Իզմիր.

(ԹԻԻ 44)

ՆԱՄԱԿ՝ Տէր Սիմօն Դաւիթեան Պատրիարքի
Քանաւնային յԱյսրն.

Գերազատիւ եւ Բարեխնամ Տ. Յովնանէս Հայր,

Արդարեւ ցաւելով կսկսիմ իմ այս նամակս վասն զի մինչդեռ մեր նուաստութիւնը, Ձեր որպիսութիւնը

հարցանելու անձկանօք կը պատրաստուէի մատուցանել Գերապատուութեանդ երախտադիտական սոյն գրաւոր հաւաստիս, ահա բոլոր Ազգային թերթերն դուժեցին մեզ սիրական որդւոյդ տխուր եւ ցաւալի լուրը. երբ անծանօթ մարդիկ, որոնք յօտար ազգականութենէդ ըլլալով իրենց սրտից մէջ այս մասին զգացած ցաւը նաեւս լրագրաց եւ ուրիշ միութարական գրոց եւ կամ ներկայութեամբ բարձրապատուութեանդ կը ներկայացնեն, ապա մեր նուաստութիւնը որչափ եւս առաւել ցաւ կզգամք այս մասին, զի թող թէ ի միւսմ ազգակցութեամբ խմորեալ եմք, այլ նաեւս Ձեր բարձր պաշտպանութեան տակն ապաստանած եմք, ըստ որում մեծամեծ շնորհացդ արժանացած եմք եւ այժմ եւս այն շնորհաց մէջ կ'ապրիմք, վասն որոյ մեր ընտանեաց տէրը եւ հայրն էք դուք եւ մեք Ձեր վշտաց մասնակցելով բոլոր աշխարհին սիրելի եղող հարազատիդ սուգը կը պահեմք, սակայն ինչ օգուտ է, ո՞վ որ ալ ըլլայ, յաւամայից պիտի ընդունիմք մահուն այս անդառնալի հրաւերը, չկայ հզօրագոյն թագաւոր մը իշխան մը կամ աշխարհակալ մը որ իր ոսկեայ բաժակին մէջէն մահուան դառն մրուրը չը քամէ. վասն որոյ կայ մնայ մեզ մաղթել որպէս զի շատ օրեր ողջ մնաք ի Տէր ի պարծանս Ազգին մերոյ, Տէրը մնացեալ սիրելիներդ պահեսցէ որոնք անշուշտ Ձեր փառքն եւ պարծանքն են, որոց գովելի ընթացքն այժմէն արձագանք տալ սկսած են բոլոր Հայ հասարակութեան մէջ :

Մնամ Գերապատուութեանդ խոնարհ ծառայ

ՍԻՄՕՆ ՔԶՆՅ. ԴԱԻԹԵԱՆ

յԱյսրն, 1876, Մայիսի 7.

(ԹԻՒ 45)

ԿՈՆԴԱԿ՝ Տ. Եսայեայ Ամենայայսիւ Ս. Պատրիարքին
Երուսաղեմի.

ՊՏՐԻՔ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ծառայ Տէր ԵՍԱՅԻ Արքեպիսկոպոս, եւ շնորհիւ Ամենասուրբ Հոգւոյն . . . Առաքելական Սուրբ Աթոռոյս Երուսաղեմի, վերապետէ Սուրբ եւ Տնօրինական տեղեացն Քրիստոսի, յորմէ հասցէ շնորհք եւ օրհնութիւն ի վերայ Արժանաշնորհ Տէր Յովհաննէս մաքրակրօն Քահանայի Մկրեան հոգեւոր որդւոյ մերոյ եւ հարազատ սղաշտօնէի Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ եւ որոց ընդ Ձեզ կալ մնալ յանտրտում մխիթարութեան եւ անդորրաւէտ խաղաղութեան ամէն :

Ընդ Քրիստոսաւանդ ողջունիս եւ Աստուածային օրհնութեան յայտ առնեմ զի ցաւօք սրտի եւ դառն վըշտօք լուեալ զտարածած վախճան որդւոյ Ձերոյ սիրելազունի ի ծաղիկ հասակի, որ արդեօք համանման հօրն Ազգասէր եւ առաքինի ընթացիւք ի յատագայսն ունել ունէր լինել օգտակար Անդամ Ազգիս եւ ստուգ քաղցր ի սպրտիզի Ս. Եկեղեցւոյ՝ ողբացաք ոչ սակաւ, թառամեցաւ վարդն անուշաբոյր ի կոկոնին, զոր արդարեւ արժան է ողբալ. այլ սակայն ոչ աղաքէն որ ետ նմին կենդանութիւն եւ փոխադրեաց անդրէն ի դրախտն երկնային՝ նոյն Տէր է. ուստի պարտ է Քրիստոնէական համբերութեամբ սրտակառ կալ Ամենօրհնեալ կամաց Աստուածային բարերարութեան, որոյ տնօրէնութիւնք թէպէտ անհաս մերոց հունաւոր մտաց՝ այլ միշտ բարի են վասն մեր, մանաւանդ թէ, «Ձէք դուք յԱշխարհէ

աստի» եւ թէ «Ես յաղթեցի Աշխարհի» օրհնաբանեալ բերանն խօսեցաւ Աստուծոյ. վասն որոյ մահ դուռն է յաւիտենական կենաց եւ սկիզբն վայելման անանց բարեացն, «Ձոր ակն ոչ ետես եւ ունին ոչ լուաւ եւ ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր սղատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց»:

Ոչ եւս այլ շատ խօսեցայց զի դուք ինքնին Աստուածունայցք էք՝ Քահանայ բարձրելոյ Աստուծոյ եւ մխիթարիչ տրամեցելոց, այլ փութամբ ի խնդրուածս առ բարձրեալն Աստուած զի հաճեացի լուսաւորել զհոգի Որդեկին Ձերոյ սիրելոյ՝ դասաւորելով ընդ սիրելիս իւր, եւ մնացելոցն կեանս երկարս սղարգեւեացէ պահելով ընդ հովանեաւ Աստուածային խնամոցն ամէն :

Առաքելական աթոռոյս Ս. Երուսաղեմի

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՍԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿ.

1876 Մայիս 7.

(ԹԻՒ 46)

ԱՅԼ ՆԱՄԱԿ՝ Ծերունի Քերթոյի Հայոց
Տեսուն Գաբրիէլի Պատկանեան.

ԵՐԿՆԱՌԱՔ ԽԽԹԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԱՆՈՒՈՐ ԳԵՐԱՍՏԻՃԱՆԵԱԼ

ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

ԽԱՉԱԿԻՐ ԱԻԱԳ ՔԱՉԱՆԱՅ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԲԱՐՁՐԵԼՈՅ

ՕԾԵԱԼ ՏԵԱՌՆ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻ

Նորոգեցան ամենայն վէրք սրտիս ընդ հասանել ի ձեռս իմ քաղցրաբուրեան ծաղկանց եւ անուշահոտ վարդից ի փունջ բոլորելոց աստուածածիղ մատամբք

ամենասիրելի Որդւոյն Ձեր եւ մեր եւ համակ Հայրենեաց, անմահութեան արժանաւոր Յակոբիկի, որ ընդ պանդուղմն հաստեալ ի Բէթէլ ելեալ ի վեր ի բնակակցութիւն երկնաքաղաքացեաց, լուս Նշիայի արկանէ, եւ էարկ իսկ յիս զմաշկեակն իւր զանաւթաք ՆԱԽԱՆՍԻՂՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ, զոր ես որպէս անգոր յայլ ձեռնարկ՝ արարի ինձ պալատան կարեւոր խոցուածոցս սրտի եւ հոգւոյ, առ ի մեղմել զցառ եւ զկակիծ որ վասն անջատման ի նմանէ առանց տեսութեան, եւ ի զովացուցանել զանձուկ կարօտոյս համբուրելով զիւրաքանչիւր բառ եւ տառ ծնեալ ի ծայրէ ազգապիտան գրչին՝ յորմէ որբացաւ թշուառականն Հայաստան։ Ես սփոփիմ ընթերցմամբ նորին, կրկնեմ, երեքինեմ, եօթնպատկեմ, եւ բիւրիցս ունիմ չըջըջել, թէ կեցից, զի ի տողս նորին գտանեմ զլրութիւն փախաքանացս ստեպ փարիլ ընդ հող տապանի նորին, եւ համբուրել զվարդս եւ զուշանս՝ զորս երախտապարգեւ գարունս ո՛չ զլացի առատածեռնել նմին։

Անչափ է իմ գոհութիւն Հայր պատուական, զի Դուք սպեղանի բժշկութեան վիրաց երկամանց Ձերոց դնէք զյարութիւն բազմամեայ դիակնացեալ զառամելոյս, հակառակ բանից ինքեան իսկ Գրիստոսի, առնելով զհաց սիրոյ եւ գորովանաց ծնողական սրտի ի վաղաթառամ Որդեկէ եւ արկանելով շան, թէ եւ տիրասիրի եւ երախտագիտի. միթէ ես կարեմ բնաւ իւրեք զերծանիլ ի պարուանդութեանց երախտապարտութեանս, միթէ իմ արտասուաց ցօղ ունիցի ոյժ ծաղիկ մի փթթեցուցանել ի Դամբարան ամենասիրելոյդ անհետացելոյ, միթէ կմախացեալն կարէ փոխանակել զմատաղաւորց գառն՝ որ եղաւ հանգոյն Արեւի ի սեղան երկնից, եւ բուրումն անուշութեան ողջակիցին

Քո ելի բարձունս, նոր Հայր Աբրահամ, որ զորդիդ պատարագեա փրկանակ ծերոյս անտրտունջ՝ լիութեամբ հաւատոյն՝ թէ ո՛չ կորիցեն վարձք առաջի Այնորիկ՝ Որ միայն գիտէ վարձատրել։

Գորովագութ Հայրութեանդ երախտապարտ ամենախոնարհ ծառայ

ԾԵՐՈՒՆԻ ԳԱՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

8 Մայիսի, 1876,
ի Սանկտ Պետերբուրկ.

(ԹԻԻ 47)

ՆԱՄԱԿ՝ Հաւքարձում եփեկիի Իփեկեան
ի Լօզանե (Ձուիցեիոյ).

ԳԵՐԱՊՈՍԻԻ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՔԱՀԱՆՍՅ ՄԿՐԵԱՆ

Գերապատիւ Հայր, սգազգած բարեկամ,

Լեզուս անկարող է ոչ վշտակցութիւնս բացատրել, ոչ բաւական ազգու բառեր գտնել Ձեր անդարմանելի կորուստը արժանապէս ողբալու եւ ոչ Ձեր կսկիծը ամոքելու։ Դուք սիրելի Որդի մը կորուսիք, ես սիրելի Աշակերտ մը. ննջեց յաւիտեան Յակոբիկս եւ ալ չի պիտի տեսնեմ զինք. երանի՜ անոնց որ կարողացան վերջին համբոյր տալ իրեն։ Հեռացաւ մենէ, բայց իր քաղցր յիշատակը պիտի սալրի մեր մէջ քանի որ կենդանի ենք։

Ընդունեցէ՛ք կաղաչեմ Դուք եւ իր անմխիթար
Մայրը խորին ցաւակցութեանս հաւատովքը:

9 Մայիս, 1876.

Լօզան.

Ձերդ

Հ. Ի Փ Է Բ Ճ Ե Ա Ն

(ԹԻԻ 48)

ՆԱՄԱԿ՝ Տ. Յովհաննէս Խաչիկեան խաչակիր Աւագ
Քահանայի Հայոց ի Կաթիսրս Հնդկաց.

ԱՐԺԱՆԱՅԱՐԳ

ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՄԿՐԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԵՂԲՈՐ՝ ՈՂՋՈՅ ՑԱԽԱԿԱԿԱՆ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆ Կ. ՊՈԼՍՈՑ

Ի սոսկալի ներգործութեան ժամուս, չխմանամ որ
ոճ ի կիր առնուլ, առ ի սթափել զՁեզ ի վաղահաս ար-
կածիցդ՝ յոր քաջ գիտեմք աղէկիկեալ տոչորիք: Այո՛,
մարդկայինս ընկերութիւն ուսեալ ի կենցաղէ առ
վիշտա իրերաց՝ ունել համակրութիւն, եւ տքնիլ ի
սիրփանս, բայց տեսցուք թէ արտաքնով բաւական եւ
ներքնոյ թաղծութեան Հոգւոյ ամուրտմն. երանի՛ թէ
իցէր տուեալ ի կարիս մահկանացուին:

Յայսմ եռանդ Հոգւոյ, փութամբ զցաւակցութիւնս
առ մահ սիրեցելոյն ձերոյ որդւոյ՝ ի ձեզ նուիրել, որ
թուաւ 1812 Մասիսի լրագրոյ՝ գովեաց յականջս
աշխարհի. ոչ թէ կարէաք եւ ընդ ամին Ձեզ բանալ
եւ զգգածմունս ներքին Հոգւոյ յաղէտս: Ձեր. կամ

բաւել ի բուժումն խոցուածոյ ձերդ սրտի, խոց՝ որոյ
միայն կրողն զգայ յիւրում հոգւով, խոց՝ որոյ փարա-
տունմ՝ միայն մահուն ապագարեալ, խոց՝ որ ընդ ինք-
եան կրէ հուր կիզողական, սլաք սուր՝ ազգու եւ թա-
փանցական, եւ քան զքաղցկեղին՝ դագ եւ դժնդակ:

Հապա զինչ, միթէ բաւմբ զինիլ ընդ Նախախնա-
մութեան Աստուծոյ՝ որ ամենայն ինչ ըստ կամացն
յարարեբեալ ի մարդ, ոչ՝ եւ ոչ բնաւ. ապա ուրեմն
հանդի թողլոյ զամենայն յիւր ամենաքաղցր տնօրէնու-
թիւն եւ ասել միշտ՝ Եղիցին կամք քոյդ: Յորմէ եւ
խնդրել զճաւալունս շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ, ի կազ-
դոյր եւ ի սիրփանս, զոր եւ այժմ մեք աղերսեմք Ձեզ
ճնողացդ, ի դիւրութիւն անըմբերելի արկածիդ, եւ
Ձեզն իսկ մաղթեմք հաւատալ՝ զմորմոք սրտի մերոյ
անորիշ ի ձերմէն:

Բազում օրինակ մխիթարութեան ունիմք ի Սուրբ
Գիրս, թէ բաժակն դառնութեան ի մարդ, ոչ առանց
մատին Աստուծոյ, որ ի փորձել եւ ի հարուածել զսի-
րելին իւր՝ չառնէ անտես եւ զողորմութենէն իւրմէ,
փոխանակ միայն՝ հատուցանէ զբազումս, հաւատով
յուսով եւ սիրով տանողին զամենայն. յարուցանէ զԱյլ
(որդի մխիթարութեան) փոխանակ Աբէլի, զՍողոմոն՝
փոխանակ մահացելոյն որդւոյ Դաւիթի, որ յախտանալ
որդւոյն զգածեալ տրտմութեամբ յոյժ, եւ որոյ ի մե-
ռանելն՝ սթափեալ յամենայնէ ասէր, «Մինչ կենդանի
էր մանուկն՝ ցաւօք աղաչեցի զԱստուած, թերեւս ողոր-
մեցեալ թողոյր ինձ մնալ, բայց երբ մեռաւ՝ միթէ
կարիցեմ սգով յետս ի կեանս դարձուցանել զնա, ես
առ նա երթալոց եմ. եւ նա առ իս ոչ դարձցի»:
(Բ. Թագ. Ժ. 22—23):

Ուր թողուք ապա եւ զսր հրաշագործեալ ի դա-

գաթն համբերութեան Յոբ, ուր ասէ. «Ետ Տէր կրկին քան զոր ինչ էրն Յոբայ ի յաճախութիւն»։ (Գլ. ԽԲ. 10) որպէս արդէն դուք գիտակ իսկ էք զամենայնէ :

Յետ մահուն մուտ գործելոյ յաշխարհ : եղաւ դանձանակ մի յերաքանչիւր գերդաստանի , առ վճար անյեղլի պարտուց , ուր եւ վիճակ ձեր՝ ոչ ազատ ի սակարկութեանց անտի, բայց տարբերութիւն ի ամին այս տեսանի, զի մին՝ յաւելորդաց ինչ արկանէ ի դանձանակն, եւ մին գոյիւ չափ զկեանս իւր՝ ըստ Այրւոյն Լոմայի. արդ Ձեզ թուի վիճակ վերջոյն ձերով անդրանկաւ, զոր կարէր լինել Ձեզ՝ ամենայնի կեանս Ձեր. բայց եւ այսու ամենայնիւ չսկիտի Ձեզ վճատիլ կամ տրտնջալ , այլ լիաբերան փառս Աստուծոյ մատուցանել կամացն, եւ բարեմաղթել միւս այլ զաւակաց Ձերոց երկարութիւն կենաց, եւ պարարումն առաքինական երկամբք, եւ փոխարինութիւն ապառնուց զաւակաց՝ զոր Տէր ունի Ձեզ պարգեւել, եւ մեք գնոյն ի Տեառնէ՝ Ձեզ տալ աղերսեմք :

Ի հոգեւոր մատակարարութենէ աստի՝ դառնամք յաշխարհայինս. (եթէ ձեր հաճոյական լսելն) կայ արդեօք ի վիճակ հոգեղինին՝ կայուն մնայուն ինչ. — պատասխանէ զգոնութիւնն ոչ, եւ ոչ ինչ. թող եւ զոր բոլորն տայ ունայնութեան ունայնութեանց. թարմատար յուսով՝ խաբի մարդ, թէ մարմնաւոր յիշատակն որ ի կենցաղի՝ մնայ միսիթար մեռելոյն անցաւորի, որ եթէ ուղիղ՝ չլինէր մոռանալ անուանց նախնեաց մերոց , հարց եւ նախահարց՝ Այո՛, մեօք թերեւս յիշին անուանք Հօր եւ հաւու, բայց մերովք սերնդօք՝ մոռացեալ լինին եւ նոքա , որպէս ապառեօք գողցողօք՝ անուանք նոցին մերոցն . ուրեմն զինչ յոյս, զինչ սիրտիման սրտի՝ եթէ փոքու չըջանիւ խամրանան ամե-

նայն ջանք լուսոյ եւ ակնկալութեան, եւ տիրէ ի վերայ տեսութեան իմաստնոյն. «Ունայնութիւնք ունայնութեանց» :

Հայեցեալ եւ ի միւս կողմ տառապելութեան մարդկայնոյ սեռի, մանաւանդ եւ յերաշխայն չարաչար կենցաղոյ՝ չտեսանի ինչ նաղելի եւ ըղձական յառժամնկեայ հաճոյ՝ որքան վիշտ ցաւոց հեծութեան յամենայն ուրեք, թերեւս Ձեզ ոչ սլատահեալ՝ այլ մեօք ի մեզ բազում անգամ կարդալն աւաղանաց. երանի՛ թէ կամ չէաք եկեալ յաշխարհ, կամ մեռեալ էաք յարդար վիճակի մանկութեան, թարց արժանանալոյ բաժակին դառնութեան զոր մեզ արբոյց եւ արբուցանէ աշխարհ, վիշտ հոգւոյ, աղէտ անձին, տառապանք կենաց, թախիծ սիրելեաց, եւ կսկիծ անհնարեաց ի զգալիս բնութեանս , առ որ եւ սովիմք ամենեքումք՝ յաւետ պարտիմք նախընթաց մեռելոց, քան զկենդանիս՝ երանաւորել, յատկապէս նոցա՝ որք անմեղութեամբ լըքեալ զկենցաղս՝ եւ ելին առ Աստուած յերկինս , ուր եւ իրեւ զարմաւենիս ծաղկեալ՝ վայելեն զփառս անվախճան. չասեմք զայս որպէս թէ ծնողք կամ մերձաւորք մեռելոց պարտին մոռանալ զանմոռանալի մահ սիրեցելոցն, այլ թէ անվայելուչ մանաւանդ առն Բրիտտոնէի անդր քան զչափ, սուգ, կոծ, հառաչանք, եւ տրտմութիւնք, յորժամ անօգուտ ամենայն, եւ հետեւապէս միատակար կենաց, որչափ մեք այժմ ենթալայեալ՝ կրեմք զանձամբ :

Եթէ ընթերցեալ էք զհնոյ պատմութեան Հոովմայնեցւոց՝ գիտէք անշուշտ, իսկ եթէ ոչ՝ ընթերջիք զգիրս Մարկոսի Աւրէլիոսի. (Գլ. ԼԲ. Երես. 135) ուր տեսանելոց էք զբոլորք առն պատգամաւորին Հրէաստանի յատենին Հոովմայ , ընդդէմ անողորմ խստութեան

Հռոմայեցւոց անդ . Ի խստութենէ բարբարոսութեան ձերոյ (ասէ) ուխտեալ եմք չմերձենալ ի կին, եւ չյարուցանել զաւակ, զի մի կրիցեն եւ նոքա՝ զոր մեքս կրեցաք եւ կրեմք յերեսաց անազորոյն խժգժութեանց ձերոց եւն: Ընդ օրինակէս ընդ այսմիկ՝ լինի խոկալ, թէ զոր մեքս կրեցաք եւ կրեմք յանբարեխոստ կենցաղէ, մանաւանդ եւ պաշտօնիւ հոգեւորականութեան յերեսաց ումանց մեզ վիճակաւորեցելոց սեւադգեստից, բարւոք մեզ չունել զաւակ, եւ տաւարադղբապէս չենթակայել պաշտամամբք եւ կենօք արկնծեալ եկեղեցականութեանս, առաւել քան զասացելոցս՝ դուք գիտասցիք:

Նպատակ ցայս վայր գրելոցս հոգւոյ պնդութեամբ՝ մի այլ ինչ իմաստք քան զաղաչանս ի ձեզ. չտալ զանձինս ձեր յանհնարին սգոյ դառնութեան, այլ Քրիստոնէական խոստովանել բարեպաշտութեամբ ախոյեան ձեզ, մանաւանդ եւ Տիրուհին ձեր, (որոյ կենդանութիւնն՝ կեանք է ձեր, եւ Տէր մի արասցէ պակասիլն՝ մահ իսկ հոգւոյ ձերում եւ մարմնոյ) զի առն արհւոյ՝ չէ պարծանք ի յաջողութեան եւ ի բարեբաստութեան չարքենալն, այլ ի վիշտս աղէտից ձախորդութեանց՝ չզիւթիլ, չգառնանալ, եւ չկորուսանել զինքն. հաւատասցիք իրաւասութեանս, չարիք որ ընդ գլխով մերով խաղտցեալ յամենայնի կեանս մեր՝ լերինք անգամ ոչ բաւէին տանել, այլ շնորհիւ Տեառն տարեալ մեր ցայս վայր, եւ տանիմք տակաւին անյողդոյդէ:

Յառաւել ի գիտութիւն Ձեր հաճիմք Ձեզ մասնաբանել՝ եւ զոր անցք ընդ մեօք. ի մեռանել երկուց զաւակաց մերոց առ կենդանութեամբ մօր նոցա, չեղեալ մեզ այնքան զգալի՝ որչափ երրորդաւ վերջնովս՝ որով եւ զմայրն զրաւեալ ի կենաց. որչափ ի սա բովան-

դակեալ յոյս մեր եւ ակնկալութիւն, այնքան եւ տաւարածամ գրկեալ եւ ի սմանէ, որոյ զմահուն համբաւ զմեզ ի պանդուխտ վայրի աստ՝ գողջիք կենդանւոյն մեռոյց. զամ մի ողջոյն թէպէտ առ ամօթոյ որպէս մարդ ի պաշտօնի Բահանայութեան ընդ ժողովուրդն անայլայլ մնացեալ, զի մի այլ ընդ այլովք դատել զմեզ մարթանային, սակայն ընդ գիշերայն որպէս խօլական ոք՝ չկարէաք զսպել զարտասուս յաչաց, եւ այսպէս եթէ դուն ինչ երկարէր զկիրս զրահավառեալ շատ վնէր մեզ խաւառ բանդագուշել. աղաչանք մեր առ Աստուած լինէր միշտ զշնորհն ողորմութեան իւրոյ, զի որպէս տառապեցոյց՝ այնպէս եւ ողորմեսցի, տալով մեզ զշնորհն ժողովալութեան:

Ի սմին միջոցի դիպաւ մեզ յեղակարծուց զգալ ինչ՝ զոր անբնական ի բանականն, այս է՝ մին ի ժողովրդոց մերոց աստի իբրեւ 80 ամեայ հասակաւ, երբեմն ձոխ հարուստ եւ ականաւոր վաճառական, եւ ի վախճանի ոչ միայն կորուսեալ զինչս իւր եւ դոյք, եւ մատնեալ ի յետին չքաւորութեան, այլ եւ կորուսեալ զլոյս աչացն. լինելով եւ սորա որդի մի ըստ չափու հարուստ եւ ձեռնահաս, նաեւ պարտական հօրն գումար իմն մեծի դրամոյ՝ զոր ընդ ժամանակս ժամանակս յաւուրս նեղութեան իւրոյ ընկալեալ էր ի հօրէն, ոչ զիտին առ հայր իւր վճարէր, եւ ոչ որդիական պարտիւք զնա դարմանէր յիւրում տան. եւ սա տառապեալ ծերունի աստ եւ անդ մոյր չըջիկ լինէր, եւ որդին անպատկառ ոչ ի խղճէն, եւ ոչ ի նախատանաց այլոց զարհուրէր:

Ի միում աւուր ընդ միջօրէին եկեալ սորա յեկեղեցին խնդրէր ի մէնջ զբանալին եկեղեցւոյ, եւ խնդրեալ զներկայութիւն մեր. չիմանալով մեր զմիտս նորին՝ տուաք զբանալին ի բանալ զդուռն եկեղեցւոյ, եւ փու-

Թացաք զնալ յեկեղեցին ի լսել ի նմանէ՝ եթէ ունէր ինչ ասելոյ զբանս. ով զարհուրանացս՝ զտանեմք զնա ի գուճսն բազկատարած ի դասէ յանդիման Տաճարին Աստուծոյ յողբս եւ յաղաղակս. «Տէր Աստուած, բարձ զորդին իմ ի կենաց, որ ծնայ եւ սնուցի. ամուսնացուցեալ տնաւորեցի. քանիցս ի սրարտուց աղատեցի, զգոյս հաւատով յուսով եւ սիրով ի նա հաւատացի, որ ի ծերութեանս աւուր ինձ պաշտպանիցէր, եւ ի չքաւորութեանս ինձ բեկանիցէր հաց, այսօր զներհակն ամենից տեսանեմ, զլիշրանս սեղանոյն անգամ յինէն խնայէ. դու Աստուած արդար դատաւոր, բարձ զդա ի միջոյ, եւ գրեալ զանուն իմ ընդ անյիշատակս մեռելոց»։ Զարհուրեալ սօսալիեալ հազար եւ մին համուգանօք ի բաց տարեալ յեկեղեցւոջ, հուսկ կոչեալ եւ զորդին յորդորեցաք ի խնամատարութիւն հօրն. բիւր առասպելս հայհոյանաց առ հայրն մեզ լսեցոյց, եւ անդէն դարձեալ թուք նախատանաց յերես հօրն մատոյց, ուստի եւ յայնմ օրէ ցամաքեալ՝ զարտասուս յաչաց մերոց, եւ քարացեալ զսիրտ մեր տուաք եւ տամք փառս Աստուծոյ, թէ ով գիտէ եւ մեր նման նմա եղեալ տառապէաք ի հոգի եւ ի մարմին. արարաք չրջաբերական ի ժողովուրդս, եւ բաւականին զրամ հաւաքեցաք նմա յապրուստ. բայց դուք ինձ եւ զզարմանալիս տեսէք, զի նոյն ապերախտ ուրդի, նոյնութեամբ երկու աչօք կուրացեալ, եւ յորդուց իւրոց իսկ գրեալ թէ կոչիւհար եւ յուսահատ մեռաւ, ահա՝ արդար վրէժխնդրութիւն Աստուծոյ։

Վերջաւորելով զգիրս, մնամ անկեղծ հոգեով եւ սիրով, Ձեզ ցաւակից բարեկամ անորիշ։

Ի Կալկաթա, **ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԽԱԶԿԵԱՆ**
14/26 Մայիսի, 1876. Խաչակիր Աւագ Քահանայ Հայոց

(ԹԻԻ 49)

ՅՕԴՈՒԱԾ՝ Պարոն Միկաս Զեւագ⁽¹⁾ ուսումնական երիտասարդին ի Մանգուրե Թիւ 5164.

ԳՐԻՉ ԵՒ ՍՈՒՐ

42 ՅՈՒՆԻՍ 1876

Դեռ սուգի մէջ է հոգիս, զի դեռ ոչինչ կրցաւ մոռցունել ինձ այն ծաղկահասակ էակը՝ զոր մահը կորդեց Հայ աշխարհէն։

Վեց ամիսէ յառաջ, Յակոբ Պալեանի կորուստը կ'ողբայի. այժմ, Յակոբ Մկրեանի կորուստը կ'ողբամ։ Ծանօթ էր ինձ այս երիտասարդը։ Շահնաղարեան վարժարանի մէջ աշակերտած էր ինձ. բացած էի սիրտս նորա առջեւ, զի մի ճշմարիտ դաստիարակ իւր սիրտէն կը դասախօսէ քան իւր դասադիրքէն, եւ զգացած էի թէ Մկրեանի հոգին վեհ լարեր կը կրէր։ Մի օր, — երկու տարիներ անցան այդ օրէն ի վեր, — մի ազգային թերթի մէջ գրեցի թէ «կորովի եւ հանճարեղ» գրիչ ունէր այս պատանի գրագէտը. ոսոխներս «ծայրայեղ» գտան այդ բառերը, եւ մտածեցին թէ դովեստ կը կարդայի նմա ոչ զի արժանաւոր էր, այլ զի ներբողած էր զիս «Մասիսի» ի մէջ, «Գրական փորձերս» պաշտպանելով մի իմաստակ եպիսկոպոսի դէմ. սակայն, Մկրեանի մահէն յետոյ, դոքա իսկ ողբացին զայն մեծագոյն գովեստներով, արձակ եւ ոտանաւոր։ Այսպէս է աշխարհ։

(1) Հեղինակ Գրէան Փաշէր եւ Աղէալին Դաստիարակութեան ընտիր մատենից, յորմէ յուսայ Աղզն եւ զայլ իմաստնախոն հեղինակութիւնս։

Յակոբ Մկրեան, որդի մի յեղափոխական Երէցի որ 1860ի անմահ սերունդին կը վերաբերի, չքնաղ զգացումներով օժտուած էր: Խորշով չ'ունէր իւր ճակատը, եւ ոչ ծալ իւր սիրտը: Իւր ձայնը ճշմարտութիւն կը նշանակէր, իւր նայուածքը անկեղծութիւն կը թարգմանուէր: Իւր կերպարանը ունէր այն խորհրդաւոր ցոլացումը որ վաղամեռիկ էակների յատուկ է, զի հոգին մարդկային դէմքին վրայ կը պարզէ իւր վերջալոյսը, որպէս արեւ որ բարձրագոյն կատարին կը սահէ իւր յետին ճաճանչները: Թեթեւ էր իւր քայլը, իբր թէ չ'ուզէր յարիւլ այն աշխարհին՝ զոր շատ կանուխ պիտի լքէր. նա կը նմանէր անցաւոր թռչնիկին որ մի վայրկեան դադար կ'առնու ոտին վրայ, եւ ահա կը թռչի:

Այս հրեշտակը, իւր հրապարակային կեանքին մէջ, թշնամիներ ունեցաւ: Աստուած թողութիւն տայ այն անխիղճ մարդերին որք աշխարհը գեհնի կը փոխեն արդարին համար . . . :

Եւ սակայն կը սիրէր նա իւր ազգը: Հայրենիքի վէրքերը իւր սրտին մէջ կ'արիւնէին: Երբ հողը ծածկեց նորա գեղեցիկ հասակը, սիրակաթ Մայրը մի զաւակ թաղած էր եւ Հայաստան մի պաշտպան:

Ա՛հ, այսպիսի տապանների առջեւ, ոչ այնքան ողբալի կը թուի մեռեալը, զի մահը մի փրկութիւն է, որքան այն հէգ ժողովուրդը որ մի փրկիչ կը կորցունէ: Այսպիսի սուգեր առանձնական շրջանակէն դուրս կ'ելնեն, եւ հանրային կեանքին վրայ կը ծանրանան:

Եւ երբ հնչէ մեզ համար աւետարներ ժամը, պիտի փնտռեմք Պէշիքթաշեանը որպէս զի մեր հոգիները ներդաշնակէ, պիտի փնտռեմք Դուրեանը որպէս զի մեր սիրտերը թրթռացունէ, պիտի փնտռեմք Սըվաճեանը որպէս զի Վասակների դիմակը բզկտէ, պիտի փնտ-

ռեմք Պալեանը որպէս զի խրախոյս բառնայ մեզ եւ Մկրեանը որպէս զի Նախաշաւիղ հորդէ մեր առջեւ. ինչ պիտի գտնեմք, ո՛ր Տէր:

— Մկրեան կեանքի գարունին մէջ խամրած, Պալեան օտար հողի վրայ փռուած, Սըվաճեանի հեգնող շուրթը սառած, Դուրեան արձանացած իւր տապանին վրայ, եւ Պէշիքթաշեան փշրուած իւր աստուածային քնարին տակ:

Այո, պէտք է լալ կենդանին եւ ոչ մեռեալը, զի մահը մի «Երկնային ազատարար» է, որպէս կը վկայէ Լամառդին:

Ինչ կ'արժէ կեանքը եւ ինչ հրապոյր ունի աշխարհ մի վսեմ հոգիի համար:

Աշխարհ մի վայր է ուր մարդ երջանկութիւն կերպէ եւ գերեզման կը դնէ, եւ կեանքը մի արշաւ է հեւ ի հեւ: Կրօնաւորը հաւատ չունի, դատաւորը խիղճ չ'ունի, կինը սիրտ չ'ունի, եւ ոչ երիտասարդը աւելն:

Ամեն բան կը խաբէ զմեզ եւ ամեն բան կը տանջէ: Մեր մարմինը մի թակարդ է մեզ համար, եւ մեր սիրտը մի ընտանի թշնամի: Առաջինը կը ջանայ զգեստել զմեզ ամեն վայրկեան, երկրորդը մեր օրերը կը դառնացունէ իւր անսանձ ձկտումներովը եւ իր անեղր եւ անկարելի տենչերովը:

Այն աչքն է գեղեցկագոյն որ աւելի տխուր կը նայի, եւ այն ձայնն է քաղցրագոյն որ աւելի տխուր կը հնչէ:

Եւ երբ զգայուն արարածներէն իջնեմք անըզգայներին, ոչ ապաքէն թախիժ պիտի նմարեմք եւ նոցա վրայ: Բնութիւնը սուգ կ'առնու ամեն օր. երկին կը հեծէ իւր հովերովը, երկիր կը հեծէ իւր անտառներովը. առուակը կ'արտասուէ կողկողածայն, եւ ովկիանը իւր ցաւերը կ'ոռնայ ամայի ծովեզրին վրայ:

Այս ընդհանուր աղէտին առջեւ, արդար չէ կրկնել մի վշտակոծ հոգիի սա հառաչը. «Զմէ այս կեանք, զմէ աշխարհ, զմէ է սէր : »

Եւ երբ, իբր մարդ տառապիլէ յետոյ, իբր Հայ ալ կը տառապիմ, երբ կը տեսնեմ թէ աղատութիւնը իւր ջանք կը վառէ յետին գիւղին համար, եւ մեք միայն կը դեգերիմք խաւարի մէջ. երբ կը տեսնեմ թէ յետին ժողովուրդը կը վսեմանայ, եւ մեք միայն կը մնամք ստրուկ. կը նուաղի հոգիս, եւ կը հեծեմ ցաւագին, « Երանի՛ քեզ, ո՛ր Մ'կրեան : »

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ

(ԹԻԻ 50)

ՆԱՄՍԿ՝ Օհան եփեկիի Պաղտատեան (1), Քարտուղարի
Օսմանեան դեսպանատան ի վեհեմ.

Գերապատիւ եւ սիրելի բարեկամ,

Մեծ էիր դու միշտ բարեկամացդ համար՝ քու վեհ զգացումներովդ :

Մեծ եւ մէկ հատիկ ես այսօր քահանայից մէջ. այլ մեծազոյն եւս ես քու հայրենանուէր այն սրտովդ՝ որ զքեզ իրաւամբ սիրելի եւ սաշտելի ընէ ամեն քու բարեկամացդ :

Երկոցունցս ծանօթ բարեկամք ըսած են անշուշտ Քեզ՝ թէ որքան ցաւ զգացի վերջին անգամ Պօլիս

(1) Այս ազնիւ և ազգասէր երիտասարդ՝ ի միջոցի տպագրութեան զործոյս, եղև Քարտուղար Օսմ, Դեսպանատան ի Պերլին:

գալուս Գու սիրուն ընկերակցութիւնդ վայելել չը կարենալուս համար: Եւ մինչդեռ ես ինքս՝ կծու յանդիմանութեամբք յանդիմանելով զիս՝ ներումդ խնդրել սպարաստուէի, սիրուն եւ ազնուազգաց գրութիւնդ հասաւ ինձ եւ շնորհակալութեան պատասխան գրելու հաճելի պարտը միայն թողուց ինձ :

Քանի չաբաթք անցան յորմէ յետէ ներկայ թերթը սկսած եմ եւ այսպէս կիսկատար թողած! Եւ ո՞վ կարող էր խորհիլ թէ այսքան տխուր վերջ մի տալ պիտի պարտաւորիմ սորա: Այն տեսակ կսկիծք կան՝ որոնք մխիթարութեան ունակ չեն եւ ո՛չ ալ մոռացութեան ենթակայ: Զուգեցի ուրեմն վաղազոյն գրել, նախ՝ առաջին ցաւալի տպաւորութեան ներքեւ՝ վշտերդ յաւելցնելու երկիւղիւ, եւ ապա քաջ գիտնալով թէ չը պիտի վերանորոգեմ զնոսա, յապաղելովս, քանզի հինցած չեն եւ չեն հիննար վիշտերդ:

Եւ միթէ կարելի է չը լալ այնպիսի զաւակ մի որն որ իւր ամենէն մատաղ ու ծաղիկ հասակէն իսկ՝ սկսած էր պատիւ լինել Ազգին ու Ընտանեացը, Ո՛րչափ խնամք տարած էիր իւր բարւոք դաստիարակութեան եւ որքան յոյսեր տնէիր նորա առաքինութեանցը եւ բարի զգացմանցը վերայ, զորս միշտ իրեն ներշնչէիր. գիտեմ, սիրելի բարեկամ, թէ այն սկզբունքն իսկ՝ զորս իրեն ուսուցած էիք եւ որոնք գոհունակութիւն մեծ պատճառէին Քեզ, սոքա իսկ պիտի կրկնապատկեն ցաւդ:

Անհնար է մխիթարել զՔեզ, Բոլոր քու իմաստութիւնդ ու խելքդ անկարող են արդարեւ մեղմացնել վշտերդ: Գու միակ մխիթարութիւնդ երկինն է, ուր համբարձաւ նա եւ ուր պիտի երթանք ամենքին միանալ: Նորա եւ քու մէջ շղարշ մի կայ միայն եւ այն պէտք է վաղ կամ անագան պատառի, զմեզ

առաջնորդելու համար ի ճշմարիտն մեր Հայրենիս, ի տունն Հօր մերոյ:

Լամընէ ըսէ թէ հոն մտնելու համար անց մի կայ՝ յորմէ երկուք կամ աւելիք առընթեր չեն կարող անցնիլ եւ ուր վայրկեան մի դադրինք զիրար տեսնելէ . . . ահաւասիկ մահն առաքինեաց: Նոցա կեանքը այնքան մեծագին է ազգին համար՝ որ նոցա մահն ալ կորուստ մ'է հանրութեան եւ այն ընդհանուր ցաւը կարող է մխիթարութիւն իմն հայթայթել մասնաւորին:

Իսկ Բեզ, Բահանայ Աստուծոյ, Բեզ՝ հովիւ Ազգին, Բեզ համար ներեալ իսկ չեն չափազանց վշտաբեկութիւնք: Բու անձը, քու կեանքդ չը պատկանիր քեզ, այլ Բնտանեացդ, եկեղեցւոյդ ու Ազգիդ: Մեղմացուր ուրեմն ցաւերդ, կուլ տուր արտաւերդ եւ սիրտի՛, խեղճ բարեկամ՝ որ այնքան պէտք ունիս սիրտիման: Սիրտի՛ սիրելի եւ վշտալի ընտանիքդ, պահպանէ անձդ, խնամէ՛ առողջութիւնդ՝ քանզի նուիրուած ես Դու ընտանեացդ ու ազգիդ՝ որ քեզ հաւասար ողբայ կորուստն այն նորածիլ բողբոջիդ՝ որ Հօրն ու Հայրենեաց պարծանք լինել խոստանար:

Նէրէ ինձ, բարեկամ վշտահար, այսքան ուշ գրելուս եւ մի պատժեր զիս այս յապաղման համար Մովսիսական օրինօք:

Մի մոռնար խնդրեմ ներկայացնել քու ազնիւ Տիկնոջ, իմ ցաւակցութիւնս ու յարգանքս եւ ընդունիլ անկեղծ բարեկամութեանս հաւաստին՝

Որով մնամ անձնուէր Բեզ

ՕՇԱՆ

Վիէննա,

15 Յունիս, 1876.

(ԹԻԻ 51)

ՆԱՄԱԿ՝ Պարոն Մասթոսի Տէր Կոստանդեան
Օրթիւեանց. (¹)

ԳԵՐԱՊՈՏԻԻ ԵՒ ԲԱՐԵԿՐՕՆ ՀԱՅՐ

Յ ՈՎ ՀԱՆՆԷՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԻ ՀԱՅՈՅ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Սգալից Հայր,

Իբրեւ եհաս երկու նամակ գրեալ, մինն նախկին Պատրիարքին Հայոց Կ. Պօլսոյ եւ մինն Օտեան էֆէնտիի եւ հրատարակեալ «Արշալոյս Արարատեան» լրաթերթի միջոցաւ մի սարսափելի տխուր . . . եւ կսկծալիլուր, ի սրտէ սիրեցեալ եղբօր մերոյ եւ Որդի Ձեր Յակովբայ զրաւիլն ի կենցաղոյս յայսմանէ, կարի յոյժ տըրտմեցայ, տխրեցայ եւ միանգամայն ինքս ինձի կորուսցայ, բայց աւաղ . . . ոչինչ չի կարողացայ առնել, այլ զինչ արասցուք, ո՛հ անիրաւ մահ, զիսկէս թողուց զիս կարօտ սիրելի եղբօրէ մերմէ, միթէ վասն նորա էր միայն պատրաստեալ մահ՝ եթէ ամենայն կենդանեաց: Իսկ մեք ողբալով ձայնակցեսցուք ընդ երանելոյն Յորայ թէ՛ Կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի զի դու տաս եւ դու առնես. եւ ի վերայ այսր ամենայնի աղաչեսցուք զԱրարիչն մեր զի զհոգի Նորին արժանիս արասցէ

(¹) Սոյն Պ. Մատթէոս Ազնիւ Երիտասարդն ի Գարապալ նահանգէ Հայոց Ռուսիոյ, յամին 1875 եկեալ ի Հնդկաստանէ եւ բերեալ մեզ Յուլիս Ի Գեր. Տ. Յովն. Խաչկեան Աւագ Քահանայէ՝ ծանօթացաւ մեզ:

երկնից արքայութեան եւ ընդ սրբոց դասս դասեացէ,
եւ փոխանակ դառնակսկի՛ծ տրտմութեան Զերոյ՝ տացէ
Տէր Ինքնին զուարթարար ուրախութիւն ըստ հոգւոյ
եւ ըստ մարմնոյ Ամէն :

Տրտմալից որդի Չէր

ՄԱՏԹԷՈՍ ՏԷՐ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ ՕՐԲԷԼԵԱՆՑ

Հայկական աշխարհէն

10 3нллһу, 1876.

Ի Քաղաքն Տէմիր խան.

ՇՈՒՐԱՅԻ.

(Pl. 52)

ԹՈՒՂԹ ԸՆԾԱՅԱԿԱՆ, և ԵՂԵՐԵՐԳ Պ. Խաչատուր
Միսաֆևան բանաստեղծ վարժապետին. (1)

U. A.

ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՒԱԳ ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆՅ

[illegible]

Մինչ մանուկ քո'նդ քոյդ թեւով

Զքուն արդարոյ նընջելով՝

Հասարակաց իսկամբօր

Տարաւ 'ի ծոց բեղնաւոր՝

Ի խաղաղիկն անդ. Ի քուն

Փոխիլ յէակ գերարուն,

(1) Զայս Բնթաւաւ, ի 25 Յուլիսի 1876, ընդ Եղեբեգո-Բեռնչ իւր և աշակերտացն հանդիսաւոր իմն եղանակաւ մատուցաներ բազմամոտ Պոռէան ի Վարժարանին, յորում աւուր հրաւիրեալ էի կատարել զԽորհուրդ Ս. Պատարագի յեկեղեցոյ Ս. Խաչի յեակիւտար :

Եւ յարգանդէ մօրն արհի
Ծնանել 'ի կերպ հրեշտակի,
Ձը փորձեցայ 'ի չուն իւր
Գալ արտասուեցա՞յ առնել դիւր,
Գիտե՞լով զհօր բաժանման
Յորդադ 'ի վեր գցաւ քան զբանս
Ձի վշտ՝ որում միայնակ
Հոգի-ՌՅՆ է գոլ օժանդակ՝
Ժամանակին դիւթական
Ամբռնելով ազդմամբ զայն,
Գոյ 'ի սկզբան՝ ճարտարակ
Բանից մարդկան անազգակ,
Եւ Թախանձել զայն յողորմ:
Է զհուր ածել 'ի բորբոք:

Այլ զի զսըրտիդ կըծուակիծ
Հեղձուցեալ քո ըզ կըսկիծ՝
Բարեաւ եկիր 'ի տօնիս՝
Հանգուցելոյ մեր զհնգիս
Ուրախ առնել բամուլին
Պատարագաւ սուրբ գառին՝
Եւ զվերջայս նոցա զմեզ
Մըխիթարել հոգեպէս ,
Յօրինակէ քո խրախոյս
Առեալ Մուսայս մըտայոյդ ,
Դան զբանս ինչ քեզ առաւել
Զմըխիթարչի գայ ձօնել ,

Է որրանի ձօնդ իմ երգ ,
 Երկիւղածի մըտաց երկ ,
 Զոր առ իւրում քնարանի
 Յունկըն մանկանդ հըծծեցի ,
 Եւ գոր ինձ կրից քոյ մըկայք

Թեւադրեցին Կամենայք,
 Կուսանքն անմահք 'ի տաղիս
 Քաղցր հայեցեալ ակամբ յիս,
 Վասն յարութեան որդեկին
 Քո լիաւտս ինձ նորս ուսուցին,
 Զորս ոչ ուրեք ինձ ցայս վայր
 Աստուածաբան ասաց այր:
 Եթէ 'ստ յուսոյս այդոքիկ
 Երնթեռնուլ քո աւադիկ
 Թուիցին եւ քեզ հնարաւոր,
 Զիցէ Մուսայս ակընկոր
 Եւ խրախուսեալ քո նորօք,
 Կակղեցցին ցաւք քո եւ հոգ,
 Զի զօրութիւն ըզգեցցին՝
 Ըզհետ մանկան քո ընդ իս
 Գընալ ոտամբ ճսխաճեմ
 Ի մահարձանս եղեալ դէմ,
 Ուր վիշտք եւ ցաւք եւ սուգ սեաւ
 Խորասուզեալ ընդ սօսեալ՝
 Փոխին 'ի յոյս եւ 'ի թեւս,
 Վերամբառնալ զմեզ յարեալ:

Այլ թէ կանխես դու քան զիս
 Եւ թէ յամես 'ի յաստիս,
 Մի մոռացիս աստ եւ անդ
 Յեղանակել դերդ մանկանդ,
 Զոր ինձ հաւատք եւ նշաբոյս
 Ետ յերկրել զըւարթ յոյս:

Ի Քրիստաւոյիս.

Խ. Պ. ՄԻՍԱՔԵԱՆ

Ի Հոռից ամսեան ժէ.

ՌՅԻԶ.

★ ★

Ի Ք Ն Ա Ր Ա Ն ՅԱԿՈԲԱՅ ՓԱՏԱՆԻՈՅ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԻ

ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ ՍԿՐԵԱՆՑ

ԵՂԵՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Քաղցր է ինձ ցրցել,
 Այլ առաւել եւս՝
 Գոյ վիմաստեալ,
 Յորքան յանախեմ
 Չարիք եւ ամօր.
 Եւ երանութիւն
 Մեծ է ինձ ասեմ՝
 Տեսանել ինձ ոչ,
 Ըզգալ եւ ոչ ինչ:
 Մի զարուցաներ
 Զիս ուրեմն, աղէ՛,
 Եւ դաւըն ձայնիւ
 Բարբառիցիւր այդր:

ՄԻՔԷԼԱՆՃԱԼ: 1.0 (1)

Քաւ ինձ, որդեակ,
 Խռովել զքուն քո
 Յանդորրաւէտդ ի խըշտեակ
 Յոր ի դաւար
 Տիոց ծաղկի
 Փութով խոնջեալ հանգուցար:

(1) Մի յականաւոր արանց անտի որ գերաթուիչ հանճարով իւրեանց նախանձելի համօրէն եւրոպիոյ կացուցին զԻտալիա, Միքէլանճէլօ նկարիչ և անդրիագործ և ճարտարապետ գերակայեալ և բանաստեղծ ոչ անարժան Մեծին ծանօթի, ի Մաւոլէոն Լաւրենտիոսի Մետիկեան ընդ այլ հրաշակերտս իւր յաւելեալ էր և զանձնաւորութիւն զիշերոյ ի բուն: Ի տեսիլ չընաղ ձեռակերտին հրաշացեալ բերթողն Սթրոճճի՝ արձանագրեաց ասեն ի խարիսխ անդրոյն տաղաչափեալ զիմաստս զայսոսիկ:

« Գիշերդ զոր տեսանես ի բուն ընկողմանեալ շնորհազարդ վայել-
 « չութեամբ, ի հրեշտակէ ումնմէ զօրոշեցաւ ի վիմիդ. և քանզի ննջէ,
 « ապա կեայ. որ անբամետսդ զարթո զնա, և բարբառիցի բեզ: »

Միքէլանճէլօ՝ զոր ի հրեշտակ բերթողն փոխակերպէ հոմանունաբար, այն զի Անճէլօ հրեշտակ լսի ըստ յունին և յիտալական, ծախսեալ յոյժ էր յայնժամ ընդ աղէտս հայրենեացն զոր ճարակէին մարտք ըն-
 տանիք. ուստի զօրովեալ ընդ պանծալի վկայութիւն Սթրոճճեայ՝ զօրով
 տխրութեամբն ընդ արձանագրութեամբ նորա զբողոքն սրտաուռ,
 զորոյ զծարգմանութիւն ի բնաբան կալար անա բերթուածոյս:

Ես ի Պիմալայց
 Ի հրամանէ
 Քընարանիդ ելեալ յայց,
 Ի վաղընտել
 Ինձ յունկըն քո
 Զերգ որրանի դամ մընչեւ,
 Որպէս մայրդ հեզ
 Երբեմն առնէր,
 Քաղցր ըզքուն քո առնել քեզ,
 Քաղցր ի քուն լեր
 Անխռով, մանկիկ,
 Անձկոտ ուռեացս աստ ի ստուեր,
 Ուր երկրաւոր
 Զըմարթէ ոք
 Զարթուցանել զքեզ այսօր.
 Զի ապառնի
 Զայնին երկնից
 Յարուցանել զքեզ պահի,
 Եւ ցերեկուն
 Վերջին աստ քոյդ
 Խաղաղ լիցի մահաքուն,
 Աստ բամօրէն
 Ընդ Հայ Պլարիկս
 Ըզքեւ հոգիք շուրջ պարեն,
 Ըզսըրբանուէր
 Պահել զվայրիս
 Խաղաղութիւն աներեր:
 Աստ աշխարհի
 Ոչ եւս առ քեզ
 Հուպ հասցէ ձայն դըժպլնի,
 Եւ կըռուարոյճ

Զարեաց յաւէժ
 Են քընարանքդ անմատոյց,
 Աստ մինչ ի սպառ
 Դու յայնցանէ
 Յապահովի կացուցար,
 Զեւ անկեղծիկ
 Քո հաւատոյ
 Լեալ փորձութեանց խաղալիկ,
 Մանուկ էիր
 Դու մըտավարժ,
 Ոգւոյ դիպեալ բարեկիր⁽¹⁾,
 Եւ սկըզբնարոյսդ
 Ըզքօնութեամբ
 Վաղ ծանուցեալ ըզպարտոյս,
 Ինքնանըւէր
 Յուցար անդէն
 Յօգուտ ազգիդ եւ ի սէր,
 Եւ կեանքդ անշար
 Կարեաց նորին
 Եղեւ ուսումն անդադար:
 Դու շինողաց
 Նորին զքեզ ճետ
 Համարելով անկասկած,
 Նըմանութեան
 Նոցունց ըզքեզ
 Նախանձ ուտէր լըռեկայն:
 Դու անդողդոջ
 Պիչ կալեալ զակն
 Ի տարեգրաց հայելոյ,

(1) Իմաստ. Ը, 49:

Ի լուսանկար
 Հոգւոյ նոցա
 Ի տիպն այնքան յառեցար ,
 Զի անդըստին
 Զնոսա ի քեզ
 Եւ գքեզ տեսեալ ի նոսին ,
 Հարար ի գեղդ ,
 Եւ նարկիսեայ ⁽¹⁾
 Պէս ծիւրեցար վաղ անմեղդ ,
 Քանզի նովին
 Դու նախանձու
 Բուռն արարեալ քեզ ինքնին ,
 Դու քան ըզկար
 Մարմնոյդ ի վեր
 Մըտրակեցեր ըզհանձար ,
 Եւ տըքնաբար
 Հեղեալ ի գիրս ,
 Վաղ ընդ ճըգամբքդ ընկճեցար :
 Մատաղատունկ
 Տակաւ հիւծեալ
 Կարկամեցան քո մատունք ,
 Եւ գրիչ քո ժիր
 Անկաւ սահեալ
 Ի ձեռանէ քո յերկիր ,

(1) Վասն նարկիսեայ մանկան չքնաղագեղի պատգամ տուեալ էր
 ի ծննդեան նորա երկայնակեաց լինելոյ նմա, եթէ միայն անժանձ
 ինքեան կայցէ պատկեր դիմաց իւրոց: Զգուշացաւ նմա մայրն ի հայել-
 ւոյ. այլ նորա ի դառնալն երբեմն յորոտոյ մատուցեալ առ ծարաւոյ
 յաղբիւր ականակիտ՝ ականարկեաց ի նմա զպատկեր իւր, և այլ յիւր-
 մէն զայն վարկուցեալ՝ տարփացաւ ի նա, և առ անձուկ սիրոյն վաղա-
 մեռիկ եղև:

Այն ինչ ի լոյս
 Քոց վաստակոց
 Ածեալ զխայրիս մեծայոյս ,
 Յայնժամ եղճաւ
 Գեղ դիտակիդ ,
 Եւ մանկութեան վաղազրաւ
 Ետ ի քէն խոյս ,
 Իբրեւ զկարճոյ
 Աւուր հակիրճ վերջալոյս ,
 Ընդ կանխահաս
 Զուռն քո յերկրէ
 Սիրարանից սըզաց դաս ,
 Եւ մանկըտին
 Որ նդ քեզ ըզ գիրս
 Արօրադիր առնէին ,
 Զհամալըթիթ
 Իւրեանց զամուլդ
 Լացին ի ձեպ հրաժեշտիդ ,
 Իսկ ես, որ վաղ
 Երանէի
 Ըզ բախդ ծնողաց քոց, աւանդ ,
 Զորդեկորոյս
 Ծնողաց յայնժամ
 Ողբացի գյոյս գետնասոյզ ,
 Դըթեցին յիս
 Վայր մի հաւատք ,
 Յայլ շրջեցայ ի կարծիս ,
 Եւ ասացի
 Յանձն իմ. Զիւրդդ
 Պանդոյր է զարմ կանացի ,
 Որ ցանդ զիւրեաւ

Դարանակալ
Գիտելով զմահ մարդադաւ,
Ընդ ցաւոց ծով
Յանգ անցանէ
Զմահ ի կողս իւր բերելով,
Եւ կոյր տարփիւ
Յաճախ իսկ լեալ
Հէք Հռաքելի քոյրաթիւ (1),
Յանգ դըժընդակ
Երկանց ընդ դնոյ
Խօլք հայթայթէ իւր դաւակ,
Ի ջամբ աւա
Ամենածախ
Ժանեաց մահուն տալ ըզ նա :
Յանգ վըշտակիր,
Այլ ցանդ ի բնէ
Տառապանաց ի խընդիր,
Է դորա հոգ
Ըզ Դանայեանց
Յաւէժ լընուլ արտասուօք
Ըզ կարաս ծակ,
Եւ դիակամբ
Որդւոցն ըզլինն անյատակ :
Ա՛գգ յետսամիտ,
Որ հրապուրեալ
Նենդող սիրոյն ի ժըպիտ՝
Ըզմահ ծնանի,
Կեանս վարկուցեալ
Յարդ եւս տածել յարգանդի .

(1) Զի Հռաքել մեռաւ՝ այն ինչ Բենիամինի լուծեալ գերկունս նորա:

Զի կերակուր
Մահու է կեանք,
Եւ մահ՝ կենաց տըրիտուր :
Եթէ երկին
Գըթայ երբէք
Յուշամուացն եւ հէք կին,
Փակեսցէ արդ
Զարգանդ նորա,
Մի եւս սերել տարապարտ . . .
Զայստսիկ վէս
Խորհուրդս յայնժամ
Նեղսըրտութեամբ յուզի եւ,
Այլ արդ յիս բան
Յիս եւ հաւատք
Վերականգնեալ՝ ձայն բառնան .
Օ՛ն, ոչ ի չէս
Տղայդ յաւելար .
Ոչ իսկ մեռեալ, այլ նընկա
Քում հաթեանց
Ման էր եւ է
Ի մահունէ տնկրկանդ
Զտարրականաւ
Եւեթ կիսով
Ժամանակեայ քուն անկա
Զի թօշնեալքս
Հին մանկութիւն
Նորոգեսցի իբր արծոյ (2),
Ոչ ըստ փըծուն

(1) Նորոգեսցի որպէս արծու մանկութիւն քո : Սղմ. ձՅ.
Խ. Պ. Մ.

Առասպելի
 Ֆեշակարկատ Սամեցոյն ⁽¹⁾
 Ի վերջստին
 Գալ պաճարել
 Յենթալուսնեայց մօրատին ,
 Այլ գերարիից
 Վերընկալեալ
 Լինել յաւերժ բնակակից :
 Բայց ո՞ր բաբէ ,
 ԶՍաղուկեցոյն
 Յամօթ զհաւատն արասցէ ,
 Ո՞ր ըզմահուն
 Կարծեցելոյ
 Թօթալիցէ Ի քէն զքուն :
 Ո՞ր յանշըռնջ
 Դիականէ
 Զմարդ յարուսցէ հոգեշունչ . . . :
 Որ յանէից
 Մարդ ըզքեզ հօրդ
 Երբեմն արար էսկից ,
 Նա զքեզ ինքնին ,
 Նա զքեզ յէէդ
 Էացուսցէ վերջստին :
 Որ Ադամայ
 Թըմբիր ածեալ՝
 Կողին ըստեղծ մերթ զեւայ ,
 Ըզնոյն թըմբիր

(1) Պիճագորի, որ զմարմնափոխութեանն զվարդապետութիւն յեզիպ-տացւոց ընկալեալ քարոզեաց ի Յոյս :

Ածելով արդ
 Եւ զքեւ չիրմիդ Ի դարեր ,
 Ի քէն, որդեակ ,
 Ծնուսցէ նա զքեզ
 Մարդ սէրարիեաց նըմանակ :
 Դու ես Փիւնիկ ⁽¹⁾
 Բանաստեղծին .
 Հաւ յայդ անուն եղեալ չիք :
 Ընդ հողոյդ բով
 Անցեալ զըտեալ
 Որպէս զոսկի մարմնով քով ,
 Անապական
 Զգեցցիս մարմին
 Նախնի մարմնոյդ աննրման :
 Եւ հոլաթեւք
 Երկնազարմից
 Յուելեալ քեզ նոր պարգեւ ,
 Ի քնարանէս
 Դու խկաքանչ
 Փիւնիկ թռուցեալ յարիցես :
 Աներկեւան
 Հանգիր , Մանկիկ ,
 Ընդ իս եւ ծնողքդ ըզհեա դան :

Պ. Խ. ՄԻՍԱՔԵԱՆ

Ի Տաղաւարի Այլակերպութեան
 Յամսեան Հոռից Բ. ՌՅԻԶ
 Ի Քրիստոպօլիս

(1) Փիւնիկ՝ հաւ առասպելեալ, միակ ընդ արեգակամբ, որ ի վախճան հարիւր ամաց հրակիզեալ զանձն՝ վերածնանէր ի մոխրոց իւրոց :

(ԹԻԻ 53)

ԵՂԵՐԵՐԳ՝ Պ. Վահրամ Գարուքիւն Թորգոմեանի՝
աշակերտի և. Պ. Մխաֆեանի.

ԵՂԵՐԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

ՁՄԱՀՈՒԱՆԷՆԷ ՅԱԿՈԲԱՅ ՊԱՏԱՆԻՈՅՆ

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ ՄԿՐԵԱՆՅ

ԱՌ ՀԱՅՐ ՆՈՐՍ. ՍԳԱԿԻՐ

Մինչ մանուկ քոյին ի դարուն չքնաղ
Փըթթէր նորածիւ եւ դեղածիծաղ,
Եւ ըզնա հըմուտ մինչ տաղից իւրոց
Առնէր Պողիմնէ մայրիկըն երգոց,
Գոյժ ահա բըլուրք առ մեզ Վոսփորեան
Ազդեցին մահու, եւ Ձեզ տրտմական
Յօրինել նուազ՝ ինձ Մեկտմենէ
Դշուոյն ողբերգուաց հըրաւէր առնէ.

Զի զոր դու խնամօք եւ յայնչափ ի սէր
Յարտասուաց հովտիս յարբունս համուցեք,
Ի բաց նա վազեալ ըզհօրդ ըզգըրկաւ ծամտաժ
Ի ծոցն ա՛հ երէկ ի մահուն անկառաւ զի՛
Հանգոյն եւ ամբիծըն շուշան ծաղիկ
Ընդ այգն ի գեղիւս ծածանեալ հեցիկ՝
Իբրեւ խիստ խորշակ չընչէ ի դարաստ,
Զայն ի դալարուջ արկանէ տապաստ:

Սակայն որ փոխին յաստեացըս կենաց
Կորիցեն արդեօք ի խորըս շիրմաց.
Ո՛չ ըզՎազարու նեխեալն զմարմին
Եւ զվաղամեռիկ աղջիկն իշխանին
Վերբերեաց ի կեանս իսառեալն Աստուած:
Որ յայն հաւատայ, որպէս ինքն ասաց,
Մեռանի թէպէտ, այլ կեցցէ իսպառ,
Դու զքոյին որդեակ մեռեալ ասես, Հայր,
Մինչ զեղծանելի զայս թողեալ կենցաղ՝
Նա յանեղծն ի կեանս լինի վերկենցաղ,
Կեալ երանաւէտ Բերրիցն ի սլար՝
Ի յինքն ըզնոցայն բերեալ ըզտիպար:
Անդանօր զնովաւ ի քաղցըր նուազ
Շուրջ արդ բոլորեն արդարոց երամբ,
Եւ որ մահացու էր երբեմն որդեակ
Անմահ Ձեզ յերկինս է այժմ զաւակ:
Ապա ըզքոյին մի եւս յարտասուս
Ըզդէմս աղօսէր, Հայր որդեկորոյս.
Զի դու Բահանայ Տեառն ես Յիսուսի,
Պարտ է Բեզ տանիլ ըզխաչդ ի յուսի:

Ո՞րպէս ի սեղանըն Գողգոթային,
Արարիչըն մեր թող զենուլ զմորդին՝
Ոյր բոսորարուս անապալ Արիւն՝
Բաւեաց ըզյանցանս նախաստեղծ մարդոյն:
Եւ դու արտասուես ընդ քօ Յակորիկ՝
Զոր Աստուած ի քէն խընդրեաց առաքիլոյս
Ի զուր եւ լալօնք, զի որ ծընանի բօցաւուն
Ընդ հոռո եւ նըմա է փոխիլ աստի՝
Հայրիկ, զի յանձնէդ ի բաց:

Իսպառ թօթախեալ ըզճորճըն վըշտաց,
Ըզնորայն շիրմաւ ծառալեռջիր արդ,
Բոլորս ի ծաղկանց եւ փունջն երփնաղարդ:
Եւ Տէր սպարադայս անարխուր ամաց
Յաւելցէ ի կեանս Ձեր եւ Ձեր մանկոնց:

Աշակերտ Ս. Խաչ վարժարանի Բրիտանաթոյ,
եւ Համբակ Խ. Պ. Միսաքեանի.

ՎԱՅՐԱՍ Յ. ԹՈՐԳՈՍԵԱՆ

Ի 24 Յուլիսի, 1876 ամի.

(ԹԻԻ 54)

ԵՂԵՐԵՐԳ՝ Բաղուցի Պ. Մեղֆոն Կիւրճեանի
աշակերտի Պ. Միսաքեանի.

ԵՂԵՐԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

ՁՄԱՀՈՒՄՆԷ ՈՐԳԻՈՅՆ

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏԻԻ ՇՈՐ ՄԿՐԵԱՆԻ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԳԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

Ի սուրբ ի սէր վառեալ Քո, Հայր, իբր ի զէն՝
Գաս ընդ յարկաւս այս մըտանես դեղալէն,
Ոչ որպէս դոռ մարտիկ ի տուն յաղթելոյն
Այլ որպէս Հայր բարեգործի եւ զուարթուն.
Որ դարձ առեալ նըժդեհական ի յուզոյց՝
Գայ Հայրենին իւր ժամանէ քաղցր ի ծոց՝
Ի մոռացոնս արկեալ Համայն զոր կըրեաց
Վիշտ, դառնութիւն, հոգ եւ թախիժ անձկայրեաց:
Այլ դու ըզբոյդ Հայր, ընդ այս տանս ընդ յարկաւ

Արկեր արդեօք ի մոռացոն զսըրտիդ ցաւ
Ի մանրերամ մանկանցդ ի զուարթ ի տեսիլ,
Թէ ի ծոցիդ թագուցանես վըշտակիր:
Աւանդ, ժըպլտ փոխադարձես մեզ թէպէտ,
Լեալ բոլորիցդ բերկրանաց մերոց դէտ,
Այլ չէ մեզ այդ չէ ի սըրտէ խընճղալից,
Ձի ցաւաքնեալ անձին բերկրանք է թախիժ:
Եւ զինչ սլատճառք, Հայրիկ, վըշտացդ աղէկեղ,
Գիտուն է ինձ, ո՛հ այն, եւ դառն իսկ է մեզ,
Վաղ հընչեցին չարեաց գուժկանքն այնոքիկ
Ի Բիւզանդիոյ մեծէն մինչեւ ցըՄասիք:
Եւ յորդահոս աղի լալեացդ արտասուք
Խառնեալ յալիս ի Պրոպոնտեայ աղտաղտուկ
Գուժկանաւորք դընացին ձայնիդ ողբերգակ
Ի Հայրենիսդ յեղերական ի նըւադ:
Ո՛հ, զի այսչափ դառն է օրհաս կենսալուդ,
Ընդ որ տարերք իսկ լուծանին յարտասուս,
Ո՛չ որ ըզկեանըս մահացուաց սլարգեւէն
Նոյն եւ նոցին խըզէ զկենաց ժապաւէն:
Ո՛չ ապաքէն յունականին են կեղծիք
Լիբլտինեայք իսկ եւ Պարկայք ամեհիք,
Եւ կարկատուն տռասպելին իսկ Հաւատ
Կիցք մահառիթ նոցին եւ սայց իսկ մըկրատ:
Այո որ տէրն է կենդանեաց բոլորից
Նոյն եւ մահուն իսկ իշխեցող Համայնից,
Եւ չիք ինչ տունիկ որ արձակէ ինչ սօսափ
Առանց նորին իսկ հրամանի եւ ոչ ծափ,
Ո՛չ ի ծովու կոծին ալիք լեռնականք
Թէ ոչ թողու գնոսին այնպէս սանձարձակ,
Եւ ոչ մահունք գործին ուրեք ի տեղեղ,
Թէ ըզհոգիս նա ոչ առնէ եկակոչ:

Ուստի՛ դիմորդ ի մի յաղբէր ականէ
 Միանգամ դառն եւ քաղցրահամ ջուր հոսէ ,
 Կամ յայգետտան սաղարթագեղ որթենի
 Զխմոր բերէ ողկոյղըս դառն եւ աղի :
 Զի կեանք եւ մահ թուին մեզ յոյժ ներհականք
 Մին ցանկալի եւ միոյն ելք ողբականք .
 Թէպէտ իսկ ոչ կեանք քաղցուալից է բընաւ ,
 Ոչ դժբընդակ նոյն եւ նորին իսկ զըրաւ :
 Եւ հուրն այն՝ զոր կոչեմք մեք կեանս ցանկալի ,
 Թէ չիջանի աստ, անդանօր լուցանի ,
 Զի ոչ գիշեր թէ պարզէ զքօղ աբխորրակ ,
 Եւ դառնայ արփին անդրէն լուսածագ :
 Ուստի եւ զինչ ապա առնել իցէ անկ ,
 Յերկնից այսպէս եղեն անդարձ հըրամանք ,
 Լալ անդադար հոգւոց հանել մըշտամուռնչ ,
 Թէ պաղանեւ նըմին երկիր անտըրտունջ :
 Որ չէրն 'ւ ածաւ ի գոյութիւն յանէլից
 Դարձցի ուրեմն անդրէն ի մայր իւր անբիծ ,
 Մարմինն ի հոգի հոգին յաւանդս վերնաճեմ
 Թուուցեալ թեթեւ իբր անդաւնի զուարթանդէմ :
 Արդ՝ ոչ ածեր, Հայր, յուշ յաւուրն ըզձական յայտիկ
 Յոր զառաջին բարձեալ ի գիրկդ հայրական արցալի
 Համբոյրս ետուր ի ձակաւուն խանդակալի ,
 Զի գայցէ օրն, ուր ընկալցի սոս աւարտ ողբս զոյն
 Այլ թէ՛ որ այն իցէ այն օր եւ վայրկեան ,
 — Ոչ ումեք ոչ տընաւ դիտել զոս մարդկան .
 Զի որպէս հոգմ որ մըռնչէ բըքայցի ,
 Արմատաքի խելեալ յերկրէ ծառ եւ բոյս ,
 Այսպէս շընչէ նոյն եւ մահուն իսկ խորշակոյց
 Եւ անկանին ծերն եւ մանկիկ անբունակ
 Եւ օրն ահա օրն այն եղեւ Մարիագարդ

Որ սիրելոյդ լարեալ կենացըն թակարթ՝
 Խըզեաց խապառ զնարօտ նորին երփնագեղ
 Եւ խամբեցոյց որպէս ծաղիկ կարմրագեղ :
 Այլ օրհնարան մինչ մանկունք նոր Սիօնին
 Ոստ ձիթենւոյ կանանչազարդ ի ձեռին՝
 Բզսեղանովըն կաղմէին շուրջ պարակ
 Եղանակեալ ըզՅիսուսին յաղթանակ ,
 Նա կենցաղոյս աստի լուծեալ ի կապից՝
 Աղանակերալ թըռեաւ յերկինս հըրճուալից ,
 Իմանալի ոստն ի ձեռին ձիթենւոյ
 Եւ ի միւսումն առեալ ըզքնար իւր սիրոյ ,
 Զոր ջերաջերմ մինչչեւ ոգիքն ի ծոցոյն
 Ինն թափեալ, եւ չեւ խըցեալ զաչս ի քուն ,
 Հարեալ անդրէն դողդոջ մատամբ սըրտառուչ
 Հօրկանդ ի լուր, եւ լռեցոյց անտըրտունջ :
 Տո՛ւք ցօղս աչաց, տո՛ւք, ինձ արտօսր անկեղծիկ
 Ի յիշատակ նորին ցօղել գեղեցիկ ,
 Զըսպասըս զայս մատուցանել տըխրական
 Պըճնել ձօնիւքս զըստուեր նորին վեհական :

ՄԵԼՔՈՆ ԿԻՒՐՃԵԱՆ

Բալուցի ի վարժարան
 Սրբոյ Խաչի .

1876 Յուլիս 25.
 Ի Քրիստոսոյիս .

(ԹԻՒ 55)

ՅՕԴՈՒԱԾ Արեւելեան Մարտի Հանդիսի, խմբագրեալ
ի Մասքոս եփեմիե Մարտիեան ի Զմիռնիս:

ԱՌ ՀԱՅՐԵ ՎՇՏԱԿԻՐ

Տ. Յ. ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԿՐԵԱՆ

Ձեր վաղամեռիկ աղնիւ որդւոյն պատուէրին
համաձայն՝ առաքել էիք ինձ ապրիլի 13 ին իր
երկը՝ ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՅ, զոր
վշտաբեկ սրտիւ ընկալայ գրեթէ այն միջոցին
որ հանդիսիս արեւն ալ խաւարէր էր . . . :

Թէպէտ անձամբ անծանօթ իրարու՝ այնքան
անկեղծ և անարատ էր մեր համակրական սէրն՝
որքան որ այս համակրութիւնն սրտի ու մտքի
զուտ յարաբերութեանց արդիւնք էր: Արդէն
իւր կենդանութեան ժամանակ գրեր էր ինձ
այդ աշխատասիրութեան վրայ. և՛ թէպէտ ծաղ-
կահասակ՝ քաջ ըմբռներ էր նա այն միջոցներն
որ ազգին վերաշինութեան կ'նպաստեն: Ներ-
կային մէջ չէր ապրեր նա այլ ապագային մէջ,
հայ ժողովուրդ չկար անոր համար, այլ հայ
մանկտի, որով պիտի վերանորոգուէր ազգու-
թիւնն և կարծես թէ այդ մանկտւոյն յառաջ-
դիմութեան համար տաժած սէրն ու խանդն իր
հալումաշ կենաց օրերն աւելի ևս փութացուցին:
Իր ընտանեկան և հայրենական սէրն իր ոյժը
կ'կրկնապատկէր, այլ կրկնապատկելով կ'մաշէր:
Արդէն մարմինը զատուեր էր հոգիէն, երբ միայն

իր ընտիր երկասիրութեան համար կ'ապրէր, և
այդ ՆԱԽԱՇԱԽԻՂն իր նոր կենաց լուսասփիւռ շա-
ւիղը պիտի լինէր որով պիտի վերածնի տարուէ
տարի, դարէ դար հայ մանկտւոյն զգայուն և
շնորհապարտ հոգւոյն մէջ . . . : Եւ կայ երանու-
թիւն, անմահութիւն աւելի մեծ և ցանկալի
քան այն որու աղբիւրը սէրն է անմեղ մանկանց,
սէր առ առաքինի և յառաջադիմաւոր Յակո-
բիկդ, որ ինքն եւս հոգւով անմեղ գառնուկ մի
էր այլ մտքով նորափետուր արծիւ մ'որ կ'նկըր-
աէր սաւառնիլ և մեր վշտաց դեղ գտնել:

Բայց իր կորստեան վրայ ո՛վ պիտի ապ դեղ
մեր վշտաց, եթէ ոչ դարձեալ նոյն ինքն իր հայ-
րենաշունչ յիշատակով և այն գործովն որ դեղե-
ցիկ գտնէ մ'է մեր ազգային դպրոցաց համար:

ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ է անունն, բայց բաղմադիմի հըմ-
տութեան արդիւնք: Գիտութիւն և արուեստ
դեռ մանուկ են մեր մէջ և այս նիւթերուն
վրայ գրելու փորձ փորձողը միայն գիտէ թէ
ինչպիսի ճգունք պէտք են զանոնք հայերէն բա-
ցատրելու համար: Յ. Մկրեան յաջողեր է մանկանց
կրթութեան համար յստակ, պարզ ոճով ծանր նիւ-
թեր բացայայտել և ընտիր գործ մ' ի լոյս հանել:

Տէր Հայր, մի՛ այլ վշտանար, որդիդ աշխա-
տեր, քրտներ և ապրեր է: ՆԱԽԱՇԱԽԻՂը բեղմ-
նաւոր կեանք մը կ'արժէ, մանաւանդ մեր այս
թշուառ կենցաղն զոր շատ պատանիներ, մինչև
հասուն մարդիկ ընդունայն կ'վատնեն, ի կենդա-
ւոյն մեռած են . . . :

Արեւ. Մասքոս Եփեմիե

ԳԱՒԻԹ ԳՕՂՈՍԵԱՆ

ՏԵՐ-ԴԱԽԹԵԱՆՅ.

(ԹԻՒ 56)

ՆԱՄԱԿ՝ Տ. Գարեգին Վարդապետի Սրուանձեանց առ ծերունի Հայրն Հայոց դպրութեան՝ Տէր Գաբրիել Պատկանեան, վասն մահուան փեսայի ևնրա Պարոն Լուսեղեկի Կենջեցեան ազգասէր երիտասարդի. յորում իրաւանք շնորհէ զգաւս Օեղունայն ընդ ինոց վշտաց՝ փոխադարձ համակրութեանք պատկանեալ գոյով միմեանց.

ԱՌ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ՏԷՐ

ԾԵՐՈՒՆԻ ԳԱՔՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

Հայր,

Ողջ անձդ խոցով լի էր նոր եւ կարեւոր խոց մի եւս կրեց սիրտդ, գալարեցան երիկամունքդ:

Հեծութիւնդ լսելի եղաւ ինձ. հառաչեցիր մեծին Պետրոսի կերտած բուրգէն, արձագանքդ հասաւ մեծին Կոստանդինոսի կառուցեալ Եօթնաբլուրը: Նեւան առաւ Ձեր աչաց արտասուաց կաթիլքը, եւ Միջերկրականն բերաւ զայն Վոսթորոսի ափերը. յանկարծ պղտորեցան Մարմարայի ջրն ջուրերը. ես ճանաչեցի քո ճնշուած կուրծքէն եւ ձմրած ականոցիքէն բըղ-խած աղի կայլակները:

Ուստի կը դիզուին դէզադէզ ցաւեր քո առաքինի անձին վրայ: Նման ելուզակաց են արկածներ, որ ընկեր ընկերի սուլելով կը հրաւիրեն դումարել ճոխ աւարի մը վրայ, կապտել, կողոպտել, հարուածել, խոցոտել իրենց ձեռքն ինկած ընչեղ ուղեւոր մը:

Այո, Արկածներն առաքինեաց վրայ կը դիզանան կոյտ կոյտ: Իսկ դուք անկողնապտելի գանձեր ունիք,

եւ հաւատոյ ու համբերութեան զրահներ, որք կռաւաւ, մրճով, սրով, սակրով, գնդակով անդադար հարեալ, այլ երբէք անդժեղի կը մնան, անընկճելի կը պահեն զոգիդ, ախոյեան ամենայն փորձութեանց:

Յաւուրց մանկութեան քո ըմբիշ քաջամարդիկ կըրթեալ դու յամենայն պատերազմունս, մարտիկ քաջակիրթ յամենայն ճակատամարտի. ալիքի նման եկեր բաղխեր եւ անցեր են ալեւոր դադաթէդ, ոսկորներէդ, արիւնէդ, հոգիէդ՝ աշխարհի թշնամանքները, զորս կուտայ նա զերկինք սիրողաց, ճշմարտութիւն սիրողաց, խղճի զինորեղոց, Աստուծոյ որդւոց, ի ձեռն նաբուգոդունոսրաց՝ որոց դին չէք պաշտեր, ի ձեռն իշխանութեանց եւ պետութեանց խաւարին՝ որուն հպատակ չէք դրուեր, ի ձեռն բաղդին՝ զոր խաղ եւ խաղք կընէք:

Համբերեցէք ուրեմն: Յոյս ձեր լի է անմահութեամբ: Իբրեւ սալ՝ որ զամենայն երկաթ իւր վրայ կրելով կռանաւ կակղացնէ, եւ ինքն հաստամուր եւ անվանդ կը մնայ, իբրեւ ադամանդ՝ որ անփշրելի է, այնպէս եւ այնքան զօրաւոր դարձած է քո անձն արկածից խռնութեամբ: Այլ սակայն տղայի պէս կուլաս դու արդ. դորովալիր ծնողի մը փափուկ սիրտդ կը փղձկի Այո, քանզի մարդասէր մարդ ես, քանզի որդեսէր հայր ես, քանզի ժողովրդասէր քահանայ եղեր ես, քանզի հօտասէր հովիւ ես, քանզի երգասէր բանաստեղծ ես, խիղճ ունիս, աղիք ունիս, Աւետարան ունիս, դուրթ ունիս, քնար ունիս:

Աղբերք՝ որ ի ձորս եւ ծործորս մշտահոս կը ծորեն, սակայն օր մի կայ, ժամ մի կայ նոցա, երբ կը ցամաքին հոսելէ: Ուղեւորն՝ որում ծանօթ է այն ակն, կուգայ կը նստի հօն, կը պատմէ իր ուղեկցին թէ ինքն անտի ջուր ըմպած է երբեմն, թէ քանի ջինջ եւ պղղ-

պըղուն էր նորա վտակն. սա եւս մահկանացուաց պէս վախճան ունի եղեր: Աչնան աղբիւրներ կը ցամաքին: Այլ վերստին կը տիրէ ձմեռն, վերստին կը ճնշէ ձիւնը իր թաց եւ թանձր բեռամբ երկիրը, յերկունս կը բռնուի, եւ մարտին նորէն կը բլլի ջուրն ի ցամաքելոյն:

Այսպէս, կը դադարին քո արցունք յեւ միոյ արեւու, եւ ի դարձ միւսոյն՝ վերստին ձմեռան՝ զոր ամէ յամ կրես ի քեզ, կրկին լաս, դարձեալ արտասուես:

Հոգեւորով պրկեալ հոգիդ հոգւոյ կը հանես: Հայր, որ այնքան նուրբ եւ սուրբ զգացմամբ, Աստուածայնով եւ մարդկայնով մխիթար եւ կարեկից կը լինէիր Հօր մը, Հօր մը, որ իր որդին նոր թաղեր էր, Որդի մը՝ որ ինչպէս ծնողաց՝ նոյնպէս եւ ազգին մեծամեծ յոյսեր իր վրայ ունէր, իր կենաց հետ կը տանէր, կեանք մը՝ որ շնորհօք եւ կատարելութեամբ բեռնաւորեալ էր իբրեւ ծառ մը՝ որոյ ճղերը ծաղկալից են պտղաբեր ծաղիւօք, եւ ինկաւ նա մահու տապարաւ: Հայրը կուլար, մայրը կուլար, ամբողջ Մկրեանք դեռ կուլան. ազգը կուլար, մենք կուլայինք, դու ալ լացիր, եւ լալովդ մեր լացն սփռեցիր. ես հաղորդեցի Ձեր Հայրութեան՝ Մկրեան Հօր սիրեցեալ որդւոյն, իմ հոգեզոյգ անզոյգ ընկերին, Յակոբիկին մահը. ես մատուցի Մկրեան Հօր՝ Հայրութեանդ դրած մխիթարական քարտէզը. քարտէզդ՝ զոր երբ ընթեռնուին, մոռցնել տուաւ ինոյն պահուն Հօրն իր Որդեակը, եւ եղբօրս՝ եղբայրս, մեր անմոռանալին եւ միշտ լալին Յակոբիկը: Դարձանք զքեզ խոկալ, որ այնքան խոր եւ յոյզ հոգւով զգացեալ էիր. ի քեզ հիանալ՝ որ այնքան փութար եւ քնքոյշ սիրտ կրես: Եթէ մեր արցունքներ՝ գետ էին, քոյդ ծովացեալ էր: Դարձանք մխիթարուիլ ի քեզ՝ որ այնքան համարձակ զերկինս սգաւորաց հա-

մար կը բանայիր, զԱստուած հայրն ի մխիթարութիւն վշտացելոց ի բարձանց ի խոնարհ կածէիր: Դարձանք մխիթարել ըզքեզ որ քան զմեզ առաւել մխիթարութեան կարօտ մորմոքանօք հեծէիր:

Արդ դու սիրելի մը կորուսեր, հատաւ հատոր մը՝ որ սրտիդ եւ անձինդ հատորին կցորդեալ՝ արկնդ անունդ եւ շնորհդ կը յաջորդէին: Ո՞վ զքեզ պիտի մխիթարէ:

Կը տքնիմ, կը ճգնիմ մխիթարել զքեզ, այլ աւանդ, ոչ ոք չափովդ գորով ունիմ, ոչ այնքան կորով: Ձեմ զօրեր, ոչ, ես՝ դու չեմ:

Կէնջ՝ Պատկանին պատուաստեալ, երկու գեղեցիկ շառաւիղ, երկու ընտիր արմաւենի. երկու անուշահոտ պղտուղ ընծայեցին: Լուսեղէնն՝ այս էր քո փեսայի անունն. իմաստութիւնն, Սոփիա է քո դստեր անունն, իրեն հարսն առաւ. ինչ վսեմ անուանք, եւ ինչ հրաշալի գուգաղթաութիւն ըստ անուանց եւ արդեամբ հանդիսացեալք: Այո, ի գուգաւորութենէ Լուսեղինին ընդ իմաստութեան՝ տաճար Հայոց լուսաւորութեան եւ իմաստութեան հիմնեցաւ ի Ստաւրապօլ. ի խնամութենէ երկոցունցն՝ խնամս վայելեցին ուստերք եւ դստերք Ստաւրապօլու ազգայնոց, որոց ձայն երախտագիտութեան ժամանեց մինչ աստէն: Դագաղ մը կար դրուած հայկական սուրբ տաճարին մէջ, խուռներամ հայկազունք, տեարք եւ տիկնայք, աղջկունք եւ մանկունք, ուսուցիչք եւ ուսանողք, բնակիչք եւ պանդուխտք՝ անոր շուրջը բոլորած, կ'օրհնեն հոգին՝ որ յերկինս թռաւ, կ'օրհնեն դագաղը՝ յորում նշխարք Լուսեղինին ամփոփին, կուլան զիրենք, որ այնպիսի բարերարէ մը, բարեգործէ մը, ազգասէրէ մը արդարեւ Լուսեղինէ մը զրկուեցան:

Իսկ դու կուլաս, տեսնալով իմաստութիւնն այրի, իւր երկու որբերու դաստակներէն բռնած՝ դադաղին կը հետեւին՝ որ զլուսեղէնն կը տանի. հողին կը նային՝ որ զլուսեղէնն կը փակէ. յերկինս կը հային՝ ուր լուսեղէնն ի լոյս կը հանգչի. ի քաղաքակից ազգայինս եւ ի մերձաւոր ազգակիցս կը յառին՝ որ զլուսեղինին յիշատակ ջահիւք եւ բանիւք, խնկօք եւ մտօք կ'օրհնաբանեն. ուրախ են եւ տխուր, տխուր են եւ ուրախ՝ Առ քեզ կը դառնան, եւ դու կաղօթես եւ կարտասուես, կը գգուես եւ կը մորմոքիս :

Մխիթարուէ, Հայր, դու որ Հայկազանց դամբարանաց անմահութեան արձանագիրն ես, երգովքդ եւ հոգևովք անմահութեան քարոզն ես, մի ընկճիր մահուան աղէտներէն: Դու պիտի սփոփես զՍոփիան եւ անոր որբերը: Դու պիտի հովանաւորես զաւակիդ իմաստութեանը: Դու պէտք է ապրիս զաւակացդ համար, թոռանցդ համար: Պէտք է ապրիս կրելու համար, գրելու համար. պէտք է ապրիս փառաւորութեամբ համար, այո՛, այդ քո մէն մի երաշխէպն եւ սպիւք բազմապատիկ փառքեր պիտի փոխարինեն քեզ: Խաչն է մարդոյն իսկական փառք. այսպէս ասաց Որդին մարդոյ: Խօսք մը, բառ մը, ձայն մը չունիմ որ կարող լինի գրեզ մխիթարել. նայինի սյրւոյն Այցելուն այց առնէ քեզ. «ՄԻ ԼԱՐ» :

Ի 26 Յունիսի 1876. Կ. Պոլիս.

ՍՐ. Գ. Վ. ⁽¹⁾

Ի Բէ- 1846 Մ-ի- Լ-ի- Լ-ի-

(1) Հոգեշնորհ Տ. Գարեգին Սրուսնձտեանց է մի ի գրագէտ Վարդապետաց Ազգիս, աշակերտ Տ. Տ. Խրիմեան Սրբազանի, եւ Հեղինակ Հնոց և Նորոց, Գրոց և Բրոց, Մանկայ, Շուշանի, և այլ հայրենասէր ոգով աշխատասիրութեանց, որովք փառս յաւելու ի նմանիս իւր եկեղեցւոյ Հայաստանեայց:

Ի վերայ այս կսկսանաց Ծերունի Քերթոյին գրեցի եւ ես գիտեալս.

Սրտակից իմ եւ Հոգեկից եւ ցաւակից Հայր պատուական,

.

Յաւելան յիս ցաւք եւ վիշտք, մանաւանդ թէ նորոգեցան կսկիծք անհնարինք, իրրեւ ընթերցայ ի նամակի Տեսառն Գ. Վ. Սրուսնձտեանցի զնոր հարուածոյ ի խոր խոցեալ սրտիդ, տարաժամ մահուամբ պատուական Փեսայ-Որդեկիդ. փղծկեցայ յարտասուս՝ յորժամ առաջի աչացս բերի զցաւագին վիճակ սուրբ Հօրդ, որ մինչդեռ բազում մասամբ տարաբաղդութեանց պաշարեալ, լալեաց արժանի բազում ինչ ունէիր արտասուել, եւ հայեցեալ յանագորոյնս հալիլ եւ մաշիլ, եւ որ՝ զանձանօթն եւ զանտեսն աչացդ զոր ⁽¹⁾, ողբալ եւ սգալ ճակատադրեալ էիր, զարդիս բազմանօթ սիրելեալ եւս մորմոքիլ եւ լալ պարտաւորեցար:

Ո՛հ, քանի վիշտք, Աստուած իմ, քանի դառնութիւնք կենաց խնայեան Տէր, գթան Տէր, եւ բաւ եւ շատ համարեա զտանջելդ եւ զխրատելդ՝ թէ եւ իցեն դոքա նշանակք անհուն սիրոյ Գո առ Ծերունին վըտարեկ . . . : Հանգո՛ Տէր, զհոգի հանգուցելոյն ըստ Անուանն ի Լուսեղին Խորանի Արքայութեանդ երկնից, եւ սփոփեալ մխիթարեան զԱյրին պարկեշտասուն, եւ զերկոսին որդեական անտիական:

(1) Ակնարկեալ յորդեակն իմ Յակոբիկ, յորոյ վերայ արդարեւ շատ արտասուեաց ծերունին ողբալի իրրեւ զիւր աղիս:

Ա՛ռ ի վերայ ծնդացդ, Հայր Պատուական, զգոսա՛ զՈրբադ Քոյ, եւ համբուրեալ եւ փայփայեալ զնոսին օրհնեա՛ Նահապետաբար եւ Քահանայաբար, զի աճեսցին եւ զօրասցին լի շնորհօք եւ իմաստութեամբ, եւ եղիցին մխիթարութիւն մեծ, աղէկէզ Մօրն իւրեանց . Զսոյն եւ ես մաղթեմ անարժանաբար վասն ամենեցուն դոցա, զի եղիցին լոյս իլուսոյ ծնեալ, լուսով անմահութեան լուսաւորեալք :

Այժմիկ, քող սեւաթոյր արկի շուրջ զպատկերաւ շնորհալի դիմացդ՝ որ ի սենեկի Սրբիս Հասորոյն ի վերեւ գրասեղանի Նորուն, զի տրտմախառն գողցես հայէր յիս՝ եւ ոչ քաղցրահամբոյր եւ մխիթարութիւն ներշնչող ահանողեօք որպէս յերեկն եւ յեռանդն. եւ ես դճկեալ առաջի Քո՛ լացի եւ ողբացի, յիշեալ զՅիշատակս իմ եւ Քո, զՅոյս եւ զիղճ՝ իմ եւ Քո, զցաւ եւ զվաստակ՝ իմ եւ Քո, զԱստուած զԱրարիչն՝ իմ եւ Քո, զոր օրհնեմք անդադար անլուելի ձայնիւ :

Ի Նա միայն յանձն արարեալ զամենայն առն Քո եւ զորդիս եւ զընտանիս եւ զթոռունս, եւ զամենայն բաղձանս բարի եւ գորովալիր սրտիդ :

Մնամ համբուրիւ Սիրոյ՝ վշտալի որդի Քոյ

ՅՈՎԼ. ՔԶՆՅ. ՄԿՐԵԱՆ

Ի 25 Յունիսի 1876, ի Կ. Պօլիս.

Ի Պատրիարքարանի Հայոց

Գում—գաբու :

(ԹԻԻ 57)

ԵՂԵՐԱԿԱՆՔ Տ. Վահան Վարդապետի Տէր Մինասեան
Պատրիարկոյ, իբրեւ կնիք Մահաւաճանիս.

Ե Ղ Ե Ր Ք

Ի ՏԱՐԵԼԻՅ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ

ԱԶԳԱԿԱՆԻ ԻՄՈՅ ԵՒ ՄՏԵՐՄԻ ՍԻՐԵԼԻՈՅ

ՅԱԿՈԲԱՅ Տ. Յ. ՄԿՐԵԱՆ

Ա.

Հոն էի, որ մարդկութեան քնարանն է. հոն, ուր խորին խաղաղութիւն եւ լուութիւն եւ եթ կը տիրէ. հոն, ուր կենդանի աշխարհն իր շիտթն ու խռով չ'ունի, զի հոն կը լսեն միտք եւ կիրք. ես հոն՝ նիստ ի դարեւանդ մի, սիրտս ի սէր զեղուն՝ կը խորհէի եւ միանդամայն կը վճռէի, թէ մարդն ունի իւր ապառնին, իւր կեանքին սահմանուած ապառնի վախճանը, բայց բարէ, եւ կը մրմնջէի, թէ ահա այն ունայնութիւն է :

Բ.

Ունայնութիւն, եթէ մարդուն ապառնին, ինչ է ուրեմն հէգ մարդը, ինչ կայ ուրեմն իր առջեւ, ինչո՞ւ ուրեմն մարդկային սրտին զգայուն թելեր ի յուշ կը

թրթռան եւ ի սէր կը յանգին: Միթէ նա լուի զո՛հ մի
թախիծի եւ կսկիծի, միթէ զգածուիլն՝ արդարեւ
խաբուել է, ինչո՞ւ կայ յոյսը, եւ ո՛չ լոյսը, լոյս այս
քնարանիս մէջ:

Գ.

Հերուն ճիշդ այսօր՝ մի տխուր յուզարկաւոր էի,
աշխարհի ծաղկազարդն էր. բայց աւանդ, մարդկային
ծաղիկ մի կը խամրէր, ի հող կը հանգէր: Արցունքն
այն ատեն այդ ծաղիկը կ'ոռոգէր յուսով մը՝ թէ
սրտի ցօղով դա կը բացուի, կամ տխուր սրտեր կը
բացուին, կ'ամոքին ի սիրտի: Բայց ահա ո՛չ այդպէս,
ուրեմն սին է յոյս, եւ ի նանրութեան կեանք մարդոյ:

Դ.

Նանրութիւն, ահ, Աստուած իմ, միթէ այս ստու-
թիւն է. — թերեւս, վասնզի ահա այժմ սրտեր լռին
են, զի ամայացած են, զի չիք նա, որ լրումն էր սրտի:
Սիրելոյն խոհն ու խօսքն են մեր սրտին զեղոյթն ու
մտքին աւելն: Կ'երթայ որդի մարդոյ, ահա այնուհե-
տեւ պարապութիւն սրտի, հետեւաբար յընդունայնու-
թեան է կեանք մարդոյ:

Ե.

Ո՛վ եմ ես, եւ զինչ կը խորհիմ. — մարդոյ ներկայն
ու ապագայն, ներկային մէջ յոյս, իսկ ապագային մէջ
տարակոյս: Յոյսն ի խոհ եւ ի գործ զիս կը մղէ, բայց

տարակոյսն անդէն զիս կը լքէ: Շուար իմն գոգ զիս
կը պաշարէ, կը կաշկանդիմ կը շղթայիմ, եւ ահա ճայն
մի զիս կ'սթափէ. « Գալէ, որդի մարդոյ »:

Զ.

Գայլե՛ւ. բայց դէպ ո՞ւր, հո՞ս. բայց մինչեւ հոս քանի
քանի՛ հեղ դրո՛րիլ եւ յիմարիլ ունիմ. եթէ այսպէս՝
ուրեմն ապրիլն է տառապիլ, իսկ քնելն է արբելիլ,
եթէ այդ քունին մէջ երազել կայ. ապա թէ ո՛չ՝ քնելն
ապշիլ է, կամ աւելի ճիշդը մեռնիլ է:

Է.

Գալե՛մ, բայց ո՞վ ինձ առաջնորդ. — բանը, աւանդ,
ապիկար դա, աշխարհի քարուտ ու ժեռուտ ճանա-
պարհէն քալել ու լքիլ, քրտնիլ ու յոգնիլ, մերթ գլո-
րիլ եւ մերթ կանգնիլ, եւ հուսկ հասնիլ կամ ի դա-
դաթ բարձրութեան — մարդկային կատարելութեան,
կամ ի վիհ խորութեան — մարդկային նուաստութեան,
եւ անդէն գոչել « Ամենայն ինչ կատարեալ է: » Ահա
այս է մեր կեանքն ու վախճան, կամ փառքն ու
անարգանք:

Ը.

Ո՛վ դու Յոյս, դու առաջնորդ մարդոյ, դու հոգւոյս
լարը, դու մտքիս խանդ, սրտիս սիրակաթ եռանդ, քո
առաջի կը խոնարհիմ ես եւ կը խնկեմ, դու այս խունկ
թռուն թեւոցդ վրայ առած կը սրանաս ի վեր, ի վեր

անդր, հոն կը ծխես, հոն ուր սէրն իմ կաթողին կը լրանայ:

Թ.

Իսկ դու ո՞վ Սէր, դու յերկինս ըղձակաթ կը լիւզիս մեր ամպերէն վեր, հոն դու աստղերու հետ կը հրճուիս. ա՛հ, հոն են մեր սրտին աստղերը: Ես իսկ այժմիկ զգածուած կ'ըղձամ եւ կը յուսամ հոն թռիլ եւ լիւզիլ, ուր զովանայ տապ սրտիս, ուր հոգեղմայլ սիւք ծծէի, ապրէի, պարարէի եւ լիանայի յաւիտեան:

Ժ.

Ափսոս, ահա դարունն է եկել հասել, ահա տատրակն ու աղանձին սիրազեղ կը վաւրեն եւ կը մննեն, կանաչ դալարիք կը ծլին, ծաղիկներ կը փթթին, դաշտային ակունքերու մէջ յոյսը կը բողբոջի, բայց ինչո՞ւ, մինչդեռ մարդկային աշունը կայ. չ'կայ դարունը, որ պէս զի ծլի ծաղկի մարդ - ծաղիկը, որոյ հունաը արգաւանդ հոգս իր մէջ ամփոփած է:

ԺԱ.

Այո, ահա այս ամայութեան մէջ թռչնիկ ցնծագին կ'ողջունէ ծաղիկ կոկոնին դեռափթիթ թերթիկը, զմայլագին կը դիտէ եւ կը ծծէ նորա թոյրն ու բոյր: Իսկ մարդն ամէն ատեն ի նանիր պիշ ի շիրիմ կը յուսայ, որ սրտին ծաղիկը բացուի, եւ անդէն իր սրտիկը բացուի. ի դուր կ'սպասէ այդ երջանկաւէտ օրին, ի

նանիր արուն արցունքով կ'ոռագէ սեւ հողը, ի դուր սիրտն ի տրուի, հոգին լի ի յոյս կ'ըղձայ . . . բայց ա՛հ, հուսկ յուսահատ կը հեծէ, հեկեկանքն իսկ ոչ ոք կը լսէ, ոչ երկինք եւ ոչ բնութիւն:

ԺԲ.

Ա՛հ, « եկեսցէ արքայութիւն քո, » ո՞վ Տէր, ժամանակը կը բովանդակուի մարդկային սրտին մէջ. բայց արքայութիւնդ՝ պիտի գայ արդեօք այն ժամն, յորում, Տէր, վայելել պիտի արժանաւորիմք այն մեծ շնորհքը, որով միայն Սէրն ու Յոյս՝ որք ի մեզ անհուն են, պիտի լրանան, իափաքն ի մեզ հանդարտի. իսկ յոյսը ճշգրտի եւ հաստատուի:

ԺԳ.

Լսած եմ յՈւլնի ⁽¹⁾ Հայ մամիկէ մի, թէ այգուն շող չաղը՝ լուսնեկին է աչքին արտօսը, երբ դրախտին մէջ առաջին անգամ ցայգանուագ սոխակին ձէնիկն է մարել: Հաւատամ, բայց երբ մեր սրտին ձէնիկը կը մարի, ո՞վ կը ցօղէ մարգարիտ արտասուք, եւ ո՞ւր կը շաղուի:

ԺԴ.

Կը հարցունեմ, ո՞ւր արտասուել. ո՛հ, խորհիմ միանգամ թէ ուստի արտասուել, ուստի կը բղխի եւ կը հոսի այս աղի արտօսը, որ մեր սիրտն ու հոգին կը սաղըջտիկէ եւ կը հանդարտէ: Անշուշտ սիրահոսան մի աղ-

(1) Գիւղ մերձ ի Զէյթին, ի Կիլիկիա:

բիւրի ակն կայ սրտի մէջ, որ քանի եռայ զեռայ ի յուշ սիրելոյ, կը կաթկթի եւ մինչեւ իսկ շատ հեղ կը հեղհեղի եւ կ'ողողէ ամբողջ մեր հոգին ու մարմինը:

ԺԵ.

Բայց մինչ իմ աղիքս կը դալարի, մի խշխշուք սիրտս կը մորմոքէ, մի հնչնուք միտքս կը շփոթէ, ահա մի պատկեր հոգեոյ առջեւ կը ներկայանանայ, կը վեհանայ եւ կը բարձրանայ: Ես հոգեզմայլ փարիւ կը փափաքիմ: Հաւատոյ նահատակին, Աստուծոյ միակ ճշգրիտ տիպարին պատկերն է այն: Ուր այս բարբառ կը նշմարեմ ի գրուագ, « Հաւատալ եւ Անմահանալ: »

ԺԶ.

Հաւատալ, առ Դ. — Աստուծոյ: Անմահանալ, Դր-պէս. — Աստուծով: Ահա այս իսկ է խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի, դադունի եւ միանգամայն յայտնի: Գաղտնի յանուն յուսոյ, յայտնի յանուն լուսոյ, Բանին լուսոյ, Կ'ողբերիմ արդարեւ, երբ յուսով եւ հաւատով ի վեր կը նայիմ եւ կը դաւանիմ այսպէս, թէ « Աստուած է միայն Կեանք եւ Անմահութիւն: »

ԺԷ.

Միայն չարութիւնն ու ամբարշտութիւնն, ո՛վ Տէր, երբ կը ծանրանայ եւ կը ճնշէ ու կը ճզմէ արդար գլխիկներ, թող շանթ ունին արդարութեանդ միակ ակնարկէն, որպէսզի առաքինութիւնը յաղթանակէ, Աստուածութիւնը յաղթանակէ:

ԺԸ.

Բայց կը խոստովանիմ թէ առաքինութիւնն արդէն արեւու պէս կը փայլի միշտ, մութն ու խաւար կը խուսէ իւր առջեւէն: Մարդկութիւնն յաւիտենական վկայ է, վկայ յանուն յիշատակի առաքինւոյն: Գերեզմանն իսկ թէեւ տխուր եւ անշուք, բայց մի մշտաբարող արձան է առաքինւոյն փառաց, կոթո՛ղ յաղթութեան:

ԺԹ.

Ուստի եւ ես կ'երդնում ի սեւ հողդ, ՅԱԿՈԲԻԿ, թէ անմահութիւն մի ունիս դու եւ մեծ յաղթութիւն, զոր այժմ կը վայելես դու յանուն հաւատոյ եւ յանուն բարւոյն: Երբ այն դժխեմ առաւօտուն, մինչ արուսելին կը յաջորդէր արեւ, եւ Արեւդ կը մարէր, երբ տխուր սենեկիդ մէջ կենաց եւ մահու մեծ խորհուրդը կը կատարուէր, այն պահ մի ահաւոր եւ խորին լռութեան մէջ երբ դու ճենճերեցար եւ ընծայեցար Երկնի, ես մահճիդ քովնտի աղօթող եւ հսկող պաշտօնեայ Բրիստոսեան, ես ձայնեցի անդէն:

« Ա. Ն Մ Ա. Հ Ա. Յ Ա. Ի »

Եւ ահա հեծք եւ լացք, ողբ եւ կոծ :

Ի.

Այսօր երբ աշխարհի Մաղկաղարդն է, ես ահա կրկին աղօթող եւ հսկող՝ յարգադիր շիրմիդ ի վերեւ մէնիկ եւ լոկի ծաղիկ կը բերեմ ու կը ցանեմ ի նուէր

յիշատակի Սիրոյդ. Դուն ան զայդ ծաղիկ եւ ընդ
յառաջ փութիւն փրկչին վերին երուսաղէմի մէջ, եւ այս
բարբառդ թող ոլորտանայ հոն երկնից մէջ, եւ հոս
խակ՝ երկրիս մէջ թող լսուի միշտ եւ յեղյեղութի թէ՛
«ՈՐ ՀԱՒԱՏԱՅ ԿԵՑՑԷ»:

Այդ հաւատով իցիւ եւ ամենեցուն ննջել ի Տէր :

1877 Մարտ 20.

ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ⁽¹⁾

(1) Որդի ի Քրիստոս հանգուցեալ Տէր Մինաս քահանայի Նապիկեան
ի Պարտիզակ, և եղբայր Փեսայի-Սուլմանիկ ուսումնասէր դասեր
իմոյ: Սոյն երիտասարդ և զգօն Վարդապետ՝ եռանդուն ջանիւք իւրովք
և հմտութեամբ լիցի պարծանք իւրոց հայրենեաց, և փառք եկեղեցւոյ՝
շնորհիւ Տեառն :



27 Մարտ 1876

ՆԱԽՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿՔ

ԵՒ

ՄԱՀԱՐՁԱՆՔ



ՆԱԽՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿՔ

ԵՒ

ՄԱՀԱՐՁԱՆՔ

ԱՅՆ ԱՐԴ՝ յետ այսօրինակ տխուր զգածմամբ եւ մորմոքեալ սրտիւ կանգնելոյ զՄԱՀԱՐՁԱՆ Ամենասիրելի Որդւոյս, նուիրական պարտաւորութիւն համարիմ կանգնել եւ գրողմել աստ առնովաւ եւ զՄահաւաճանս Նախահարց Նորա եւ Գերդաստանիս, հանգերձ համառօտագոյն ծանօթութեամբ զնոցանէ, որպէս Նախնի Յիշատակարան, զի առանց Նախնեաց չի՞ք սերունդ, եւ ոչ առանց Հարց՝ Որդիք, եւ որդիք պարտին երախտագիտութեամբ պատուել միշտ՝ զյիշատակս Հարց իւրեանց եւ Նախահարց:

1. ԴԱԽԻԹ ծնանի զՍողոմոն.
2. ՍՈՂՈՄՈՆ ծնանի զՄկրտիչ.
3. ՄԿՐՏԻՉ ծնանի զՅովհաննէս՝ որ թաղեալ կայ ի Պարտիզակ, եւ ունի Տապանագիր օրինակ զայս.

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՀԱՒՈՅՆ ԻՄՈՅ



Ի ՄԱՀԱՍՏՈՒԵՐ ԾՈՅ ԴԱՄԲԱՆԻՍ
 ՀԱՆԳՁԻՆ ԱԻԱՆԴՔ ՈՍԿԵՐԱՅ,
 ՈՐ ՀԱԻԱՏՈՎ ԵԿԱՅ ՅԱՍՏԻՍ
 ՍԻՐՈՎ ՅՈՒՍՈՅՆ ԵԹԵՐԱՅ :
 ԶՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱՌԵԱԼ ԶԱՆՈՒՆ
 Ի ՄԿՐՏԻՋ ԻՐ ԶՈՐԷ
 ԵՐԿՈՒՅ ԿՅԵԱԼ ՅԵՐԹԱՆԱՍՈՒՆ
 ԶԱՄԱՅ ԻՐՈՅ ԹԻԻ ՅԱՅՏԵ :
 ՅԱՆԵՂԾԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅՆ ԳՈՐՈՎ
 Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՀԱՅՐԱԿԱՆ
 ՅՈՐԴԻՈՅ ԻՐՈՅ ԿԱՆԳՆԻ ՇՔՈՎ
 ՍՈՅՆ ՎԻՄԱՏԱՇ ՄԱՀԱՐՁԱՆ :

Թուիմ ՌՄՀԷ. (1828)

Հաւն իմ Աղա Յովհաննէս՝ յորոյ անուն վերահիշեալ եմ եւ ես, ժառանգեալ զբարեպաշտութիւն Հօրն իւրոյ Մահտեսի Մկրտչի, առաքինաբար տանի զլժբաղժութիւնսն հասեալս ի վերայ տան իւրոյ. զի գոլով Հայր Հօրից դստերաց եւ երկուց ուստերաց, չ'կարէ կառավարել զտուն իւր ըստ արժանւոյն, եւ պարտաւորի երթալ նախ յԱտաբաղար եւ ապա ի Կ. Պօլիս, աշխատիլ արհեստիւ Հօրն՝ (դանակաշինութեան) մինչեւ ի զարդանալ որդւոյ իւրոյ Կարապետի Հօրն իմոյ, ընդ որ միջիթարեալ առ յապալն՝ կնքէ զկեանս իւր բարի վարուք եւ ջերմեռանդ հաւատով :

Յանուն Հօր սորա բարեյիշատակ Մահտեսի Մկրտչի, կոչի ազգատոհմ մեր ՄԿՐԵԱՆ, կամ ըստ այլազգեաց ՄԵԿԸՐ օղու :

Հայր Մահտեսի Մկրտչի Սողոմոն, զորմէ չունիմք ծանօթութիւն հաւաստի, որպէս եւ զՀօրէ սորա զԴաւթ, որ կարծի լինել մին յեօթն տանուտէրանց հիմնարկողաց Պաղչէճիկ (Պարտիզակ) գիւղի՝ որ է հանդէպ քաղաքին Նիկովիդիոյ, գաղթեալ՝ որպէս եսս հաւանեալ եւ ստուգեալ եմ ի Պաղչէճիկ գիւղէ Սեբաստիա (Սըվաղ) քաղաքի, յաւուրս Սուլթան Մուրատ Դ. արքայի Օսմանեանց, որ յամին 1655, յարչաւել իւրում ի վերայ Պաղտատի, անցեալ ընդ Նիկովիդիա (Իզմիր), եւ տեսեալ զխտակաւ ի հանդիպակաց լերին ի բարձրաբերձ ծառաստանին գիւրճիթս ի ծառոց չինեալ, խնդրեալ որոնէ եւ իմանայ զնոր հաստատութենէ գիւղին :

Ընդ նախնեաց մերոց այս՝ Հայոց գաղթելոց ի Սեբաստիոյ, գտանին եւ նոյնքան տունք Տաճկաց՝ վախուցեալք եւ նոքին յահէ եւ ի բռնութենէ ձէլալեանց, այլ սոքա յետ 20—50 ամաց ելեալ գնան ի Պաղչէճիկէ ի Գումլար գիւղն Տաճկաց՝ հնարիմաց ջանիւք իշխանի ժամանակին :

Իսկ Մահտեսի Մկրտիչ Նախահայր մեր՝ այր բարեպաշտ եւ երկիւղած յԱստուծոյ, ուսեալ զընթերցանութիւն եւ զգիր եւ զարհեստ դանակաշինութեան, ուսուցանէ բազմաց աննախանձաբար, որոյ զաշակերտս ծերացեալս տեսեալ է իմ եւ խօսեցեալ ընդ նոսա. առնէ բազում բարեգործութիւնս, եւ լինի օժանդակ կարօտելոց եւ ձեռնտու աղքատաց, որք իրրեւ առ Հայր համարձակագոյնս յաճախեն առ նա յամենայն նեղութիւնս իւրեանց՝ «Հաճի Մկըր պապուն երթանք» ասելով :

Սա կանգնէ զեօթն աղբիւրս յայլ եւ այլ կողմանս գիւղին, ուր պակասութիւն տեսանէ ջրոյ, ի դիւրութիւն ժողովրդոց եւ արջառոց եւ գրաստուց գիւղին: Գնայ երկիցս ի Ս. Երուսաղէմ, նոյնպէս երկիցս ի Ս. Էջմիածին, որոյ ի վերջնումն՝ յութանամեայ հասակին, թողեալ որդւոյ իւրոյ այսմ Աղայ Յովհաննու զստացուածս իւր, բայց առեալ զպատրաստի դրամն, հրաժարի յաշխարհէ՝ եւ զնացեալ դադարէ ի բնագաւառն Հայոց ի Վասպուրական, ի վանս Կտուց Անապատ կոչեցեալ, եւ շինէ անդ եւս իւրով արդեամբ զըրչեղ մի (սարնըճ) մեծ՝ առ ի հաւաքումն անձրեւային ջրոց, զի մինչ ցայն վայր ի հեռուստ բերէին զջուր ի պէտս միաբանութեան, զի եւ ջուր ծովակին Վանայ դառն է յոյժ եւ լեղի:

Աւարտեալ մեծահաւատ Աստուածամէր ծերունւոյս զշինուածն, եւ ինքն յետ երկուց ամաց կնքէ զառաքինի կեանս իւր ի հիւղակի միայնակեցութեանն սրբութեամբ, Սաղմոս ի ձեռին՝ իբրեւ թէ ննջեալ ի քուն, եւ թաղի պատուով ի դիրս հանգստեան վանացն: Հոգեւէր միաբանութիւնն կատարէ ամ ըստ ամէ յիշատակութիւն Երախտաւոր Ծերունւոյս աղօթիւք Հոգեհանգստեան:

Յիշատակ Արդարոց օրհնութեամբ եղիցի:



ՏԱԳԱՆԱԳԻՐ ՀԱՆՈՑՆ Ի ՄՈՑ



ԱՆՈՒԱՄԲ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՐԴԵԱՄԲ ՏԻԿԻՆ

ԴՈՒՍՐ ԱԶՆԻՒ ՎԱՐԴԵՐԵՍԻՆ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՎԱՐՈՒՔ ԿԱՅԵԱԼ

ԻՐԵԻ ԶՎԱՐԴ ԸՆՏԻՐ ԲՈՒՍԵԱԼ

Ի ԺԱՆՏԱԽՏԵՆ ՇԱՐԵԱԼ ԺԱՆԵԱՑ

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ԵՒ ՇԻՐԳ ՇԱՍԵԱԼ ԱՄԱՑ

ԿՆՔԷ ԶԿԵԱՆՍ ՓՈԽԻ ՅԱՍԵԱՑ

ՅԱՆՄԽԻԹԱՐ ՍՈՒԳ ԸՆՏԱՆԵԱՑ.

ԹՎԻՃ ՌՄԾԲ. (1803)

Այս ազնիւ տիկին առաքինի եւ բարեպաշտ արդարեւ, մեռանի յառաջ քան զհաւն իմ Աղայ Յովհաննէս մահտեսի Մկրեան, որով եւ քայքայի ընտանեկան հանգըստութիւն նորա, զի վեցեքին զաւակունքն անչափահաս գոլով, պարտաւորի ամուսնանալ վերստին ընդ այլ կնոջ՝ բերեալ յՕվաճըի գիւղէ, որ կործանէ զտուն նորա եւ մեռանի անզաւակ: ասլա ածէ. զայլ կին ի Մերոյէկէօզ գիւղէ, որոյ եւ ես հասեալ տեսի, եւ սա եւս մնայ անզաւակ: Իսկ վարդերեսն յիշեալ ի մահարձանիս՝ եղեալ է այր ազնիւ եւ խոհակաւ իշխան. հայր Տէր Գրիգոր Քահանայի, եւ մահտեսի Միքայէլի, եւ Հանւոյ խոյ այս բարեբարոյի Սուլթան Տիկնոջ: Սա՝ յորժամ դեռ եւս յութնամեայ հասակին լինի որդեակն իւր Կարապետ՝ գուշակէ թէ լինելոց է նա իշխան գիւղին եւ բարեկարգիչ ժողովրդեան. եւ զընդհակառակն գուշակէ եւ վասն միւս որդւոյն Մկրտչի, եւ լինի այնպէս: Ապա յամին 1803 ի ժանտախտէն ճարակելոյ ի ժամանակին հարուածեալ՝ կնքէ զկեանս իւր առաքինութեամբ:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄԻԱԿ ԳԵՌՆ ԻՄՈՑ



ԶԱՃԻԻՆ ՈՍԿԵՐԱՑ

ՍՈՒԼԹԱՆ ՏԻԿՆՈՁ

ԴՍՑԵՐ ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՂԱՅԻ ՄԿՐԵԱՆ

ԾԱԾԿԷ ՎԷՄՍ ԱՅՍ.

Ի ՍՈՒԳ ԾՆՈՂԱՑՆ ՈՐԴԻՈՑ ԵՒ ՏՈՀՄԻՆ

ՆՆՋԵԱՑ Ի ՏԷՐ

ՅԱՄԻՆ 1851 ՕԳՈՍՏՈՍ-20. ԿԵՑԵԱԼ ԱՄՍ 32.

ԶԱՌԱՔԻՆԻ ՎԱՐՈՒՑ ՊՍԱԿ

ԶՎԱՐԴՍ ԸՆԴ ԵՌԻՇԱՆՍ ՍՊԻՏԱԿ

ՀԻԻՍԵԱԼ ԵՔԵՂ ԵՂ Ի ՃԱԿԱՏ

ՅԱՄԸՍ ՍԱԿԱԻՍ ԲԱԶՄԱԵԽԱՏ:

ՀԱՆՃԱՐ Ի ՄԻՏՍ ԵՒ ԵՆՈՐԶ ՀՈԳԻՆ

ՊՃՆԵԱԼ Ի ՊԵՐՃ ՓԱՌՍ ԿՐԿԻՆ,

Ո՛Ղ ԹԷ ԱՌ ԻԻՐՍ ԴԵՌ ԿԱՅՐ ՄԱՅՐ. . .

ՎԱՂ ԶՆԱ ԵՐԿԻՆՔ ԿՈՋԵՑԻՆ:

ԵՒՋԵԱԼ ՅԱՅՆԺԱՄ ԿԵՆԱՑՆ ԼՈՅՍ

ԵՏԵՍ ԶԵՐԿՆԻՑՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍ:

Անդրանիկն ի զաւակս ծնողաց իմոց Քոյր իմ Սուլ-
թան այդու անուամբ յորջորջեալ ի յիշատակ հանգուց-
եալ մօր՝ Հօրն իմոյ, որպէս դիմաց եւ կերպարանացն
տեսլեամբ, նոյնպէս մտացն հանճարով եւ մայրանման
առաքինութեամբ եւ խոհականութեամբ անհամեմատ

էր. եւ վասն զի միակ դուստր էր՝ ի տուն իւրեանց
պահեն զայն ծնողք իմ եւ յետ ամուսնութեանն ընդ-
Յարութիւնի Պօղոսեան:

Եթող զերիս դստերս եւ զերկուս ուստերս, զորս
խնամեցին ծնողք իմ եւ առ յապայն: Բազում ցաւոց
եւ վշտաց եղեւ պատճառ վաղաճաս մահ Քեռս՝ ծնո-
ղաց իմոց, մանաւանդ Մօրս՝ որ յամենայն ժամանակս
իւր եկաց տրտմութեամբ եւ ամենօրեայ արտասուօք. . .:

Ողբալի է կորուստ մտացի եւ խելահաս Քեռ, հա-
ւասար կորստեան Մօր սիրելոյ՝ սակայն վա՛ղ զնա
երկինք կոչեցին:



ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ԵՂԲՐԻ ԻՄՈՅ



Ի ՅԱԻԵՐԺ ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱԶՆԻԻ ՅԱԿՈԲԻԿ ԱՂԱՅԻԿ ՄԿՐԵԱՆ

Պ Ա Ղ Զ Է Ճ Ի Կ Ց Ի Ո Յ

ԵԴԱԻ ԱՅՍ ՄԱՅԱՐՁԱՆ

ԶՈՐ ԹԱՆԱՆ ԱՐՏԱՍՈՒՔ ԾՆՈՂԱՅՆ

ԵՒ ՏՈՀՄԻՆ:

ԵԼ ՅԱՍՏԵԱՅՍ ՅԱՄԻՆ 1852 ՅՈՒԼԻՍ 29

ԿԵՑԵԱԼ ԱՄՍ 30:

ԶՈՒՍՄԱՆՑ ՆԱԴԷՍ ԸՆԴ ՎԱՐՍ ԲԱՐԻ
ԿԱՊԵԱԼ ՄԻ ՓՈԽՆՁ ՄԻՆՑ ԻԻՐ ՍԻՐՏ
ՍԻՐՈՎ ՓՐԿՁԻՆ ՅԱԻԷՏ ԱՐԻ
Ի ԽԱԶՆ ՆԱՅԷՐ ԽՆԴԱՄԻՏ:

ՆԱԻԱՏ ԵՒ ՍԷՐ ԵՒ ՔԱՂՑՐԻԿ ՅՈՅՍ
ՏԿԱՐ ԿՐԾԻՑԸՆ ԶՈՐԱԻԳ
ԶՄԱՆ ՈՂՋՈՒՆԵԱՅ ՍԱ ՇԵՇՏ ԻԼՈՅՍ
ՔԱՆ ԶՈՐ ԵՐԲԷՔ ՔԱՂՑՐ ԻՆՑ ԶԻՔ:

ԵՒ ՄԻՆՑ ԱՐԵԱՆՆ ԾԻՋԱԻ ԶԵՐ

ԶՆՈԳԻՆ ՓՐԿՁԻՆ ԵՏ ՆՈՒԷՐ: (1)

Յակոբիկ Աղա եղբայրն իմ ցանկալի՝ ծնեալ յամի Տեառն 1822, կրտսեր քան զԻնչ մեր եւ աւագ քան զեղբարս իւր Սարգիս, Յովհաննէս եւ Յարութիւն, ուսեալ էր զԵղու եւ զԵղուութիւն Ազգիս՝ ի վարժատան վանացն Արմաշու ի մեծանուն վարժապետէ պատուելի Մուրատայ Աբրահամեան Բերիացոյ. ապա ի Կ.

(1) Ձճապանագիրս Գեռ եւ Եղբոր իմոյ զրեաց Պ. Յակոբ Ոսկան վարժապետն. իսկ Տապանագիրք շաւուն իմոյ եւ Հանուոյ է շարադրութիւն Արժրունի Տէր Գէորգ Աւագ Քահանայի Խասգիւղի Կ. Պօլսոյ:

Պօլիս զընթերցանութիւն եւ զգիր Տաճիկ բարբառոյ, եւս եւ իտալական լեզուի: Ուշիմ, խոհեմ եւ ծանրաբարոյ ընթացիւք իւրովք, լինի օժանդակ բազմադիմի գործառնութեանց Հօր իմոյ, եւ ստանձնէ զՏեաշութիւն վաճառատան մերոյ ի Կ. Պօլիս յՈՒՆ Քաբան իրր ամս 12: Ի բազում զբաղմունս իւր սիրէր զընթերցանութիւն յոյժ. եւ բաժանորդ լեալ լրագրաց ժամանակին՝ Արշալուսին Զմիւռնիոյ եւ Բազմավիպին Վենետիկոյ՝ առնոյր նաեւ զամենայն նորատիպ մատեանս, որով օրինակ բարի հանդիսացաւ եղբարց իւրոց: Սիրելի էր ամենեցուն իւրով հեղ եւ քաղցր բնաւորութեամբն մանաւանդ իրրեւ մարդ բարոյական կենցաղավարութեամբն, այլ չեղեւ երջանիկ յամուսնութեանն, զի եւ չեթող զաւակս յաջորդս ինքեան:

Սիրէր զԱզգ իւր եւ զեկեղեցի ողջամիտ հաւատով, եւ Քրիստոնեայ էր ջերմեռանդ: Սիրէր եւ զեղբարս իւր անհամեմատ սիրով, եւ առաւելագէս հաճոյակատար լինէր ինձ՝ վասն ընթերցասիրութեանս: Ի բնէ տկար գոլով հիւանդացաւ ակտիւ բորբոքման աղեաց եւ աւելի քան զմի ամ, տառապեցաւ ի մահիճս ցաւոցն, եւ յայնժամ ակներեւ տեսաւ ուղղութիւն հաւատոյ նորա, եւ հանդէս Աստուածաշտուութեան. զի համբերութեամբ աղօթէր, եւ միշտ տայր ընթեռնուլ ինձ զԱւետարան փրկութեան մերոյ: Ի վերջին աւուրս իւր քանիցս մերձեցաւ ի Սորբոլուդ Մարմնոյ եւ Արեան Տեառն, եւ զբազում բանս իրաւականս խօսեցեալ ծնողաց իւրոց եւ եղբարց՝ կնքեաց զկեանս իւր այսու բանիւ. «Տէր, հան ի բանտէ զանձն իմ, գոհանամ զանուանէ քուսմէ.» ի 29 Յուլիսի 1852, յառաւօտու երեքշաբթի, ի ժամ 2 1/2:

Ծնողք իմ մորմաքեցան յոյժ ի վերայ մահուան սիրելի որդւոյ իւրեանց, ոչ նուազ եւ եղբարքս նորա ողբացաք զզգալի կորուստ գերդաստանի մերում:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՀՕՐ ԻՄՈՅ



Ի ՀԱՒԱՍՏԻՍ

ՋԵՐՄԵՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ

ՅԱՆՁԻՆՁ ՅԻՇԱՏԱԿ

ԲԱԶՄԱՊԱՏԻԿ ԳՈՐԾՈՅՆ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԵԾԱՊԱՏԻ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՓԵՆՏԻԻ ՄԿՐԵԱՆ

ԱԶԳԱՍԷՐ ԻՇԽԱՆԱՊԵՏԻ

ՊԱՂԶԷՃԻԿ

ԳԻՒՂԻ.

ՄԱՐՄԻՆ ԵՒ ՆՇԽԱՐՔ ՆՈՐՈՒՆ ՈՍԿԵՐԱՅ

ՊԱՏԻՈՎ ԱՄՓՈՓԻՆ

ՅԱՅՍ ՍՐԱՀ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆՑ

ՈՐ

ԵՂԵԱԼ ՊԱՏՃԱՌ Ի ՀԻՄԱՆՑ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՍ ԵՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

ԵՒ ՍԿԻՋԲՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ ՕԳՏԱԻԷՏ ԾԻՆՈՒԹԵԱՆՑ

ԵՒ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆՑ

ՊԵՐՃ Ի ԲԱՆՍ, ՎԵՀ Ի ԴԷՄՍ

ԶՔՆԱՂ Ի ԳՈՐԾՍ

ՀԱՅՐ ԱՂՔԱՏԻՆ, ՄԵՐԶ ՏՆԱՆԿԻՆ

ԲԱԶՈՒԿ ԱԶԳԻՆ.

ՓԱՌԱԽՈՐԻ՝ ՊԱՏՈՒՐ՝

ԱՐԺԱՆԱԽՈՐԻ՝

ԱՆՈՒԱՄԲ ԵՒ ՇՔՈՎ ԵՒ ԸՆԿԱԼՄԱՄԲ՝

ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆՆ ՄԷՃԻՏԻԷ ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆԻ

ՆԱԶԵԱՅ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԻՍՈՒՍ

Ի ՎԱՅՍՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐՐՈՐԴԻ ԱՄԻ ԿԵՆԱՅ ԻՐՈՅ

ՅԼԶ ՄԱՅԻՍԻ 1858 ՌՅԷ:



ՅՈՒԽՏ ՅԱԻՏԵՆԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ

ՈՐԴԻՔՆ ՀԱՅՐԱՍԷՐՔ ԵՒ ՍԻՐԱԶՈՒՆՔ

ԿԱՆԳՆԵՑԻՆ

ԶԱՅՍ

ՄԱՀԱՐԶԱՆ

Զբաղմամբ իմի հանգամանաց կենաց մեծահամբաւ
Հօր իմոյ՝ արժան էր արդարեւ երկարապատումս լինել
եւ աւանդել զազգօգուտ գործառնութիւնս նորա մե-
րոց ապագայից, սակայն առ ժամս համառօտագոյնս
դրօշմել պարտաւորեալ, զճոխագոյնն թողում՝ այլում
պատեհի եւ կամ իմոց յետագայից:

Կարապետ Աղա Մկրեան, որդի Յովհաննու, ծնանի
յամի Տեառն 1793. եւ ուսեալ զայբուբենն եւ զսակաւ ինչ
գիր ի մօրեղբօրէ իւրմէ Տէր Գրիգոր Քահանայէ՝ մահ-
տեսի վարդերեսեան, յերկոտասան ամի հասակին, տանի
զնա հայր իւր ի Կ. Պօլիս՝ զի ի պանդոկի ուրեք քաղա-
քին մինչեւ ցկէս օր ուսցի զգիր եւ զրախաւ, (թուաբա-
նութեան չորս դուռ) եւ զինի պարապեսցի յառեւտրա-
կան գործս իւր. որ էր վաճառումն տախտակաց ի պէտս
տակառաց:

Ի բնէ ուշիմ եւ խելացի գոլով, ուսանի՝ որչափ կա-
րելին էր ի ժամանակին զգիր եւ զթուանշան, եւ օգնէ
գործոց հօրն, ի փոքրութեան հասակին՝ զկատարելու-
թեան ցուցեալ զհանձար: Ընդ աճիլ տիոցն, ընդար-
ձակել ջանայ եւ զգործառնութիւնսն, եւ տեսեալ զի
բազում կարօտութիւն է Պայտի ձիոց ի մայրաքաղա-
քին, եւ բերեալ լինի այն ի Բումէլիէ (ի Սօֆիայէ, ի
Փալանկայէ), հնարս խորհի մոլծանել զարհեստ պայ-
տաշինութեան ի հայրենիս իւր. եւ տեսակցեալ ընդ
Հայագգի Կարնեցիս ոմանս, որք աշխատէին այնու
արհեստիւ ի Գարաման թաղն Կ. Պօլսոյ, իսկոյն զհետ
պնդի, եւ կազմեալ ի Կարնեցւոց անտի գործաւորս, եւ
առեալ զերկաթ ի Պօլսոյ, տանի եւ հաստատէ զգոր-
ծարան, եւ օր ըստ օրէ կատարեալգործեալ, տայ ու-
սուցանել եւ երկտասարդաց Պարտիզակի, եւ ինքն
հստեալ ի Պօլիս սկսի վաճառել, եւ զի կերտուածք

իւրոյ գործարանին ըստ իւրում հանձարոյ առաւել
յարմարաւոր եւ բարեձեւ եղեալ էին, ստանայ համ-
բաւ, եւ գտանէ յաջողութիւն, եւ ըստ այնմ բազմա-
ցուցանէ զգործաւորսն:

Եւ այսպէս զոր օրինակ հաւն իւր բարեպաշտօն Մահ-
տեսի Մկրտիչ՝ մոլծանէ ի գիւղն զարհեստ դանակա-
շինութեան, նոյնպէս եւ սա զարհեստս սյս պնդաշի-
նութեան, որ եւ ծաւալի յոյժ ի գեղջն՝ բազում ար-
դիւնս արտադրեալ ի յոլով ամս: Ամուսնանայ ապա
հաճութեամբ հօր իւրոյ ընդ համեստափայլ Համաս-
փիւռ օրիորդի Բարունեան Յովհաննու, ի 20 ամեայ
հասակին, եւ լինի ի պատանեկութեանն երկտասարդ՝
եւ ի չարս կատարելոց արանց:

Սոհական ընթացք նորին՝ զգացուցանեն ժողովըրդ-
եան, թէ պէտս ունին այնպիսոյ առն բանագիտի
կարգել իշխան եւ տեսուչ գիւղին, վասնորոյ խնդրեն
ընդունիլ զպաշտօնն. բայց նա յետ բազմիցս հրաժա-
րելոյ, յանձն առնու ստիպմամբ Գեր. Առաջնորդին Նի-
կովիդիոյ եւ Պրուսայի մեծանուն Պօղոս Արքեպիսկո-
պոսի Գարագօջեան եւ ի 25 ամեայ հասակին լինի բար-
ձակից ծերագունից եւ իշխան:

Յանձնեալ յետ այնորիկ զգործս իւր ի Պօլիս պաշ-
տօնակալաց իւրոց վարձելոց, ինքն առնու զգեկ իշխա-
նութեան ժողովրդեան ի ձեռին՝ ամենայն աշալուրջ
գործունէութեամբ, եւ որովհետեւ քաղաքական տես-
չութիւն Պարտիզակի եւ այլ մերձակայ գիւղօրէից
ոմանց՝ պատկանէր վարչութեան Արքունի Դրամանցին
(Զարպիսանէին), յաղագս տալոյ սոցա զպիտոյացեալ
ածուխ նորին բազմաքանակ. փութով ծանօթանայ
Ազգային բարերարին Քրիստոսազօր Յարութիւն Ամի-
րայի Պէշեան, եւ լինի սիրելի նմա յոյժ, եւ պատուոյ

եւ յարգանաց նորին արժանաւոր :

Ձեռնարկէ յամին 1850 — եւ 1852 ի շինութիւն Եկեղեցւոյ գիւղին, որ խարխալեալ գոլով, հարկ էր զնորադոյնն կանգնել, եւ յաւարտ հասուցեալ զայն՝ ձեռնարկէ եւ ի շինութիւն հոյակապ դպրոցի, հետզհետէ յատկացուցեալ նմին զեկամուտս արդիւնաւորս. տայ բերել վարժապետս ի Պօլսոյ Բերականութեան եւ Երաժշտութեան, առաջին արարեալ զՊարտիզակ ի վիճակին Նիկոմիդիոյ որ ունիցի դասատու Բերականութեան՝ յետ վանացն Արմաշու : Հաստատէ յօգուտ հասարակաց զբարեկարգութիւնս շինարարս, եւ առ ի զառաջս առնուլ փոխադրական հիւանդութեանց՝ նորոգ տայ շինել զկոյուղիս ի բովանդակ թաղս գիւղին, զի չ'կայր այնպիսի ինչ, մինչ ցայն օր :

Տայ շինել եւ զմիժամեայ ճանապարհն գիւղին մինչեւ ցծովեղըն քարայրատակ, որով լինի դիւրութիւն սայլորդաց եւ զրաստուց անվտանգ հանել ի գիւղն զայլեւայլ բերս շրջակայիցն :

Հռչակ այսօրինակ մեծագործութեանց նորա տարածի յամենուրեք, եւ ընդ նմին բարեհռչակ լինի եւ Պարտիզակ. եւ ընդարձակի առեւտուրն եւ վաճառաշահութիւնն եւ յաճախեն երթեւեկք, զի եւ օդ եւ ջուր տեղւոյն զովագին է եւ առողջարար : Առնէ անհամար մասնաւոր բարութիւնս բնակչաց գիւղին եւ այլ գիւղօրէից, ազգայնոց եւ օտարաց, ազատեալ զոմանս ի բանտէ, զոմանս ի պատժոց, զոմանս ի պարտուց, զոմանս ի հարստահարութենէ և՛ և՛, որովք եւ ինքն ստանայ ընդ բազում օրհնաբանողաց եւ նախանձորդս հակառակողս, եւ թշնամիս անողոքս ի բռնաւորաց անտի, եւ երկիցս հրաւիրի կապանօք ի Կ. Պօլիս եւ արկանի ի բանտ, ազդեցութեամբ Վօյվօսն անուանեալ կառա-

վարչաց գիւղին, մի՛ վասն զի չէր թոյլատրեալ առնուլ նոցա ի ժողովրդենէն երկիցս անգամ տասանորդ մետաքսի, եւ երկրորդ՝ զի կամեցեալ էր յաւելուլ զգին ածխոյ ի շահ ժողովրդեան հակառակ կամաց Վօյվօտային : Յառաջումն՝ տակաւին ի կենդանութեան գոլով Աստուածասէր Պէդէան Ամիրայն՝ ազատի փութով, իսկ յերկրորդումն մնայ 40 օր, եւ ապա ազատի խնամօք Սրբազան Պատրիարքին Տ. Ստեփաննոսի Զաքարեան իրաւամբ Աղանի վերակոչելոյ, եւ ջանիւք Ամիրայից ազգասիրաց՝ բարեկամաց իւրոց :

Բայց որ յերրորդումն նուագի էր հանդիպումս փորձանաց՝ ծանր քան զառաջինսն էր, զի քսանամեայ պատանի ոմն Պարտիզակցի Յովհաննէս Փիրէնեան անուանեալ, իւր թէ խոստացեալ ընդունիլ յէօրիւճիւ գիւղն Տաճկաց զգեհնն նոցա եւ ապա դրժեալ իցէ եւ խոստալիեալ, բռնագոյնս ստիպեն զգիւղն համօրէն եւ խոշտանգանօք նեղեն. մինչեւ ստիպի պատանին ի պահեստէ տան քահանային ինքնին ելանել արտաքս եւ մատնել զանձն եւ դաւանիլ զՔրիստոս համարձակ :

Տարեալ լինի ի Նիկոմիդիա, եւ զնոյն բարւոք վկայութիւնն տուեալ, արկանի ի բանտ տանջանաց, բազմիցս հարցանի թէ ո՞վ խրատեաց զքեզ դառնալ ի խոստմանէդ, եւ պատասխան տայ համարձակ՝ թէ ոչ ոք, բայց եթէ Քրիստոս՝ որ յիսն բնակեալ է : Բայց թշնամիք պատանւոյն՝ բազմութիւնն երից գիւղօրէից Տաճկաց՝ մերձ Պարտիզակի երիւք ժամօք, ամբաստանեն զչայր իմ թէ նա միայն է թելադիր եւ խրատիչ. վասնորոյ բարձրագոյն հրամանաւ բերեն եւ զչայր իմ ընդ պատանւոյն ի Կ. Պօլիս, բայց երաշխաւորութեամբ Սրբազան Պատրիարքի Տ. Ստեփաննոսի՝ ոչ դնի յարգելանս Հայրն իմ : Քանիցս անգամ երես առ երես բերեալ

զՀայրն իմ ի մեծագոյն ատեանս, հարցանեն պատանւոյն թէ՛ սոս խրատեաց գրեզ, նա համարձակ մերժէ՛ թէ՛ ոչ ճանաչեմ զայրդ թէ՛ ո՞ր իցէ: Հարցանեն՝ զիմրդ ստեա, չի՞ սա Չորպաճի (իշխան) գիւղիդ, եւ զիմրդ չճանաչես. պատասխանէ՛ թէ՛ չունիմ չարունակ կացեալ ի գիւղն, եւ եթէ քանիցս ի տարւոջ երթայի, ոչ կարէի տեսանել զիշխան գիւղին եւ խօսիլ ընդ նմա համարձակ առանց պատեհութեան. եւ զի՛ է իմ հայր որ ճանաչէ զիշխանն. ինձ զի՛ փոյթ. — եւ ճշմարիտ էր բան Քրիստոսասէր պատանւոյն: Ոմանք յԱտենակալաց առաջարկեն զի ընդ պատանւոյն սպանցի եւ Հայրն իմ, իբրեւ թեւադրիչ. բայց սալա, յետ ոչ սակաւ դժուարութեանց հազիւ ճողոպրի Հայրն իմ չնորհիւ Ս. Պատրիարքին եւ Արքունի Վառդապետաց եւ ճարտարապետաց բարերար Ազգապետաց՝ ընդ որս ունէր ծանօթութիւն, եւ մասնաւոր եւ ազգու միջնորդութեամբ Մաքսուտ Ամիրայի Սարիմեան՝ որ ի դիմաց Ս. Պատրիարքի եւ Ազգին, դիմէր ստեպ առ Խարիճիյէ Միւշիբի մեծանուն Րէշիտ փաշա:

Յետ ազգի ազգի տանջանաց՝ տեսեալ զհաստատութիւն պատանւոյն Յովհաննու, առաքեն ի Պարտիզակ ի հայրենին իւր, եւ անդ կախեալ զծառոյ թթենեաց սպանանեն իբրեւ զխոյ ողջակէզ, յամի Տեառն 1858, Ապրիլ 30 ⁽¹⁾: Իբրեւ նահատակ ճշմարիտ հաւատոյ Քրիստոսի ամբողջի մարմինն պատուով յաջակողմն Ս.

(1) Զկնի մերոյս այս Վկայի յաջորդէ Քաջն Յովակիմ երիտասարդ Պօլսեցի, որ յամին 1843 չարաչար գլխատմամբ նահատակեցաւ, և եղև կնիք և վախճան Պաշտօնական նահատակութեանց Քրիստոնէից ի Թուրքիա . . . :

Սխրալի գերեզման սորա է յեկեղեցւոջ Ս. Յակոբայ վանացն Ազգիս, ի Նէտի-Գուլէ:

Եկեղեցւոյն Պարտիզակի ⁽¹⁾, եւեալ ի պահեստի զթաթաջ ձեռքն, զոր Քահանայք ի գիշերին յայնմիկ դադունապէս կտրեալ եւ առեալ էին, եւ զոր ասլա ջեռմեռանդն ի հաւատ եւ ի վկայս Քրիստոսի, Կարապետ Ամիրայ Պալեան Արքունի ճարտարապետ, իւրով արդեամբ արծաթապատ տայր առնել ի ձեռն Հօր իմոյ, առեալ զճկոյթն յինքն՝ որ այժմ մնայ յեկեղեցին Պէշիքթաշի, եւ զոր ես ինքնս տարեալ յանձնեալ էի Վսեմ Ամիրային:

Ազատի Հայրն իմ ի բռնավարութենէ դատաստանաց՝ բայց երկուցեալ երթալ վերստին ի Պարտիզակ, բնակի ընտանեօք իւրովք առ ժամանակ մի ի Պէշիքթաշ թաղն Կ. Պօլսոյ:

Յետ այսոցիկ մահահանգոյն փորձութեանց՝ կրէ եւ զանազան նեղութիւնս ի ժամանակս ժամանակս վասն պաշտպանութեան Ազգայնոց, բայց սիրով տարեալ ամենեցուն համբերէր եւ տոկայր, ի միտ առեալ զօրինակս նախնեաց, զի որք բարերարք Ազգին են հանդիսացեալ զնոյն նեղութիւնս եւ տառապանս են կրեալ:

Խրատուք սիրելի բարեկամի իւրոյ Տ. Պօղոս Վարդապետի Թագթագեան (յետոյ Արքեպիսկոպոսի Զմիւռնիոյ եւ Ս. Պատրիարքի Կ. Պօլսոյ) ընթերցասէր լինի յոյժ. խորհրդով նորին առնու զԱստուածաշունչ գիրս Հին եւ Նոր Կտակարանաց եւ զերիս հատորսն Զամէան Պատմութեան Հայոց, եւ այնքան ախորժ հաճութեամբ ընթեռնու, զի յընթացս 23 ամաց տասնիցս վերծանեալ էր զստուար հատորս Ազգային Պատ-

(1) Յամին 1846 մարմարոնեայ բարամբը կանգնեցաւ շքեղ դամբարան ի վերայ գերեզմանի Վկայիս, արդեամբք Աստուածասէր Առաքել Պէյի Տատեան, որդւոյ բարեյիշատակ Յովհաննէս Պէյի Արքունի Վառդապետի, յորժամ այց ելեալ էր Հօր իմոյ ի գիւղն, ի 24 Մարտի 1846:

մութեանն ամբողջապէս, եւ ստացեալ զհմտութիւն մեծ բովանդակ հանգամանաց պատմութեանն՝ յաճախ պատմէր ծերակուտից եւ առաջակայից գիւղին ի խրատ եւ ի զգուշութիւն, յաւելեալ եւ օրինակս ի Սուրբ Գրոց: Ստէպ ընթեռնոյր ասլա եւ զՊատմութիւն Օսմանեանց. եւ գիծէր ի բերան զամենայն անցս ահեղաստատ Տէրութեանն յականէ յանուանէ:

Հմուտ էր եւ եկեղեցական եւ այլ արտաքին պատմութեանց, եւ զհետ լինէր եւ եւս օրինակաւ բարեկամին իւրոյ եւ մտերմին՝ Ուսումնասէր եւ ճշմարիտ Ազգասէր Պօղոս Աղայի Օտեան, որոյ իմաստութեամբն լուսաւորէր զգաղափարս իւր, խորհելով, խորհրդածելով եւ երբեմն իսկ հակաճառելով ի վերայ այլ եւ այլ խնդրոց, որոց քանիցս ականատես եւ ականջալուր եղեալ է իմ, զի գրեթէ զկէս տարւոյն ի Պօլիս անցուցանէր վասն առեւտրական գործառնութեանց իւրոց, առաւելապէս ի տան սրտակցորդ մտերմի իւրոյ այսորիկ:

Ձան ի գործ եգեալ էր կրթել զզաւակունս իւր յուսմունս կարեւորս, ոչ ինչ նուազ հոգացեալ եւ վասն մանկանց գիւղին. եւ որպէս յղեալ էր զեղբայր իմ զՅակոբ եւ զայլս ընդ նմա յՈւսումնարանն Վանացն Արմաշու, նոյնպէս եւ գերկորդ եղբայր իմ զՍարգիս նախ յԱրմաշ ապա ի Կ. Պօլիս ի ճեմարանն Իւսկիւտարու առաքէր յառաջին բացման անդ. եւ ապա զիս զտրուալս եւ զխորք եղբայր իմ Յարութիւն նախ ի դպրոց գեղջն՝ եւ յետոյ ի Կ. Պօլիս տանէր, եւ ջանայր տալ զուսումն:

Պատկառելի էր սրպէս գործովքն եւ իշխանական ընթացիւր իւրովք, նոյնպէս եւ Պարթեւական կերպարանօք զխմացն՝ յաչս ամենեցուն. եւ ստացեալ զազգեցիկ ներգործութիւն առաջի պաշտօնակալաց Տէրու-

թեան իւրով հաւատարիմ ծառայութեամբք յայնչափ ամս, յուսկ ուրեմն արժանացաւ չորրորդ աստիճանի Մէճիտիէ պատուանշանին Էփենէի տիտղոսւ, յաւուրս մեծի վէզիրին Րէշիտ Փաշայի, շնորհիւ պերճափառ Պօղոս Պէյի Տատեան:

Շատ էին պէտք նորա Ազգին, այլ Աստուած կոչեաց զնա յանկարծ, զի ի 10 Մայիսի 1858 յերեկոյի Շաբաթու՝ յետ ճաշելոյ ընդ որդւոցս իւրոց եւ ամենայն ընտանեաց ուրախ եւ զուարթ, նստեալ խօսէր ընդ երեւելեաց ոմանց գիւղին՝ որոց սովորութիւն էր ցայգ եւ ցերեկ դալ ի տեսութիւն եւ առնուլ զխրատ եւ զհրահանգ. ետ ինձ ընթեռնուլ ⁽¹⁾ զլրագիրս եօթնեկին այնմիկ, յորմէ զինի, հրամանաւ իւրով զնացի ննջել եւ ահա զինի կէս ժամու եկեալ բաղխեցին զզուռն սենեկիս, եւ ճշ, գնացեալ տեսի զՀայր իմ կաթուածահար, որ թէպէտ եւ չնչէր՝ բայց խօսիլ կարէր ոչ ⁽²⁾: Հասին բօխլէք որք գտանէին ի գիւղն՝ եւ դարման տալ փութացին ըստ չափու գիտութեան իւրեանց, ոսկայն չեղեւ հնար. զի յետ 48 ժամուց աւանդեաց զհոգին ի 12 Մայիսի երկուշաբթի երեկոյ ի ժամ 3, ⁽³⁾

(1) Այս հանապազօրեայ սովորութիւն էր յամենայն երեկոյի տալ ինձ ընթեռնուլ զայլ եւ այլ մատենանս պատմութեանց՝ եւ զլրագիրս, եւ հարցաքննել եւ բացատրութիւնս ընթերցուածոցն ինդրել, որով յաւել յիս զանչափ բաղձանս վերձանութեան, եւ այս՝ յերկոտանամեայ հասակէս սկսեալ:

(2) Եղբայր իմ Սարգիս Աղա, լինէր ի Կ. Պօլիս յայնժամ, եւ բնագդմամբ իմն յաւուր Կիւրակէի եկեալ ժամանէր, մինչդեռ շնչէր տակաւին Հայրն իմ, որ եւ աղաղակաւ ողբոց եղբօրս բացեալ զաչսն հայեցաւ ողորմագին եւ հառաչեաց միայն:

(3) Զի ի ժամանակին չկայր շփհրական Թել, եւ շոգենաւ միանգամ եւնձ յեթնեկին երթեկէր, առաքեցաք ցամաքաւ ի Կ. Պօլիս զեղբայր

Գուժեցաւ անակնհալ մահն արագութեամբ ի գաւառն եւ ի շրջակայսն, եւ եկն ի Նիկոմիդիոյ Գեր. Առաջնորդն Տ. Ստեփաննոս Վարդապետ Մաղաքեան (ապա Արքեպիսկոպոս եւ Տեղապահ Պատրիարքութեան Կ. Պօլսոյ) ընդ այլ իշխանս տեղւոյն, եկին նոյնպէս եւ ի շրջակայիցն Բազանայք եւ Ժողովուրդք:

Իսկ Ժողովուրդ գիւղին թախծեալ ի սուգ ելաց ի լալիւն մեծ, եւ փակեցին ամենեքեան զկրպակս իւրեանց, եւ մեծաւ հանդիսիւ ամբարձեալ ի տանէ զՄարմինն բերին յեկեղեցին. ուր միահաղոյն խնդրեն յԱռաջնորդէն ամբողջել զայն ի գաւթի եկեղեցւոյն, յերաշխիս բարերարութեանց նորա առ Ազգն եւ եկեղեցին: Հաճի ընդ այս հոգեշնորհ Առաջնորդն, եւ գովէ զերախտագիտութիւնս նոցա, եւ թաղեն արտասուօք եւ օրհնութեամբ ի 15 Մայիսի օր երեքշաբթի:

Իսկ եւ մեք որդիքս նորա, որ համակեալ էաք ի ցաւ եւ ի վիշտ անհնարին վասն զրկելոյս մեր յայնպիսի իմաստնախոհ, հեռատես, բարեսիրտ, ներողամիտ, Աստուածասէր, Ազգասէր եւ Որդեսէր Հօրէ, սփոխեալ եւ մխիթարեալ յայս օրինակ զգածմանէ մերոց բարեսէր Հայրենակցաց, ի նմին իսկ առուր ընծայեցաք զգումար մի՝ որով չինեցան ապա կրպակք արդիւնաբեր յօգուտ վարժարանին:

Որ ինչ զրոյմեցաւ աստ ծանօթութիւն զկենցաղէ

մեր Յարութիւն բերել զբիշկ ճարտար. որ հասեալ շոյտ քան զսուրհանդակս՝ յաջողի գտանել զՏօբթօր Յ. Շիշմանեան, շնորհիւ Յաւերժաշիշատակ Պօղոս Աղայի Օտեան, և Ազնուզարմ որդւոցն. և վարձեալ առանձին շոգենաւ եբեր ի գիւղն. բայց մեք ի նմին ժամու յեկեղեցւոյ կայաք, շուրջ զլազաղաւ Հօրս ողբագին . . . :

Ողբացաք ապա և զմահ հայրապատիւ Օտեան Նախարարիս՝ յամի Տեառն 1862 Հոկտեմբեր 25: Որոց յիշատակն օրհնեցի յաւիտեան:

բարեմասնութեանց Հօրս, մի ոք կարծեսցէ թէ որդիական պարտաւորութեամբ զՀայրականն լնում զպարտիս պատուոյ եւ դրուատանաց. համառօտութիւնքս այսոքիկ ընդարձակօրէն հաստատեն գրաւոր բանք Կաթողիկոսաց, Պատրիարքաց, Արքեպիսկոպոսաց, Ամիրայից եւ բազում մասնաւորաց, նաեւ հրատարակութիւնք լրագրաց, զորս պահեալ եւ ամբողջեալ ի մտի ունիմ տալ ի տպագրութիւն, ընդ պատմութեան Պարտիզակի, եթէ տացէ Տէր ինձ Ժամանակ եւ կարողութիւն:



ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄՕՐԵ ԻՄՈՑ



ԴԱՄԲԱՐԱՆ

ՏԻԿԻՆ ՀԱՄԱՍՓԻՒՌ ԻՇԵԱՆՈՒՀԻՈՅՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՖԷՆՑԻՒ ՄԵՐԵԱՆ

ՄԱՅՐ, ՎԱՐԴ, ՀԱՄԱՍՓԻՒՌ

ԱՆՈՒԱՄԲԵՒ ԵՒ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԲԻՐ,

ԾԱՂԿԵՑԱՐ ՄԱՔՈՒՐ ՀԱՒԱՏՈՎ

ՅԻՍՈՒՍԻ ՍԻՐՈՎ:

ՄԱՅՐ ԸՋՔԵՋ ԿՈՑԵՑԻՆ

Ո՛Ձ ՄԻԱՅՆ ՈՐԴԻՔԴ ԾՈՑԱԾԻՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՆԹԻԻ ԽԵՂՃ ՈՒ ՈՐԲԵՐ

ՈՐ ՔԵՋՄՈՎ ՇԱՀՈՒԷՐ:

ՄԱՅՐ, ԸՋՔԵՋ ԿՈՂԲԱՆ

ՈՐԴԻՔԴ ՈՒ ԹՈՌՈՒՆՔԴ ՀԱՄԱՅՆ.

ԵՒ ԽՆԱՄԵԱԼՔ ԼԱՆ ԱՆԴԱԴԱՐ

Ո՞ՒՐ ԴՈՒՒ, Ո՞ՒՐ ԵՍ ՄԱՅՐ:

ՁԱՅՆ ԵԿԱԻ ԵՐԿԻՆՔԷՆ ՍԻՐԱԼՈՒՐ,
ԵՐԱՆԻ՝ ՄԵՌԵԼՈՑԴ, ԴԱ՛ ԻՄ ՄԱՅՐ Է՛ ԵՒ ՔՈՅՐ.

ՀԱՆԳԵԱԻ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ Ի 56 ԱՄԻ ԿԵՆԱՑՆ

ՅԱՒՈՒՐ ԵՐԿՐՈՐԴԻ 1862 ՏԱՐԻՈՅՆ

Ի ՊԱՂՁԷՃԻԿ

Մայր իմ սիրելի՛ դուստր բարեպաշտ ծնողաց, տիպար առաքինութեան, յոյժ երկիւղած յԱստուծոյ, աղօթասէր, եւ աղքատասէր, այցելու հիւանդաց, մխիթարիչ ոգաւորաց, զգեցուցանող մերկոյ ըստ Աւետարանական պատուիրանաց, կենակցեալ ընդ Հօր իմոյ եւ հաղորդակից լեալ վշտալի եւ երջանիկ աւուրց նորա, խնամէ զտուն իւր եւ զորդիս ամենայն հոգածութեամբ՝ որ յատուկ է գորովալից մարց, եւ ժրագլուխ Տանտիկնայց, պահէր զորքս ի տան անդ իւրում, եւ իբրեւ զորդեակս խնամեալ ամուսնացուցանէր. առատապէս բաշխէր ի լիութենէ ձօխացեալ շտեմարանաց իւրոց զամենայն որ ինչ հարկաւոր էր աղքատաց:

Եթող յիշատակս եւ յեկեղեցւոյ գիւղին զծանրադին ծածկոց Սկզնոյ, զՇուրջառ եւ զԲուրվառ, եւ զայլս ինչ՝ զոր չիմանայր ձախն թէ՛ աջ իւր առնէր զինչ:

Անքուն հակէր ի վերայ զաւակաց իւրոց, զի մի ի մութիւնս վարակեացին, վասն որոյ խստանայր ի վերայ ամենայն տան իւրոյ, զի մի առանց աղօթից մնացեն, եւ մի ծոյլ ի գնալ ի տուն Տեառն ⁽¹⁾: Խոցեցաւ սիրտն գլխալի, մահուամբ որդւոց իւրոց, եւ անմխիթար մնաց,

(1) Հայր իմ եւ Մայր իմ տեսին զՊսակս ամուսնութեան որդւոց իւրեանց, կատարեալ իւրեանց կամօք եւ հաճութեամբ ըստ Արեւելեայց սովորութեան ի կանուխ հասակի, վասն որոյ խրախանային եւ հրճուէին յորժամ ի սեղանի շուրջ բոլորեալ տեսանէին զզաւակունս, զհարսունս, եւ զԹոռունս, զորս աշաւորք հսկողութեամբ կառավարէր ժրագլուխ Մայր իմ:

Թուական ծննդեան իմոյ 1831 Ապրիլ 4, (որ սխալմամբ արձանագրեալ է ի մատենի Մկրտումեան Մայիս 3) եւ Մկրտեալ ի տօնի մտանելոյ Ս. Լուսաւորչի ի Վիրապն ի ձեռն Տէր Գրիգոր Քահանայի մահտեսի Վարդերեսեան: Իսկ Թուական ամուսնութեան է 1849 Յունվար 30.

եւ ապա մահուամբ Հօրս ամենայնիւ սգացեալ, խան-
գարեցաւ առողջութիւն նորա :

Յամի 1860 առաքեցաք զնա ի Ս. Երուսաղէմ, ընդ
հաւատարմի մերոյ Մահտեսի Ստեփան աղայի Թան-
կերեան Պրուսացւոյ, ընդ որ առեալ նաեւ դքոյր իւր
եւ զթոռնեակն Մարիանէ, զնաց եւ դարձաւ առողջու-
թեամբ, զի յոյժ փափաքող էր Բրիտոսաշրջիկ վայրացն :

Ի վերջ կոյս 1861 ամին բոլորովին տկարացեալ ան-
կաւ յանկողին, եւ անտրտունջ տարեալ զվիշտս հիւան-
դութեանն գոհանայր զԱստուծոյ, եւ յաճախ մերձե-
նայր ի Սուրբ Խորհուրդս լի հաւատով, եւ այսպէս՝
ի բանիւ 1862 տարւոյն յերկրորդ աւուր Յունվարի՝
աւանդեաց զարբանեալ հոգին հեղութեամբ եւ ան-
դորրութեամբ ի ձեռս Բրիտոսի, ի վերայ բազկաց
իմոց՝ մինչդեռ աղօթէր խոստովանալայր Բահանայն
զաղօթս հոգեվարաց :

Հացին ընդ մեզ եւ բազմութիւն խնամեւոց ի նմանէ,
զի բարձաւ ի միջոյ Մայրն գթառատ, որպէս եւ Հո-
գելոյս Աղաւնի Սրբազանն անուանեալ եւ դրոշմեալ
էր նմա անուն ՄԱՅՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ, եւ պատուով եւ
հանդիսիւ թաղեցաւ ի հասարակաց գերեզմանատան
Պարտիզակի ի դամբարանի որդւոց իւրոց :

Վախճանմամբ առաքինի Մ'օրս, գոգցես վերջացան,
սպառեցան այնուհետեւ մխիթարութիւնք մեր, եւ խէ-
թիւ հայեցաւ ի մեզ Արեգակն բարեբաւորութեան . . . :

պսակեալ ընդ Թագուհի օրիորդի Կարապետի Մարգարեանց՝ որ եղև
ընդ իս համակիր ի խինդ և ի վիշտ :

— Եւ փոքր եղբայր իմ Յարութիւն (Արթաքի) Աղա ևս ամուսնացաւ
յամին 1857 Փետրվար 20. ընդ Սրբուհի Օրիորդի Ստեփան Աղայի Ար-
մաղանեան բնիկ Ռուսիացւոյ :

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՀԱՐՄԻՆ ԻՄՈՅ(1)

ԴԱԻԻԹ ՊՕԴՈՍԵԱՆ
ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆՑ.



ՀԱՆԳԻՍՏ

ՏԻՐՈՒՀԻ ՏԻԿՆՈՋ ՍԱՐԳԻՍ ԱՂԱՅԻ Կ. ՄԿՐԵԱՆ

Ի 14 ՅՈՒԼԻՍԻ 1865

ԿԵՏԵԱՆ ԱՄՍ

36

Ո՛Շ, ՏԻԿԻՆ, ՁԵՋ ԳՈՎԵՍՏ ՁԷ ՀԱՐԿ ՏԱԼ
ԲԱՅՑ ՄԻԱՅՆ՝ ԶԱՐԺԱՆԻՍ ՔՈ ՈՂԲԱԼ.
ՈՂԲԱԼ ԿԵԱՆՔԻ ՅՈՒՍԱԼԻՑ, ԿԱՏԱՐԵԱԼ,
ԵՒ ԶՈՐՍ ՓՈՔՐ ՄԱՆԿԻԿՆԵՐԻ ԿԱՐՄԱՓԱՅԼ:
ՈՐՈՑ ՀԵՏ ԱՋԳԱՏՈՇՄԻ Կ'ԸՆԾԱՅԵՆ
ՔՈՑ ԵՐՄԻԿ ԾԱՂԻԿՆԵՐ ԵՒ Կ'ԸՍԵՆ.

ՄԱ՛ՅՐ ՍԻՐՈՑ, ՄԻ՛ ՀՈԳԱՐ, ՈՒՆԻՄԲ ՄԵՔ՝
ՀԱՅՐ ՈՐԲՈՑ Ի ՅԵՐԿԻՆՍ, ՈՐ ԵՐԲԷՔ
ՄԵՋ ԱՆՏԵՍ ԶԻ ԹՈՂՈՒԼ, ԵԹԷ ՄԵՔ
ԶԱՅՆ ՍՐՏՈՎ ԵՒ ՀՈԳԻՈՎ ՄԻՇՏ ՍԻՐԵՄԲ:

ԻՍԿ ԴՈՒ ՄԱ՛ՅՐ, ԳՆԱ՛ ԴՈՒ ԱՌ ԳԻՍՈՒՍ՝
Ա՛Ռ ՊՍԱԿԻ, ՆԱ՛ ՄԵՐ ՀԱՅՐ, ՆԱ՛ ՄԵՐ ՅՈՅՍ:

Այս սլարկեշտաւուն կողակից եղբօր իմոյ Սարգիս
էֆէնտի Մկրեան, դուստր էր մահտեսի Պետրոս
Աղայի շրկայեան ի Պարտիզակ, եւ բարեբարոյ եւ աղ-
նիւ վարուքն սիրելի լեալ էր գերդաստանի մերում.

(1) Տապանագիրք Ծնողաց իմոց և սորայս, իմ փանաքի շարադրու
թիւնք են բղխեալ ի զգայուն սրտէ :

այլ ափսոս, զի վաղազրաւ լեալ ի կենաց՝ տրտմեցոյց զմեզ զամենեւին: Ես չգտայ ներկայ յաւուրս մահուան նորա, զի ճանապարհորդ էի ի Հայաստան Ռուսիոյ եւ գտանէի ի մէջ ճանապարհի Տփլիսոյ եւ Երեւանայ գնալ ի Ս. Էջմիածին. եւ ի կառս անդ մինչդեռ տապաղեալ ի ջերմութենէ արեւու մրափ քնոյ ծանրացուցանէր զաչս իմ, տեսի յերազի զԵղբայր իմ երի- զառնդեալ վարչամականատօք, եւ հարցի՝ թէ ընդէր այնպէս պատանեալ իցէ. նա՛ ձեռամբացի յայտնեաց զտրտութիւն իւր եւ զսուգ. եւ ես զարթեայ ի վայր- կենին, եւ պատմեցի ընկերացս: Եւ այս լինէր ի 18 Յուլիսի 1865. Չիցէ այս զարմանալի . . .

Եթող զչորս փոքրկունս՝ զաւակս շնորհազեղս, զՎարսենիկ, զՍաթինիկ, զՍրտաշէս եւ զՍիրվարդ, յիշատակ մեզ եւ մխիթարութիւն, զորս պահեսցէ Տէր շնորհիւ իւրով եւ ողորմութեամբ:

Իսկ եղբայրն իմ կրկին ամուսնացաւ ապա ընդ Վարսենիկ օրիորդի Յ. Զաքարեանց:



ՈՎ ՏԷՐ ՅԻՍՈՒՍ

ՅՈՂԻ ՈՐ Ի ՔՈՑԳ ԿՈՂԵ ՑՈՂԵԱԼ
ԲԺՇԿԵՍՑԷ ԶՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼՍԵ
ԻՋՑԷ Ի ՀՈՂ ՄԱՀՈՒ ՆՈՑԻՆ
ԵՒ ԲՈՒՍՈՒՍՑԷ ՅՈՐԸՆ ՎԵՐՁԻՆ
ԿԵՆՈՒԱՆԱՐԱՐ ԶԱՅԵՒԻԸԳ ԲՈ
ԿՈՁԵԱ՝ ԶՆՈՍԱ Ի ԿԵԱՆՍ ԲՈ
ԵՒ ԴԱՍԵՑՈ ԸՆԴ ԲՐԴԱՐՈՑՆ
ԵՐԳԵԼ ՔԵՋ ՓԱՌՍ ԸՆԴ ԶՈՒԱՐԹՆՈՑՆ:

ՔԱՀԱՆԱՅԻ ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՐԴԻ
ՀԱՅՑԵՄԻ Ի ՔԵՆ ՏԷՐ ԲԱՐԵԳՈՒԹ,
ԸՆԴ ՆՆՁԵՑԵԱԼՍ ՀԱՒԱՏՈՎ
ԸՆԿԱԼ ԶՄԵՋ ՆՈՎԻՆ ՅՈՈՍՈՎ
ՅԵՐՈՒՍԱՂԵՄ ՔԱՂԱՔ ՎԵՐԻՆ
ՅՈՐՈՒՄ ԱՐԴԱՐԻՆ ԺՈՂՈՎԻՆ
ՓԱՌՍ ՎԵՐԵՐԳԵԼ ՄԻՇՏ ԸՆԴ ՆՈՍԻՆ
ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆԴ ԵՐՐԵԱԿ ԱՆՁԻՆ:

ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԿՐԵԱՆ ՏՈՀՄԻ

1. ԴԱԻԹ Ժնանի զՍողոմոն.
2. ՍՈՂՈՄՈՆ Ժնանի զՄկրտիչ.
3. ՄԿՐՏԻՉ Ժնանի զՅովհաննէս.
4. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ժնանի զԿարապետ.
5. ԿԱՐԱՊԵՏ Ժնանի

ՂՍՈՒԼԹԱՆ յամին 1819. + 1851 Օգոստոս 20.
 ՂՅԱԿՈՐ » 1822. + 1852 Յուլիս 29.
 ՂՍԱՐԳԻՍ » 1826. Փետրվար 13.
 ՂՅՈՎՀԱՆՆԷՍ » 1851. Ապրիլ 4.
 ՂՅԱՐՈՒԹԻՒՆ » 1854. » 25.

6. ՍԱՐԳԻՍ Ժնանի

ՂՎԱՐՍԵՆԻԿ յամին 1857 Օգոստոս 8.
 ՂՍԱԹԻՆԻԿ » 1858 Դեկտեմբեր 20.
 ՂԱՐՏԱՇԷՍ » 1862 Յուլիս 24.
 ՂՍԻՐՎԱՐԴ » 1865 Ապրիլ 16.
 ՂՏԻՐՈՒՀԻ » 1868 Մարտ 7.
 ՂՀՐԱՆՈՅՇ » 1870 Յունվար 4.

7. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ժնանի

ՂՄԱՐԻԱՆԷ յամին 1850 Դեկտեմբեր 12.
 ՂՍՈՒԼԹԱՆԻԿ » 1855 Յունվար 9.
 ՂՄԱՔՐՈՒՀԻ » 1855 Փետրվար 3.
 ՂՅԱԿՈՐԻԿ » 1857 Մայիս 27. + 1876 Մարտ 27.
 ՂԿԱՐԱՊԵՏ » 1860 Մարտ 28.
 ՂՀԱՄԱՍՓԻԻՌ » 1862 Յուլիս 26.



ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ԵՒ ԱՐԴ՝ ի վերայ այսքանեաց վշտակրութեանց եւ ահարկու սրտաբեկութեանց, արժան է ամբառնալ զմիտս եւ զզգայարանս յերկինս ի վեր, եւ տարածեալ զանձն առաջի Աթոռոյ Ամենակալին Աստուծոյ Արարչին երկնի եւ երկրի, գետնամած երկրպագութեամբ վերընծայել զհաւատիս ամենախոնարհ հպատակութեան՝ անքննին խորոց խորհրդոց օրհնաբանեալ կամաց Նորա, որ ի վեր է քան զամենայն միտս եւ զխորհուրդս մարդկան. եւ գոհութիւնս վերառաքել փառատրութեամբ, որ միայն է Տէր կենաց եւ մահու, յաղագս ամենայն պարգեւաց իւրոց եւ ողորմութեանց եւ տնօրինութեանց:

Զի ոչ ի շնորհելն հարցանէ ինչ զմեզ, եւ ոչ ի պահանջելն, եւ հաւատամք՝ զի արդար է Նա յամենայն գործս իւր եւ հաւատարիմ, եւ ոչ արկանէ զմեզ ի փորձութիւն առաւել քան զկար մեր, այլ առնէ ընդ փորձութեանն եւ զելս, զի կարասցուք համբերել. (Ա. Կորնթ. Ժ. 13:) եւ զի՝ մի վէ մարդ որ պատասխանի տայցէ Աստուծոյ. միթէ կարող է ասել ստեղծուածն ցՍտեղծիչն թէ ընդէր այդպէս արարեր. (Հռոմ. Թ. 20:)

Օրհնեալ, օրհնեալ, եւ դարձեալ օրհնեալ եղիցին Ամենասուրբ կամք Արարչին Աստուծոյ, որ ի ձեռն Յարութեան ամենօրհնեալ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ եղեւ պտուղ եւ անդրանիկ ամենայն

ննջեցելոց՝ ելոյծ գրեւութիւն մահու, եւ ետ յոյս հաստատութեան վերստին նորոգման եւ կենդանութեան ամենայն մարդկան:

Ուրեմն սթափեալ ի տրտմութենէ մարմնոյ՝ եւ կազդուրեալ զանձնս հաւատամ հոգւով, զի չէ մեռեալ Մանուկն իմ, այլ ննջէ. եւ եթէ ննջէ՝ ապա ասորի, զի Աստուած զննջեցեալսն ի ձեռն Յիսուսի ածցէ ընդ նմա յԱրքայութիւնն Երկնից. (Ա. Թեա. Դ. 13) որպէս եւ Բանն Աստուծոյ իսկ վկայէ, թէ՛ «Ամենայն որ հաւատայ, ընդունի զկեանս յաւիտեանականս, եւ ի դատաստան ոչ մտանէ, այլ փոխեցաւ ի մահուանէ ի կեանս»:

Ո՛հ, այս միայն, այս միայն են ելք միսթարութեան Քրիստոնէի, վասն ցաւագին կենաց աշխարհիս. համբառնալ ստէպ զաչս յերկինս ի ստորնայնոյ աստի՝ եւ ական ունել Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն՝ եւ հաւատալ, թէ՛ Նա նորոգեացէ զմարմին խոնարհութեան մերոյ, կերպարանակից առնել մարմնոյ փառաց իւրոց:

Այո՛, հաւատամ աներկբայ, զի այսօրինակ հաւատով եւ յուսով կափուցին զաչս իւրեանց յերկրէ աստի՝ Հարք մեր եւ Նախահարք եւ ընդ նոսին Որդեակ իմ ցանկալի, եւ բացին յԱրքայութեանն Աստուծոյ՝ ի տես փառացն Քրիստոսի, զոր պատրաստեալ է Տէր սիրելեաց իւրոց ամենայն Հաւատացելոց:

Ապաքէն զի՞նչ են կեանք երկրաւորացս. — Ստուերք մահու. զի «Մարդոյ՝ որպէս խոտոյ են աւուրք իւր, որպէս ծաղիկ վայրի՝ այնպէս ծաղիկի, չնչէ ի նմա հողմ, եւ ոչ է, եւ ոչ եւս երեւի տեղի նորա»։ Եւ զիմրդիցէ՝ վասն առօրեայ եւ վաղանցուկ այսր կենաց կապիլ ի սէր աշխարհի. զիմրդ փոխանակել զանանց կեանսն ընդ անցաւորիս, եւ զմշտնջենականն ընդ ստուերականիս: Զի՞նչ են տառապանք մարդոյ վասն

անստոյգ այս կենաց. ընդէր հակառակութիւն, ընդէր նենգութիւն, ընդէր ատելութիւն, մախանք, չարակնութիւն, սրտմտութիւն եւ վէճ սնոտի . . . : Ի զուր, ի զուր են ամենեքեան եւ չարժեն բնաւ ինչ, եւ չունին փոխարինութիւն այնր խաղաղութեան հոգւոյ եւ մտաց, որպէս որոց Քրիստոսեան Աւետարանին պատուիրանացն հետեւողաց է վարձատրութիւն:

Ուրեմն, «Եթէ այսու կենօքս միայն յուսացեալ եմք, ողորմելի եմք քան զամենայն մարդիկ». քանզի «Ունայնութիւն ունայնութեանց է ամենայն՝ որ ի ներքոյ արեգական է»։ Միայն հաստատուն, միայն անփոփոխ Աստուած է. լրումն կատարելութեան Նա միայն է, յՈր եթէ ապաւինեցուք իբրեւ զխարխալ յուսոյ, եւ ջանացուք անվճատ՝ հասանել ըստ չափու կատարելութեան նորին (Մատթ. Ե. 48.) Եղիցուք արդարեւ որդիք Աստուծոյ, ժառանգակիցք Քրիստոսի եւ յաւիտեանական փառացն, ուր ոչ տրտմութիւն, ոչ ցաւ եւ ոչ հեծութիւն, այլ երանաւէտ երջանկութիւն եւ սրբութիւն թագաւորէ:

Արդ՝ զայս գիտացեալ եւ ճանաչեալ եւ հաւատացեալ, պարտաւոր համարիմ՝ սրբել զաչս եւ չափաւորեալ զարտասուս իմ, դառնալ առ զաւակունս իմ եւ ընտանիս, առ մերձաւորս իմ եւ ազգակիցս, առ հոգեւոր որդիս իմ եւ ժողովուրդ՝ սիրեցեալս իմ ի Քրիստոս, եւ առ ամենայն հանդիպողս Յիշատակարանիս, եւ աւանդել զիմ վերջին բանս, օժանդակութեամբ Բանին Աստուծոյ, եւ աղաչել ունկնդիր լինել խրատուց զիրո՞ճ առողիս փորձանաց եւ աշխարանաց աշխարհիս:

ՈՐԴԵՍԿԻԻ ԻՄ, եւ Եղբարք, հոգեւոր եւ մարմնաւոր հարազատք իմ սիրելիք, Նախ քան զամենայն՝ երկերուք յԱստուծոյ, եւ սիրեցէք զնա ի բոլոր սրտէ եւ ի բովանդակ մտաց, եւ զնա միայն պաշտեցէք. զի Նա է Հայր մեր խնամակալ ամենեցուն :

Սիրեցէք զմիմեանս, զեղբարս, զընտանիս, եւ զհամօրէն ազգայինսդ իբրեւ զանձինս ձեր :

Սիրեցէք զՀայրենի Եկեղեցին յոր վերածնեալն էք ի Քրիստոս՝ յեղբայրութիւն սուրբ եւ անխորդախ. սիրեցէք եւ պաշտեցէք, ասեմ, զԱռաքելական Եկեղեցի մեր Հայաստանեայց, որով ծանեաք զԱմենասուրբ Երրորդութիւն մի Աստուածութեանն, եւ որով պահեցաք զԳոյութիւն բազմադարեան Ազգի մերոյ եւ Աստուածախօս լեզուի անվիանդ՝ ի յորդահոսան հեղեղաց բռնաւորութեանց աշխարհի :

Մի փոխանակել սիրոյ Մօրս այս լուսոյ, զամենայն զմեծութիւն եւ զխառս առօրեայս, եւ զվայելչութիւնս զլերեղծանելիս, եւ զամենայն պատրանս կենցաղոյս այսորիկ, այլ նմանեալ նախաճարց մերոց Երանելեաց, յանձն առնուլ վասն սիրոյ Սորա զամենայն զնեղութիւնս, զտառապանս, զվիշտս եւ զհալածանս, եւ զգոհաբերութիւնս, զի կարասցուք աւանդել եւ մեք մերոց ապագայից՝ ի մեծնջենաւորել զԱզգութիւն Հայկայ, որոյ անուամբն պարծիմք :

Ուսուցէք մանկանց ձերոց զԱստուածապաշտութիւն, եւ զպատուիրանսն Աւետարանի Տեառն Յիսուսի. ուսուցէք նոցա նախ՝ զԱստուածաշունչ գիրս Հին եւ Նոր Կտակարանաց, եւ ապա զուսումն արտաքին գիտութեանց կարի կարեւորաց մարդկութեան : Ուսուցէք նոցա եւ զօգտակար արհեստսն՝ որովք բովանդակ եւ բոսկիւս ծաղկեալ է շինութեամբ եւ հաստատութեամբ,

չահաբեր եղեալ անձանց եւ աշխարհի իւրեանց՝ զի աղքատութիւն կործանէ զհաւատ, զԱզգութիւն եւ զտուն : Տպաւորեցէք ի միտս նոցա՝ թէ գիտութեամբ եւ արուեստիւք զարդանայ Ազգ մի ողջոյն, եւ վերականգնի վերստին փառօք :

Ուսուցէք զՀայրենասիրութիւն եւ զԱզգասիրութիւն օրինակաւ մերոց եւ օտարաց շահատակութեանց. եւ ընդ նմին ուսուցէք սիրել զՄարդկութիւն համօրէն, յիշեցուցեալ զբանն Տեառն յաճախ, «Որպէս կամիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս արասցիք եւ դուք նոցա» :

Մի հատուցանել չար՝ փոխանակ չարի ումիք . մի զոք զրկել, մի զոք անարգել եւ ծաղրել, մի զոք բամբասել եւ հայհոյել, մի ծածկել զճամարտութիւն եւ խեղաթիւրել, մի խօսիլ երբէք բան սուտ, այլ եղիցի ամենայն այոս՝ այո, եւ ամենայն ոչն՝ ոչ :

Սիրեցէք զխաղաղութիւն, ատեցէք զհակառակութիւն, եւ եթէ հնար ինչ իցէ՝ ընդ ամենայն մարդկան զխաղաղութիւն ունիջիք. ներելով միմեանց եւ չորհելով իրերաց՝ եթէ ուրուք զումեք տրտունջ ինչ իցէ : Ի բաց թօթալիլ զամենայն բարկութիւն, սրտմտութիւն, չարութիւն, հայհոյութիւն, եւ զցանկութիւն չարեաց, զաղծութիւն, եւ զազահութիւն, վասն որոց դայ բարկութիւնն Աստուծոյ ի վերայ որդւոցն անհաւանութեան :

Զգեցարուք այսուհետեւ իբրեւ ընտրեալք Աստուծոյ, սուրբ եւ սիրեցեալք զգութ, զողորմութիւն, զքաղցրութիւն, զխոնարհութիւն, զհեղութիւն եւ զերկայնամտութիւն : Լերուք իրաւախօս ընդ ընկերի ձերում, եւ փախերուք յոխակալ դատախազութենէ եւ ի վրիժառութենէ :

Պահեցէք զԼնտանեկան սլարդութիւն եւ զհամեմտութիւնն Ազգային, հաւատարիմ լիցին արք՝ կանանց, եւ կանայք՝ արանց, փոխադարձ հնազանդութեամբ պատուիրանին Սիրոյ. զի Ազգն կազմի ի բարեբարոյ Լնտանեաց, եւ ոչ ի սեղեխաց եւ ի զրկելոց ի բարոյ-յականութենէ :

Յամենայն առեւտրական գործառնութիւնս ձեր, մեծ եւ փոքր, մի մտցէ անիրաւութիւն եւ խաբէութիւն. գիտասցիք զի շահն երեւեալ ձեզ ի ժամուն՝ եղիցի բազում վնասուց պատճառ առ յապայն : Մի խնդրէք հարստանալ անիրաւութեամբ, այլ արդարութեամբ եւ խղճիւ վաստակեցէք : « Մի յուսայք յանիրաւութիւն. յափշտակութեան մի ցանկայք եւ մեծութիւն թէ առուով գայցէ, մի յօժարեսցեն սիրտք ձեր : »

Մի հայիք յայնպիսիս՝ որք ստութեամբ, խարդախութեամբ եւ հարստահարութեամբ, եւ կեղեքանօք փարթամացեալ են. զի իբրեւ զփոշի ցրուեսցին նոքա ամենեքեան յերեսաց հողմոյ Արդարութեանն Աստուծոյ, որպէս զիւրք ասեն. « Տեսի զամբարիշտն վերացեալ եւ բարձրացեալ որպէս զմայրս Լիրանանու, անցի՝ եւ ահա ոչ էր, խնդրեցի՝ եւ ոչ գտաւ տեղի նորա : »

Յամենայն ի գործս ձեր, յիշեցէք զԱստուած, զի նա տեսանէ զամենայն՝ եւ գիտակ է խորհրդոց մերոց. նախ քան զգործել ի միտ առէք թէ հաճելի իցէ առաջի Աստուծոյ, թէ վնասակար իցէ ումեք, եւ ապա ձեռնամուխ լինել :

Առանց աղօթից եւ խնդրուածոց մի առնել ինչ, ի նստիլ ի տան, ի գնալ ի ճանապարհ, ի ննջել եւ ի յառնել, աղօթիւք խնդրեցէք յԱստուծոյ զողորմութիւն նորա եւ զնորհս, զի կարող լինիջիք զերծանիլ ի փորձութեանց աշխարհի, եւ գտանել զհանապազոր-

դեպն հաց : Մի ձանձրութեամբ եւ հեղքութեամբ աղօթէք, այլ սրտի մտօք, եւ հաստատուն հաւատով, զի աղօթքն խօսք է ընդ Աստուծոյ, վասն որոյ ջերմեանդութեամբ եւ փափաքանօք սլարտի լինել : Յիշեցէք յաղթս ձեր զնախնիս եւ զՍիրելիս հանգուցեալ ի Գրիստոս, եւ պահեցէք զյիշատակս նոցա :

« Խնդրեցէք եւ տացի ձեզ, բաղխեցէք եւ բացցի ձեզ. խնդրեցէք նախ զԱրքայութիւնն Աստուծոյ եւ զարդարութիւնն նորա, եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ : » Հաւատացէք զի Յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Գրիստոսի, զոր ինչ եւ խնդրեսցուք տացի մեզ. զի ինքն իսկ ասաց. « Մինչեւ ցայժմ ոչ ինչ խնդրեցիք յանուն իմ, խնդրեցէք եւ առնուցուք, զի զոր ինչ խնդրիցէք ի Հօրէ իմմէ յանուն իմ՝ տացէ ձեզ : »

Ուրեմն բեւեռեալ միշտ ի հոգիս մեր զսոսկալի օր մահուն, եւ զերկիւղ գեհենին, եւ զսէր Արքայութեանն Աստուծոյ. զղջացուք ի վերայ մեղաց մերոց, եւ պահեսցուք զպատուիրանսն Տեառն, եւ գործեսցուք զբարիս յանցաւոր աշխարհիս՝ վասն անձին, վասն ընկերին եւ վասն մերոց Հայրենեաց, աղօթելով միաբանութեամբ ոչ միայն բարրառովք, այլ սրտից եւ ոգւոց աղաղակաւ, ձայնակցեալ Մաղթանաց բանիս :



ՄԱՂԹԱՆՔ ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆՔ

ՎԱՍՆ ՀԱՄԱՅՆ ԱԶԳԻ

ԵՒ

ՆԿԵՂԵՑԱԿԱՆԱՅ ՀԱՅՈՑ

«Տէր իմ եւ Աստուած իմ ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ, ես ամենապաշտելի եւ բողոքում չարեօք եւ անօրէնութեամբ լցեալ ծառայս քո, արդէն յերկիր խոնարհեալ՝ կորազուիս անձամբ եւ մեծակական ողբով ի խորոց սրտէ հառաչեմ առ Ամենագլխած Աստուծոյ իմ, եւ աղաչեմ: Վասն ողորմելի եւ անտերունջ Ազգիս մերոյ աղաղակեմ առ քեզ, ո՛վ ողորմելեաց Ողորմած, անտիրացելոց Տէր, անօգնականից Օգնական, անյուսից Յոյս եւ Ապաւէն, նեղելոց եւ վշտացելոց Հանգիստ եւ Մխիթարութիւն:

«Գոչեմ առ Քեզ մեծաւ թախանձանօք. բաց Տէր զաչս քո, եւ տես զողորմելի վիճակ մեր. տես զվտըրիկ հօտս քո, թէ ո՞րպէս ցրուեալ եւ տարագրեալ ընդ ամենայն երկիր, եւ մատնեալ ի ձեռս օտար տէրանց եւ թշնամեաց եւ զրկեալ ի սեպհական բնակութեանց եւ ի Հայրենեաց մերոց:

«Ո՛հ, զի եմք որպէս զնաւ ղեկարեկ տատանեալք յալիս ծովու առանց ղեկավարի, եւ որպէս ոչխարք մուրերալք ի յանապատի առանց հովուի, եւ ո՛չ ունիմք զՄովսէս՝ որ առաջնորդեացէ, եւ ոչ զՅեսուս՝ որ ընդ-

դէմ թշնամեաց կացցէ, եւ ո՛չ ունիմք զՄարգարէ եւ զԱռաջնորդ, եւ ոչ զօգնութիւն իմն յուսեքէ:

«Մերկացեալք յիշխանութեանց եւ յընչից, եւ անկեալք ընդ իշխանութեամբ այլոց՝ ծառայեմք թշուառութեամբ եւ աղքատութեամբ: Ժողովուրդք մեր գրաւեալք ի ներքոյ ծանր լծոյ եւ հարկի բռնաւորաց, հազիւ հայթայթանօք գտանեմք զապրուստս կենաց մերոց. զի զսերմանեալն եւ զվաստակս մեր այլք ուտեն եւ վայելեն:

«Եկեղեցիք վայելչագեղք եւ վանորայք պայծառաչէնք՝ որք յանուն Քո եւ ի յիշատակ Սրբոց Քոց կառուցան, եւ Հոգւոյդ Սրբոյ օծմամբն կնքեցան, եւ ամենայալթ իշաչիդ նշանաւն պսակեցան, յորս մատչիւր պատարագ Գառնդ Աստուծոյ ի վերկութիւն աշխարհի, յորս կատարէին սրբագործ եւ հոգեկեցոյց խորհուրդք Քո, յորոց ելանէին եւ վերառաքէին առ առ Քեզ ձայնք օրհնութեանց եւ փառաբանութեանց, բուրմունք հոգեւորականք, նուէրք հաճոյականք եւ ազօթք հաշտարարք. ահա՛ ըստ մեծի մասին ամայացեալք եւ աղականեալք՝ դողոյ եւ դազանաց օթարան են եղեալք:

«Խնայեա՛, Տէր, խնայեա ի սրբութիւնն՝ որ պղծեցին հեթանոսք, դարձո՛ւ զմեզ Տէր եւ դարձցուք առ Քեզ, նորոգեա՛ զամուրս մեր որպէս յառաջագոյնն: Հայեանց, Տէր, յուստ Քո, եւ արա՛ շինութիւն կործանեալ Եկեղեցւոյս, ուղղեա՛ զսեղան Սրբութեան, փողովեա՛ զցանեալս եւ զցրուեալս: Դու, Տէր, կենդանի ես եւ մշտնջենաւոր, եւ մեք այսպէս ընդ վայր հարեալ թարթալիմք. աթոռ Քո հաստատեալ է ազգէ յազգ, եւ զմեզ այսպէս ի ձեռաց թողեր: Յիշեա՛ զմեզ Տէր, եւ մի մոռանար, արա՛ զմեզ, զի Քո խնկ եմք արարածք.

Ժառանգեա՛ զմեզ Դու՛ եւ մի այլոց լիցուք ժառանգութիւն, ժողովեա՛ զմեզ ի Գո տեղին, եւ մի ցրուեցուք ընդ օտար տեղիս :

« Յիրաւի ձգեաց թշնամին զձեռն ի ցանկալիսն քո : Մտին հեթանոսք ի ժառանգութիւնս քո, եւ պղծեցին զտաճար սուրբ քո : Սրահք եւ Սրբութիւնք նոցա դարձան յապականութիւն : Սուգ սուին ճանապարհք նոցա : Հատան երթեւեկք տօնից տարեկանաց նոցա : Լռեցին ի նոցանէ ձայնք օրհնութեանց եւ փառաբանութեանց : Դազանք եւ յալիչտակողք մուտ եւ ել առնեն ի նոսա :

« Սքանչելարար դամբարանք եւ բժշկարար նշխարք որբոց քոց որք ի նոսա. կոխան եղեն ոտից անորբոց եւ պղծոց : Քահանայք եւ պաշտօնեայք նոցա հալածեալք : Ուստի եղաք մեք մնացորդքս նախատինք դրացեաց եւ այսին կատականաց թշնամեաց մերոց :

« Արդ այս ամենայն եկին եւ դան ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց : Քանզի մեք մեղաք, անօրինեցաք եւ ապստամբեցաք ի քէն. վասն այսորիկ եւ դու թոյլ ետուր այս ամենայն չարեաց դալ ի վերայ մեր եւ տիրել մեզ, եւ մատնել զմեզ ի ձեռս թշնամեաց՝ տէրանց ապստամբողաց, որպէս ահա եմք տառապեալք ի վերայ ամենայն երկրի այսօր վասն մեղաց մերոց :

Ուրեմն Աստուծոյդ մերում արդարութիւն. եւ ամօթ երեսաց մերոց :

« Արդ՝ այժմ առ ո՞վ դիմեսցուք՝ ո՞վ Աստուած մեր. եւ ո՞ւմ պատմեսցուք զցաւս մեր՝ եթէ ոչ քեզ բարկացելոյդ, որ որպէս արդարութեամբ խրատեցեր եւ հարեր զմեզ, կարող ես ողորմութեամբք անդրէն վերստին բժշկել եւ մխիթարել :

« Վասնորոյ ահա անկանիմ առաջի անոխակալիդ Աստուծոյ, եւ ըստ անառակին գոչեմք, մեղաք յերկինս

եւ առաջի քոյ, մեղաք ստեղծողիդ մերոյ, մեղաք բարերարիդ մերոյ եւ Աստուծոյ :

« Ազաչեմ քեզ Տէր Աստուած, դարձիր ի բարկութենէ քումմէ եւ անցո ի մէնջ զցասումս քո. մի յիշեր զմեզս մեր զառաջինս. վաղվադեսցէ առ մեզ ողորմութիւն քո, զի աղքատացաք յոյժ : Զարթիր, Տէր, դարթիր, արի եւ մի մերժեր զմեզ իսպառ : Մի մուանար զաղքատութիւն եւ զնեղութիւնս մեր : Արի Տէր՝ օգնեա մեզ եւ փրկեա զմեզ վասն անուան քոյ, որ կոչեցեալ է ի վերայ մեր : Մի մատներ զմեզ իսպառ, մի ցրեր զուխտս քո եւ մի ի բացեայ առներ զողորմութիւնս քի ի մէնջ : Զի դու միայն ես Տէր եւ թագաւոր, դու միայն ես փրկիչ մեր եւ օգնական, դու միայն ես ապաւէն մեր եւ յոյս : Զի բաց ի քէն զայլ ոք ոչ զիտեմք. եւ զանուն քո կարդամք հանապաղ : Տես զտառապանս Ազգիս մերոյ : Հաս յօգնութիւն եւ անց արա :

« Եւ որպէս դիմայիր հնոյ ժողովրդեան վասն Արբա-համու, իսաՀակայ, Յակոբայ եւ վասն Դաւթի ծառայից քոց. դիմա եւ այժմ նորոյ ժողովրդեանդ եւ փութու հօտիդ, վասն Սրբուհւոյ Աստուածածնի անարատ ծնողի քոյ, Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին եւ Մկրտչին քոյ, եւ որբոց Առաքելոցն եւ յատուկ Լուսաւորչացն մերոց Թադէոսի եւ Բարթուղիմէոսի, եւ առաքելաւորաս Հօրն մերոյ Գրիգորի բազմաչառչար Վկային քոյ, եւ Նորին Որդւոց եւ Թոռանց ընտրելոց ծառայից քոց Գրիգորեանց եւ Ներսիսեանց :

« Զի եթէ վասն բաղում մեղաց մերոց եւ անօրէնութեանց առ ժամանակ մի թողեր զմեզ, դարձուցեր զերեսս քո ի մէնջ եւ տրտմեցուցեր. վասն պատուական Արեան քոյ՝ եւ վասն արդարութեան սիրելեաց քոյ երանեալ Նախնեաց մերոց, դարձ առ մեզ, եւ

ողորմութեամբ քով մեծաւ ողորմեաց մեզ, եւ ուրախացնի՝ զմեզ՝ որպէս ասացեր առ Նսայեաւ:

«Լսեցո՛ւ եւ մեզ զայն երանաւէտ ձայնն թէ՛ Լուսաւորեաց եկեղեցիդ Հաստանեայց եւ ուրախ լեր, զի հասեալ է լոյս քո: Ահաւասիկ ես դարձուցանեմ ի քեզ զխաղաղութիւն իբրեւ զգետ, եւ զմանկունս քո ի հեռաստանէ ի վերայ ուսոց իւրեանց բարձեալ բերիցեն, Յիրաւի այգալիսի ողորմութեան Ամենակարող Աստուծոյդ եմք մնացեալ ապաստան ողորմած Աստուած:

«Ուրեմն հաշտեաց ընդ մնացորդաց ժողովրդեան քոյ, փրկեա՛ւ զմեզ մեծաւ սքանչելեօք, որպէս առ Մովսիսիւ, եւ ժողովեա՛ւ զմեզ ի դոգ սիրոյդ, առաջնորդեա՛ւ մեզ լուսովդ քով սրբով եւ տար յերկիրն ցանկալի՝ ուր առաջին նշան Հաշտութեան ետուր մարդկան զերվինագեղ Ծիածանն պայծառափայլ:

«Աղաչեմ՝ զքեզ, Տէր իմ եւ Աստուած իմ, վասն ամայացեալ եւ անչքացեալ Հայրենեաց, Վանորէից եւ եկեղեցեաց մերոց, ծագեա՛ւ զարեգակդ վերակենդանութեան ի նոսա. մի՛ յիշեր զմեզս մեր, որովք բարկացուցաք զքեզ. այլ յիշեա՛ւ զՍուրբսն քո յորոց անուն կառուցան եկեղեցիք մեր, եւ որոց արեամբ չաղախեալ է ամենայն երկիր մեր, հեղեալ վասն անուանդ քում սրբոյ:

«Ուրեմն աղաչեմ՝ զքեզ՝ ողորմած եւ գթած Աստուած, ի սէր սրբոց եկեղեցեաց եւ սրբութեանց քոց. բարեխօսութեամբ քեզ հաճոյացեալ սրբոց Նախնեացն մերոց, եւ յիշատակաւ չարչարանաց եւ պատուական արեան եւ մաքուր Նշխարաց եւ Դամբարանաց նոցին, ողորմեա՛ւ եւ անց արա:

Ձի որպէս տեսին աչք մեր զամայութիւն եւ զաղականութիւն նոցին վասն մեզաց մերոց, տուր մեզ տե-

սանել վերստին զվերանորոգութիւն եւ զպայծառութիւն նոցին:

Եւ որպէս հատան եւ լռեցին ձայնք օրհնութեանց եւ փառաքանութեանց ի նոցանէ, արա՛ զի վերստին զօրացին եւ բարձրացին ի փառս անուան քոյ. զի ծանիցեն ամենեքեան թէ կոչեցեալ է անուն քո ի վերայ մեր՝ եւ եմք սեպհական ժողովուրդք եղեմական դրախտիդ, նախասահմանեալք ԳՈՐԾԵԼ, ԶՆԱ, ԵԻ ՊԱՀԵԼ:

Փառք, Պատիւ եւ Երկրպագութիւն ի Բարձունս Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյդ Սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից Ամէն:



Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

Երեւ	Տ-ւ	Սիււ	Ուււ
15	16	Եւս իմ	Եւ իմս
15	28	Ժողովրդասէր	Ժողովրդասէր
17	12	24 ին	27 ին
97	20	Եպիսկոսոս	Եպիսկոպոս
123	15	Ղանձին	Ղանձին
192	23	Պարիկս	Պարիկս
251	2	ՅՈՂԵԱՆ	ՅՈՂԵԱՆ
251	13	ՅՈՈՍՈՎ	ՅՈՒՍՈՎ

TABLE

Year	Month	Day	Hour
1911	Jan	21	21
1911	Jan	22	21
1911	Jan	23	21
1911	Jan	24	21
1911	Jan	25	21
1911	Jan	26	21
1911	Jan	27	21
1911	Jan	28	21
1911	Jan	29	21
1911	Jan	30	21
1911	Jan	31	21

18/5

Պետ. արք.
1932

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0335374



27 Uws 4876